

891.5

Э-82

ЭРОН
АДАБИЁТИ
ХРЕСТОМАТИЯСИ

891.5

Э 82

8

ЭРОН АДАБИЁТИ ХРЕСТОМАТИЯСИ

*Ўзбекистон Республикаси олий
ва ўрта махсус таълим
вазирлиги илмий-методик кенгаши
томонидан тасдиқланган*

Тузувчилар:
Ж. Э. ҲАЗРАТҚУЛОВ, М. Ш. АБДУСАМАТОВ

~~8423~~

~~27/81~~

ТОШКЕНТ «ЎЗБЕКИСТОН» 1992

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
793 BILDO'TAU
AXBOROT-RESURS MARKAZI

И (Эрон)
Э 82

Жамоатчилик асосида *НАСРИДДИН МУҲАММАДИЕВ*
таҳрир қилган

Эрон адабиёти хрестоматияси (Тузувчилар: Ж. Э. Ҳазрат-
қулов, М. Ш. Абдусаматов. — Т.: Ўзбекистон, 1992. — 240 б.
ISBN 5-640-01264-1

Хрестоматия иранской литературы.

И (Эрон)

№ 479—92
Навой номли ЎЗР
Давлат кутубхонаси.

А 4602020100—68 — 92
М 351 (04) 92

© «ЎЗБЕКИСТОН» нашриёти, 1992

СЎЗ БОШИ

Инқилобдан олдин Туркистон сарзаминидаги мактаб ва мадрасаларда Саъдийнинг «Гулистон», Бедилнинг «Чор унсур» каби асарларидан, Ҳофизнинг ғазалларидан ўқув қўлланмаси сифатида фойдаланилганлиги маълум. Ҳар бир ўзбек зиёлиси форсий тилни билган ва шу тилдаги бадий адабиётни севиб ўқиган. Чунки ўзбек ва форс адабиётларида шакл ва мазмун, жанр хусусияти ва бошқа кўпгина жиҳатлардан ўзаро муштараклик мавжуд. Бу адабиётлар бир сарчашмадан сув ичиб, бир қуёшдан нур эмган. Афсуски, ягона олам икки жабҳага бўлиниб, Туркистон пароканда бўлганидан сўнг мазкур адабиётлар бегоналашиб кетди ва ўзбек китобхонлари гўзал форс адабиёти нафосатидан бебаҳра қолдилар.

Шуниси қувончлики, энг қийин пайтларда ҳам Ўзбекистонда форс тили ва адабиётини ўрганиш тўхтамади. Тошкент дорилфунуни шарқ факультетида бу соҳада мутахассислар тайёрланиб, қардош маданият ва адабиётни тадқиқ этиш борасида анчагина ишлар қилинди. Бугунги кунда форс тили мактабларда, педагогика институтлари ва дорилфунунларнинг филология факультетларида ёки мустақил равишда ўрганилмоқда. Бироқ бу савобли ишда ўқув қўлланмаларнинг етишмаслиги бироз қийинчилик туғдирмоқда. Шунинг учун мазкур тўплам тузувчилари, биринчидан, мавжуд камчиликни бартараф этиш, иккинчидан, шу дўстлик риштасини мустаҳкамлаб, қадимги анъанани қайта тиклашдек хайрли ишга қўл урдилар.

Ушбу тўпламда форс адабиётининг турли авлодига мансуб етук носирлар ижодидан намуналар берилган. Адибларнинг асарлари Эронда босилган китоблар, тўпламлар, сайланмалар ёки жаридалардан танлаб олинди. Ҳар бир ёзувчининг қисқача таржимаи ҳоли, ижоди ҳақида мухтасар шарҳ ҳамда Эронда босилиб чиққан бадий асарларнинг (имкони борича) тўла рўйхати берилди. Бундан фақат М. Жамолзода мустасно, чунки Москвада унинг барча асарлари ва у ҳақдаги тадқиқотлар рўйхати китобча тарзида чоп этилган.

Баъзи объектив ёки субъектив сабабларга кўра кўпгина машхур ёзувчилар ижодидан намуналар келтириш имкони бўлмади. Лекин шунга қарамай, хрестоматияга киритилган асарлар форс бадий насрининг тараққиёт жараёни ва жаҳон адабиётида тутган ўрни ҳақида маълум тасаввур беради, деган фикрдамиз.

Тузувчилар мазкур тўпламнинг яратилиши ва муҳокамасида қатнашиб, фойдали фикр-мулоҳазаларини изҳор этган Эрон, Афғон ва шарқ халқлари адабиёти кафедралари ўқитувчи-олимларига самимий миннатдорчилик билдирадилар ҳамда китобхонлар, форс адабиёти мухлислари ушбу тўпламнинг келгусида янада мукамал ва муфассал бўлиши учун ўз фикрларини ёзиб юборадилар, деб умид қиладилар.

Манзилмиз: Тошкент—129, Навоий кўчаси, 30-уй, «Ўзбекистон» нашриёти.

ФОРС БАДИЙ НАСРИ ҲАҚИДА

Одатда, форс-тожик классик адабиёти ҳақида гап кетганда, фақат назм тилга олинади-ю, наср эса эсланмайди. Шунинг учун бу ҳол баъзи кишиларда форс адабиётида умуман наср йўқ деган фикр туғдиради. Ёки бўлмаса қадимги ва ўрта аср форс-тожик адабиётида назм насрдан устун бўлган, деган фикр ҳам мавжуд. Дарҳақиқат, форс-тожик классик адабиёти, аввало, ўзининг гуманистик ғояларга бой поэтик асарлари билан жаҳон маданияти хазинасидан муносиб ўрин эгаллади. Фирдавсий, Ҳайём, Саъдий, Ҳофиз асарлари асрлар оша ўзининг гўзал тароватини сақлаб келмоқда. Бунинг асосий сабаби уларнинг асарларидаги нафосат, халқчиллик, инсонпарварлик, шарқона фозиллик ва донишмандлик каби фазилатлардир. IX—XV аср форс-тожик поэзияси ўзининг шакл ва мазмуни жиҳатдангина эмас, балки бадиияти нуқтаи назаридан ҳам энг юқори даражага эришган эди. Шу сабабли эроншунос олимлар ўша давр поэтик асарларини тадқиқ этиш ва оммалаштиришга катта аҳамият беришган.

Насрий асарлар тақдири бир оз ўзгача. Биринчидан, шеърый асарлар қўлёмаси насрий асарларга нисбатан бизгача кўпроқ етиб келган ва сақланган. Иккинчидан, яқин-яқингача олимлар насрий асарлар, асосан, ҳоким синф ғояларини акс эттирувчи тарихий сарой йилномалари, дидактик ва диний китоблардан иборат ва шунинг учун синфий нуқтаи назардан уларни тадқиқ этишга асос йўқ, деб ҳисоблаб келишган.

Бироқ кейинги илмий-тадқиқот ишлари шуни кўрсатдики, ўша насрий асарларда жуда кўп масаллар, афсоналар, ҳикоятлар, ривоятлар, тарихий латиқалар келтирилганки, уларнинг мазмунлари ва образларида халқ кураши, орзу-умиди, дарди-алами акс этган. Қолаверса, ислом дини ўз даврининг асосий мафкураси бўлганлигини унутмаслик, бундай асарларга ҳозирги замон қолипи билан ёндашмаслик лозим.

Тўла ишонч билан айтиш мумкинки, ҳозирги замон форс насри форс-тожик классик адабиёти аънаналарини кўп жиҳатдан ўзида мужассамлантирган ва сингдирган. Шунинг учун форс адабиётининг азалий ғояси — эзулик ва ёвузлик кураши бугунги форс насрининг ҳам асосий мағзи ҳисобланади. Бу адабий-бадий юрислик ва ўзаро алоқани мавзу танлашда ёки мунозара, афсона, сафарнома каби жанр шаклларида фойдаланишда кўриш мумкин.

Шубҳасиз, IX—XI асрларда Эрон адабиётида шеърят гуллаб-яшнаганлиги изоҳ талаб қилмайди, аммо шу билан бирга, наср ҳам давр талабидан орқада қолмаганлигини машҳур шарқшунос Ё. Э. Бертельс, И. С. Брагинский, Эрон олими ва шоири М. Баҳор, Ҳ. Қотибий, немис олими Ҳ. Эте, тожик олими Ю. Салимов ўз илмий рисоаларида қайд этишган.

И. С. Брагинский илмий тадқиқотларида қадимги ва ўрта давр форс насрини уч гуруҳга бўлиш мумкин деб ҳисоблайди:

1. Эпик турдаги бадий асарлар — насрий «Шоҳнома» ва диний-романтик руҳдаги асарлар (масалан, «Абу-Муслимнома»).

2. Дидактик турдаги бадий асарлар — масаллар, ривоятлар, рамзли ҳикоятлар, афсоналар тўплами, «Қалила ва Димна», «Синдбоднома», Муҳаммад Авфийнинг тўпламлари, Саъдийнинг «Гулистон» асари ва Убайд Зоконийнинг сатирик асарлари шулар жумласидандир.

3. Мазмунга бой материалларни ўз ичига олган тарихий, географик, адабиётшунослик ва бошқа турдаги бадий бўлмаган асарлар, масалан, «Чаҳор мақола», «Сиёсатнома», тарихий солномалар, тазкиралар ва шунга ўхшаш асарлар.

И. С. Брагинский гарчи бу турдаги китобларни бадий бўлмаган асарлар деб ҳисобласа-да, аслида улар ўзининг жозибаси билан ҳақиқий бадий асарлардан кам фарқ қилади, чунки ўша давр услуби шунга тақозо этган.

Эроншунос олимлар исломиятдан олдин ҳам қадимги давр форс тили (эрамиздан илгари VI—III асрлар) ва ўрта давр форс тили (эрамизнинг III—VII асрлари) да ҳар хил мазмунда насрий асарлар ёзилганлигини исбот этишган.

Ўрта Осиё ва Эрон сарзамини араблар томонидан босиб олинганидан сўнг (VII аср) араб тили ва ёзуви шу минтақаларга жорий этилди. Араблар Ўрта Осиё ва Эрон тупроғида яшовчи халқларга нисбатан исломлаштириш сиёсатини қаттиққўллик билан юргиздилар. Натижада асрлар давомида бу минтақада яшаётган халқлар томонидан яратилган жуда катта маданий бойликлар қисман йўқ қилинди. Эрон олими Қарим Кешоварзий тарихий манбаларга таяниб, ўзининг беш жилдли «Минг йиллик форс насри» номли китобининг биринчи жилдида қуйидагича ёзди: «125 хижрий (742—743 мелодий) йилдан бошлаб араб тили ва ёзуви Хуросон девонхона ва идора ишларида мажбурий жорий этилди. Мамлакат аъёнлари ва девонхона арбоблари молу дунё ва мансабларини сақлаб қолиш мақсадида фотиҳлар (араблар —Ж. Ҳ) тилини ўрганишга киришдилар ва бу соҳада кўпинча араблардан ҳам ўтиб кетдилар».

Низомулмулк «Сиёсатнома» да араб халифалигининг маҳаллий халқлар маданиятига муносабати ҳақида ажойиб ҳикоят келтиради: «Ҳикоя қилишларича, Абдуллоҳ бинни Тоҳир Аббосийлар халифалиги даврида Хуросон амири эди. Купларнинг бирида Нишопурда унга бир киши туҳфа сифатида китоб келтирди. У сўради: — Бу қанақа китоб? Жавоб берди:

— Бу «Вомиқ ва Узро» ҳақида ҳакимлар шоҳ Ануширвон шарафига тўплаган ажойиб қиссадур. Амир Абдуллоҳ айтдилар: — Биз Қуръон ва пайғамлар ҳадисидан бошқа ҳеч қанақа китоб ўқимаймиз. Бизга бунақа китоб даркор эмас, бу китобни оташпарастрлар яратган, биз уни рад этамиз. Шундай деб китобни сувга оқизишни буюрди ҳамда ўз қўл остидаги сарзаминда Ажам ва оташпарастрлар китоби бўлса ҳаммасини оловга ёқишга ҳукм этди. Шунинг учун Сомонийлар давригача ажам ашъорини ҳеч ким кўрмади. Агар баъзида (ажам тилида) шеър ёзилса ҳам, бироқ (китоб ҳолида) тўпланмади».

Бу ҳикоят ўша давр форс адабиётининг аҳволи ҳақида маълум тасаввур бера олади, деб ўйлаймиз. Бироқ бу адабиётни тағтомири билан кўпориб ташлашга арабларнинг кўрби етмади, чунки унинг ўқ томири ниҳоятда кучли эди. Форсийзабон халқ томонидан яратилган адабий ва илмий асарлар араб тилига таржима қилиниб, бизгача етиб келди.

X асрдан бошлаб Мовароуннаҳр ва Хуросон ерларида форс тилида кўплаб бадий, илмий ва диний насрий асарлар яратила бошлади. Фирдавсий «Шоҳнома» сининг манбаларидан бири бўлган Абу Мансурнинг «Шоҳнома» асари бунга мисол бўла олади.

XI—XII асрларда форс тилида Зоҳирӣ Самарқандийнинг «Синдбоднома» саргузашт асари, Абул-Маолийнинг эзгулик ва фазилатлар ҳақидаги «Қалила ва Димна» си, исёнкор шоир Носир Хусравнинг аниқ фактларга асосланган «Саёҳатнома» си, шоҳларга ўғит сифатида ёзилган Дақиқийнинг «Бахтиёрнома» каби асарлари насрда битилди.

Кейинчалик эса бутун дунёга машҳур, шеър билан якунловчи кичик ҳикоятлардан иборат Саъдийнинг «Гулистон», Убайд Зокийнинг «Фолномае бўруж» ва «Ахлоқ-ул-ашроф» каби сатирик асарлари ёзилди. Жомий форс адабиётининг гўзал анъаналарни давом эттириб, ўзининг «Баҳористон» асарини иншо этди.

Ўрта асрларда хаёлий ёки ярим хаёлий йўналишдаги насрий асарлар пайдо бўлди. Содиқ Абдулқосим Шерозийнинг «Самак Лайёр», муаллифи номаълум «Ҳотам Той», «Амир Ҳамза» ва «Тўтинома» шулар жумласидандир. Бу асарлар форс-тожик насрининг ажойиб намунаси сифатида тан олинганлиги ҳамда аллақачон жаҳон адабиёти хазинасидан муносиб ўрин эгаллаганлиги илм аҳлига аён.

Бундан ташқари, форс тилида кўпгина поэтика, фалсафа, сиёсат, тиббиёт ва жуғрофияга оид бадийликдан холи бўлмаган қатор насрий асарлар яратилган.

XVI асрда узоқ давом этган қонли урушлар натижасида Эронда Сафавийлар, Ўрта Осиёда Шайбонийлар ҳокимият тепасига келдилар. Ўзаро қаттиқ низода бўлган бу икки сулола асрлар давомида иқтисодий ва маданий алоқалари бир-бири билан мустақам бўлган Ўрта Осиё ва Эрон халқларини иккига бўлиб юборди. Шу пайтдан бошлаб Эронда форс адабиёти, Ўрта Осиёда тожик адабиёти, Ҳиндистон ва Афғонистонда форсийзабон адабиёт мустақил равишда шакллана бошлади. Бу адабиётлар узоқ

вақт ўзаро алоқаларни сақлаб қолди, ammo борган сари бир-бирдан узоқлашиб, ҳар қайсиси ўзига хос хусусият касб этиб, ўз анъаналарига эга бўла борди. Шунинг учун биз қуйида фақат Эрондаги форс адабиёти ҳақида фикр юритамиз.

Эронда сафавийлар ҳокимиятни эгаллаб олганларидан сўнг исломнинг шиа мазҳабини давлат дини қилиб белгиладилар ва ўз сиёсатларини шу асосга қурдилар. Шиа руҳонийлари ва сафавийлар қадимги маданий ва адабий анъаналарни зўрлик билан ўзгартириб, ижодкорларни фақат диний-илоҳий мавзуда асарлар ёзишга ундадилар ва шу йўлда уларни рағбатлантирдилар. Шунинг учун адабиётда ғоясизлик, шаклбозлик ва тақлидгўйлик авж олди. Шиа мазҳаби мафкурасини тарғиб этиш мақсадида содда форс тилида илоҳиёт, тарих ва фалсафага оид қатор насрий асарлар яратилди.

Кўпгина эроншунослар Жомийдан кейинги уч асрда форс адабиёти таназулга юз тутди, форс адабиётининг гуллаб-яшнаш даври тугади деб ҳисоблашади. Ҳатто, Эрон олимлари ҳам бу даврни «сукут асри» деб аташади. Бизнингча, бу давр форс адабиёти ўрта аср давридек ўрганилмаганлиги учунгина шундай фикр туғдирган, чунки анъана ва тажрибага бой форс адабиётида уч аср давомида бирон кўзга кўринган ёзувчи, шоир бўлмаслиги ақлга сиғмайди.

XVII—XVIII асрларда Эрон феодал тузумнинг бўҳронларини бошидан кечирмоқда эди. Ўзаро жанжаллар, сулолалар ўртасидаги низолар ва урушлар тўхтовсиз давом этаётган бу пайтда Европа мустамлакачилари (Португалия, Голландия, кейинчалик Англия ва Россия) Эронга суқулиб кириб, мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий жиҳатдан мустақил ривожланишига тўсқинлик қила бошлади. Мамлакат ўзининг иқтисодий ва сиёсий мустақиллигини йўқотаётганлиги аён бўлиб қолди. Буни сезган илғор фикрли кишилар XVIII асрнинг иккинчи ярмида Эроннинг қадимги куч-қудратини тиклаш шиори билан чиқдилар. Бу ғоя адабиётда ҳам ўз аксини топди. Натижада XIX асрнинг биринчи ярмида гражданлик руҳига тўлиқ маърифатпарварлик ҳаракати ва миллий давлат тузиш ташаббуси бошланди.

Эрон зиёлиларининг маориф ва маданият соҳасида ислохотлар ўтказишни талаб қилиши ўз навбатида адабиёт тараққиётига ҳам таъсир кўрсатди.

XIX асрнинг бошларида Эрон ҳукумати ёшларни ўқиш учун Ғарбий Европа мамлакатларига жўнатиб, у ёқдан мутахассислар таклиф қила бошлади. 1851 йилда эса Техронда «Дорилфунун» номини олган биринчи политехника типидagi олий мактаб очилди. «Дорилфунун» нинг мамлакатда маърифатпарварлик ғояларини тарғиб этишдаги аҳамияти катта бўлди.

Эронда босмаҳоналарнинг пайдо бўлиши (1812 й.) натижасида газеталар чоп этиш йўлга қўйилди. 1850 йилдан бошлаб аввал Техронда, сўнг Табриз, Исфаҳон, Шероз шаҳарларида газеталар мунтазам равишда чиқа бошлади. Газеталарнинг чиқиши адабиётда янги жанр-публицистиканинг пайдо бўлишига сабаб бўл-

ди. Газеталарда кичик ҳикоялар, очерклар ва фельетонлар чоп этиларди. Хуллас, газетанинг пайдо бўлиши форс адабиётида кичик ва ихчам жанрларнинг тараққий этишига туртки бўлди. Езувчилар ўз асарларини газетабоп қисқа ва ихчам қилиш мақсадида бой халқ оғзаки ижодидан ва анъанавий ҳазил-мутойбалардан унумли фойдаландилар.

XIX асрнинг охирида Эрон маърифатпарварлари орасида мамлакатда прогрессив ислоҳот ўтказиш тарафдорлари кўпайди, бироқ бу ҳақда очиқ айтиш имкони бўлмаганлигидан газеталарни чет элларда чиқаришга мажбур бўладилар. Масалан, Лондонда «Қонун», Стамбулда «Ахтар», Калкуттада «Ҳабул-ул-матин» газеталари чоп этилиб, уларда зўравонликка, ўзбошимчиликка ва маданий қолоқликка қарши, адолат, қонуний давлат ва тараққиёт учун курашга чақирувчи мақолалар эълон қилинди.

Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, янги форс насри (Европа тушунчаси бўйича) нинг шаклланишида Ғарбий Европа ёзувчилари асарларининг форс тилига таржимаси ҳам катта аҳамиятга эга бўлди. Бу даврда Дюманинг «Уч мушкетёр», «Граф Монте-Кристо» асарлари, Фенелоннинг «Улисснинг ўғли Телемак саргузашти», Лесажнинг «Жиль Блаз», Дефонинг «Робинзон Крузо», Мольернинг комедиялари, Жюль Верннинг романлари, Вольтернинг тарихий китоблари форс тилида пайдо бўлди. Таржима, асосан, француз тилидан «Дорилфунун» талабалари томонидан амалга оширилди. 1874 йилда Озарбайжон реалистик адабиётининг асосчиси, буюк маърифатпарвар Мирза Фатали Охундовнинг асарлари форс тилига ўгирилди.

XIX асрнинг охири ва XX асрнинг бошлари форс бадий прозаси тараққиётида янги давр ҳисобланади. Бу даврда Эрон адабиётида танқидий реализмнинг вужудга келишида муҳим босқич бўлган шош этувчи маърифатпарварлик йўналиши шаклланаётган эди. Мирзо Малқумхон Низом-уд-давланинг (1833—1908 йй) пьесалари, Зайнал-Обидин Мароғайининг (1837—1910 йй.) «Иброҳимбек саргузашти» публицистик романи, Толибов номи билан машҳур Абдураҳим Абу-Толиб Нажжорзода Табризийнинг «Билимлар тўплами ёки Аҳмаднинг китоби» насрий асарлари фикримиз далилидир.

Зайнал-Обидин Мароғай романининг биринчи қисми 1888 йилда чет элда чоп этилади. Сюжетининг ўткир ва кескинлиги, воқеликнинг реал акс эттирилиши ҳамда жамиятда учрайдиган ижтимоий иллатларнинг журъат ва қатъият билан шош этилиши туфайли китоб Эрон ўқувчиларида катта қизиқиш уйғотди. Романининг иккинчи қисми 1907 йилда, учинчи қисми эса 1909 йилда чет элда босилиб қиқди. Роман қаҳрамони Иброҳимбек Эрон ва унга чегарадош мамлакатлар бўйлаб сафар қилади. Сафар да-номида у оддий меҳнаткашларнинг оғир-машаққатли турмуши, вазирлар, давлат маъмурлари ва полициячиларнинг жабр-зулми, халқни талаш каби воқеаларнинг гувоҳи бўлади. Буларнинг ҳаммаси жонли суҳбат, баҳс, ўй-фикр шаклида берилиб, қаҳрамон кўрган-билганларини кундалик тарзида ёзиб боради. Шундай

йўл билан ёзувчи Эрон халқи ҳаётининг кўз илғамас томонларини бўямасдан, ҳаққоний кўрсатишга муяссар бўлади.

Абдурахим Толибовнинг «Билимлар тўплами ёки Аҳмаднинг китоби» 1893 йилда Стамбулда, асосан маърифатпарварлик мақсадида ёзилди. Китобда ота ўзининг етти ёшли илмга чанқоқ ўғли билан илмий-техник ва ижтимоий-сиёсий мавзуларда суҳбат қуради. Ота телефон, телеграф, тўпларнинг қурилиши, қоғоз, бўёқ, қаламларнинг тайёрланиш йўсинлари, физика, химия, биологиянинг асосий қоидаларини ўғлига содда қилиб тушунтиради. Ота ўғлининг баъзи саволларига жавоб бериш жараёнида ўқувчида Эрон ижтимоий ҳаётига нисбатан танқидий фикр уйғотади. Масалан, ота офицер бўлиш учун албатта махсус ҳарбий билим олиш зарурлигини уқтираётганида ўғли унинг сўзини бўлиб сўрайди: «Ие, қизиқ-ку, қўшнимиз Ҳабибуллохоннинг ўғли ҳечам мактабга борган эмас, у қандай қилиб полковник бўлиб қолди?!» Ота эса Эронда ҳарбий унвон мерос сифатида олинади, деб тушунтиришга мажбур бўлади.

1906 йилда А. Толибовнинг «Ҳаёт масалалари» асари Тифлисда босилиб чиқди. Бу асар «Аҳмаднинг китоби» романининг мантиқий давоми бўлиб, Аҳмад энди улғайиб, инженерлик касбини эгаллаган. У отаси, тенгдошлари, дўстлари ва рақиблари билан баҳсга киришади.

Бу асарларда маърифатпарварлик ва мақоланависликка (публицистика) хос ўринлар анча бўлса ҳам, бадиий жиҳатдан ўз даври учун маълум аҳамиятга эга эди. А. Толибовнинг 1905 йилда Қоҳирада учинчи асари «Яхшиларнинг маслаклари» босилиб чиқди. У Аттورнинг «Мантиқ ут-тайр» достони асосида яратилган эди.

Малкумхон, Мароғайи ва Толибовнинг асарлари форс насри тараққиётига жиддий туртки берди, Эрон зиёлиларини уйғотишда муҳим роль ўйнади. Умуман, Эрон маърифатпарвар носирлари икки йўналишда ижод қилишди. Биринчиси, анча мутараққий йўналиш бўлиб, унинг вакиллари Мароғайи ва Толибовлардир. Иккинчиси эса, мўътадил йўналиш бўлиб, Малкумхон шу йўлдан борди.

Эрон инқилоби (1905—1911 йй.) биринчи рус инқилоби билан бир пайтда бошланиб, халқнинг сиёсий онгини ўстирди ва мавжуд сиёсий тузумга қақшатқич зарба берди: шарқда биринчи бўлиб мажлис (парламент) тузилди. Бироқ талвасага тушган ҳукмрон кучлар инглиз ва чор Россияси қўшинлари билан тил бириктирдилар.

Эрон инқилоби (1905—1911 йй.) даврида адабий жанрлар тараққиёти ва бадиий адабиётни тарғиб этишга маҳаллий матбуот катта хизмат қилди. Махсус ёзувчилар уюшмаси йўқлигидан ёзувчи ва шоирлар асосан мутараққий рўзнома ва жариданлар атрофида жинслашдилар. Совет шарқшуноси В. Б. Кляшторинанинг гувоҳлик беришича, ўша даврда Эронда икки юзга яқин матбуот нашри бўлган. Аҳолиси ўртасида «Насиме шимол», «Озарбайжон», «Чантайе побараҳне», «Кашкул», «Баҳлул», «Ироне нўу»,

«Теотр», «Ноҳэд», «Тўфиқ», «Шейх чўғўндар», «Ҳашорат-ул-арз» ва «Суре Эсрофил» каби рўзнома ва ойномалар жуда машҳур эди. Ёзувчи, шоир, олим ва ношир Мирза Али Акбархон Деҳхудо (1880—1956 йй.) ўзининг фелъетоннамо кичик ҳажвий асарларини «Суре Эсрофил» журналида «Чаранд-паранд» рукни остида мунтазам равишда чоп этиб борди. Даврнинг долзарб масалаларини ёритишда мавжуд адабий жанрлар шаклларида усталик билан фойдаланди. Эрон адабиётшуноси Ризо Бароҳаний тили билан айтганда, «Деҳхудо насри журналистика билан новеллистика ўртасига қурилган ўзига хос кўприк бўлиб, Эрон ижтимоий ҳажвий-ётининг ёрқин намунасидир». Дарҳақиқат, Деҳхудо ижоди форс адабиёти тарихида янги саҳифадир. Чунки у қўл урган мавзулар кичик насрий шаклларда биринчи марта ёритилаётган эди. Унинг услуби содда, тили омиёна сўз ва ибораларга бой.

Эрон инқилоби мағлубиятга учраганидан сўнг мамлакатда таъқиб сиёсати авж олди. Ўша шиддатли йилларда баъзи ёзувчилар «умидсизлик ва тушқунликка тушдилар», «жони ширинлар» шароитга мослашдилар, айримлари эса дёнри тарк этиб, хорижга чиқиб кетдилар ва ўз асарларини чет элларда нашр эттирдилар. Адабий ҳаётда юз берган бўҳрон биринчи жаҳон уруши даврида ҳам давом этди. Ўша давр Эрон адабиёти учун ғоявий инқироз, келишувчилик, тушқунлик кайфиятлари ҳосилдир.

20-йиллар форс насри янги жанрнинг пайдо бўлиши ва мазмундаги сифат ўзгариши билан эътиборлидир. Худди ўша даврда баъзи жиҳатлардан Ғарбий Европа рицарлик романларига яқин турувчи тарихий ва ижтимоий-маиший мавзуда романлар ёзилди. 1922 йилда Мушфиқ Козимийнинг «Қўрқинчли Техрон» («Техронэ махуф») романи «Эрон юлдузи» («Сеторайе Ирон») газетасида босила бошлади. Бу асар халқ орасида жуда тез тарқалди, аммо ҳоким синф дидига маъқул бўлмаганлиги учун уни ман этишди. Натижада романнинг кейинги қисмлари Берлинда чоп этилди. М. Жамолзоданинг 1922 йилда эълон қилинган «Бир бор экан, бир йўқ экан...» («Йеки буд ва йеки набуд») номли китоби форс насрининг янги давридан далолат берди.

Ризошоҳ ҳокимият тепасига келганидан кейин (1925 й.) Эроннинг энг қора кунлари бошланди. Адабиёт сиёсий ҳокимиятга бўйсундирилди, адабий фаолият устидан қаттиқ назорат (цензура) ўрнатилди. Адабиётда қадимги Эрон шоҳлари ва «буюк Эрон» ўтмишини улуғловчи тарихий асарлар пайдо бўлди. Санъатизода Кермонийнинг «Наққош Моний ҳақида қисса» («Достоне Моний наққош»), «Жиннилар тўдаси» (Мажмуаэ диванегон), «Рустам XXII асрда» («Рустам дар қарнэ бистудуввўм») каби романлари шулар жумласидандир. Мирзо Ҳайдарали Камолийнинг 30-йилларда яратилган «Лазика» тарихий романи ҳам Ризошоҳ амалга ошира бошлаган буржуа-миллатчилик ғоялари ҳамда панэронизмни тарғиб этди. Гарчи бу асарларда тарихий воқеалар акс этса-да, уларнинг мазмуни ва ғояси Ризо Паҳлавий сулоласи ҳукмронлигини улуғлаш ва мустаҳкамлашга бўйсундирилган эди. Шоҳ ҳокимиятининг қаттиқ назорати ва таъқибига қарамай, иж-

тимой тенгсизлик, зулм ва адолатсизликка қарши ёзилган бадий асарлар ҳам пайдо бўлди. 1926 йилда Кермоншоҳда Худоднинг «Деҳқоннинг қора куни» («Рузе сиёҳе коргар») қиссаси босилиб чиқди. Асар бадий жиҳатдан қиёмига етмаган бўлса ҳам, аммо ўша давр руҳини, деҳқоннинг аянчли ҳолини тўла акс эттира олди.

30-йилларда Аббос Халилий «Инсон», «Қасос» («Энтеқом») ва «Зулмат» («Рузгорэ сиёҳ») каби романларини ёзди. Бу асарларда долзарб Муаммолар қаламга олинган. Бироқ тасвирнинг хиралиги, воқеаларнинг юзакилиги ҳамда қаҳрамонлар руҳиятининг мантиқан далилланмаганлиги асарнинг бадий қимматига путур етказган. Масалан, «Зулмат» асарида мажбуран фоҳишалик йўлига кирган аёл тақдири ва унинг бир умрга бахтсиз бўлиб қолганлиги жўнгина акс эттирилади, бу ҳолнинг ижтимоий илдизлари тўлалигича очилмайди.

Хотин-қизлар тақдири ва ҳаёти Эрон адабиётида азалий мавзулардан ҳисобланади. Муҳаммад Ҳижозий ва Саид Нафисийлар ҳам шу мавзуга қўл урганлар. Бизга М. Ҳижозийнинг «Ҳумо», «Паричеҳр» ва «Зебо» номли учта романи маълум. Учаласи ҳам асар қаҳрамонлари номи билан аталган. Бундан ташқари, у турли мавзуларда ҳикоялар ҳам ёзган.

Эроннинг машҳур адабиётшунос олими С. Нафисий 1931 йилда «Фарангис» (асар қаҳрамони) романини ёзди. Асар мазмуни жуда қизиқ, ҳаётий воқеаларга бой. Аммо романда Ризошоҳ сулоласининг қонли панжалари ўз муҳрини қолдирган: асар сабрқаноатга, шароит билан келишишга чақиради.

Муҳаммад Масъуд Деҳотийнинг 1932—34 йилларда «Тунги маишат» («Тафриҳотэ шаб»), «Рўзгор юки» («Дар талосэ маош») «Махлуқлар аслзодаси» («Ашрафэ махлуқот») романларидан иборат трилогияси босилиб чиқди. Ёзувчи ўз асарида Эрон маъмурларининг ҳаётини, уларнинг айшу-ишрати, бузуқлигини муфассал ва мукамал тасвирлайди. Деҳотий ва А. Халилий асарлари адолат, демократия учун кураш ғоялари таъсирида яратилган бўлса-да, аслида халқ ҳаётини, унинг орзу интилишларини тўла ва ҳаққоний акс эттиришидан йироқ эди. Бу даврда адабиётга кириб келган М. Жамолзода, С. Ҳидоят, Б. Алавий, С. Нафисий каби ёш адиблар ижоди эса том маънода халқчил бўлиб, улар ижтимоий адолат, мустақиллик ва озодликка бўлган умид учқунлари халқ дилида сўнмаганлигини кўрсата олдилар.

40-йилларда Эрон ижтимоий-сиёсий ҳаётида кескин ўзгаришлар юз берди. Мамлакатда демократик кучлар жонланиб, миллий-озодлик ҳаракати кенг қулоч ёзди. Сабр косаси тўлган халқ ғазаб отига минди. Зиндонга ташланган хур фикрли зиёлилар озодликка эришди. 1941 йилнинг 15 сентябрида Шоҳ Ризо — ўғли Муҳаммад Ризо Паҳлавий фойдасига тахтдан воз кечиб, чет элга кетишга мажбур бўлди. Мамлакат озгина бўлса-да, эркин нафас ола бошлади. Адабиётда ҳам умуминсаний аҳамиятига молик масалалар кўтарилиб, ёзувчилар ижтимоий-сиёсий ҳаётда фаол иштирок эта бошладилар. М. Жамолзода, С. Ҳидоят, Б. Алавий,

С. Нафисий, Э. Табарий, М. Беҳозин каби тажрибали адиблар ўзларининг бутун истеъдодларини намоён этдилар, форс насрини янги босқичга олиб чиқдилар.

Рус ва совет адабиётидан қилинган таржималар сони ва сифати мисли кўрилмаган даражада ошди. Айниқса, А. Чехов, Л. Толстой, А. Пушкин, И. Тургенов, Н. Гоголь, Ф. Достоевский, М. Лермонтов, М. Салтиков-Шедрин, И. Крилов, М. Горький, И. Эренбург, Б. Полевой, К. Симонов, М. Шолохов, А. Толстой, Серафимович, Н. Островский, А. Фадеев, К. Федин ва бошқаларнинг асарлари бир неча марта босилиб, китобхонлар эътиборини қозонди.

1946 йилда ССЖИ билан маданий алоқа боғлаш Эрон жамияти томонидан ташкил этилган Эрон ёзувчиларининг биринчи конгресси мамлакат адабий ҳаётида катта ва муҳим воқеа бўлди. Эрон ёзувчиларининг биринчи конгресси адабиётнинг халқчиллиги учун кураш шиори остида ўтди. М. Баҳор кириш нутқида конгресс қатнашчиларига муржаат қилиб, шундай деди: «Адабиёт халқ ва унинг манфаати учун хизмат қилиши керак. Адабиёт халқ дардини, орзу-ҳавасини акс эттириб, унинг тилида сўзлагандагина бунга эришиши мумкин».

Бу даврда замонавий воқеликни акс эттирувчи кўпгина пишиқ ва пухта ҳикоялар, қисса ва романлар яратилди. Тараққийпарвар ижтимоий-сиёсий, адабий рўзнома ва ойномалар изчил сиёсий позицияда туриб, ўз саҳифаларидан халқчил ва илғор адибларга кенг ўрин берди. Натижада ёш форс насри теран томирли шеърят каби мустаҳкам илдиз отишига замин яратилди ва у ҳақли равишда жаҳоний адабиётлар қаторидан ўрин олди.

50-йилларда форс адабиётида тинчлик ва миллий мустақиллик учун кураш мавзуси асосий ўринни эгаллади. Шу мавзуда М. Жамолзода, С. Ҳидоят, Б. Алавий, Э. Табарий, М. Беҳозин каби ўрта авлодга мансуб ёзувчилар билан бир қаторда, Парвиз, А. Содиқ, А. Умид Дарё, А. Ҳайдарий сингари ёш тараққийпарвар адиблар ҳам ижод этдилар. Бу даврда форс адабиётида катта полотнолар яратилмади, асосан, ҳикоянависликда жиддий муваффақиятларга эришилди. Мавзунинг ранг-баранглиги, тилнинг соддалиги, бадий воситаларнинг мукамаллиги ва янги қаҳрамонларнинг пайдо бўлиши ана шу давр ҳикоялари учун характерлидир. Бу ҳикояларда Эрон халқи ҳаётининг турли қирралари ўзига хос тарзда кашф этилди. Шу маънода Парвизнинг «Муқаддас бирлик» («Пайванде муқаддас»), А. Содиқнинг «Ўртоқлар» («Рўфақо»), «Тонг отмоқда» («Хуршид мидамад»), Дарёнинг «Исён» («Қиём»), А. Ҳайдарийнинг «Ипак қурти» («Керме абришўм») А. Умиднинг «Уфқдаги ёрқин йўл» («Хатте сефиде уфқ») ҳикоя ва қиссалари эътиборга лойиқдир.

С. Нафисий 1952 йилда ёзилган «Жаннатнинг ярим йўлида» («Нимэ роҳи бэ беҳешт») роман-памфлетига ҳокимиятга эришиш ва ўз шахсий манфаати йўлида ҳеч нарсадан тап тортмайдиган сиёсий олғирлар образини моҳирона яратиб, ўз ёзувчилик истеъдодини яна бир бор намоён этди.

Ёзувчи Жавод Фозил ижоди, асосан, эронлик аёлларнинг оғир қисмати ва ҳуқуқсизлиги масалаларига бағишланган. Адиб қиссаларини драматик воқеалар асосига қуради ва ўқувчини бир нафас билан ўқиб чиқишга мажбур этади. Унинг: «Ишқ ва кўз ёши» («Эшқ ва ашқ»), «Ғоҳиша» («Ғоҳиша»), «Етим қиз» («Духтарэ ятим») қиссаларида мамлакат хотин-қизларининг фожиали тақдир, оғир ҳаёти акс этган. Ж. Фозил қаҳрамонлари мавжуд тузум ва хурофот қурбонларидир.

Форс насри тарихига чуқур назар солинса, унинг тараққиёти кўп жihatдан мамлакатдаги ижтимоий-сиёсий ҳаёт билан боғлиқ эканлигини сезиш қийин эмас. Яъни демократик кучлар оёққа турса, адабиётда ҳам кўтаринки руҳ, жонланиш сезилади, агар реакция оқимлар тараққийпарвар кучларни бўға бошласа, адабиётда ҳам тушкунлик, инқирозга юз тутиш ҳоллари кўзга ташланади.

1953 йилда АҚШ империализмига таянган ҳарбийлар томонидан мамлакатда давлат тўнтариши амалга оширилди. Илғор йўналишдаги адабий, ижтимоий-сиёсий матбуот нашрлари ёпилди. Халқ ҳаётини ҳаққоний акс эттирган бадий адабиёт вакиллари қувғин этилди. Эрон халқи ҳаётига АҚШнинг нафақат иқтисодий ва сиёсий, балки маданий таъсири ҳам кучайди. Адабиётда америкача ҳаёт тарзи ва маданиятини тарғиб қилиш майллари намоён бўла бошлади. Бундан, ҳатто илғор кайфиятда бўлган баъзи (М. Ҳижозий) ёзувчилар ҳам бенаиб қолмадилар.

60-йилларда форс адабиётида ҳикоячилик жанри асосий мавқега эгаллаб, мамлакат ва халқ ҳаётида юз бераётган воқеа-ҳодисаларни бадий тадқиқ этишда давом этди. Мавзу доирасининг кенгайганлиги, акс этириляётган воқеаларнинг чуқур ва ҳар томонлама далилланиши, янги образлар яратилиши — бу давр ҳикояларининг асосий хусусиятларидир. Шу билан бир қаторда, катта жанрда ҳам асарлар яратилди. Бироқ улар орасида ҳақиқий инсоний фазилатларни улуғловчи, мамлакатда рўй бераётган жараёнларни аниқ акс эттирувчи асарлар кам. Али Муҳаммад Афғонийнинг 1961 йилда босилган «Оҳу хонимнинг эри» романи бундан мустаснодир. Бу романни «Қитоб жамияти» («Анжуманэ китоб») ўша даврнинг энг сара асари деб баҳолади. Бу асарда фалсафий, сиёсий, ахлоқий муаммолар, шахснинг шаклланиш жараёни, турмуш драмалари кенг ижтимоий-маиший ҳаёт фонида жонли акс эттирилган. Шу вақтга қадар адабиётда Эрон аёли давр, тузум ва хурофот қурбони сифатида тасвирланган бўлса, бу асар қаҳрамони янги типдаги аёл, эркин фикрловчи, озодликка интилувчи, фаол инсон сифатида намоён бўлади. Эрон танқидчилари бир овоздан бу асарни ҳозирги замон форс адабиётидаги катта воқеа, деб баҳоладилар.

Бу даврга келиб, 50-йиллардаёқ дадил қадам тебратган Ж. Ол-Аҳмад, М. Сепонлу, А. Маҳмуд, И. Гулистон каби носирларнинг ижоди халқ эътиборини қозонди. Уларнинг сафига Ғ. Соидий, Ф. Тонекабўний, Х. Шоҳоний, Ж. Мирсодиқий, Б. Содиқий каби забардаст ёш ёзувчилар ҳам келиб қўшилдилар. Уларнинг кўпгина

асарлари билан совет китобхонлари ҳам таниш. Ўз қаламига, овозига ва услубига эга бу қаламкашларни эрон халқи ҳаётининг долзарб масалалари, мураккабликлари ва қарама-қаршиликларини тўлақонли бадиий тадқиқ этишга интилиш бирлаштириб туради.

60-йилларнинг бошларида Эрон ижтимоий-иқтисодий ҳаётида муҳим сиёсий аҳамиятга молик ўзгаришлар юз берди, мамлакат нефть туфайли оқиб келаётган даромад ҳисобига ривожланаётган капиталистик мамлакатлар қаторидан жой олди. Эронда саноат тез суръатлар билан ривожлана бошлади, пировард натижада янги ижтимоий гуруҳлар ва муносабатлар вужудга келди. Мутлақ монархиянинг пойдевори янада мустаҳкамланди. «Оқ инқилоб» ёки «Шоҳ ва халқ инқилоби» шиори остида ҳоким синфлар манфаатини ҳимоя қилувчи юзаки ислоҳотлар ўтказилди. Ислоҳотнинг асл мақсадини биринчи галда ана шу зукко ва зийрак ёзувчилар илғаб олдилар, ўз асарларида бу ҳақиқатни турли адабий шакллар, ишоралар ва рамзлар орқали акс эттирдилар. Чунки адабиётда қаттиқ назорат ўрнатилган эди.

Кейинги йигирма йил Ж. Оле Аҳмад, Ғ. Соидий, Ф. Тонекабўний, И. Гулистон, Ж. Мирсодиқий, Х. Шоҳоний ва С. Бехрангийлар учун нафақат реалистик санъатга имон-эътиқод синови, балки граждандлик журъати синови ҳам бўлди. Чунки шоҳнинг шафқатсиз ҳарбий-сиёсий машинаси мамлакат маънавий ҳаётини бир қолипга солиш, адабиётдаги ҳар қандай ҳурфикрлиликка қарши курашга қаратилган эди. «Бечораларнинг оғир аҳволи тўғрисида, инсон эркини бўғувчи қонунсизлик ва зўрлик ҳақида ёзишга уринган адибларни ҳибс этар, турмага тиқар ва ғайринсоний азоб-уқубатларга дучор этар эдилар», — деб эслайди 60-70-йиллар ҳақида машҳур Эрон ёзувчиси Ғуломҳусайн Соидий.

Дарҳақиқат, 60-70-йиллар Эрон тараққийпарвар адабиёти учун ниҳоятда оғир ва машаққатли даврлар бўлди, аммо шунга қарамай, ёзувчилар ўз имон-эътиқодларига хиёнат қилмадилар. Ҳақиқий несиэрлар гуманистик ғояларга бой форс адабиёти анъаналарига содиқ қолиб, доим ҳақ ва адолат томонида турдилар. Ғ. Соидий ўз тақдир қисматига ташлаб қўйилган деҳқонлар ҳаётини, Ж. Оле-Аҳмад шаҳар ҳаётига Ғарбнинг салбий таъсирини, С. Бехрангий тузумнинг номукамаллигини, Х. Шоҳоний бюрократик давлат аппаратининг қалтабинлигини турли адабий усуллар воситасида ишорали акс эттирдилар. Улар инсон ички дунёсини, мафкура ўзгаришларида ташқи муҳитнинг аҳамиятини кўрсатишда, типик воқеаларни бадиий ифода этишда ўзидан олдинги авлоддан ҳам анча олға кетдилар ва ҳикоячиликнинг ривожланишига муносиб ҳисса қўшдилар.

1979 йилнинг февраль ойида қадимий Эрон сарзаминида катта сиёсий воқеа — инқилоб рўй берди. Оятулло Ҳумайний бошчилигидаги руҳонийлар томонидан амалга оширилган бу инқилоб минг йиллар мобайнида давом этиб келган шоҳлик тузумининг илдизига болта урди. Бироқ кўп ўтмай, ҳаётнинг барча жабҳаларида диний мутаассиблик ҳукмронлик қила бошлади. Реакцион кучлар бундан фойдаланиб қолдилар. Натижада демократик кайфиятдаги киши-

лар, эркин фикрли зиёлилар таъқиб этилди, сургун ёки қатл этилди. Илғор ғояларни илгари сурган адабий-бадий рўзнома ва мажаллалар ёпилди.

Бугунги кунда кўпгина Эрон ёзувчилари эркин ижод қилиш имкониятидан маҳрум бўлганликлари учун АҚШ, Франция, Германия ва Совет Иттифоқи каби мамлакатларда яшамоқдалар. Уларнинг асарлари Эрон халқини ўз ватани озодлиги, мустақиллиги ва бахт саодати йўлида доимо уйғоқ туришга чақиради. Е. Э. Бертельс айтганидек, жаҳон адабиёти хазинасидан ҳақли равишда муносиб ўрин олган Эрон адабиёти ҳали ўзининг охириги сўзини айтганича йўқ. Ўйлаймизки, анъана ва тажрибага бой форс адабиёти инсониятнинг бахт-саодати ва тинчлиги учун бундан кейин ҳам курашаверади ҳамда инсон бадий тафаккурини янги шакл ва мазмуни билан бойитади.

ЖАЛИЛ ҲАЗРАТҚУЛОВ
Филология фанлари номзоди

МУҲАММАД АЛИ ЖАМОЛЗОДА

Ҳозирги замон Эрон адабиётининг йирик намояндаси ва новелла жанрининг асосчиси Саид Муҳаммад Али Жамолзода Эроннинг Исфаҳон шаҳрида 1892 йили дунёга келди. Унинг отаси Саид Жамолиддин ўз даврининг диний ва дунёвий илмлари билимдони бўлиб, Теҳрон масжидида воиз эди. У Теҳрон, Қум, Исфаҳон масжидларида сўзлаган оташин нутқларида, сиёсий-ижтимоий мақолаларида, сиёсий тарғиботларида халқни Қожорлар сулоласининг зулмига қарши курашишга ва Эронда қонуний парламент (мажлис) тузишга чақирди. Саид Жамолиддин Эрон инқилоби (1905) даврининг ўткир нотиқи ва кўзга кўринган сиёсий-ижтимоий арбоби сифатида танилган кишидир. Шунинг учун эрон халқи уни садр-ул — муҳақеқин, яъни ҳақиқат изловчилар сардори деб атаган. Ана шундай илғор фикрлари учун Муҳаммад Али шоҳ бўйруғига биноан уни 1908 йилда қамоқда ўлдириб юбордилар.

Муҳаммад Али Жамолзода ўша пайтда мактабда ўқир эди, лекин отасининг ўлдирилишидан бир мунча бурун Байрутга ўқишга кетганди. У Байрут яқинидаги Антур француз коллежида ўқий бошлади. Шу йилларда адабиётга ихлос қўйди, француз тилида деворий газеталар учун шеърлар ёзди.

1910 йилда Жамолзода Миср орқали Парижга боради ва 1914 йилда у ерда ҳуқуқшунослик факультетини тугатади. 1916 йилда эса Берлинга келиб, у ерда форс тилида чиқадиган «Кове» журналида фаол қатнаша бошлайди. Бу журнал Эрон муҳожирларининг сиёсий органи бўлиб, унда Жамолзоданинг «Битмас-туганмас бойлик ёки Эроннинг иқтисодий аҳволи» номли рисоласи Шоҳруҳ тахаллуси билан босилади. Бу журнал 1921 йили маълум сабабларга кўра, ўз фаолиятини тўхтатади. Бўлажак ёзувчи рўзгор тебратиш учун Берлиндаги Эрон элчихонасига таржимон бўлиб ишга киради ва Германиядаги Эрон талабаларига раҳбарлик қила бошлайди. Талабалар бу ерда чоп этилаётган «Европа» («Фарангистон») рўзномасида Жамолзоданинг Анатолий Франс ва Умар Хайём ҳақидаги этюдлари босилади. У иқтисод ва тарихга оид илмий мақолалар ҳамда мухбирлик ишлари билан чегараланиб қолмай, бадиий ижод билан ҳам шуғулланади.

1922 йилда Берлинда унинг биринчи ҳикоялар тўплами форс тилида «Бир бор экан, бир йўқ экан...» («Йеки буд ва йеки набуд») номи билан босмадан чиқади. Гарчи бу тўпламдаги баъзи ҳикояларда муаллифнинг ҳали воқеаликни бадиий тадқиқ этишдаги тажрибасизлиги сезилса-да, аммо унинг долзарб мавзуларни кўта-

ALFBERK NAVON NOMIDAGI
1943
MADO'TAU

ришга уриниши, мазмунни кескинлаштириш маҳорати ва эса қоладиган ҳаётий образлар яратишдаги иқтидори намоён бўлди. Энг муҳими, унинг тили жуда содда ва таъсирчан бўлиб, исфаҳонликларга хос енгил юморга бой эди. Шунинг учун ёзувчининг биринчи тўплами Эронда катта муваффақият қозонди. Тўпламдаги ҳикояларда деҳқонлар ва ҳунармандлар, дарвишлар ва савдогарлар, муллалар ва амалдорлар, депутатлар ва вазирларнинг тиниқ ва ёрқин образлари яратилди. Айниқса, руҳонийларга қаттиқроқ тил тегизилганлиги учун бу тўплам Техроннинг марказий майдонида жамоат олдида ошқора равишда мутаассиблар томонидан оловда ёқилди. Эрон рўзномаларидан бирининг ношири ундаги битта ҳикояни чоп этганлиги учун жазодан базўр қочиб қутилди.

Мазкур тўплам дунёга келганидан сўнг Эроннинг минг йиллик адабиёти тарихида Европа тушунчасидаги реалистик ҳикоя, қисса ва романлар пайдо бўла бошлади. Шунинг учун Жамолзода Эрон адабиётида новелла жанрининг асосчиси ҳисобланади.

1925 йилда Ризошоҳ тахтга ўтирганидан сўнг Эронда ҳарбий диктатура ўрнатилиб, демократик ҳаракат тарафдорлари қувғинга учради. Айниқса, 30-йиллар Эрон тарихига «қора кунлар» номи билан кирди. Ҳукуматнинг реакцион сиёсатиға қарши норозилик билдирган талай тараққийпарвар жамоат арбоблари ва ёзувчилари қамоққа олинди, бадарға қилинди ёки мамлакатдан чиқариб юборилди. Ҳукумат сиёсатиға қарши кайфиятда бўлган матбуот устидан қаттиқ назорат ўрнатилди.

Она ватаниға қайтиш иштиёқида бўлган Жамолзода бу қонли сиёсатдан сўнг ўз фикридан қайтди ва 1927 йили Берлинда «Илм ва санъат» журналиға асос солди. Журналда унинг кўпгина мақолалари ва турли мавзудаги сатирик ҳикоялари босилди. Бироқ журнал фаолияти узоққа чўзилмади.

30-йилларда ёзувчи ўзининг «Девонахона» қиссасини яратди. Унда жаҳолат, риёкорлик, мунофиқлик ва бидъат каби иллатлар қаттиқ ҳажв қилинади. Эрон ижтимоий-сиёсий ҳаётида ҳукм сурган таъқиблар ёзувчилар ижодига таъсир этиб, уларда тушкунлик кайфиятини туғдирган эди. Бу кайфият Жамолзодани ҳам четлаб ўтмади. Мазкур асарда ўша кайфият бироз сезилади.

Жамолзода 1931 йилда Женеваға кўчиб келиб, халқаро меҳнат ташкилотида ишлаш билан бирга, Женева университетининг таржимонлик факультетида 1956 йилгача форс тили ва адабиётидан дарс беради. Шу кунларға қадар ёзувчи Женевада яшаб, ижод қилмоқда.

Техронда 1942 йилда узоқ танаффусдан сўнг унинг иккинчи ҳикоялар тўплами — «Хусайн Али амаки ёки етти қисса»си босилади. Кейинчалик бу тўплам «Шоҳкор» номи билан қайта нашр этилади. Бу тўпламға ёзувчининг 30-йилларда ёзган сатирик ҳикоялари киритилган.

40-йиллар Жамолзода учун жуда маҳсулдор йиллар бўлиб, бирин-кетин тўртта қиссаси босилади. «Маҳшар саҳроси» (1944 й.) ҳажвий қиссасида диний мутаассиблик танқид қилиниб, ҳурфикрлик ғояси илгари сурилади. Унинг қаҳрамонларидан бири «Эрк-

сиз жаннатдан кўра озода дўзах афзалдир» — дейди. «Қалташан девон» (1945 й.) асариди Эрон адабиётининг азалий анъанавий мавзуси — эзулик ва ёзулик ўртасиди кураш кескин драматик тарзда тасвирланса, «Сув йўли ҳақиди қисса» (1947 й.) да иккиюзламачилик, беғамлик, бепарволик ва маънавий қашшоқлик каби иллатлар фош қилинади. «Авриси ҳам, астари ҳам бирдай» (1955 й.) автобиографик қиссаси шакли жиҳатидан ўрта аср форс адабиётининг анъанавий шакли сафарномани эслатади. Бу асар ёзувчининг тўрт бўлимдан иборат эсдаликлари бўлса-да, унда ижтимоий-сиёсий ҳаётдаги жаҳолат, қолоқлик маҳорат билан очил ташланади. Ёзувчи шу йўл билан халқнинг миллий ўзлигини англаш ҳиссини уйғотишга уринади.

«Аччиқ ва чучук» (1955 й.) ҳикоялар тўпламининг муқаддимасида «бу ҳикояларда акс этган воқеалар хоҳ аччиқ бўлсин, хоҳ чучук бўлсин, биз ватан деб атайдиган мамлакатнинг ҳаётидандир» — деб ёзди муаллиф. Айниқса тўпламдаги ўзини инқилобчи деб атовчи, лекин аниқ бир мақсаддан йироқ, сафсатабоз ёзувчини акс эттирган «Доҳий» ҳикояси ҳозиржавоблиги билан ажралиб туради.

Жамолзоданинг «Эски ва янги» (1955 й.) ҳикоялар тўпламига энг янги асарлари билан бир қаторда, бир пардали «Ҳамкорлик» пьесаси ҳам киритилди. Пьесада бир вазирлик мисолида ёзувчи бутун мамлакатда авж олган амалдорларнинг оммавий порахўрлиги ва кирдикорларини ашаддий фош этди.

1961 йилда Жамолзода «Худодан ўзга ҳеч ким йўқ эди» ҳикоялар тўпламини нашр эттирди. Бу тўпламда ёзувчи ҳажвий образ яратишдаги маҳоратини яна бир бор намойиш этди. Айниқса, нодон, жоҳил ва қайсар ватанпарварлар (Мирзо Абу Тароб), шахсий манфаат ва амал учун ўз эътиқодидан осонгина юз ўгирувчи мансабпарастрлар (Хўжастапур) нинг умумлашма қиёфасини яратди.

Жамолзода 1961—64 йилларда ёзилган ҳикояларини тўплаб, 1965 йилда «Осмон йироқ, ер қаттиқ» номи билан босмадан чиқарди. Бу тўпламда ўқувчилар яна янги «қаҳрамонлар» билан танишади. Булар олғир савдо корчалонлари («Халқ манфаати йўлида»), фосиқ, мунофиқ кимсалар («Насиҳатгўй»), дунёни сув босса тўпигага чиқмайдиган бепарво, лаёқатсиз «маърифатпарварлар» («Шўробод») дир.

Жамолзода 1974 йилда «Соқолли болалар учун қисқа қиссалар» тўпламини чиқаришга муваффақ бўлди. Ушбу тўпламнинг сўз бошида адиб ёзди: «1965 йилда «Осмон йироқ, ер қаттиқ» китобини чиқарганимда, дарҳақиқат бу охириги тўплам бўлса керак деб ўйлаган эдим, лекин ўлим менга шафқат қилди, яна бир тўплам чиқаришга улгурдим. Бунақа пайтда «Оллоҳнинг иродаси бу» дейишади, тўғри, мен тақдирга ишонаман, лекин олло-таолонинг иродасига бироз таъсир этувчи реал ва қулай сабаблар ҳам бор деб ўйлайман».

Бу тўпламдаги ҳикоялар, айниқса, «Турли никоҳ» да ёзувчи Эрон жамиятининг ўзига тўқ қатлами ҳаётини, маънавий қашшоқлигини кескин ҳажв остига олди. Мазкур ҳикояларда ҳажвнавис-

нинг маҳорати воқеаларни кескинлаштиришда, ихчам ва содда жумлаларда, услубий равлонликда намоён бўлади.

Жамолзоданинг 1979 йилда босилган «Бизнинг қисса охирлади» тўпламига унинг 70-йилларда ёзилган асарлари ва таржималари киритилган. Бундан ташқари, Эронда унинг адабиётшунослик, матншунослик, публицистика, лингвистикага оид юздан ортиқ китоблари ва мақолалари эълон қилинган.

Жамолзода моҳир таржимон ҳамдир. У рус ва Фарбий Европа ёзувчиларининг асарларини форс тилига ўгирган.

Адиб ватанидан узоқда яшаса-да, асарларида фақат Эрон халқининг ҳаётини, турмушини акс эттирди, мамлакатнинг тараққиётига ров бўлаётган ёвузлик, адолатсизлик ва зўравонликка қарши муқаддас уруш эълон қилди, ўша ижтимоий бадбахтликнинг гуноҳкорларини аямай фош этди.

Эроннинг тараққийпарвар оқсоқол ёзувчиси юз ёшга яқинлашган бўлса ҳам ҳали тегик, тинмай янги ҳажвий асарлар устида ишламоқда.

فارسی شکر است

هیچ جای دنیا تر و خشک را مثل ایران با هم نمیسوزانند. پس از پنجسال در بدری و خون جگری هنوز چشمم بالای صفحه کشتی بخاک پاک ایران نیفتاده بود که آواز گیلکی کرجی بانهای انزلی بگوشم رسید که «بالام جان، بالام جان» خوانان مثل مورچه هائیکه دور ملخ مرده ایرا بگیرند دور کشتی را گرفته و بالای جان مسافرین شدند و ریش هر مسافری بچنک چند پاروزن و کرجی بان و حمال افتاد. ولی میان مسافرین کارمن دیگر از همه زارتر بود چون سایرین عموماً کاسب کارهای لباده دراز و کلاه کوتاه با کو و رشت بودند که بزورچماق و واحدیموت هم بند کیسه شان باز نمیشود و جان به غزرائیل میدهند و رنگ پولشانرا کسی نمیبیند ولی من بخت بر گشته مادر مرده مجال نشده بود کلاه لگنی فرنگیم را که از همان فرنگستان سرم مانده بود عوض کنم و یاروها ما را پسر حاجی و لقمه چربی فرض کرده و «صاحب، صاحب» گویان دورمان کردند وهرتکه از اسبابهایمان ما به النزاع ده رأس حمال و پانزده نفر کرجی بان بی انصاف شد و جیغ و داد و فریادی بلند و قشقره‌ای برپا گردید که آنسرش پیدا نبود. مامات و متحیر و انگشت بدهن سر گردان مانده بودیم که به چه بامبولی یخه مانرا از چنگ این ایلغاریان خلاص کنیم. و به چه حقه ولعی از گیرشان بچیم که صف شکافته شد و عنق منکسر و منحوس دو نفر از مأمورین تذکره که انگاری خود انگر و منکر بودند با چند نفر فراش سرخ پوش و شیر و خورشید بکلاه و با صورتهائی اخمو و عبوس و سیبلیهای چخماقی از بناگوش در رفته‌ای که مانند بیرق جوع و گرسنگی نسیم دریا بحر کتشان آورده بود در مقابل ما مانند آئینه دق حاضر گردیدند و همینکه چشمشان به تذکره ما افتاد مثل اینکه خبر تیر خوردن شاه با فرمان مطاع غزرائیل را بدستشان داده باشند یکه‌ای خورده و لب و لوجه‌ای چنبنده سر و گوشه تکان دادند و بعد نگاهشانرا بما دوخته و چندین بار قد و قامت ما را از بالا بیائین و از پائین بالا مثل اینکه بقول بچه‌های طهران برایم قبائی دوخته باشند ورنه انداز کرده و بالاخره یکیشان گفت: «چطور! آیا شما ایرانی هستید؟» گفتم «هاشاه‌الله عجب سؤالی میفرمائید، پس میخواهید کجائی باشم البته ایرانی هستم هفت جدم ایرانی بوده‌اند. در تمام محله سنگلج مثل گاو پیشانی سفید احدی پیدا نمیشود که پیر غلامانرا

فشار این یخه که مثل کندی بود که بگردنش زده باشند در این تاریک و روشنی غرق خواندن کتاب «رومانی» بود. خواستم جلو رفته یک «بن‌چور موسیوئی» قالب زده و بیاروبر سانم که ما هم اهل بخیه ایم ولی صدای سوتی که از گوشه‌ای از گوشه‌های محبس بگوשמ رسید نگاهم را به آنطرف گرداند و در آن سه گوشی جلب نظر مرا کرد که در وهله اول گمان کردم گربه براق سفیدی است که بروی کیسه‌ها که ذغالی چنبره زده و خوابیده باشد ولی خیر معلوم شد شیخی است که بعادت مدرسه دوزانو را در بغل گرفته و چمباتمه زده و عبارا گوش تا گوش دور خود گرفته و گربه براق سفید هم عمامه و شیفته و شوفته اوست که تحت‌الحنکش باز شده و درست شکل دم کرابه‌ای را پیدا کرده بود آن صدای سیت سوت هم صوت صلوات ایشان بود. پس معلوم شد مهمان سه نفر است. این عدد را بفال نیکو گرفتم و میخوام ستم سر صحبت را با رفاقا باز کنم شاید از در دیکدیگر خبردار شده چاره‌ای پیدا کنم که دفعه در محبس چهارطاق باز شد و با سر و صدای زیادی جوانک کلاه نمدی بدبختی را پرت کردند نوری محبس و باز در بسته شده معلوم شد مأمور مخصوصی که از رشت آمده بود برای ترساندن چشم اهالی انزلی این طفلک معصوم را هم بجرم آنکه چند سال پیش دراواثل شلوغی مشروطه و استبداد پیش یکنفر قفقازی نوکر شده بود در حبس انداخته است. یاروی تازه وارد پس از آنکه دید از آه و ناله و غوره چکاندن دردی شفا نمی‌یابد چشمها را با دامن قبای چر کین پاک کرده و در ضمن هم چون فهمیده بود قراولی کسی پشت در نیست یک طوماری از آن فحشهای آب نکشیده که مانند خر بزه‌گر گاب و تنبا کوی حکان مخصوص خاک ایران خودمانست نذرچد و آباد (آباء) این و آن کرد اداسه لگدی هم با پای برهنه بدرودیوار انداخت و وقتیکه دید در محبس هر قدر هم پوسیده باشد باز از دل مأمور دولتی سخت‌تر است تق تسلیمی بزمین و نگاهی بصحن محبس انداخت و معلومش شد که تنها نیست. من که فرنگی بودم و کاری با من ساخته نبود، از فرنگی مآب هم چشمش آبی نخورد و این بود که پابرجین پابرجین بطرف آقا شیخ رفته و پس از آنکه مدتی زول زول نگاه خود را به او دوخت با صدائی لرزان گفت: «جناب شیخ تو را بحضرت عباس آخر گناه من چیست؟ آدم والله خودش را بکشد از دست ظلم مردم آسوده شود!»

پشنیدن این کلمات مندیل جناب شیخ مانند لکه ابری آهسته بحرکت آمده و از لای آن یکجفت چشمی و نمودار گردید که نگاه ضعیفی به کلاه‌نمدی انداخته و از منفذ صوتی که بایستی در زیر آن چشمها باشد و درست دیده نمیشد با قرائت و طمانینه تمام کلمات ذیل آهسته و شمرده مسموع سمع حضار گردید: «مؤمن! عنان نفس عاصی قاصر را بدست قهر غضب مده که لکاظمین الغیظ العافین عن الناس...»

نشناسند!». ولی خیر. خان ارباب این حرفها سرش نمیشد و معلوم بود که کار کار یکشاهی و صد دینار نیست و به آن فراشهای چنانی حکم کرد که عجاله «خان صاحب» را نگاه دارند «تا تحقیقات لازمه بعمل آید، یکی از آنفراشها که نیم زرع چوب چپوق مانند دسته شمشیری از لای شال ریش ریشش بیرون آمده بود دست انداخت مچ ما را گرفت و گفت: «جلو بیفت» و ما هم دیگر حساب کار خود را کرده و ماسها را سخت کیسه انداختیم. اول خواستیم هارت و هورت و باد و بروتی بخرج دهیم ولی دیدیم هوا پست است و صلاح در معقول بودن. خداوند هیچ کافری را گیر قوم فراش نیندازد. دیگر پیرت میداند که این پدر آمرزیده‌ها در یک آب خوردن چه برسرما آوردند. تنها چیزیکه توانستیم از دستشان سالم بیرون بیاوریم یکی کلاه فرنگیمان بود و دیگری ایمانمان که معلوم شد به هیچکدام احتیاجی نداشتند والا جیب و بغل و سوارخی نماند که در آن یک طرفه العین خالی نکرده باشند و همینکه دیدند دیگر کما هو حقه به تکالیف دیوانی خود عمل نموده اند ما را همان پشت گمر کخانه ساحل انزلی توی یک سولدونی تاریکی انداختند که شب اول قبر پیشش روروشن بود و یک فوج عنکبوت بر در و دیوارش پرده داری داشت و در را از پشت بستند و رفتند و ما را بخدا سپردند. من دربین راه تا وقتیکه با کرجی از کشتی بساحل می‌آمدیم از صحبت مردم و کرجی بانها جسته جسته دستگیرم شده بود که باز در طهران کلاه شاه و مجلس تو هم رفته و بگیر و ببند از نو شروع شده و حکم مخصوص از مرکز صادر شده که در تردد مسافرین توجه مخصوص نمایند و معلوم شد که تمام این گریو بستها از آن بابت است مخصوصاً که مأمور فوق العاده‌ای هم که همانروز صبح برای این کار از رشت رسیده بود محض اظهار حسن خدمت و لیاقت و کار دانی دیگر تر و خشک را با هم میسوزاند و مثل سگ‌ها بیجان مردم بی‌پناه افتاده و در ضمن هم پاتو کفش حاکم بیچاره کرده و زمینه حکومت انزلی را برای خود حاضر میکرد و شرح خدمات وی دیگر از صبح آنروز یکدقیقه راحت بسیم تلگراف انزلی بطهران نگذاشته بود.

من در اول امر چنان خلقم تنگ بود که مدتی اصلاً چشم جانی را نمیدید ولی همینکه رفته رفته به تاریکی این هوالدونی عادت کردم معلوم شد مهمانهای دیگری هم با ما هستند. اول چشمم بیکنفر از آن فرنگی ما بها کدائی افتاد که دیگر تاقیام قیامت در ایران نمونه و مجسمه لوسی و لغوی بیسوادی خواهند ماند و یقیناً صد سال دیگر هم رفتار و کردارشان تماشاخانه‌های ایرانرا (گوشی شیطان کر) از خنده روده بر خواهد کرد. آقای فرنگی ما با بایخه‌ای ببلندی لوله سماوری که دود خط آهنهای نفتی قفقاز تقریباً بهمان رنگ لوله سماورش هم آورده بود در بالای طاقچه‌ای نشسته و در تحت

عقب زده و با اشارات و حرکاتی غریب و عجیب بدون آنکه نگاه تند و آتشین خود را از آن يك کله دیوار بیگناه بر دارد گاهی باتوپ و تشر هر چه تمامتر مأمورند که راغائبانه طرف خطاب و عتاب قرار داده و مثل اینکه بخواهد برایش سرپاکنی بنویسد پشت سر هم القاب و عناوینی از قبیل «علقه مضغه»، «مجهول الهویه»، «فاسد العقیده»، «شارب الخمر»، «تارك الصلوة»، «ملعون الوالدین»، «ولدا لزننا» و غیره و غیره که هر کدامش برای مباح نمودن جان و مال حرام نمودن زن بخانه هر مسلمانی کافی و از صدش یکی در یادمانده نثار میکرد و زمانی باطماً نینه و وقار و دلسوخنگی و تحسر بشرح «بی مبالاتی نسبت به اهل علم و خدام شریعت مطهره» و «توهین و تحقیری که بمرات و بکرات فی کل ساعه» بر آنها وارد می آید و «نتایج سوء دنیوی و اخروی» آن پرداخته و رفته چنان بیانات و فرمایشات موعظه آمیز ایشان در هم و بر هم و غامض میشود که رمضان که سهل است جد رمضان هم محال بود بتواند يك کلمه آنرا بفهمد و خود چاکرگان هم که آنیمه قهیز عربی دانی در میکرد و چندین سال از عمر عزیز زید و عمر را بجان یکدیگر انداخته و باسم تحصیل از صبح تا شام با سامی مختلف مصدر ضرب و دعوی و افعال مذمومه دیگر گردیده و وجود صحیح و سالم را بقول بی اصل و اجوف این و آن و وعد و وعید اشخاص العقل متصل باین باب و آن باب دوانده و کسرشان خود را فراهم آورده و حرفهای خفیف شنیده و قسمتی از جوانی خود را بلیت و لعل و لاونعم صرف جر و بحث و تحصیل معلوم و مجهول نموده بود بهیچ نحو از معانی بیانات جناب شیخ چیزی دستگیر نمیشد.

در تمام این مدت آقای فرنگی ماب در بالای همان طاقچه نشسته و با اخم و تخم تمام توی نخ خواندن رومان شیرین خود بود و ابداً اعتنائی به اطرافیهای خویش نداشت و فقط گاهی لب و لوجه ای تکانه و تک یکی از دوسبیلش را که چون دو عقرب جراره بر کنار لانه دهان قرار گرفته بود بزیردندان گرفته و مشغول جویدن میشد و گاهی هم ساعتش را در آورده نگاهی میکرد و مثل این بود که میخواهد ببیند ساعت شیروقهوه رسیده است یا نه.

رمضان فلک زده که دلش پر و محتاج بدرد دل و از شیخ خیری ندیده بود چاره را منحصر بفرد دیده و دل بدریا زده مثل طفل گرسنه ای که برای طلب نان بنامادری نزدیک شود بطرف فرنگی ماب رفته و با صدائی نرم و لرزان سلامی کرده و گفت: «آقا شمارا بخدا ببخشید! ما یخه چر کین ما چیزی سرمان نمیشود آقا شیخ هم که معلوم میشود جنی و غشی است و اصلاً زبان ما هم سرش نمیشود عرب است شما را بخدا آیا میتوانید بمن بفرمائید برای چه ما را تو این زندان مرك انداخته اند؟».

بشنیدن این کلمات آقای فرنگی ماب از طاقچه پائین پریده و کتاب را

کلاه نمدی از شنیدن این سخنان هاج و واج مانده و چون از نمایشات جناب آقا شیخ تنها کلمه کاظمی دستگیرش شده بود گفت «نه جناب، اسم تو کرتان کاظم نیست رمضان است. مقصودم این بود کاش اقلاً میفهمیدیم برای چه ما را اینجا زنده بگور کرده اند».

این دفعه هم باز با همان متانت و قرائت تام و تمام از آن ناحیه قدس این کلمات صادر شد: «جزا کم الله مؤمن منظور شما مفهوم ذهن این داعی گردید. الصبر مفتاح الفرج، ارجو که عما قریب وجه حبس بوضوح پیوند و البته الف البته بای نحوگان چه علاجلا و چه آجلا بمسامع ما خواهد رسید. علی العجاله در حین انتظار احسن شقوق و انفع امور بند کر خالق است که علی کل حال نعم الأشتغال است».

رمضان مادر مرده که از فارسی شیرین جناب شیخ يك کلمه سرش نشد مثل آن بود که کمان گرده باشد که آقا شیخ با اجنه (جن) از ما بهتران حرف میزند یا مشغول ذکر او را و عزایم است آثار هول و وحشت در و جئاتش ظاهر شد و زبر لب بسم الهی گفت و یواشکی بنای عقب کشیدن را گذاشت. ولی جناب شیخ که آرواره مبارکشان معلوم میشد گرم شده است بدون آنکه شخص مخصوصی را طرف خطاب قرار دهند چشمهها را بیک کله دیوار دوخته و با همان قرائت معهود پی خیالات خود را گرفته و میفرمودند: «لعل که علت ترقیف لمصلحه یا اصلاً عن قصد بعمل آمده و لا جل ذلك رجای واثق هست که لولا البداء عمماً قریب انتهای پذیرد و لعل هم که احقر را کان لم یکن پنداشته و بلار عایه المر تبه و المقام با سوء احوال معرض تهلکه و دمار تدریجی قرار دهند و بناء علیهنابر ماست که بای نحو کان مع الواسطه او بلا واسطه الغیر کتباً اوشفاهاً علناً او خفاء از مقامات عالیه استمداد نموده و بلا شک بصدیق من جدو جد بصول مسئول موفق و مقضی المرام مستخلص شده و برات ما بین الامائل والا قران کالشمس فی وسط النهار مبرهن و مشهود خواهد گردید...».

رمضان طفلک یکباره دلش را باخته و از آنسر محبس خود را پس پس باین سر کشانده و مثل غشیهانگاہای ترسناکی به آقا شیخ انداخته و زبر لبکی همی لعنت بر شیطان میکرد و يك چیز شبیه به آیه الکرسی هم بعقیده خود خوانده و دور سرش فوت میکرد و معلوم بود که خیالش برداشته و تاریکی هم ممد شده دارد زهره اش از هول و هراس آب میشود. خیلی دلم برایش سوخت. جناب شیخ هم که دیگر مثل اینکه مسهل بزبانش بسته باشند و یا بقول خود آخوندها سلس القول گرفته باشد دست بردار نبود و دستهای مبارک را که تامرفق از آستین بیرون افتاده و از حیث پر موئی دوران جناب شما با پاچه گوسفند بی شباهت نبود از زانو بر گرفته و عیارا

لامارتین در این خصوص خوب میگوید...» و قای فیلسوف بنا کرد بخواندن يك مبلغی شعر فرانسه که از قضا من هم سابق یکبار شنیده و میدانستم مال شاعر فرانسوی و یکتور هو گواست و دخلی به لامارتین ندارد.

رمضان از شنیدن این حرفهای یسروته و ته و غریب و عجیب دیگر بکلی خود را باخته و دوان دوان خود را بپشت در محبس رسانده و بنای ناله و فریاد و گریه را گذشت و بزودی جمعی در پشت در آمده و صدای نتراشیده و نتراشیده‌ای که صدای شیخ حسن شمر پیش آن لحن نکيسا بود از همان پشت در بلند شد و گفت: «مادر فلان! چه درد است چیغ و ویغ راه انداخته ای. مگر... ات را میکشند. این چه علم شنگه ایست! اگر دست از این جهودبازی و کولی گری برنداری و امیدوارم بیایند پوزه نبدت بزنند...!» - رمضان باصدائی زارونزار بنای التماس و تضرع را گذاشته و میگفت: «آخر ای مسلمانان گناه من چیست؟ اگر دزدم بدهید دستم را ببرند، اگر مقصرم چوبم بزنند، ناختم را بگیرند گوشم را بدرآوزه بکوبند، چشمم را در آورند، نعلم بکنند، چوبلای انگشتهایم بگذارند، شمع آجینم بکنند ولی آخر برای رضای خدا! و پیغمبر مرا از این هولودونی واز گیر این دیوانه‌ها و جنی‌ها خلاص کنید! پیر، پیغمبر عقل دارد از سرم میبرد. مرا یا سه نفر شریک گور کرده‌اید که یکیشان اصلا سرش را بخورد فرنگی است و آدم بصورتش نگاه کند باید کفاره بدهد و مثل جغد بغ (بغض؟) کرده آن کنار ایستاده با چشمهایش میخواهد آدم را بخورد. دوتا دیگرشان هم که یک کلمه زبان آدم سرشان نمیشود و هر دو جنی‌اند و نمیدانم اگر بسرشان بزند و بگیرند من مادر مرده را خفه کنند کی جواب خدا را خواهد داد...» «بدبخت رمضان دیگر نتوانست حرف بزند و بغض بیخ کلوش را گرفته و بنا کرد بهق گریه کردن و باز همان صدای نفیر کذائی از پشت در بلند شده و یک طومار از آن فحشهای دو آتشه بدل بردرد رمضان بست. دلم برای رمضان خیلی سوخت. جلو رفتم، دست برشانه‌اش گذاشته گفتم: «بسرجان، من فرنگی کجا بودم. گوربدر هرچه فرنگی هم کرده من ایرانی و برادردینی توام. چرا زهره ات را باخته‌ای؟ مگر چه شده؟ تو برای خودت جوانی هستی. چرا ابنطور دست و پایت را گم کرده‌ای...؟»

رمضان همینکه دید خیر راستی راستی فارسی سرم می‌شود و فارسی راستا حسینی باش حرف میزنم دست مرا گرفت و حالانبوس و کی ببوس و چنان ذوقش گرفت که انگار دنیا را بش داده‌اند و مدام میگفت: «هی قربان آن دهنه بروم! والله تو ملائکه‌ای! خدا خودش تو را فرستاد که جان مرا بخری!» گفتم: «بسرجان آرام باش من ملائکه که نیستم هیچ، به آدم بودن خودم هم شک دارم. مرد باید دل داشته باشد. گریه برای چه؟ اگر ممقطارهایت بدانند

دولا کرده و در جیب گشاد پالتو چپانده و با لب خندان بطرف رمضان رفته و «برادر، برادر» گویان دست دراز کرد که به رمضان دست بدهد. رمضان ملتفت مسئله نشد و خود را کمی عقب کشید و جناب خان هم مجبور شدند دست خود را بیخود بسبیل خود ببرند و محض خالی نبودن عریضه دست دیگر را هم بمیدان آورده و سپس هر دورا بروی سینه گذاشته و دوانگشت ابهام را در دو سوراخ آستین جلیقه جا داده و با هشت رأس انگشت دیگر روی پیش سینه آهاردار بنای تنک زدن را گذاشته و با لهجه‌ای نمکین گفت: «ای دوست و هموطن عزیز! چرا ما را اینجا گذاشته اند؟ من هم ساعت های طولانی هرچه کله خود را حفر میکنم آبسولومان چیزی نمیابم نه چیز یوزیتیف نه چیزی نمیابم نه چیز یوزیتیف نه چیز نکاتیف. آبسولومان! آیا خیلی کومیک نیست که من جوان دیپلمه از بهترین فامیل را برای یک ... کریمینل بگیرند و با من رفتار بکنند مثل با آخرین آمده؟ ولی از دسپوتیسم هزار ساله و بی قانونی و آربیتزر که میوجات آنست هیچ تعجب آورنده نیست. یک مملکت که خود را افتخار میکنند که خودش را کنستیتوسیونل اسم بد هد باید تریبونالهی قانونی داشته باشند که هیچکس رعیت بظلم نشود برادر من در بدبختی! آیا شما اینجور پیدا نمیکنید؟

رمضان بیچاره از کجا ادراک این خیالات عالی برایش ممکن بود و کلمات فرنگی بجای خود دیگر از کجا مثلا میتوانست بفهمد که «حفر کردن کله» ترجمه تخت‌اللفظی اصطلاحی است فرانسوی و بمعنی فکر و خیال کردن است و بجای آن در فارسی میگویند: «هرچه خودم را میکشم...» یا «هر چه سرم را بدیوار میزنم...» و یا آنکه «رعیت بظلم» ترجمه اصطلاح دیگر فرانسوی است و مقصود از آنطرف ظلم واقع شدن است. رمضان از شنیدن کلمه رعیت و ظلم پیش عقل ناقص خود خیال کرد که فرنگی ماب اورارعیست و مورد ظلم و اجحاف ارباب ملک تصور نموده و گفت: «نه آقا خانه زاد شما رعیت نیست. همین بیست قدمی گمر کخانه شاگرد قهوه‌چی هستم!»

جناب موسیو شانه ای بالا انداخته و با هشت انگشت برای سینه قائم ضربش را گرفته و سوت زنان بنای قدم زدن را گذاشته و بدون آنکه اعتنائی بر رمضان بکند دنباله خیالات خود را گرفته و میگفت: «رولوسیون بدون او لوسیون یک چیزی است که خیال آنهم نمی تواند در کله داخل شود! ماجوانها باید برای خود یک تکلیفی بکنیم در آنچه نگاه میکند راهنمایی بملت. برای آنچه مرا نگاه میکند در روی این سوژه یک آرتیکل درازی نوشته ام و با روشنی کو کننده‌ای ثابت نموده ام که هیچکس جرات نمیکند زری دیگران حساب کند و هر کس باندازه ... باندازه پوسیویلیته‌اش باید خدمت بکند وطن را که هر کس بکند تکلیفش را! اینست راه ترقی! والاد کادانس هاراتهدید میکند. ولی بدبختانه حرفهای ما بمردم اثر نمیکند.

زبان در ازی میکنم الی واللہ بنظرم دیوانگی اینها بشما هم اثر کرده والا بطور میشود جرئت میکنید با اینها همسفر شوید!». «گفتم رمضان ما مثل توترسونیستیم!» گفت: دست خدا بهمراحتان! هر وقتی که از بی‌همزبانی دلتان سررفت از این آجیل بخورید و یادی از نو کرتان نکنید. شلاق درشکه چی بلند شد و راه افتادیم و جای دوستان خالی خیلی هم خوش گذشت و مخصوصاً وقتیکه دربین راه دیدیم یک مامور تذکره تازه‌ای باز چاپاری بطرف انزلی میرود کیفی کرده و آنقدر خندیدیم که نزدیک بود مرده برشویم.

که دستت خواهند انداخت و دیگر خر بیار و خجالت بار کن...». گفت: «ای دردن و بلات بجان این دیوانه‌ها بیفتد! بخدا هیچ نمانده بود زهره‌ام پتر کد. دیدی چطور این دیوانه‌ها یک کلمه حرف سرشان نمیشود و همه‌اش زبان جنی حرف میزنند؟».

گفتم «داداش جان اینها نه جنی اندنه دیوانه، بلکه ایرانی و برادر وطنی و دینی ما هستند!». رمضان از شنیدن این حرف مثل اینکه خیال کرده باشد من هم یک چیزیم می‌شود نگاهی به من انداخت و قاه قاه بنای خنده را گذاشته و گفت: «ترا بعسرت عباس آقا دیگر شما مرادست نیندازید. اگر اینها ایرانی بودند چرا از این زبانها حرف میزنند که یک کلمه‌اش شبیه بزبان آدم نیست؟» گفتم: «رمضان اینهم که اینها حرف میزنند زبان فارسی است منتهی...». ولی معلوم بود که رمضان باور نمیکرد و بینی و بین الله حق هم داشت و هزار سال دیگر هم نمی‌توانست باور کند و منم دیدم زحتم هدر است و خواستم از درد دیگری صحبت کنم که یکدفعه در محبس چهارطاق باز شد و آردلی وارد و گفت: «یا الله مستلق مرا بدهید و بروید بامان خدا، همه‌تان آزادید...».

رمضان بشنیدن این خیر عوض شادی خودش را چسبانید بمن و دامن مرا گرفته و میگفت «والله من میدانم اینها هر وقت میخواهند یک بندی را بدست میرغضب بدهند اینجور میگویند، خدایا خودت بفریاد ما برس!». ولی خیر معلوم شد ترس ولرز رمضان بی سبب است مأمور تذکره صبحی عوض شده و بجای آن یک مأمور تازه دیگری رسیده که خیلی جا سنگین و پرافاده است و کباده حکومت. رشت میکشد و پس از رسیدن به انزلی برای اینکه هرچه مأمور صبح رسیده بود مأمور عصر چله کرده باشد اول کارش رهائی ما بوده. خدا را شکر کردیم میخواستیم از در محبس بیرون بیائیم که دیدیم یک جوانی را که از لهجه و ریخت و تک و بوزش معلوم میشد از اهل خوی و سلماس است همانفر اشنهای صبحی دارند می‌آورند بطرف محبس و جوانک هم با یک زبان فارسی مخصوصی که بعدها فهمیدم سوقات اسلامبول است باتشدد هرچه تمامتر از «موقعیت خود تعرض» مینمود و از مردم «استرحام» میکرد و «رجاداشت» کدگوشی بحرفش بدهند. رمضان نگاهی باوانداخته و با تعجب تمام گفت:

«بسم الله الرحمن الرحيم اینهم باز یکی. خدایا امروز دیگر هرچه خول و دیوانه داری اینجا میفرستی! بداده ات شکر و به نداده‌ات شکر!» خواستم بش بگویم که اینهم ایرانی و زبانش فارسی است ولی ترسیدم خیال کند دستش انداخته‌ام و دلش بشکند و بروی بزرگواری خودمان نیاوردیم و رفتیم در پی تدارک یک درشکه برای رفتن برشت و چند دقیقه بعد که با جناب شیخ و خان فرنگی ماب دانگی درشکه‌ای گرفته و در شرف حرکت بودیم دیدم رمضان دوان دوان آمد یک دستمال آجیل بدست من داد و یواشکی در گوشم گفت: «بخشید

МУҲАММАД ҲИЖОЗИЙ

Муҳаммад Ҳижозий тўнғич авлодга мансуб машҳур Эрон ёзувчиси. У 1990 йилда туғилди. Урта маълумотни Техрондаги Сен-Луи мактабида олди, 20-йилларда Европада яшади. Эронга қайтганидан кейин турли давлат идораларида, жумладан, почта ва телеграф ҳамда молия вазирликларида ишлади. Кейинчалик эса ижтимоий фикрларни ўрганиш институтида матбуот комиссиясини бошқарди, шу билан бирга «Ҳозирги Эрон» журналига раҳбарлик қилди. Аслида бу журнал юқорида айтилган комиссиянинг расмий органи эди. 1941 йилда Ризошоҳ ўз ўгли фойдасига тахтдан воз кечгач, Ҳижозий Эрон ташвиқот бошқармасида бошлиқ бўлиб ишлади. Кейинги йилларда ҳам у давлат идораларида турли расмий вазифаларни бажарди.

М. Ҳижозий 20-йилларда Парижда яшаётган пайтидаёқ адабиётга ихлос қўйди ва бу ерда «Ҳумо» романини ёзди. Бу роман 1928 йилда Техронда босилиб чиқди ва икки марта қайта нашр этилди. 1929 йилда унинг «Паричеҳр», сал ўтмасдан эса «Зебо» романлари босилиб чиқди, бу романлар ҳам қисқа вақт ичида бир неча марта қайта нашр этилди. Бу учала роман ҳам асосий қаҳрамонлар номи билан аталиб, асосан, Эрон хотин-қизлари ҳаёти ва тақдирини акс эттиради. 30-йилларда Эрон ҳукумати учун хотин-қизлар тақдири катта ижтимоий снёсий аҳамиятга эга бўлиб, уларнинг чодраларни ташлаши ва сайловда иштирок этиши масалалари ҳал бўлаётган эди. Шу маънода Ҳижозийнинг асарлари айна пайтида ёзилганлиги билан кенг эътибор қозонди.

Муаллиф Паричеҳр ва Зебо образлари орқали оқсуяклар оиласидан бўлган тантиқ аёллар ҳаёти ва муҳитини танқидий назар билан кенг тасвирлайди. «Ҳумо» романида эса ўша табақага мансуб Ҳумони намуна сифатида акс эттиради. Бу асарда шаҳар ўрта табақа вакиллари ҳаёти, тўқликка шўхликлари, муҳитнинг носоғломлиги ўз аксини топган. Бу романлар, асосан, дидактик турдаги асарлардир.

М. Ҳижозий бир қанча кичик ҳикоялар муаллифи ҳамдир. Унинг «Ойна» ҳикоялар тўплами 48 та ҳикояни ўз ичига олган. Уларда, асосан, маиший турмуш масалалари, инсон хулқ-атворидаги салбий хусусиятлар қаламга олинади. Ёзувчи «Айб излаш ёмон одатдир», «Икки ўртоқ», «Қўз доктори» каби ҳикояларида инсонларга ёмонлик қилишнинг оқибатини, бир-бирига меҳрибон бўлиш, маънавий камолотнинг афзаллигини шарққа хос анъанавий усуллар — панд-насихат йўли билан ўқувчи онгига етказишга интилади.

40-йилларда М. Ҳижозийнинг яна иккита — «Уйлар» ва «Жом» ҳикоялар тўплами босмадан чиқди. Улардаги ҳикоялар қисқа ва содда бўлишига қарамай, бадий жиҳатдан пухта, пишиқ деб бўлмайди, айниқса, ўрта аср форс адабиётига хос фалсафийлик етишмайди. Воқеа-ҳодисалар юзакироқ, саёзроқ талқин этилади.

«Жом» тўпламида ишқ-муҳаббат мавзусига бағишланган ҳикоялар анча кўп: «Шоир маъшуқаси», «Кўринмас дўст», «Гуноҳсиз гул» ва бошқалар. Бу ҳикояларда чин инсоний ҳиссиёт оташин ва жозибали сатрларда ифодаланади-ю, аммо ортиқча насиҳатгўйлик, тасодифий воқеалар тавсифи асарнинг таъсир кучини пасайтиради.

40-йилларда Эроннинг сиёсий-ижтимоий ҳаётида рўй берган ижобий ўзгаришлар М. Ҳижозий ижодига ҳам таъсир этмай қолмади. «Маҳмуд оғони сайланг» пьесасида ёзувчининг ижодий қарашлари бироз равшанлашди. Унда муаллиф мажлисга (парламент) сайлов жараёнини акс эттириш орқали, Эроннинг сиёсий-ижтимоий тузуми характеридан келиб чиқиб, мансабпараст шахслар образини яратди. Аммо бу ўткир назар унинг бадий насрида сезилмайди.

50-йилларда ёзувчининг «Парвона» ва «Кўз ёшлари» асари чоп этилди. Уларга шаҳаншоҳнинг биринчи мукофоти берилди. Бу мукофот албатта Ҳижозий асарларининг бадий қийматини белгилайди. Умуман, Ҳижозийнинг бадий асарлари турли савияда ёзилган бўлиб, улар Эрон халқи ҳаёти ҳақида ўқувчиларга маълум таассурот бера олади.

М. ҲИЖОЗИЙНИНГ ЭРОНДА НАШР ЭТИЛГАН АСАРЛАРИ РҮЙХАТИ:

1. Ойна, ҳикоялар тўплами. Техрон, 1942, иккинчи нашри.
2. Уйлар, ҳикоялар тўплами. Техрон, 1940.
3. Зебо, роман. Техрон, 1931.
4. Хумо, роман. Техрон, 1927.
5. Паричеҳр, роман. Техрон, 1929.
6. Жом, ҳикоялар тўплами. Техрон, 1945.
7. Оҳанг, ҳикоялар тўплами. Техрон, 1954.
8. Кўз ёшлар, қисса. Техрон, 1953.
9. Парвона, қисса. Техрон, 1953.
10. Маҳмуд оғони сайланг, пьеса. Техрон, 1940.

خود کشی

چند روز قبل یکی از دوستان پیش من آمد، قیافه اش حاکی از رنج درونی و پریشانی خاطر بود و نگاهش در عقب نقطه نامعلومی میرفت. ابروانش در هم رفته، دماغش تیر کشیده و گونه هایش بگودی افتاده بود دوطرف لب زیرینش هردم بیائین در از می شد. روی صندلی نشست، راحت نبود، کوئی دست و پایش زیادی است، نمیداند بچه وضع آنها را قرار بدهد که صحیح باشد، لایتنقطع در تلاطم و حرکت بود.

جای تردید برایم باقی نماند، گفتم زود بگو قصه چیست؟ در سقف کهنه فلک باز کاوش چه کرده و چه سنگی بر سر خودت آورده ای؟ پس از اندکی سکوت خیره بمن نگاه کرد و گفت آمده ام پیر سم برای خود کشی چه وسیله ای را از همه بهتر میدانی؟ فکری کردم و گفتم لازم است ابتدا بگوئی بدانم این خیال از چه علت خاسته زیر امطابق علم خود کشی که تو مرا در آن متبحر فرض کرده ای وسیله انتحار باید مناسب با سبب و علت بیزاری از زندگی باشد. يك لحظه لبانش را جمع کرد و بطرف دماغ بالا برد و بآبی اعتنائی و تحقیر گفت: من تصور نمی کردم چنین موقعی را برای شوخی شایسته بدانی، من گمان میکردم پیش تو وزنی دارم، معلوم میشود بنظر طفل دبستان بمن نگاه میکنی؟ جای افسوس است، پس انسان دردش را پیش که بگذارد، پس آن دوستی که برای وجود دوست همان اهمیت هستی خود افاضل باشد و بهمه افکار او مثل خیالات خود قدر و قیمت بگذارد کجاست؟ پس... اشک در چشمش جمع شد و صدا در گلویش شکست بفوریت از هر گوشه دلم که دسترس بود مقداری حزن و اندوه فراهم آوردم و در صورت، ظاهر کردم، گفتم اگر دوستی داری منم و اگر کسی بیش از همه بعقل و متانت قضاوت تو معتقد باشد باز او منم، اما جواب سؤال تو آسان نیست زیرا من خودم هیچوقت تجربه خود کشی نکرده ام و نمیدانم چه اسبابی سهلتر میکشد، متأسفانه اشخاصی هم که انتحار کرده اند باز نیامده اند که شرح احساسات خود را برای ما بیان کنند. البته هر چه مرگ سریعتر باشد بهتر است، شاید آسان تر از همه گلوله باشد بشرط آنکه بمغز یا بقلب بخورد، چنانکه کسیرا میشناسم که در گوش خود طپانچه را آتش داد و در نتیجه بین دو گوشش سوراخی باز شد و باقی عمر کر بود. راست است که بعدها از شنیدن مزخرفات راحت شدی لیکن بهرحال دو مرتبه به این اقدام مبادرت نکرد، ناچار از تجربه اش اثر خوبی نگرفته

بود. اغلب در موقع عمل، دست میلرزد و گلوله بنشانه نمی خورد. اگر شخص از این احتمال مصون باشد باقی مشکل نیست. گفتم طپانچه دارم! گریخواهی میدهمت. گفت ممنون میشوم. بر خاستم و طپانچه را از اطاق خواب آوردم پیشش گذاشتم و طرز عمل آنرا نشانش دادم اما راستی دستم میلرزید گفتم این جواب سؤال تو اما اگر تو هم بدوستی من وقعی میگذاری باید مرا قایل اعتماد بدانی و مصیبت عظیمی را که سبب این تصمیم شده برایم بگوئی.

گفت اتفاق تازه رخ نداده، از دنیا سیر شده ام، مگر، ات خسته ام کرده، همین است که دیدم، در این صورت دلیلی برای زندگانی نمیدانم. منکه باید در آخر از این در بروم، هر چه زود تر آسوده تر.

برویم ببینیم بلکه آنجا حیات بر اصل دیگری غیر از مزاحمت گذاشته شده باشد ساکت شد و ب فکر فرورفت.

گفتم مگر در این دنیا شرط زندگی مزاحمت است؟ اشتباه میکنی، چنین نیست که میگوئی، این خیال و عقیده تو موقتی و گذرنده است، تو در این حال از اعتد بیرونی و حقایق رادرست نمی بینی.

آتشی شد و جای خود را چند بار روی صندلی عوض کرد و با صدائی گرفته و مضطرب گفت: آیا مزاحمت غیر از این است که جمعی بدون جهت و دلیل بانظر خصومت باهن رفتار می کنند و مانع پیشرفت من میشوند؟ من بیچکدام از آنها بدی نکرده ام، چرا با من دشمنی دارند! چرا خیالم را دائم مشوش و پریشان می کنند، چرا زندگانی را بمن سخت گرفته اند! البته منم در دلم حس کینه و انتقام می کنم و از این حس رنج می برم! آیا مزاحمت غیر از این است؟ و اما دوستان و رفقا، بمحض آنکه تمنای يك نفس یا يك قدم همراهی کردی لبشان از تبسم جمع میشود و رو می گردانند. انسان در دنیا تنها و غریب است باز، کاشکی تنها بوديك عده هم مثل زنبور بجانش میافتند، شیرینی میبرند و نیش میزنند! آیا مزاحمت غیر این است؟ نمیدانم لذت این دنیا بچيست، با چه میشود خوش بود مثل گاو عزاری هر روز از صبح تا غروب میرویم و بجائی نمی رسیم! گرچه اگر وسایل داشتیم میدانستیم چطور باید لذت برد! افسوس که نشاط این دنیا را باید بپول خرید، منم دستم خالی است چه میتوان کرد، قسمت ما در این دنیا بود...

بزخاستیم و باهم روبوسی کردیم، آب دیدگان درهم مخلوط شد، آماده رفتن بود گفتم من نمیخواهم و نمیتوانم در تصمیم تو رخنه کنم اما چون فرصت مردن هیچوقت از دست نمی رود و زمان های در از مرده خواهیم بود. دارم دوروز اجرای این خیال را بتعویق بیندازی و از این دنیا و مردم انتقام بگیری و اگر باین راضی نمیشوی، برای خاطر من زنده باش فکری کرد و با صدائی خفیف گفت حاضرم برای خاطر تو رنج ببرم، گفتم حالا که دو روز از حیات خود را بمن عنایت کردی باید در این مدت هر زحمتی که بتو بمیل

مادرزن

رفیقی دارم که هرگز نقاشی نکرده و شعر نساخته اما فطر تاشاعی و نقاش است، چیزهایی که او می بیند ما نمی بینیم. حرفهایی که با گل و سبزه و هرچه زبان بسته است میزند ما نمی فهمیم. دائم در پی زیبایی است لکن قشنگی را که او ببیند هزار شرط دارد که خودش میداند و نمیتواند بگوید. باینجهت تا بحال در دانه عمر را پیدا نکرده و نتوانسته است زن بگیرد.

یک ماه پیش، آمد که وقت یاری است، اگر راستی خوشبختی مرا میخواهی باید افاده یا عزت نفس را کنار بگذاری و برای خاطر من بذلت خواهش تن بدهی. گفتم خواهشی که بخاطر دوست باشد ذلت نیست یا اگر هست لذت دارد، پستی وقتی است که انسان خودش را پیرستد و برای خودش پیش این و آن گریه وزاری کند. اگر بررسی چرا؟ نمیدانم اما این نکته چنان طبیعی است که دانا و نادان همه از خود پرست نفرت دارند در صورتی که عاشق میپرستند. هر قدر کسی در راه عشق خواری بکشد در نظرها عزیزتر می شود ولی هر قدمی که برای خود خواهی برداری. منزلت در دلها پائین تر می آید. احترام ظاهر را ملاک نباید دانست چون اخترامی که بزور مندان میشود یا از ترس است یا از طمع.

دهان باز کرده ای و میخواهی بگوئی سر این معمارا میدانی، حرفی ندارم اما من الان بخوشبختی تو بیشتر علاقه مندم تا بد روس روانشناسی، زود بگو برای اینکه تو خوش باشی از دست من چه بر می آید؟

گفت دختر فلان آقا را دیده و پسندیده و خواستگاری کرده ام، گاهی عذر می آورند که هنوز وقت شوهرش نیست، گاهی میگویند نامزد دارد، یعنی تو قابل دختر ما رانداری! من چکنم که اشتباه کرده ام، بخیال این که درون آراسته از پول اتمام قشنگتر و پایدار تر است. بعضی پول پیدا کردن، هر چه توانستم خودم را بزبائیهها و خوبیهای فکر و دل زینت کردم حالا میبینم این زینت و مکتب باطنی را نمیتشود کسی نشان داد و با پول سیاه قابل برابری نیست و البته کسی که مکتب و مقام دارد دخترش را به آدم فقیری مثل من نمیدهد در صورتیکه اگر درست فکر کند من او با هم هیچ فرقی نداریم، منم غذا میخورم و میخوابم، او هم با همه مکتش پیش از این کاری نمیتواند بکند جز آنکه فرض میکند یکمقدار از اشیاء دنیا که هر یک باندازه حجم خود فضائی را گرفته اند مال اوست. اما با وجود همه این مشکلات دختر را از تو میخواهم چون میدانم با پدرش خیلی رفیقی. راست است، من با پدر دختر

مربوطم و بروحیاتش آشنائی دارم، بهمین جهت دیدم این وصلت صورت نخواهد گرفت، اما نتوانستم چهره رقبت آور و ناله سوزان رفیقم را تحمل کنم، حقیقت را پنهان کردم و گفتم بچشم - اقدام خواهم کرد.

پیش پدر رفتم و آنچه میتوانستم از نیکی و فضائل اخلاقی و معلومات رفیقم گفتم و دلیل و مثل آوردم که زن و شوهر اگر رفیق نباشند با هزار دولت و خوشبخت نخواهند شد، سعادت و نافر وقتی است که هر دو یا لااقل یکی از آنها پاک و نیک و دانا باشد، این رفیق من خداوند اخلاق و وفاداری است، من اگر میلیون داشتم همراه دخترم می کردم و باو میدادم.

کسیکه خیال میکند از عقل و کوشش خود بمال و مرتبه رسیده بحرف و اما ندگان میخندد، میگوید اینها شعر است و فلسفه. او هم بمن خندید. گفت آقاینها شعرو فلسفه است، این آدم اگر لیاقت دختر مرا داشت تا باین سر تلاش کرده بود، بنده تاماد سرخانه لازم ندارم. برودیک دختر با اخلاق و معلومات مثل خودش بگیرد، برای چه چشمش را بمال من دوخته!

گفتم پس برای اینکه دلش نشکند فکری بکنیم، گفت حرف غریبی میزنید، مگر من مسئول دل نازک دیگرانم، جهنم که شکست!

گفتم آخر این شخص در هر مجلس و محفلی راه دارد، همه دوستش دارند، خوب نیست از شما بد گوئی کند. گفت هر مزخوفی می خواهد بگوید. عاقلان میدانند ولی باز حاضرم همراهی کنم، شما هر فکری بکنید خوب است.

مدتی هر دو بفکر فرو رفتیم، یک مرتبه این نکته بذهن رسید: گفتم بهتر آنست که شما خودتان را موفق نشان بدهید منتها خانم قبول نکنند. این فکر راهر دو پسندیدیم. گفت اما خانم بزیاارت رفته باید یکی دوهفته صبر کنیم تا بر گردد.

برای رفیقم مزده آوردم که پدر راضی شد ولی گفت باید صبر کنیم تا خانم از زیارت بر گردد و چون استخوانش سبک شده بر گشتنش آسانتر خواهد بود، این چند روز را با عشق و امید خوش باش تا ببینیم ...

خانم الله بر گشتند، مجلس ضیافتی برپا شد، خانم و آقایکطرف من و رفیقم روبروی آنها پهلوی هم نشستیم. از هر دری صحبت می کردیم، خانم با کمال خوشروئی پذیرائی می کرد، رفیقم محو حرکات و نگاههای مادر زن شده بود، دیدم نیکبختی و سیاه روزی خود را از یک کلمه حرفی می بیند که از این دهان بیرون خواهد آمد. دلم برایش میسوخت و میخواستم هر چه ممکن باشد این رشته امید را نبرم بلکه در این ضمن زلزله عظیمی شده کار همه مان یکجا اصلاح بشود. لکن بالاخره میبایستی مجلس را ختم کرد، دل را بدریا زدم و گفتم غرض از شرفیایی این بود که پاری خانم را برای رفیق عزیزم خواستگاری کنم، واقعاً ایشان از حیث شایستگی این خوشبختی را دارند، آنچه لازم بوده از وصفشان خدمتتان عرض شده ...

مادرزن

رفته بودم پیش پزشك چشم ضعف چشم را اندازه بگیرد و برایم شماره عینك معلوم کند. از آنجا بعینك فروشی میرفتم، برقیقی بر خوردم، از مقصود پرسید، مغلطه کردم و حرف دیگری میان آوردم، البته سؤال او معقول نبود اما منم از خودم بدم آمد که چرا حقیقت را پنهان کردم. با خود بگفتگو و کشمکش پرداختم و فهمیدم که دلم نمیخواهد کسی بداند بعینك محتاج شده‌ام. برای ثابت کردن بیتقصیری دل، بنظرم آمد که چه بسا مردم دانشمند و فیلسوف مآب را هر روز می‌بینم پیش دیگران نوشته را دور میگیرند و میخوانند که عینك نزده و مضعف چشم را که از گذشتن سالها حکایت میکند، مخفی کرده باشند. رشته این خیال بدر از اکشید. دیدم بیشتر کارهای ما خود نمائی و جلوه سازی و رنجان نیز از همینجاست: طبیعت خواسته که بزور و محنت فراوان خود را جز آنچه هستیم نشان بدهیم تا بیش از آنچه شایسته ایم بناحق بدست بیاریم می خواهیم کار آمدتر، داناتر، در ست تر، خوبتر، خوشگلتر و جوانتر از آنچه هستیم بنمائیم ادایم از این رهگذر در رنج و عذابیم.

آیا ممکن است يك جوانمردی اقرار کند که «من برای دوستی ساخته نشده‌ام، با وجود اینهمه معرفت و معلومات، گذشت و فداکاری ندارم، قدری هم حسودم، از سعادت دوستان زیاد خوشم نمیآید و از تعریف فراوانی که برای دوستی میکنند چیزی نمیفهمم؟»

آیا هر گز خانمی را دیده‌اید که خود را بی آرایش یا لااقل بی‌ناز و کرشمه نشان بدهد؟ آیا هر گز نیماعت با کسی صحبت کرده‌اید که آشکار یادر لفاف از خوبی‌های خود و بدبهای دیگران چیزی نگوید؟

اگر بدقت در رفتار و گفتار خود و دیگران تأمل کنیم خجالت می‌کشیم و از اینهمه رنج کودکانه که برای ظاهر سازی میبریم هلول و بیزار میشویم و یا اینکه خود را در بازیخانه‌ای میبینیم و بهمه و بخود مان متصل میخندیم. آیا اگر انسان محکوم بخود نمائی و جلوه فروشی نبود زندگی چه صورتی پیدا میکرد، آیا خوشتر میشدیم یا ناخوشتر؟ نمیدانم! اما مقصود اینها نیست، میخواهم قصه بگویم. در اطاق انتظار پزشك چشم وقت می‌گذراندم پیر مردی که رو بروی من نشسته بود عینك سیاهی داشت و سرش دایم پائین بود. گاه گاه باحرکت دست و سر بزیر و بالای خیالات خود كمك میداد. بعضی آنکه منم بفکر خودم باشم و گره از کارها باز کنم یا گره تازه‌ای

رفیقم دامن لباسم را گرفته بود و می‌کشید، نفهمیدم مقصودش چی است. سخت تر کشید، دزدیده نگاهش کردم، با چشم و ابرو و زبان گفت دیگر نگو بس است. خوشبختانه خانم و آفاسر شان زیر بود و ادا و اشاره مارانیدند. خانم سر را بلند کرد و گفت والله خیال اولم این بود که بگویم نه، اما از این آقا خوشم آمد ...

صدای خانم قطع شد.

دیدم اقالباس خانم رامیکشد و بپهلوش سقلمه میزند، سر را زیر انداختم که آنها هرچه میخواهند بهم اشاره بکنند. خیلی طول نکشید، خانم گفت خیر هنوز وقت شوهر کردن پری نیست ...

رفیقم حرفش را برید و گفت مرخص میفرمائید؟ ناچار برخاستیم و براه افتادیم، از در اطاق بیرون نرفته بودیم، خانم مرا کنار کشید و آهسته گفت من پری را باین رفیق شما میدهم، باقا کار نداشته باشید، فردا بیائید مرا ببینید، اختیار دختر بامن است.

خود را بر رفیقم رساندم و در قیافه اش خواندم که چه محشری در دلش برپاست گفتم ترا بخدا بگو خیلی عصبه میخوری؟ گفت خیلی، گفتم پس خاطرت آسوده باشد، کار تمام است. جوابی نداد، گفتم یعنی دختر مال تست، مگر ندیدی خانم مرا کنار کشید؟ میگفت من این شوهر را برای دخترم پسندیدم، اختیار با من است.

با آه در ازی گفت چه فایده ...

ترسیدم خدای نکرده حواسش پرت شده باشد، گفتم نمیفهمم، حقیقت را بگو گفت میترسم اگر حقیقت را بگویم بعوض آنکه بخواهی بفهمی مسخره‌ام کنی حقیقت این است که من پیری دختر را در صورت مادر دیدم و بیزار شدم وقتی دختر میخندد يك خرده گوشه راست دهانش پائین میآید، در صورت دختر جوان بدنیست اما همان حرکت را در صورت مادر دیدم و وحشت کردم، تنها این حرکت نبود، تمام اعضای صورت و حرکات و نگاههای مادر که اغلب لوس و زشت است، همان صورت و حرکات و نگاههای دختر است که پیر شده باشد، پس از چند سال من چطور باهمچو پیرزنی زندگی کنم! البته تقصیر از من است که پیش از خواستگاری مادر دختر را ندیده بودم، بعدها اگر خواستم زن بگیرم اول مادرش را می‌بینم.

* * *

چه خوب بود می‌توانستیم همیشه عافیت کار را مثل روی مادر زن ببینیم.

آن دیگری بی اختیار و متعجب بالبخندی مرموز گفت چیز غریبی است ، من شنیدم شما از آن سفر فایده‌ها بردی و بار خودت را بستی، آنوقت برای آنکه نگویند چرا، تاجر شدی و هر روز سرمایه را زیاد کردی، البته سرمایه که باشد همه کار میشود کرد، من بیچاره باهمان يك كيله جو هنوز باید بسازم، خداوند بخت بدهد، اینها همه حرف است، لیاقت و زرنگی معنی ندارد، اگر آنروز بجای شما وزیر مرا احضار کرده بود و بان مأموریت فرستاده بود ... چه عرض کنم، همه حرفها بر سر يك قدم جلو رفتن است..

پیر اولی خنده درازی کرد و گفت بخدا بعد از سی و پنج سال توهماتی که بودی! یکذره عوض نشدی، تأسف میخورم که چقدر باید در این صفت از تصور اقبال من رنج برده باشی! حالا بشنو که از آن سفر چه عاید من شد: زن عزیزم مرد، پسر آبله در آورد و او هم مرد، حالت جنون پیدا کردم و استعفادادم! پس از دو سال که خانه‌ام را در تهران فروختم و آنجا خوردم با آنچه مانده بود بکسب و کار مشغول شدم. خدا میداند از ناشیگری چه رنجها کشیدم، سه بار تالپ پرتگاه و رشکستگی رفتم و بر گشتم. الان که پیش تو نشسته‌ام، روز گارم خیلی بد است.

دو می‌فریاد کرد که ای راست میگوئی! تو الان صاحب چیز نیستی؟

اولی تبسمی کرد و گفت حسن جان یقین داشته باش و خوش باش که من از تو بیچاره ترم. میدانی که من چقدر ترادوست داشتم، هنوز هم دوست میدارم، دوستی‌را مثل عمر گذشته نمیشود فراموش کرد. بیا علی رغم روزگار که اینهمه مایه بیمه‌ری فراق دردل من و تو گذاشته، دو روز آخر را باهم بگذرانیم، چشممانکه خوب نمیبیند، از صدای همدیگر خوش باشیم بشرط آنکه با من یکی حسودی نکنی تا تو هم ازدوستی لذت بگیری.

دومی سر خجلت بزیر افکند و گفت در مورد من اشتباه کرده بودی ، لکن بهر صورت من از امروز در دوستی و بندگی تو حاضرم، خواهی دید که مقام و مأموریت سهل است، اگر از ما دو نفر یکی را ببهشت احضار کنند، من تو را بزور خواهم فرستاد ...

از غم این گله گذاری و آه و افسوس و از شوق این پشیمانی و عهد شکسته را دوباره بستن، آب در چشم جمع شد و گلویم گرفت. باخود گفتم آمده بودم چشم سر را روشن کنم، چشم دلم روشن شد، چه درس عبرت و چه پند حکیمانه ای گرفتم، ای کاش این گفتگورا همه کس شنیده بود، دنیا چه گلستانی میشد! نیت کردم بروم ورشته‌های دوستی را هر کجا پاره شده پیوند یزنم و هر جاسست است محکم کنم!

در این ضمن تو کرپز شك آمد و گفت بفرمائید پیر مرد اولی بر خاست و روان شد. حسن جان عزیزش رو بنو کر فریاد زد که من باید اول بروم!

بمشکلها بزتم، مواظب او بودم، می خواستم بدانم چه فکر می‌کند، وقتی دستش را بطرف بالا می‌اندازد با که دعوا دارد و چه ضرری را از خود دور میکند. وقتی انگشتها را مثل اینکه سیبی در دست بغلتاند حرکت میدهد ، چه نقشه‌ای برای ربودن خوشیهای بی‌پایان دنیا میکشد؟ اتفاقاً يك بچه هفت یا هشت ساله روی نیمکت دیگر کنار مادرش نشسته و چشمها را بمن دوخته بود، دیدم ما همه مجذوب یکدیگریم، دیدن آدمها یکی از ضروریات و تفریحات بزرگ ما است. البته متوجه شده‌اید که در خیابان ای تنگ، مردم بقشار از هم میگذرند و این زحمت را بر گردش در جاهای کشاد و خلوت ترجیح میدهند، برای این است که یکدیگر را از نزدیک ببینند و وجود خود را بادیرگان بیامیزند .

در این ضمن پیر مرد دیگری آمد ورشته فکر را برید، معلوم بود که چشمش درست نمی بیند ، بدرودیوار و شانها دست میمالید. پیر مرد اولی باهرو غمخواری که بینوایان باهم دارند، دستش را گرفت و پیش خود نشانید، صحبتشان در گرفت. جمله‌های اول را نشنیدم، یکمربه جیغ و داد شان بلند شد که ای آقا حقیقت میفرمائید؟! شما همان دوست اهمقطار دیرین و همان حسن جان عزیز منید؟.. دیگری زیاد کرد که عجب دنیائی است. من شما را حالا در چه حال خوش و کجا فرض میکردم!.. آنچه‌را در مقام تعجب ، با نگاه و حرکات عضلات صورت میشود .

گفت، چون چشم درستی نداشتند، بافغان و آه و افسوس جبران کردند! و اما من دنباله صحبتشان را از دست ندادم. اولی گفت «خوب برادر، تو چرا یکمربه از ما بریدی؟ آنهمه قهرو ناز و فحش و بدگوئی برای چه بود؟ بگذار راستش را من بگویم، سی و پنج سال میگذرد! هرچه بوده گذشته، نمیخواهم تفسیری بگردنت بگذارم، هرگز یادم نمیرود، سی و پنج سال پیش یکروز صبح باهم خوش بودیم میگفتیم واز دست آنها که بما اضافه موجب نمیدادند گله میکردیم. پیشخدمت و زیر آمد و مرا احضار کرد. وقتی بر گشتم و گفتم که مأمور خراسان شده‌ام رنگ تو تغییر کرد. آن ساعت نفهمیدم، بعدها که فکر کردم، رنگ سرخ و زردت را خیال دیدم. منم بیگناه نبودم، چون باطمینان دوستی، خیرا باشوق و شغف بتودادم. خلاصه، از آنروزو بامن دشمن شدی، هرچه کاغذ نوشتم جواب ندادی، شنیدم از من بدها میگفتی و کارشکنی هامیکردی. روزها شبها فکر کردم و بزور تفکر در ضمن اینکه میخواستم سبب دشمنیت را بفهمم، طبیعت و فطرت پی برده و فهمیدم تاچه اندازه حسودی، چقدر رنج میکشی، دلم برایت میسوخت، چکنم که دستم بتو نمی‌رسید تا معالجات کنم. احادای کاش بان مأموریت پراز زرق و برق نرفته بودم ، چه بلاها که بپسرم نیامد، تمام شدم!..

چشم من دارد کور میشود، پیش آمدن که دلیل جلو رفتن نیست، این چه
محکمه خرابی است!

پیر مرد اولی بر گشت و بالحنی پر از اندوه و ناامیدی گفت دیدی حسن!
یاز رفتی نسازی...

دیدم که بدیختانه نمیشود باعهدا پیمان بددلی را چاره کرد.

МУҲАММАД БЕҲ-ОЗИН

Беҳ-Озин тахаллуси билан машҳур бўлган Муҳаммад Эътимодзода кичик-кичик ҳикоялари билан 40-йилларда «Сухан», «Мардумэ одинэ» ва «Қабутарэ сулҳ» каби журналларда кўрина бошлади.

М. Беҳ-Озин 1914 йил Рашт шаҳрида туғилди. Унинг отаси ўрта ҳол савдогар бўлса-да, китоб ўқишга ҳавасманд эди. Ўзининг шу фазилатини у ўғли Муҳаммадга ҳам юқтира олди.

Беҳ-Озин ўн икки ёшга тўлганда оиласи билан Машҳадга кўчиб ўтди ва бу ерда адабиётга, айниқса, назмга бўлган қизиқиши кучайди. У шеърлар ёза бошлади, бироқ ўз ижодидан қониқмади.

Кейинроқ улар Техронга кўчиб келдилар. Ўн етти ёшида Беҳ-Озин Париждаги кемачилик муҳандислиги ва механиклиги факультетига ўқишга кирди. Бироқ Эрон-Франция дипломатик алоқаларни узилганлиги сабабли ўқишни тугата олмади. 1938 йилда Эронга қайтиб Хуррамшаҳрда, кейинчалик мамлакат шимолий денгиз флотига муҳандислик вазифасини бажарди. Аммо 1941 йил август ойи воқеалари жараёнида чап қўлидан ажраб, ҳарбий ишдан озод этилади ва Техронга қайтади. Техронда Маориф вазирлиги қошидаги миллий кутубхонага ишга киради. Шу даврдан бошлаб адиб адабий фаолият билан жиддий шуғуллана бошлади. У қисқа вақт ичида ўнлаб ҳикоялар ва тарихий қиссалар ёзди.

Тараққийпарвар ёзувчи М. Беҳ-Озиннинг 1944 йилда «Пароканда», 1948 йилда эса «Халқ томон» ҳикоялар тўплами нашр этилди. Эрон халқи ҳаётини ҳаққоний акс эттириш адиб асарларининг энг асосий фазилатларидан биридир.

Беҳ-Озиннинг кўпгина жажжи ҳикоялари инсоннинг гўзаллик ва бахт-саодат ҳақидаги орзу-умидларига бағишланган, аммо бу мавзулар мавҳум тушунчалар орқали эмас, балки маълум реал ҳаётий образлар орқали талқин этилади ва гавдалантирилади.

Беҳ-Озин новатор ёзувчидир, чунки у биринчи марта Эрон адабиётида кичик лирик ҳикоя — миниатюра жанрига асос солди. Бу мини-ҳикоялар (мансура) ҳажми, одатда, бир саҳифадан ошмайди. Эронда уни «шеърэ номавзун» (вазнсиз шеър) деб аташади, чунки унда қофия ёки вазн бўлмайди. Бу кичик лирик ҳикоялар муаллифнинг ботиний кечинмаларинигина акс эттириб қолмай, балки муҳим долзарб ижтимоий масалаларни ҳам қамраб олади. Нодирзода Қермоний, Низом Вафо, М. Ҳижозий каби ёзувчилар ҳам бу жанрда қалам тебратганлар. Бироқ бу жанр Беҳ-Озин ижоди туйғуланишига шаклланди. Бу ҳикоячалар ўзининг кичик ҳажми, образларининг мажозий ва рамзийлиги, нозик туйғуларга бойлиги ва романтик кўтаринкилиги билан ажралиб туради. Унинг «Ипак гуллари» тўплами ана шу жанрда ёзилган.

Беҳ-Озин «Пароканда» ва «Халқ томон» тўпламидаги ҳикоялар ҳажми жиҳатидан анча катта ва тарихий воқеа-ҳодисалар асосига қурилган. Уларда ёзувчи буржуа корчалонлари ва сиёсий мансаб-парастларнинг риёкорлиги, нокаслиги ва кўзбўямачилиги мавжуд

тузум табиатига хос иллат. эканлигини чиройли бадий образлар орқали кўрсатиб берди. Унинг «Халқ томон» ҳикояси мавзу жиҳатидан Фитратнинг асарларини эслатади.

1948 йилнинг охири ва 1949 йилнинг бошларида «Мардумэ оди-нэ» ҳафталик журналида Беҳ-Озиннинг «Деҳқон қизи» қиссаси эълон қилинди. Кейинчалик бу асар алоҳида китоб ҳолида босилиб чиқди.

Қисса Эрон танқидчилигида анча баҳсларга сабаб бўлди. Асарда Эрон қишлоқларида ҳукм сурган феодал тартиблар, қашшоқ турмуш шароити Аҳмад Гул ва унинг қизи Суғро образлари орқали ҳаққоний акс эттирилган. Ҳаёт мантиқи бесавод, қашшоқ деҳқон Аҳмад Гулни қўлга қурол олиб, шоҳ тузумига қарши курашга мажбур этади. Қўлга тушиб қолган отасини қутқариш учун содда ва тез ишонувчан Суғро ўз ифатидан кечишга тайёр.

Беҳ-Озин ўз ижоди билан форс насрининг бир қадам олға сил-жишига ўз ҳиссасини қўшган новатор ёзувчидир.

БЕҲ-ОЗИННИНГ БАДИИЙ АСАРЛАРИ:

1. Пароканда, ҳикоялар тўплами, Техрон, 1944.
2. Халқ томон . . . , ҳикоялар тўплами, Техрон, 1948.
3. Деҳқон қизи, қисса, Техрон, 1942 й.
4. Ипак гуллар, лирик ҳикоялар, Техрон (нашр йили кўрсатил-маган).

دختر رعیت

انگلیس ها به عنوان رهگذر آمده بودند و بیرون شهر، در محل کنسولگری روس، جاگرفته بودند. بوی نفت آنها را بسوی باکو می کشید. میرزا به ساده لوحی راه منجیل را به روی آنها باز کرده بود و اینک از کرده پشیمان بنظر می رسید. جنگلی ها صبح زود به مقر فرماندهی انگلیس حمله بردند. تمام روز صفیر گلوله و رگبار مسلسل هوای رشت را می لرزاند. در خود شهر بانک شاهی و کنسولخانه بریتانیا محاصره شدند. تیرهایی که به آجر دیوارهای اطراف بر می خورد، گردنارنجی رنگی روی زمین می پاشید. کوچه های نزدیک از دود باروت تیره بود. بوی ترش مزه ای شنیده می شد. مردم در گنج خانه ها خزیده بودند. شهپر ترس و مرگ بر فر از شهر گسترده بود. کاهگاه، پس از یک خاموشی رگبار، آواز یا علی! یا محمد! جنگلی ها، گرم و انبوه و شورانگیز مانند یک نفس زنده، هوارا می شکافت. دو ساعت به غروب، زره پوشهای انگلیسی از جانب پل عراق روی سنگفرش کوچه ها برای رهائی محاصره شدگان شتافتند. آتش از دهانه مسلسل ها می بارید. چکاچک برخورد چرخها و زنجیرها، مانند صدای ریزش بهمین درکوهسار، هراسی قوی در دل می افکند. سربازان میرزا ابتداسستی نشان دادند. ولی زود به خود آمدند و باره به حمله پرداختند. در این میانه انگلیس ها فرصت یافتند اسناد کنسولگری را بدر برند و آنجا را تخلیه کنند. کنسولخانه به تصرف جنگلی ها در آمد و غارت شد. بانک هم به دست جنگلی ها افتاد. ولی خزانه اش را نشکافتند. دستور نبود.

انگلیسی ها رفته بودند. صدای تیر خاموش گشته بود. هوا تاریک و خفه بود. بخار گرمی از لای سنگها و آجرها بر می خاست. ستاره ها از فراز آسمان مه آلود چشمک می زدند. مردم گرسنه و کنجکاو از گوشه و کنار سردرمی آوردند. دو تفنگدار جلو دروازه بانک در روشنائی فانوس کیشیک می دادند و با نگاه کسانی که حقی به گردن دیگران دارند مردم را ورنانداز می کردند. در خانه همسایه تمام باز بود. از درون آن فریاد و هیاهو، آمیخته با خنده های پر صدا و شوخیهای زننده، به گوش می رسید. جمعیت بی اختیار به دالان تاریک خانه کشیده می شد و ناپدید می گشت. هرچند دقیقه، یکی دو نفر، با پشت خم شده زیر بار، از در خانه بیرون می آمدند و به شتاب به کوچه ها می زدند.

- پسر جان! راستی راستی همین امشب دارند برنج قسمت می کنند ؟
 - آها، نه نه جان! بین این هم قسمتی من است.
 - پس، من هم بروم می رسم؟
 - البته! شب دراز است و هنوز انباریارو نصف نشده.
 صبح روز دیگر سر بازان انگلیسی و گورخه با چند زره پوش به شهر
 تاختند و خود را به بانك رسانیدند. عده شان به سیصد نفر هم نمی رسید
 به همین جهت بشتاب دفترها و موجودی بانك را در اتومبیل نهادند و عقب
 نشستند. دو سه روز به آرامی گذشت. انگلیسیها در اردوگاه خود سنگر
 بسته بودند و انتظار کمک از قزوین داشتند. کمک رسید و آنها صبح زود به
 شهر حمله کردند. چند هو اپیما در آسمان به پرواز در آمدند و درپاره ای از
 نقاط شهر، میان خانه های مردم، بمب ریختند.
 شهر به تصرف انگلیس ها در آمد. رفتار آنان حکایت از وجدان
 انسانی نمی کرد. چندین خانه را که صاحبانشان از هو اداران جنگل بودند
 پاك سوختند، و خانه های بیشمار دیگری را بنام بازرسی اسلحه به بادغارت
 دادند. مردم را برای پر کردن سنگرها در کوچه و بازار به بیکاری گرفتند.
 رفت و آمد شب را ممنوع ساختند. شهربانی را منحل و اسلحه آنرا ضبط
 کردند. حتی کسانی را که جرأت می کردند از کار ایشان خرده بگیرند به
 سخنی به مجازات رساندند. فشار آنها بر مردم چندان زیاد و رفتار شان تحقیر
 آمیز بود، که حکمران گیلان ناچار از استعفا گردید و به اعتراض به تهران
 رفت. فرماندهی انگلیس مائیر، کنسول بریتانیا را، حاکم نظامی رشت معرفی
 کرد. مائیر، به تقلید حکمرانان زمان استبداد، در خانه ای تشکیل داد و
 روزها چند ساعتی به کارهای جاری و داد خواست های شاکیان رسیدگی
 می کرد. از نخستین کسانی که بدادخواهی پیش او آمدند، حاج آقا احمد بود.
 او، در این چند راز پر آشوب، خود را به کسی نشان نداده بود، در خانه
 خود کنج اطاق نشسته بود و با همه تندی و بدخوئی می نمود. اما، اینک که
 آنها از آسیا افتاده بود، برای خدمتگزاری به قدرت تازه میان بسته بود.
 حاج آقا احمد، با قیافه کسانی که در راه حق شکنجه دیده اند، پیش مائیر
 حضور یافت. مائیر عرایض او را با تبختر شنید و وعده مبهمی در باره سر
 کوب فتنه چویان و آشوبگران به او داد. در عوض، به آسانی او را ملزم ساخت
 که خوار بار مورد نیاز سر بازان انگلیسی را فراهم آورد. دیگر در خانه حاج آقا
 احمد چراغها را شب زود خاموش می کردند. کمی پس از غروب همه شام
 می خوردند و زود به رختخواب می رفتند. تاریکی و خاموشی وترس مانند
 سرپوشی خانه را فرو می گرفت. وضع شهر آشفته بود. دولتیها بهانه جوئی
 می کردند. مردم را به تهمت همکاری با جنگلیهامی گرفتند و تاسییلی چرب
 نمی کردند، دست از سرشان بر نمی داشتند. افراد قزاق هم شب در خانه ها

روی ایوان سرتاسری خانه، صنداقهای چای و چلیک های نیل، پرو خالی،
 با بسته های پنبه و گونی های خشکیار، مانند دیواری تانزدیک سقف بالا رفته
 بود. ایوان دو پله از زمین بلند تر بود. چند سر باز جنگلی کنار دیواره
 ایوان ایستاده بودند و مردم را دو رنگه می داشتند. تنها يك فانوس بالای
 پلکان می سوخت و با روشنائی زرد و نارسای خود به چهره ها رنگ جدی
 واضطراب آمیزی می داد. شکافی در ردیف صندوقها و بسته ها دهن می گشود،
 که در پس آن کیسه های برنج، مانند گوسفندهای پروار در آغل خود، خفته
 بودند. يك شاگرد حلبی ساز با دو حمل دستها را به هم قلاب می کردند،
 کیسه ها را برمی داشتند و روی لبة ایوان سرپا می نهادند. آنوقت، زیر نظریك
 سر باز جنگلی که به صندوقها تکیه داده تفنگی را به چنگ می فشرد،
 با چاقوبند از سر کیسه می بریدند و به ترتیب میان مردم قحطی زده تقسیم
 می کردند. برنج از دهانه گونی ها مانند جریان زندگی سرازیر می شد و گرد
 سفیدی از آن روی چهره ی موی حمالها می نشست. جمعیت پشت سر هم در
 تاریکی ایستاده بودند. نگاهها مثل آتش می درخشید. دستها اباها می لرزید.
 شعفی آلوده به غم در میان حاضران موج می زد:

- بی انصاف! مردیم از کشنکی. پس برای کی نگهداشته بودی؟
 - بیست تومان، يك قوتی!
 - صبح تا غروب جان می کنم، تازه يك چار کش گیرم نیاید.
 - ناقلا! چه خوب پنهانش کرده بود!
 - خواب يك ده ششدهانك می دید، ارواح باباش!
 - ماهام لابد می رفتیم، براش رعیتی می کردیم.
 يك سر باز جنگلی، با چهره تیره و پرچین، کنار پله ایستاده بود و
 با حرارت می گفت:
 - بپرید مردم! بخورید! حلالتان باد، مثل شیرمادر!
 سر باز دیگری، که او هم دهاتی بنظر می رسید، به خنده فریاد
 می کشید:
 - ماهاکاشتم، این پدر سوخته ها النبار کردند. بپرید، مردم! بپرید!
 سلمانی دوره گردی بالهجه خلخالی از جمعیت خواهش می کرد:
 - بابا راه بدهید، شاید توانستیم امشب يك کته بار کنیم.
 مرد و زن روبه مسجد صفی می شتافتند. حتی پیرزنها در محله های
 دور دست شهر خبر یافته بودند، و زود چادر نماز وصله بسته را به خود
 پیچیده کیسه متقالی زیر بغل گرفته بودند: و در حالی که نعل کفش خود را
 به سستی روی سنگفرش کوچه ها می کشیدند، بسوی انبار حاج آقا احمد و
 برادرش در تاریکی قدم بر می داشتند. گاهگاهی یکی از آنها از رهگذری
 می پرسید:

خود را نشان بدهد، اما زبانش یاری نمی‌کرد. آخر، بی اختیار، مانند فرشته رحمت، افسر ریشو را در آغوش گرفت و بوسید، و نفس زنان گفت:

— آخ! کجا بودید؟ چه کار می‌کردید؟ برای ما زندگی نگذاشتند ... حاج آقا احمد، مانند کودکی که از ستیزه همسالان گله پیش مادر ببرد، خود را به افسر می‌چسباند و اشک می‌ریخت. افسر، با برق ریشخندی در نگاه، او را دلداری می‌داد و به مراسم دولت امیدوار می‌ساخت.

پدر و پسر، پس از آن، با دل آسوده سوار درشکه شدند و باز گشتند. در راه، ساعتی خاموش بودند. برنج زارهای دو طرف جاده‌ها، که باران تازه شسته بود و ساقه‌های پر بار برنج را پشته پشته روی هم خوابانده بود، نگاه می‌کردند. باران به موقع بود و نوید محصول خوبی می‌داد. حاج آقا احمد نفس بلندی کشید و رو به مهدی نمود:

— خدا را شکر! دوره این رجاله بازیها گذشت. مردم دیگر می‌دانند سرشان بالین کیست.

مهدی به منظور پدرش درست پی نبرد. گفت:

— حاج آقا! خوب، اینها هم مرد بزن و بگیر هستند. مگر آن بار یادتان رفت؟ چقدر مردم را اذیت کردند، پول گرفتند، بزور توی خانه‌ها رفتند ... نه، پسر! تفاوت خیلی هست. اینها، اگر هم از ما چیزی بزور بگیرند، دیگر مانع کسب و کار ما نیستند، لات و وگرسنه‌ها را رو سر ما نمی‌ریزند.

خوش بینی حاج آقا احمد دو سه روزی بیش دوام نکرد. قزاقها عقب نشستند و شبانه از رشت به جانب منجیل رفتند. کسانی از تاجرو اعیان و مردم بازار، که به علت رفتار این چند روزه خود را در پیشگاه انقلاب گناهکار می‌شمردند، سراسیمه و هر اسان، پیاده به دنبال قزاق‌ها پا به فرار گذاشتند. عده‌ای هم رو به فومن و لاهیجان شتافتند. وحشت چنان بر دلها نشسته بود که کسی مجال آن که حتی یک لقمه خوراکی با خود ببرد نیافت. حاج آقا احمد هم از جمله فراریان بود. او با هزار رنج و تعب توانست خود را به رودبار برساند، و آنجا، پس از چهار ساعت خواب و استراحت، در یک گاری پر از جمعیت که بسوی قزوین می‌رفت به زحمت جانی بگیرد.

بارفتن حاج آقا احمد خانه گوئی یکسر خالی شده بود. خانم از ترس دیوانه بنظر می‌رسید. درهای بسته و دیوارهای بلند ذره‌ای نمی‌توانست او را ایمن بدارد. اطاق و راهرو و حیاط، همه جا پر از اشباح سیاه و وحشت انگیز بود، که گوئی از هزاران رخنه بسوی او و صندوق‌های رخت و جواهرش می‌خزیدند. ساعت نزدیک به یازده بود. مهدی و سرار، خاموش ورنک پریده، پیش مادر خود نشسته بودند. صغری هم کمی دورتر ایستاده بود. به کمترین صدائی

بیند. به بهانه سرکوب یا غیاب طالش و خلخال، از راه پسبخان و فومن سرباز و مهمات به جنگل فرستاد و خود نیز شبانه بدان سو گریخت. میرزا از آن سوی آب پسیخان، و نیروهای دولتی از راه منجیل، برای خاموش کردن انقلاب زمینه می‌چیدند. جنگ در گرفت. رشت بزودی تخلیه گردید. انقلابیون بسوی انزلی عقب نشستند. عمید السلطان، برادر کریم‌خان رشتی، که تا آن روز با انقلاب نرد عشق می‌باخت، به قصد آن که باقیمانده نیروهای انقلابی را در شهر از میان بردارد، در خانه سردار معتمد به تقسیم تفنگ و فشنگ پرداخت و قزاقهایی را که از دو سه ماه پیش در گوشه و کنار شهر بودند مسلح گردانید. آنها، به دستگیری گماشتگان برخی تاجر و اعیان، دست متواری مانده به کشتار و خلع سلاح سربازان انقلابی دراز کردند. اما بزودی از راه انزلی جواب از دهانه توپ فرارسید. ریش سفیدان رشت در میان افتادند و به عذر خواهی پیش فرمانده توپخانه انقلابی رفتند و تعهد سپردند که دیگر کسی مزاحم عقب داران نیرای انقلاب نگردد.

قزاقهای دولتی روز دیگر به رشت رسیدند و همچنان تاخمام پیش راندند. اما به علت نرسیدن مهمات و خوار بار دچار تنگی شدند و متوقف ماندند.

به تحریک سر جنبانان شهر، توانگران و اهل بازار رشت، سواره و پیاده، شتابان روبه خمام نهادند و هر یک بفرای خور حال تویش چیزی از گوشت و نان و شکر و چای به اردو رساندند. حاج آقا احمد هم، با آن که در این چندماهه یکسر خانه نشین بود، روبه خمام به پرواز در آمد. او یک کوسفند پروار با یک کیسه برنج در درشکه نهاد و مقداری هم سیگار و توتون و تریاک با خود برد. مهدی هم با او بود. راه خمام پراز درشکه و گاری وانپوه قزاق و مردم پیاده بود. هر چه پیش می‌رفتند، یرتمة اسها کندتر می‌شد. حاج آقا احمد پیایی به درشکه چی رستور می‌داد که تندتر برود. درشکه چی شلاق را در هوا بالای سراسپها تکان می‌داد و می‌گفت:

— راه نیست، حاج ارباب! می‌ترسم چرخها گیر بکنند. فتر بشکنند. — نه. طوری بکن که زودتر برسیم. انعامت بامن!

همین که به اردو رسیدند، حاج آقا خواستار ملاقات فرمانده شد. در میان از دحام قزاق و مردم شهری، یک افسر جزء بارخته‌های نمناک و چکمه گل آلود، ریش چندین رازه برآمده، سروروی خسته و چشمان گود رفته، پیش آمد و از جانب فرمانده عذر خواست. در ضمن، با جمله‌های قالبی، از آن نوع که در روزنامه‌های تهران و در اعلامیه‌ها فراوان دیده می‌شود، از وطن پرستی و دولتخواهی گیلانیان ستایش‌ها کرد. حاج آقا احمد، از شادی، اشک در چشمانش نشست. می‌خواست چیزی بگوید، شدت اشتیاق و انتظار

- پاسکیاب؟؟... آها! نزدیک تر است، بهتر است. خوب، به سلامت!
وقتی که صغری برگشت، تازه هواروشن شده بود. خانم و سرور کته ای
بار کرده بودند و چند حلقه شامی در تا به انداخته بودند. خانم صغری را
به سرخ کردن شامی واداشت و خود با مهدی بالا رفت. آنها، به کمک هم،
اطاقهای بیرونی و اندرونی و صندوق خانه را قفل کردند. خانم يك جعبه مخملي،
پراز جواهر و پول، میان دستمال گره بست و در سینه خود زیر پیراهن
گذاشت. پس از آن، چادر سیاه کهنه ای بسر کرد. به سرور هم دستوار داد
که چادر نماز رنگ رفته صغری را به خود بپیچد. صغری کته را در میان
دوری خالی کرد. شامی ها را با چند تخم مرغ آب پز و مقداری پنیر در بشقابی
گذاشت و همه را میان دستمال سفره ای بست و در زنبیل چید. همه آماده
رفتن شدند. مهدی زنبیل را به کول گرفت. او کلاه نمدی گیلمدی به سر
گذاشته، شلوار کهنه ای به پاداشت. ریختش کم و بیش به يك خانه شاگرد
می مانست. اما دست و روی پاکیزه اش او را زودلو می داد.
آفتاب بر آمده بود و قله در ختان را بالرزشی خفیف زرانود کرده بود.
خانم به صغری سفارش می نمود:

- دختر! همه چیز توی مطبخ هست. جاش را هم که میدانی دلت هرچه
خواست بردار و بخور. ملاحظه نکن. اما، جان تو و جان خانه. مبادا در را باز
بکنی، کسی را راه بدهی!

- مگر دیوانه ام، خانم!
- خوب دیگر، باید خیلی احتیاط بکنی. انشاءالله، وقتی که برگشتم،
همین انگشتر فیروزه ام را به تو انعام می دهم!
- خانم! سلامتی شما را می خواهم، انگشترچه به دردم می خورد؟
- نه نه! همیشه گفته ام. من خودم باید سر و سامانت بدهم، به خانه
شوهر بفرستم.

رخسار صغری گل انداخت و بر پشانیش عرق نشست. آهی کشد و از
دنبال خانم براه افتاد. مهدی دم در رسیده بود، و از سستی مادرش ناراضی
بود:

- خانم! ده، زود باشید!
جعبه جواهر سنگینی می کرد و از زیر پیراهن نازک یکسر پیدا بود.
خانم، دلش می شورید. مبادا در راه به او برسند و این جواهرها را از او
بگیرند... چه رسوائی! با این دختر که همراه اوست! خدایا!
لرزش سردی به خانم دست داد. به فکرش رسید که جواهرها را
بگذارد و تنها نقره و اسکناس را با خود نگه بدارد. همین کار را هم کرد.
پولها را بایک انگشتر الماس دریک کیف چرمی کوچک گذاشت و در سینه
پنهان ساخت. خوب! ولی جعبه را چه بکنند؟ درها همه بسته است. نمیشود

که از حیاط یا از بالای بام به گوش می رسید، چشمها و دهنها از وحشت باز
می ماند و نگاهها، التماس آمیز، به صغری دوخته می شد. خانم می گفت:

- دختر! مثل این که صدای پاست... برو نگاه کن.
صغری چراغ را بر می داشت و از بالای ایوان حیاط را می دید و گوش
فرامی داد:

- خانم! باداست، برگها را به هم می زند.
- نه، دختر. رای پشت بام... سفالها صدا کردند.
- گر به است، خانم. آنجا، از روی دیوار، دارد میرود.

آن شب همه در اطاق خانم خوابیدند. صغری هم به دستور خانم رختخوابش
را همان جا پهن کرد. اما خانم نتوانست چشم بر هم بگذارد. با آن که هو
اگرم بود، ملافه روی سر کشیده دمبدم آیه الکرسی می خواند و به همه
میدمید، با آن که دعای نادعلی زمزمه می کرد و شوهرش را به امام شیعیان
می سپرد.

هوا هنوز تاریک بود که خانم همه را بیدار کرد. دیگر برای او رشت.
جای ماندن نبود. کس چه میداند؟ اگر به دشمنی حاج آقا در خانه بریزند،
چه پلاها که به سراو و دخترش نیارند. پسرش را جلوی چشمش سر خواهند
برید. خانه اش را آتش خواهند زد. کیست که به دادشان برسد!

خانم زمین کوچکی در پاسکیاب، سرراه پسیخان، داشت که از پدر به
ارث برده بود. مشهدی حسین جان، رعیت خانم، آدم درستی بود. بیست و
پنج قوتی بدهیش را در سال بی گفتگو می داد. نوزده سال می شد که او برای
خانم و پدرش رعیتی می کرد. به قول خودش، ریشش را در خدمت این خانواده
سفید کرده بود. کار و بارش هم بد نبود. دوتا اسب کرایه ای و چند گاو
داشت. خانم تصمیم گرفت به او پناه ببرد. چونکه هم شناس بود، هم این که
محلش چندان دور نبود. يك ساعته می شد به آنجا رفت.

خانم دلش برای محترم و عزت شور می زد. می خواست بداند آنها درجه
حالند، چه می کنند، کجا می خواهند بروند؟ شوهر ایشان چه شده اند؟ حاج
آقا ابراهیم، حاجی رضا، آیا از رشت بیرون رفته اند؟ خانم صغری را به خبر
گیری پیش دخترهای خود فرستاد و تأکید کرد که هر چه زود تر، اگر هم
شده بدو، بیاید. صغری رفت و به هر دو خانه سرزد.

در هر دو جا اهل خانه برخاسته بودند و در جنب و جوش بودند مردها
شب پیش رفته بودند. زنها و جوانها هم می خواستند در يك جا به لولمان و
در جای دیگر به آج بیشه بروند. ربابه خانم به صغری گفت:

- همین حالامی خواستم راضیه را بفرستم خبرتان کند. مامی رویم
لولمان. اگر میل دارید با ما بیائید، زودتر آماده باشید!
- خانم می خواهد برود پاسکیاب، پیش مشهدی حسین جان. ربابه خانم
اصراری نکرد:

به رنگهای رخسندهمی خندیدند. صغری، باشعف کودکانه، انگشتر و گواشواره و سینه ریزوالنگو و دیگر زیورهارا يك يك بیرون می آورد، به گوش و گردن و انگشت خود امتحان میکرد و سپس روی کاشی می نهاد. او يك چند به این بازی سر گرم بود و چشمش از دیدن سیر نمی شد. لبخند زنان به یار آن موش افانه افتاد؛ که در لانه اش کنج طلا داشت و هر روز سکه هارا يك به يك به دندان می گرفت و در آفتاب می چید، و سپس شادی کنان روی آن فرش زرین معلق می زد و بازی می کرد.

دختر نگاه دیگری از روی استغنا به زیورها کرد. پس از آن بدقت آنها را در جعبه چید، چفتش را بست و در سوراخ نهاد، وقتیله روی جعبه را با خاک می پوشاند، با خود گفت:

«نه. من موش نیستم! زن ارباب هم که نیستم...»

مهدی از مدتی پیش کمترین توجهی به صغری نداشت. از آن همه اصرار و شور و نیرنگ دیگر اثری در او دیده نمی شد. شبها دیر به خانه می آمد. نه تنها پانه مطبخ نمی نهاد، بلکه حتی نمی خواست يك لحظه با صغری روبرو باشد. ظهر و شب که دختر در را بروی او باز می کرد و با لبخندی نیم ترسان و نیم امیدوار سرراه او می ایستاد، مهدی به سرگرانی خود را کنار می کشید. و گاهی نیز با پشت دست ضربتی به شکم بر آمده صغری می نواخت:

— اه! از دست این خیک!..

صغری از درد به خود می پیچید. عرق سردی شقیقه ها و پشت گردنش را خیس می کرد. نگاهش از اشک تیره می گشت. در کوچه را می بست و باز در تاریکی و تنهایی مطبخ فرو می رفت. دختر از رفتار مهدی بسیار رنج می برد. اما، نه تعجب می کرد، و نه گله ای بر زبان می آورد. فاصله دور و درازی آنها را از هم جدا می ساخت، که هیچ چیز، حتی نهال زندگی تازه ای که در اندرون اوروبه شکفتگی می رفت، نمی توانست اندکی از بعد آن بکاهد. صغری کوچک ترین امیدی به خود راه نمی داد. آن روزی هم که دانسته و سنجیده خود را در اختیار مهدی می گذاشت، هیچ در فکر آن نبود که به طریقی او را پای بند خود سازد. او در این کار از هر گونه احساسات و حسابهای معمولی زنانه به دور بود. به امید رهایی پدر، مانند صخره ای که موج دریا در آن رخنه کند، مهدی را با سردی و استقامت پذیرفته بود. اما، به تدریج به این پسر خو گرفته بود. او را دوست می داشت. در آغوش گرم او پناهی می جست. تشنه نواز شهای او بود. سخنان فریبنده او چنان دردش می نشست که از شوق و حسرت می گریست. حرفهای مهدی در باره احمد گل زود بی پایه و دروغ در آمده بود. ولی، دیگر چه اهمیتی داشت؟ کار پدرش با خدا بود. نه او، نه مهدی، از دست هیچ کدام کاری بسر نمی آمد. افسوس و اشک و بزاری هم دردی از او دوا نمی کرد. این اولین دروغ مهدی نبود. خود او هم

معلول شد. وقت می گذرد... چاره ای نبود. خانم با دستهای لرزان جعبه را به صغری داد و سپرد که جایی در خاکش کند.

آنها رفتند. صغری در را بست. خاموشی غلیظی روی خانه سنگینی می کرد. کتله ای که صغری به پاداشت، در بر خورد با سنگ فرش حیاط، مانند زنگوله طنین می انداخت. کلفت جوان به مطبخ آمد. جعبه جواهر در دستش بود. آن را روی صندوق برنج نهاد و خودروی حصیر کف مطبخ نشست. به دور و بر خود نگاه کرد. درودیوار، سماور و قوری، سینی ظروف و اجاق گلی، حتی ماهی شور نیمه کاره ای که نزدیک پنجره از میخی آویخته بود، همه سیمای حیرت زده و پرسش آمیزی به او نشان می داد. خود او هم گرفتگی نوید کننده ای در دل حس می کرد. شاید هم می ترسید. بس که چیزهای ترسناک در باره این بلشویکها در گوش مردم خوانده بودند. ولی، در تنهایی و خاموشی سنگین آن خانه پهناور، ترس تجمل خرد کننده ای بود. صغری به سادگی چشم را به روی خطرهای موصوف بست و لگو چانه منکر آن شد: «خوب! آنها هم آدم اند. اگر دزد و آدم کش بودند، تا کنون از میان رفته بودند.»

آفتاب بالای رف های ایوان رسیده بود. هواسبک و مست کننده بود. اما صدائی از آدمیزاد به گوش نمی رسید. تنها گنجشکها از روی سفال بام به شاخه های عناب، و از آنجا به میان سبزه و گل باغچه ها غوطه ور می شدند و با جیک جیک شادمانه شان خانه را پر می کردند. صغری در مطبخ بیکار نشسته بود. پس از سالها کار ا زحمت شبانه روزی، که مانند رفتار سنگین گاوان ورز همیشه با فریاد ا فحش و تهدید همراه بود، اینک برای نخستین بار خود را فارغ از شتاب و ترس می دید. ولی او از این فراغت به هیچ روحاساس خرسندی نمی کرد. دست اپایش کرخ بود. خانه، خانه ای که همه چیز در آن نسبت به او بیگانه بود، او را زیر پیکر عظیم خود می فشرد. بیکاری هم بر ملالت تنهایی می افزود. صغری خود را به دیدن جست و خیز و بازی و پرواز سبکسازانه گنجشکها مشغول می داشت. ناگهان به یاد جعبه جواهر افتاد. راستی، چه کارش بکند؟ کجا چالش کند؟ توی باغچه؟ زیر درخت گوجه؟ — نه. شاید پاران نفوذ بکند، ضایع بشود. يك جای سرپوشیده لازم است. آها، زیر کاشی های ایوان نباید باشد.

صغری برخاست. جعبه را از روی صندوق برنج برداشت، و با داس و خاک انداز به ایوان رفت! دوسه کاشی را بانوک داس از جا کند. مقداری خاک بیرون آورد، و سوراخ را با اندازه يك و جب گود کرد. خواست جعبه را در سوراخ بگذارد. جعبه باریک و دراز بود و رویش از مخمل ازغوانی پوشیده بود. صغری به کنجکاوی چشم بر آن دوخت. چفتش، را که از فلز مطلا بود، به آسانی باز کرد، در میان پوش اطلس درون جعبه، طلا و یاقوت و زمرد و الماس

توانست به يك چیز دقیق گردد. زوزه خفه و فرو خورده‌ای از میان دندانهای به هم فشرده و لب‌های بسته‌اش برمیخاست. خانم تا وقت شام دوسه بار از پیش حاج آقا بلند شد و به مطبخ رفت، و هر بار باتشیر به صغری سفارش می‌کرد.

- حرامزاده بی‌حیا! بگیر صدات را ... چه خبره؟

آنوقت، به اتفاق هاجر، دست او را می‌گرفت و از جا بلندش می‌کرد و چند بار با قدمهای بلند در طول مطبخ راه می‌برد. و در ضمن، بابتی توجهی خاصی، طعنه می‌زد:

- خاک بر سر! نمی‌دانستی پشت سرش باید این جور درد بکشی؟! شام خورده‌شد. خانم شوهرش را زود به رختخواب فرستاد. خودش هم به بهانه پاک کردن سبزی و بنشن آش نذری فردا به مطبخ رفت. خانم زمینه را از این حیث از پیش آماده ساخته بود. از وقتی که حاج آقا آمده بود، به او گوشزد کرده بود که یکی از این روزها آش صدیقه طاهره خواهد پخت و به شکرانه سلامت او سفره‌ای پهن خواهد کرد...

نیمه شب بود. در اتاقهای بالا همه در خواب فرو رفته بودند. اما در مطبخ چراغ روشن بود و خانم به اتفاق هاجر از صغری مراقبت می‌کرد. درد، با موجهای پی‌پی، سراسر اندام صغری را فرا می‌گرفت و گویی می‌خواست او را از هم بدرد. دختر تند و کوتاه نفس می‌کشید. چشمش هر دم سیاهی می‌رفت. سرش به سنگینی خم می‌شد. وحشتی عمیق عضلات چهره او را می‌پیچاند. او دیگر موجود بیچاره‌ای بود و از همه کس از همه چیز امید ترحم داشت مانند غریقی که با آخرین نیروی زندگی به تخته پاره‌ای می‌چسبید، بازوی خانم را محکم می‌گرفت و مینالید:

- وای، خانم جان! چه بکنم؟ کجا بروم؟ ... دارم میمیرم!

حس همدردی زنانه خانم را فرا گرفته بود، نفرت و کینه دیرینه‌اش را يك زمان و ادار به خاموشی کرده بود. اینک، اقعاً دلش می‌سوخت. چشمانش نم بر می‌داشت. با نرمی نامعهودی می‌گفت:

- نترس! دیگر چیزی نمانده ...

... بچه با شتاب در سینی مسی که از يك قشر خاکستر پوشیده شده بود لغزید، دست و پای چربی گرفته‌اش را جنباند و فریادی از شوق زندگی برکشید. خانم چندینی کهنه و لنگ روی بچه انداخت. سینی را زیر صندوق بزرگ برنج که در مطبخ بود سراند و زود به سراغ زانو رفت. هاجر صغری را در بستر خود دار از کرده بود. آسایشی نرم و لطیف و خواب آور، همراه با يك خستگی بی‌پایان، وجود او را سراسر فرا می‌گرفت. او دیگر هیچ درد نداشت. از همه چیز فارغ بود و در خوابی شیرین غرق می‌شد. ولی خانم نمی‌گذاشت. پی‌پی او را صدا می‌کرد. با پشت دست به صورت او می‌زد، با آن

آخرین دختری نخواهد بود که گول پسر ارباب را خورده باشد! پس بگذار این دو روزه به خوشی بگذرد. در زندگی امثال صغری از این روزها فراوان نخواهد گذشت ...

با آن که سستی سنگینی صغری و رنک پریده او به خوبی گویای حالش بود، با آن که خانم چندین بار دیده بود که او بی‌موقع در مطبخ دراز کشیده است، باز تا پیش از آمدن حاج آقا خانم خود را به ندانستن زده بود. زیر چشمی، بانگاهی سخت و سرد، بانگاهی دشمنانه، کلفت جوان را ورناداز کرده ورد شده بود. یا آن که به سادگی تشر زده بود:

- او هوی! چیه، باز خوابیده‌ای؟

- هیچ چی، خانم! کاری که نبود، دراز کشیدم ...

ولی، به محض آن که حاج آقا از تهران رسید و صغری بارفتاری سنگین، فریاد زنان و شادی کنان، آمدن او را به خانم و سرورمژده داد، اولین حرف خانم، در همان حال که به يك خیز متناقضانه به پیشواز شوهرش می‌رفت، این بود:

- اوهو! گوشهات را خوب واکن. هیچ مآذون نیستی پیش حاج آقا بیرون ببائی! دیگر بگم...

فردای آن روز هم خانم، برای خدمت سرپائی، هاجر - دختر سلمه آشپز قدیمی خود را خبر کرد. از آن ببعد زندگی صغری روزوشب در تاریکی و دود و چرك مطبخ می‌گذشت. هیچ‌کس خبری از او نمی‌گرفت و روی خوشی به او نشان نمی‌داد. بجز حاج آقا، که از کار پسرش بی‌خبر مانده بود، همه اهل خانه در انتظاری آلوده به اضطراب می‌سوختند. مهدی بیش از پیش از رسوائی و بار خواست پدر می‌ترسید. اودرخانه همواره خاموش و بی‌حوصله بود و نگرانی شدیدی در چین‌های نورس پیشانی‌اش خوانده می‌شد. بلقیس خانم دلش بر او می‌سوخت، و به همان اندازه کینه‌اش نسبت به صغری نیرو می‌گرفت. دختره پتیاره! زندگی خانواده را پریشان کرده بود. وجودش تنگی شده بود که می‌بایست به دقت پنهان نگهداشته شود. ولی، با آن همه رفت و آمد خویش و بیگانه، این کار چقدر مشکل بود! بدتر از همه، با چنین حال، بیرون کردنش هم رسوائی دیگری بود. هزار حرف ممکن بود از آن بر خیزد. خانم همین قدر منتظر بود که صغری بارش را بی‌هیا هو بر زمین بنهد تا تکلیف او را معلوم کند.

هاجر شب‌ها در مطبخ می‌خوابید. خانم به او سپرده بود که مراقب صغری باشد، تا اگر دردش گرفت بیدرنک او را خبردار کند. آن شب، کمی پس از غروب، درد رو به شدت نهاد. دخترترای کف آلوده مطبخ با پاهای گشاده نشسته بود و به خود می‌پیچید. چند رشته موی سیاه بر چین نمناکش ریخته بود. چشمان مضطربش بانگاه التماس آمیز پیوسته در حرکت بود و نمی‌

کلفت نگاه دبر باوری به انگشتری کرد، چند ثانیه در چهره غضبناک خانم خیره شد، و به يك تکان سینی را در دهانه آلوده مستراح خالی کرد. پس از آن با حرکات شتاب آمیز، در منبان فریادهای بیچه که روبه خاموشی می‌رفت، آب سطل و مشر به را دو سه بار در مستراح ریخت... خانم دیگر از دغدغه بیرون آمده بود. همین قدر با لحن تهدید آمیز روبه هاجر نمود:

- او هوی! شتر دیدی ندیدی!... فهمیدی چه گفتم؟

- البته، خانم! خرکه نیستیم!

- بسیار خوب! اسبابهارا جا به جا کن، برو بخواب. خسته شدی...

که با نوک انگشتان آب به حشمانشی می‌پاشید. هاجر هم گاه گاه شکمش را به محاذات ناف سخت می‌فشرد.

- آخ! محض رضای خدا، بگذارید یخراهم يك دقیقه... همه اش يك دقیقه!

صغری بناتوانی التماس می‌کرد، ولی تنها پس از آن که جفت به خارج رانده شد، صغری توانست چشم روی هم بگذارد.

... دیگر می‌بایست زود جنبید. خانم از جلو می‌رفت. شعله دود آلود چراغ موشی که در دبست او بود بزحمت گوشه ناچیزی از تاریکی شب را می‌درید. هاجر با پشت خمیده به دنبال خانم می‌آمد و بیچه صغری را، که بر بستر خاکستر میان سبنی غنوده بود، کشان کشان می‌برد. خانم و کلفت هر دو پا بر هته روی سنگفرش حیاط قدم برمی‌داشتند. فریادهای مقطع و نارسای نوزاد، که از لای کهنه‌ها بدر می‌آمد، خاموشی شب را باز هم غلیظ تر جلوه می‌داد. خانم از کنار دیوار حیاط، از زیر شاخه‌های برك ریخته درختان، که یکباره از میان تاریکی بدر می‌جستند، به مستراح رفت؛ چراغ را در گوشه آن نهاد و منتظر ایستاد تا هاجر برسد. به اشاره خانم، کلفت سینی را دم دهانه باز مستراح نهاد و خود از پی سطل و مشر به رفت، تا از حوض آب بیاورد. خانم به دهانه سیاه و تهدید کننده مستراح چشم دوخته بود. بوی گند دماغش را. آز ارمی داد. بیچه بیتابانه و نگ می‌زد. وحشت آهسته در دل خانم راه می‌بافت. ولی او تصمیم خود را از پیش گرفته بود. دو دقیقه دیگر کار تمام می‌شد، و او با خاطری آسوده به رختخواب می‌رفت...

زبر نگاه سرد خانم، هاجر کهنه‌ها را از روی نوزاد برداشت و دم در گذاشت. روشنائی زرد چراغ تشویش جنایت‌را با قوتی هراس انگیز برچهره کلفت بدبخت نقش می‌بست. دستهاوزانو اانش می‌لرزید. باچشمان تضرع یار خانم را می‌نگریست و می‌خواست شفاعت کند. اما زبانش یارای سخن گفتن نداشت. حوصله خانم از این سستی سر می‌رفت.

- زود باش، ده! استخاره می‌کنی!

هاجر بزحمت بزبان آورد:

- پسر، خانم... حیفه!

- به جهنم!.. این تخم حرام را که نمی‌توانم تو خانه‌ام نگه بدارم! هاجر باز هم لب و لوجه‌ای جنباند. می‌خواست بگوید: «پس بگذاریدش سرکوجه. یکی پیدا خواهد شد که از آنجا برداردش.» ولی خانم مجال نداد. یا خشم و نفرت و بیتابی، انگشتر فیروزه‌ای را که به انگشتش بود بتندی بیرون کنید و در دست هاجر گذاشت، و باصدای خفه تشرزد:

- ده زود باش، حان بکن!

پشت بام جاج حسن

از پله های نشك و بلند خاك آلود نفس زنان بالا رفتم و باز هم در حجره را بسته یافتم. بدلتنگی یکدم مردد ماندم که بر گردم یا نه؟ کاری نداشتم. جانی در نظرم نبود. می بایست نیم ساعتی خودم را مشغول بکنم تا کاظم آقا بیاید و در حجره را باز بکند. حجره آقاي مرزانی در بالاخانه سرای حاج حسن است، يك طرفش روبه دالان کاروانسرا، طرف دیگرش روبه بام. چشمم به اوستا احمد افتاد که در آفتاب سبک اسفند، پشت به دیوار بازار، روی کف بام به زانو نشسته بود و عبا میدوخت. خوشحال شدم و پیش رفتم:

— سلام اوستا! دست و پنجه تان در دکنند! خوشید؟ سالمید؟

اوستا احمد، همچنان که سر بزیر بود ونخ را از پی سوزن لای پارچه وقیطان می گذراند، از بالای قاب عینکش نگاهی به من کرد و با دو کلمه گرم جواب گفت و خاموش ماند. چشمم به ریش ماتسین کرده و سیبیل شارب زده اوستا احمد و عرقچین سیاه و لباده خاکستری او بود، با آن پیراهن کرباس و آن تکمه های سفید قیطانی، که درست نمی توانست دولبه گریانش را بهم بیاورد و شکافی برای خودنمایی پشم های فلفل نمکی سینه اش باز می کرد. پرسیدم:

— اوستا، این عبا را چند روز در دست می گیری؟

— دو روز.

— مزدش چند است؟

— پانزده تومان.

— همه چیز در رفته، یا که روهم؟

— نه آقا. از این مبلغ شش تومان خرج نخ و سوزن وقیطان است.

— پس، می ماند نه تومان؟

— بله، شما که آقا باشید!

— خوب، اوستا، این نه تومان در دوروز به زندگیتان هم میرسد؟

— چه کنیم! اگر هم نرسد، ناچاریم برسانیم و شکر خدا را بکنیم.

— آخر، امروزه خرج خیلی بیشتر از این ها است... من سرم تو حساب

است.

— ای آقا!.. امروز که هیچ، در زمانهای پیش هم هرگز مزد کسی به

اندازه احتیاجش نبود. و این مردم که می بینید، در هر پایه و مقامی که باشند،

باز چه بسا خرچها که از دستر سشان بیرون است.

اوستا احمد، بالب سیاه آویزان، از پشت عینک نگاهی به کنجاوی به من افکند. می خواست در قیافه ام بخواند. من چیزی نگفتم. دندانها را به هم فشردم و سری جنباندم که آره، ماهم اهل دردیم! او نیز، چون مرا آشنا دید، دیگر نخواست رشته سخن را رها کند:

— جان من! روزی رسان خداست. آدم باید کار بکند و به آنچه میرسد خرسند باشد، و خرچش را هم فراخور در آمدش ترتیب بدهد. اما، هستند کسانی که پیشرفت زندگی را به تك و دو و پشت هم اندازی خودمی دانند. اینها از هر راهی که پیش بیایدمی خواهند پول در بیارند و خرج لذت های بیحسابشان بکنند. آنوقت، ناچارند مردانگی و شرف و آبرو را زیر پا بگذارند. اوستا احمد، که تازه چانه اش گرم شده بود، سوزن را بیکار در دست نگهداشت و، چشم در چشم من، با نگاه سرزنش باری گفت:

— آقا، آدم همین که می بیند پولش نمی رسد، به زن و بچه اش کمتر می خوراند. البته، شما جوانید و آن روزها را به یاد ندارید که تخم مرغ بیست تا يك عباسی بود. اما ده دوازده سال پیش راکه میدانید یکی صد دینار بود. همین تخم مرغ را امروز باید دانه ای دوریال پول داد. آدم اگر بخواهد مثل آن زمانها گذاران بکند، ناچار، يك خانواده بایدروزی ده بیست تا تخم مرغ تنها بکار ببرد، که قیمتش بیست و پنج تا سی ریال است. خوب، این پولها را از کجا باید در آورد؟ چاره نیست. باید کار این تاجرها را کرد، که مثل مور و ملخ تو این بازار افتاده اند و از يك عدل پارچه یا يك صندوق چای، به هزار تومان بهره هم راضی نیستند. شما اگر بگوئید که: «بابا! این تجارت نیست. این خون من و هزاران هزار مردم است که درشیشه می کنید. خون آن کارگر است که صبح تا شام عرق می ریزد و روزی چهار تومان هم گیرش نمی آید؛ خون آن دهقان است که در باد و بوران زمین را شخم می کند و وقتی که درو کرد تحویل شما می دهد؛ خون اینهمه بیچاره و در مانده است که سرتاسر زندگیشان يك شکم سیر به خود نمی بینند.» در جواب می شنوید: «بروپی کارت، عمو! روزی پنجاه تومان خرج خانه ماست. پس از کجا باید این پول را در بیاوریم؟!» — نه، جانم! این که حرف نشد. از این پنجاه تومان، ده تومان، نه، بیست تومانش را خرج خودتان بکنید، باقی را هم بدهید به مردم که از گرسنگی نمیرند؛ در این سرمای زمستان لخت و پا برهنه نباشند؛ دستشان از نداری از حکیم ودوا کوتاه نماند...

— آقا!... آقای اهری! بفرمائید، اینجا برایتان کار هست.

شاگرد حجره، که تازه از راه رسیده و در را باز کرده بود، بالبخند شیطانی مرا صدا میزد. ناچار از پیش اوستا احمد دور شدم و در حجره تاریک و دود گرفته، که گرمای بخاری نفتی آن به من نمی رسید، در پستویی که جای من بود، پشت میز نشستم. کاظم آقا چندین سواد تلگراف را که آقای

مامور مالیات بر در آمد، که از صبح تا آنوقت چهار بار به سراغ آقای مرزانی آمده بود، با پیشانی چین خورده و چهره ماتم زده سری جنباند و به روش گوینده رادیو تهران گفت :

— پروردگارا! باز چهار سال جنگ چهار سال آهن و آتش و خون ؟ چهارسال اشتوکا و دزپرنده و بمب چهارتنی؟! ..

لبخند زیر کانه ای در چهره پفالوی حاج حسین بنکدار نمایان شد ...
— هه! هه! خوب به من و شما چه، آقا؟ بگذار تامی توانند به سرو کول هم بزنند: زهر طرف که شود کشته سود اسلام است!

از همه جا همه تصدیق بر خاست. جای تعجب هم نبود. زیرا که برای آنها جنگ معنای گرمی بازار و شیرینی قیمت‌ها و بهره بی حساب داشت. هر روز جنگ، اگر دنیائی را به خاک و خون می کشاند، آنها رادر عوض پولدارتر میکرد. پس بگذار تا این رقص مرگ ادامه پیدا کند!

در این میان نوراله حثیم، بزاز جهودلاله زار، که بانگام خیره در کناری بودوزیر لب حساب می کرد، یکباره سر برداشت و به آهنکی شکسته، که خبر از آفات میداد، پرسید:

— بخدا! اگر این جنگ تمام بشود، کاربازار چه خواهدشد؟!

آقا عبدالله بی اختیار از جا جست، و با دست گشاده بسوی او اشاره کرد :

— هیچ نترس! تازه اگر همین فردا جنگ به آخر برسد، باز تایک دو سال وسیله حمل و نقل آنقدر کم است که چیزی وارد نخواهدشد. مردم باید با همین موجودی بازار بسازند — چنانکه تا به امروزهم به این خوبی ساخته اند! همه یکدله گفتند: «بله آقا! بله». اما بیچاره نوراله، که دلش به این سادگی آرام نمی گرفت، سری بتردید جنباند و گفت :

— من نمی دانم کی! به چه وسیله کالا وارد خواهد شد. امامی دانم، روزی که رادیو خبر بدهد جنگ تمام شده است، آنروز عزای بازار است. خدا خودش رحم بکند!

یک دونفر، که سخنان بزاز جهود درایشان بی تاثیر نمانده بود، آهسته تکرار کردند :

— بله، خدا خودش رحم بکند!

آقای مرزانی، شتاب زده و کم حوصله، واردشد. همه برخاستند، سلام و تعارف، خیلی زود، در چند کلمه، به انجام رسید. نمونه های تکمه های صدف، محصول کار خانه حسن مرزانی، دست به دست گردید. آقاعبداله، به لحنی دوستانه و غمخوارانه که خاص دلان است، سفارش کرد که در سوراخ کردن تکمه ها و صیقل دادن و دوختن آنها سیلقه بیشتری بکاربرند. آقای مرزانی به آسانی تصدیق کرد :

مرزانی پیش از ظهر نوشته بود روی میز گذاشت، و با چشمان ربن خنده ناک نگاهی به من کرد و گفت:

— فرمودند اینها را ترجمه و ماشین کنید. تا ساعت چهار که خود شان خواهند آمد، باید همه حاضر باشد.

نگاهی به ساعت کردم. بیست دقیقه از چهار گذشته بود. سری جنباندم و شروع به کار کردم.

«زاکاشانسکی. آلپ هتل، استانبول.

۲۰۰۰ ساعت اراء، مردانه وزنانه، ۱۴ سنگ پیشنهاد. استوپ...»

«شرکت پیرو، زوریخ.»

۲۰۰۰ متر پارچه ابریشمی، رفرانس ۵۵۹۲۸، ۵۵۹۳۱، ۵۵۹۳۲، ...

همه رنگ، با فابریک موریس ویل مذاکره. نتیجه فوری تلگرافید. استوپ...»
«هر مزبهرام چی، ۱۰۸ آلبرت استریت، بمبئی.

راجع به ۲۵۰۰۰ رطل چای حاضر به حمل نتیجه تلگرافید، کردیت بازشود. استوپ...»

در بازشد. سیدی باروی زرد و لاغر و چشمان گرسنه و امیدوار، مانندگره ناشنا، عمامة سیاه و سنگین به سر و عبای کهنه و فراخ دربر، به درون آمد. سلامی آهسته ولی کشیده و با مخرج غلیظ گفت. در گوشه ای روی صندلی نشست و نگاه کنجکاوش بیتابانه به هر سودوخته شد :

— آقا که تشریف ندارند! آیا تا عصر خواهند آمد؟

کاظم آقا، که دست‌ها را در آستین پالتو پنهان کرده نزدیک در ایستاده بود، باگردن کج اشاره مبهمی کرد و به آهنگ پر خدعه گفت :

— چه عرض کنم! روزها سرشان گرم کارخانه است. خیلی کم اینجا می آیند ...

سیدآهی کشید و تسبیح گلی را دو سه بار با حلم و وقار در دست گرداند و لبهارا جنباند. ولی پیش از آن تاب نیاورد. برخاست و گفت :

— خوب، آقا! من فعلا مرخص می شوم. انشاءاله نیم ساعت دیگر سری می زنم.

— بله ... کاری که ندارید! یکساعت دیگر سری بزنید ...

کارم تمام شد و آقای مرزانی هنوز نیامده بود. گوشم به سخنان جمعی رفت که در حجره به انتظار نشسته بودند. گفتگو ناچار از جنگ و بازی دیوانه وار قیمت‌ها بود. آقا عبدالله دلال، با آن سروتن لاغر و رنگ خاکی مانند موش، و آن پلک های سوخته و نگاه بیقرار، با صدای زیرش که به جیک جیک گنجشک سرمایه می مانست، می گفت:

— هنوز کو، آقا؟ این رشته سر دراز دارد. حریف ها از هر دو طرف پرزورند. شاید این رقص مرگ تا چهارسال دیگر دوام بکند.

مرزانی، بارنك پریده، يك در دقیقه خاموش ماند و گوشه لبش را جوید.
سپس لحن سخن را برگرداند و به آرامی گفت:
- خوشبختانه، آقا، خودتان به چشم دیده‌اید: ما هنوز در مرحله آزمایشیم ...

- درست است! باچهل و پنج کارگر و دو استاکار و یک مهندس!
مرزانی این اطلاعات دقیق را نشنیده گرفت و دنبال گفته‌های خود رفت:
- ... این آزمایشها را یک دو ماه پیشتر نیست که شروع کرده‌ایم، یعنی درست از وقتی که من از استانبول برگشته‌ام.
-؟؟

- مقصود این است که محصول ما هنوز به بازار نیامده، فروشی نکرده‌ایم، سفارشی نگرفته‌ایم، منفعتی نبرده‌ایم تا بیاییم و مالیات پردازیم. تازه، آنهم یک همچو وجه گزافی!

- چه عرض کنم. شما می‌توانید به وزارت دارائی اعتراض کنید.
- چیز عجیبی است، آقا! چرا نمی‌خواهید ملتفت بشوید! من با هزار خون جگر کوشش می‌کنم صنعتی را که در این کشور بی سابقه است راه بیندازم، برای این توده بیچاره و گرسنه کاری فراهم بکنم. ولی هنوز بسم‌الله نگفته، یکی مانند شما پیش چشم من سبز میشود که بیاء فلان قدر مالیات بده! آخر خودتان فکر بکنید، این رسم کدام چهنم دره‌است؟ چه اسمی باید روی همچو رویه‌ای گذاشت؟
مأمور مالیات، بالبخندی که می‌خواست جا برای آشتی باز کند، گفت:
- تشویق صنایع کشور!

کم‌کم سروصدا فرونشست. پس از چندی مأمور مالیات، باقیافه خرسند و نگاه سیر، تعظیم گنان بیرون رفت آقای مرزاتی خودش از غضب او در رابست، و با دندانهای فشرده در جواب چاپلوسی‌های او گفت:
- پدر سوخته‌ها! یکی از دیگری دزدتر ...

پس از اینهمه، پیدا بود که سرنوشت من و تلگرافهایم چیست. بخصوص که سید نیز مثل گربه مرتضی علی از لای در در آمده بادل مطمئن روی صندلی کنار بناری پهن شده بود. آقای مرزانی، با بروان گره خورده و کج، تلگرافها را از دست من گرفت و خواند. و با ایرادهای بیجا - شاید به گوشتان رسیده باشد، آقای مرزانی چهارمادی در سویس بسر برده‌است و گمان می‌کند که زبان فرانسه آشنا است - باری، چندین بار در متن ساده تلگرافها دست برد. وقتیکه من برای دفعه ششم به شرکت پیرو دستور مذاکره چهل هزار متر پارچه ابریشمی میدادم، در میان تک تک ماشین می‌شنیدم:

- ... ها؟ پنج تومان پس نیست؟ کم است؟ خوب! این هم ده تومان دیگر بفرماید.

- بله. می‌دانم. هنوز خیلی نواقص دارد.

بزودی هر کس به مطلب خود پرداخت و گفتگو هیچ جابه نتیجه نرسید. تنها نوراله حثیم ده هزار متر پارچه ابریشمی را از روی فاکتور ساختگی آن، باچهل در صد بهره، معامله کرد و سفته‌ها را دوبدل شد. هنگام رفتن، بزاز جهود چیزی در گوش آقا عبدالله گفت و او چندی مردماند سرش را خاراند، و جز چند سخن بریده و نا مفهوم از دهانش بیرون نیامد:

- نمی‌دانم ... راست بگویم، گمان نمی‌کنم.
آقای مرزانی، که خاطرش از معامله ساده و کوتاه و پرسود یک دقیقه پیش خشنود بود، با لبخندی که دندانهای سائیده و ریز او را نشان میداد، پرسید:

- ها؟ چه می‌گویند؟

- هیچ! می‌خواست بداند آن پارتی تیغ را حاضرید و اگذار کنید؟
چهره زرد انبوی آقای مرزانی یکباره سرد شد، و چشمان تراخمی او پژمرده تر از آن گشت که بود:

- نه، نمی‌توانم. خیلی متأسفم.

آقا عبدالله بگرمی و چرب زبانی گفت:

- من می‌دانستم ... خودم هم به این (!) گفتم.

سپس رو به نورالله بز از نمود:

- بله، ایشان فتوی دارند که معامله تیغ حرام است.

چشمان ریز و حیلله گر بز از تعجب باز شد و گفت:

- آقا که خودشان ریش می‌تراشند ...

مرزانی بتندی و تحقیر در سخنش دويد:

- خوب! ولی لازم نیست که از آن گذشته معامله حرام هم بکنم. همه رفتند و تنها مأمور مالیات ماند. آقای مرزانی نگاهی به کاغذها و برآوردهای او افکند، و یکباره مثل فنر از جاجست و فریاد زد:

- یعنی چه، آقا! پنجاه هزار تومان کار کرد سالیانه؟ آنهم برای کارخانه‌ای که نصف ماشین هایش هنوز در مرز ترکیه گیراست؟

سته و مؤدبانه، مأمور مالیات بالبخند مطمئن گفت:

- اما آن نصف دیگرش که در طهران خوب کار می‌کند!

- دروغ است، آقا! کی به شما گفت؟ خودتان بروید ببینید.

- گمان می‌کنم باز لازم باشد. من همین دیروز آنجا بودم.

آقای مرزانی یکه خورد. لپه‌ها را به دندان گزید و آب دهن را فروبرد و پرسید:

- شما؟ دیروز آنجا بودید؟

- بله! و آقای مهندس مولم خودش مرا به همه جارهنمائی کرد.

- په جنم رسول الله نمی گیرم. خدا بیامرزد حاج آفارا! ایشان اگر زنده بودند، هرگز نمیگذاشتند ذرّه فاطمه در این سرمای زمستان ...
- مقصود چیست چه می خواهی از جان من؟
- يك بالاپوش، آقا! برای شما چه ارزشی دارد؟ ولی اگر بدانید حجره من شبها چه سرداست ...
- خوب، پولش چقدر می شود؟
- چه عرض کنم. خودتان بهتر می دانید.
- من؟ من که لحاف داز نیستم، تا بدانم!.. بیا آقا، بیا این بیست تومان را بگیر و دست از سرم بردار ...
- به خدا اعجب گیر افتادیم، ای تجا! همه شان ریش ما را وجب کرده اند!..

СОДИҚ ЧУБАК

Эрон халқининг таниқли ёзувчиси Содик Чубак 1916 йилда Форс кўрфази қирғоғида жойлашган порт шаҳар, — Буширда туғилди. Адиб Буширда бошланғич маълумотни олганидан сўнг, Теҳронга келиб, 1937 йилда Америка коллежини тугатди ва ўз билимини такомиллаштириш ниятида Америка, сўнгра Англияга ўқишга кетди. Эронга қайтганидан сўнг нефть компанияларидан бирига ишга кирди. С. Чубакнинг адабий фаолияти 40-йилларнинг ўрталарида бошланди, дунёқарашни ҳам ўша давр ижтимоий-сиёсий курашлари таъсирида шаклланди.

Адибнинг «Қўғирчоқ театри» (1945 й.) ҳикоялар тўплами учун мураккаб ҳаёт масалаларини фалсафий мушоҳада этиш, оддий инсон тақдирини бутун фожиалари билан тўла-тўқис ва бўрттириб кўрсатиш характерлидир.

С. Чубак ҳаётини воқеа-ҳодисаларни акс эттиришда, характерлар яратишда ўзига хос йўлдан бориб, ҳоким синф табиатига хос зулм ва зўравонлик, оқибатсизлик, ҳаёсизлик ва мунофиқлик каби иллатларни моҳирона фож этди. Бунга унинг «Эгаси ўлган маймун» (1949 й.) тўпламидаги «Нега денгиз мавжланди», «Ўғри», «Адолат» ва «Эгаси ўлган маймун» ҳикоялари мисол бўла олади.

Бу икки тўпламдаги ҳикояларда ашаддий ёвузлик ва зулмга бош эгиш, инсон табиатига хос кўникувчанлик майллари тасвири устунлик қилади. Аммо 1963 йилда ёзилган «Тангсирлик қасоскор» қиссаси адибнинг ҳаётини-фалсафий қарашлари ўзгарганлигидан гувоҳлик беради. Бу қиссанинг бош қаҳрамони Шермуҳаммад ўз рўзгорини баҳоли қудрат тебратиб юрган оддий шахс, бироқ масала унинг инсоний ғурури, оила ифратига келиб тақалганда, қўлига қурол олиб ўзини ҳимоя қилади, адолат учун бир томчи қони қолгунча курашади.

Бундан ташқари, С. Чубак драматик асарларнинг ҳам муаллифидир. «Копток» (1949 й.) пьесасида Ризо шоҳ диктатураси даврида ҳадик ва кўрқув ҳисси билан яшашнинг азобларини, «Кўпни кўрган» (1965 й.) пьесасида маънавий-ахлоқий масалаларни санъаткорона акс эттирди.

60-йилларда Муҳаммад Ризо Паҳлавий «Оқ инқилоб» шиори остида мамлакатда ижтимоий-иқтисодий ислохотлар ўткази бошлади. Нефтдан келаётган фойда шоҳ тузуми пойдеворини мустаҳкамлади-ю, аммо асосий халқ оmmasининг аҳволини яхшилаш олмади. Мамлакатдаги ўзгаришлар Эрон жамиятининг турли табақаларида турлича фикр уйғотди.

Бу фикр ва мулоҳазалар албатта бадиий адабиётда ҳам акс эта бошлади. С. Чубак ўша йиллари «Қабрда биринчи кун» (1965 й.), «Охирги чироқ» (1967 й.) каби ҳикоялар тўплами ва «Сабр-қаноат» (1967 й.) романини ёзди. Инсоний бурч, виждон ва маънавий масъулият туйғулари С. Чубак қаҳрамонларининг бош фазилатидир.

Таржимон сифатида ҳам унинг форс адабиёти учун хизмати катта. У Ғарбий Европа ва Америка адабиётидан кўпгина таржималар қилди, ўзининг асарлари эса чет эл тилларига, жумладан, рус тилига таржима қилинди. Адибнинг «Сайланма асарлари» ва «Сабр-қаноат» романи Москвада босилиб чиқди.

1974 йилда С. Чубак адабиётдаги хизматлари учун Эрон шоираси Фуруғ Фаррухзод (1934—1967 йй.) номидаги мукофотга сазовор бўлди.

Адиб 1973 йилда Олмаота шаҳрида бўлиб ўтган Осиё ва Африка мамлакатлари ёзувчиларининг конференциясида Эрон делегацияси аъзоси сифатида иштирок этди ва Совет Иттифоқининг кўпгина шаҳарларида, жумладан, Тошкентда ҳам бўлиб, халқимиз ҳаёти ва маданияти билан яқиндан танишди.

Содиқ Чубак ижодкор сифатида меҳнаткаш инсоннинг аччиқ қисматиغا, оғир турмуш шароитига, ижтимоий тенгсизликка бепарқ қарай олмади, унинг жамиятда тутган ўрнини тиклашга ва уни ҳимоя қилишга ўз ижоди билан катта улуш қўшди. Унинг 60-йилларда яратилган асарларида форс классик адабиётига хос фалсафийлик, Эрон ҳаёти масалаларига умуминсоний нуқтаи назардан қарашга интилиш кучайди.

Умуман, С. Чубак ижтимоий тараққиёт, ҳақиқий инсонпарварлик, ижтимоий тенглик учун курашувчи дунё адабиётининг жонкуяр сўз усталаридан бирidir.

Унинг баъзи ҳикоялари ўзбек тилида босилган.

СОДИҚ ЧУБАКНИНГ ЭРОНДА НАШР ЭТИЛГАН АСАРЛАРИ:

1. «Қўғирчоқ театр», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1945.
2. «Эгаси ўлган маймун», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1949.
3. «Копток» пьеса, Техрон, 1949.
4. «Тангсирлик қасоскор», қисса, Техрон, 1963.
5. «Кўпни кўрган» пьеса, Техрон, 1965.
6. «Қабрда биринчи кун», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1965.
7. «Охирги чироқ», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1966.
8. «Сабр-қаноат», роман, Техрон, 1967.

عدل

اسب درشکه ای توی جوی پهنی افتاده و قلم دست و کاسه زانویش خرد شده بود. کاملاً دیده میشد که استخوان قلم یکدستش از زیر پوست حنایی رنگش جا بجا شده و از آن خون آمده بود. کاسه زانوی دست دیگرش بکلی از بند جدا شده بود و فقط بچند رگ و ریشه که تا آخرین مرحله وفاداریشان را از دست نداده بودند گیر بود. سم یک دستش - آنکه از قلم شکسته بود بطرف خارج برگشته و نعل براق و ساییده ای که تنها به سه دانه میخ گیر بود روی آن دیده میشد.

آن جو یخ بسته بود. تنها حرارت تن اسب یخهای اطراف بدنش را آب کرده بود. تمام بدنش توی آب گل آلود خونینی افتاده بود. پی در پی نفس میزد. نصف زبانش از لای دندانهای کلید شده اش بیرون زده بود. دور دهنش کف خون آلودی دیده میشد. دو سپور و یک عمده را هگدر که لباس سرپازی بدون سردوشی تنش بود و کلاه خدمت بدون آفتاب گران پسر داشت میخواستند آنرا از توی جوی بیرون بیاورند. یکی از سپورها که بدستش حنای تندی بسته بود گفت: «من دمبشو میگیرم و شما هر کدو متون یه پاشو بگیرین و یهو از زمین بلندش میکنیم. اونوخت نه اینه که حیوونه طاقت دردو نداره و نمیتونه دشاشو او زمین بزاره یهو خیز ورمیداره. اونوخت شماها جلدی پاشو ول دین! منم دمبشو ول میدم. رو سه تا پا میتونه بلند تنه دیکه. اون دستش خیلی نشکسته، چطوره که مرغ رو دو پا وامیشه، این نمیتونه رو سه پا واسه؟!...»

یک آقای دیگری که کیف چرمی قهوه ای رنگ زیر بغلش بود و عینک رنگی زده بود گفت:

«مگه میشه حیوونو اینطوری بیرونش آورد؟ شماها باید چن نفر بشین، تمام هیکل بلندش کنین و بزارینش تو پیاده راه.»
یکی از تماشاگران که دست بچه خردسالی را در دست داشت با اعتراض گفت:

«این زبون بسه دیکه واسه صاحبش مال نمیشه. باید با گلو که کلکشو کند...»

بعد رویش را کرد به پاسبان مفلوکی که کنار پیاده رو ایستاده بود و لبو میخورد گفت: «ازدان! سرکار که تیونچه دارین. چرا اینو راحتش نمیکنی... حیوونه خیلی رنج میبره...»

روز اول قبر

و حالا دیگر آفتاب پائیزی کم کم داشت میچسبید. تابستان هرم و شیره آنرا مکیده بود ورنک و رخس را لیسیده بود و ولس کرده بود. همان چنار و افراهایی که از دیوارهای باغ، ردیف راه افتاده بودند و گردا گرد استخر عظیم آن بهم رسیده بودند و در تابستان يك سکه از نور خورشید را بزمین راه نمیدادند؛ اکنون رنگ پریده و تنک برگ، خسته و ناتام، زیررک آفتاب بامداد پائیزی، کرخت و بیحس، بدیوار آسمان لم داده بودند و هرم و لرم آنرا مک میزدند و توانائی آنرا نداشتند که زیر تابش نور بی‌رمق آن چادر برگی پهن کنند.

حاج معتمد عصا زنان، دوراستخر بزرگ باغ گردش صبحانه خودش را دور میزد. هر روز کارش همین بود که صبح و عصر آنقدر دور این استخر بگردتا خسته شود. استخر عجیب زیبا بود. عظیم بود. چهار گوش بود و تمام سطحش از نیلوفرهای آبی پوشیده بود. برگ روبرگ و گل بغل گل خوابیده بود. میان آن، فواره گل و گشادی بود که سال دوازده ماه سه سنگ آب زلال قنات ازش غلغل میجوشید و باغ ده هزار متری را سیراب می کرد. این باغ را حاجی معتمد. چهل و پنج سال پیش در سرآب سردار خریده بود و توش بیرونی و اندرونی و دیوانخانه و مهمانخانه و اصطبل و حمامهای سرخانه و خانه های کلفت و نوکر درست کرده بود. آنوقت ها حاج معتمد چهل سال بیشتر نداشت و از سبیل هاش خون میچکید و مثل حالا نبود که پشم هاش ریخته بود و آفتاب لب بام بود.

کنار استخر، رویك تخت چوبی پایه کوتاه که دورش نرده ای از ستونهای كوچك خراطی شده چرخ زده بود، قالیچه کاشان زمیندلاکی ترنج دار ریزبافی پهن بود. روفرش، يك غلیان فتحعلی شاهی بلور زمردین نگین دار، بانی بیچ ابریشمین مروارید دوزی شده، راست سر پا ایستاده بود. يك استکان شستی بلور تراش و يك قندان مینا، تویك سینی نقره بغل هم نشسته بودند. يك حافظ جلد سوخته نیز کنار آنها افتاده بود.

وقتی هوا خوب بود حاجی همین کله ورو همین تخت، شبهانک و تنها، پس از نماز مغرب و عشا عرق میخورد. سالها بود که این می زدن شبانه در خلوت را کش داده بود و عادتش شده بود. يك سینی بزرگ دسته دار نوربلین که باقتضای فصل بورانی اسفناج، ماست و موسیر، کنگرماست، یا قلابخته با گلپر، سیب زمینی پخته، گوشت کوبیده و یا ماست و خیار و پنیر

پاسبان همانطور که یکطرف لپش از لبوی که در دهنش بود باد کرده بود با تمسخر جواب داد:

ز کی! قربون آقا! گلوله اولاً مال اسب نیست و مال دزه، دوماً حالا او مدیم و من اینو همینطور که میفرمایین راحتش کردم بروز قیومت و سوال و جواب اون دنیا شمش کاری نداریم، فردا جواب دولتو چه بدم، آخه از من لا کردار نمیپرسن تو گوله رو چکا کردی؟!»

سید عمامه بسری که پوستین مندرسی روی دوشش بود گفت: «ای بابا حیوون باکش نیست... خدا رو خوش نیماذ بکشندش. فرداس که خوب میشه. دواش یه فندق مومیائیه...»

تماشاچی روزنامه بدستی که تازه از راه رسیده بود پرسید. «مگر چطور شده؟» يك مرد چپقی جواب داد: «واسه من اهل محل نیسم. من رهگذرم.»

لبو فروش سر کوچه همانطور که با چاقوی بی‌دسته اش برای مشتری لبو پوست میکند جواب داد: «هیچی اتول بهش خورده و مرحوم شده. زبون بسه از سحری نا حالا همیجا تو آب افتاده چون میکنه هیشکی بفکرش نیست اینو...» بعد حرفش را قطع کرد و بيك مشتری گفت:

«یه قرون» و آن وقت با آهنگ مخصوصی فریاد زد: «قند بی کوبن دارم! سیری يك قرون میدم!...» همان آقای روزنامه بدست پرسید: «حالا این صاحب نداره؟» مرد کت چرمی قلچماقی که ریخت شوفرهارا داشت و شال سبزی دور کردنش بسته بود جواب داد: «چطور صاحب نداره! مگر بی صاحب هم میشه. پوستش اقلأ پوتره تو من میارزه. درشکه چیش تا همین حالا اینجا بود. مس اینکه رفت در شکشو بزاره برگرده». پسریچه ایکه دستش در دست آن مرد بود سرش را بلند کرده پرسید: «بابا چون! درشکه چیش در شکشو با چی بر سونه؟ مگه نه اسبش مرده؟» يك آقای عینکی خوش لباسی پرسید:

«فقط دساش خورد شده...؟!»

همان مرد قلچماق که ریخت شوفرهارا داشت جواب داد:

«نه درشکه چیش میگفتش که دنده هاشم خورده.»

بخار تنکی از سوراخهای اسب بیرون میآمد. از تمام بدنش بخار بلند میشد. روی کفلش جای پنج انگشت گل آلود خشک شده دیده میشد. روی کردن و چند جای دیگر بدنش هم گلی بود. بعضی جاهای پوست بدنش میپرید. بدنش بشدت میلرزید. ابدأ ناله نمیکرد. قیافه اش آرام و بدون التماس بود. قیافه يك است سالم را داشت. با چشمان کشاد و بدون اشک به مردم نگاه میکرد.

وسبزی و نهناع و ترخون بانان سنگك برشته خشخاشی توش چیده شده بود برایش میآوردند که حتماً يك تنگ بلور تراش پراز عرق دوآتشه که يك ترنج زرین توش شناور بود، رکن اصلی و غیر قابل اجتناب سینی را تشکیل میداد. این سینی دوی آقا بود. و آقا ساعت ها با این عرق و مزه، تو نور شمعی که روی يك شمعدان بلورین از تویك مردنگی نور پاشی میکرد، لك و لك میکرد و عرقش را اشك اشك مینوشید و گاهی شعری هم پیش خود زمزمه میکرد. جوانیهایش بدعرق نميخورد. ولی حالاها کمتر میشد که بیش از دو سه استکان بخورد؛ و در این سن و سال تنها دلخوشش همین خلوت شبانه و می زدن تنها بود.

حالا حاجی چایش را خورده بود، غلیانش را کشیده بود و یا حافظ ور رفته بود و داشت عصا زنان و مورچه شمار راه میرفت و تسبیح جوین دانه اناریش را تو دستش میچرخاند وزیر لب باصدائی که از تنگ نفس موبداشته بود میخواند.

«بر لب بحر فنا منتظرم ای ساقی»

«فرستی دان که زلب تا بدهان اینهمه نیست.»

«بله دیگه باید پشت پا زد باین عیش و غزلو خوند. این هشتاد نود سال چطور گذشت؟ نتیجه اش چی بود؟ منکه چیزی ازش نفهمیدم. نتیجه اون همه تقلا و چون کندها چی بود؟ یه خواب بود. یه خواب سراپا ترس و هراس. اینم آخرش. که چی؟ زندگی کردیم.»

رو بروی يك چنار عظیم ایستاد. «من باید کم کم با شماها خداحافظی بکنم. میدونی تورو کی کاشتت؟ من که نمیدونم. وختی اینجارو خریدم تو همینجورقی همینجا بودی. خیلی از درختای دیگه هم پیش ازمن اینجا بودن که حالا خیلی ها شون از بین رفتن. تو موندی و چند تای دیگه که شماهام رفتنی هستن. من چه میدونم چن سالته. صد سال؟ پونصد سال؟ کسی نمیدونه. اما اگه کسی بت کاری نداشته باشه، شایدم مئه چنار اما مزاده صالح هزار سال عمر کنی. اما آخرش که چی؟ باید رفت: تو، هی تو خاک ریشه میدوونی و کود دل و جیگر مارو میخوری و هی گنده میشی تا یه روزی هم نوبت خودت برسه. کاسم یه روزی اینجا خیابون بشه با اون دکونای تو سری خوردش که از صب تا شوم را دیو توشون غامیکنه. بشرطیکه نا من سمره گذوشتم زمین، تخم حرومای ولدالزنا کلنگ بذارن تو این باغ و هر تکش مئه جیگر زلیخادس یه نفر بیفته. دیگه بتوهم رحم نمیکنن. اونوخت من کجام، تو کجائی، شایدم بابای تو تابوت من بشه و تو تابوت بچه های من بشی. ما هممون بدبختیم. هممون یه راه میریم.»

يك غنچه نیم باز گل چای، درشت و شاداب برساقه خدنگ زمردینش نگاه اورا بسوی خود کشید. غنچه کشیده و میان باریک بود و کلبرگ های پهن و

و لب بر گشته اش ناز-خندی بر لب داشت، «تو دیگه چی میگی؟ خیال میکنی که قشنگی تو میتونه بمن دلداری بده؟ تو میدونی خودت فردا این وختا چه حالی رو داری، اگه تازه آدم بذارم بالا سرت که شب و روز بپادت که کسی نچیندت، باز فردا پلاسیده میشی و بر گات میریزه و شته تو دلت ارمیکنه؟ اما خوش بحالت که از عاقبت خودت خبر نداری. میتازی و مینازی و جلوه باغ میفروشی. اما من میدونم که مهمون به شب بیشتر نیسی. نه. توهیچوخت نمیتونی دیگه دل منو باین زندگی خوش کنی. ذره ذره تو این هشتاد نود- سال دیگه امید من تموم شده. چاه امید من دیگه خشك شده و هرچی مقنی توش کند و کو کنه دیگه آب نمیده. خشك شده. اما این وحشت برای من هس که بهار دیگه تورو نبینم. بازم گل میکنی، بازم مردم دیگه بت نگاه میکنن. اما اونوخت دیگه من نیسم که تورو ببینم. تو دیگه تو رو من نمیخندی. در سه که تودیگه دل منو باین دنیا بند نمیکنی، اما من بت عادت کردم. کسی چه میدونه. شاید تورو رو قبر خود من بذارن.

گل عزیز است غنیمت شمردیش صحبت،

که باغ آمد از این راه و از آن خواهد شد.

تو چه عزتی داری؟ چرا عزیزی؟ که رو قبر من بذارنت؟ کاشکی روز اولش باغ نیومده بودی که حالا بخوای گورتو گم کنی. همتون فراق و مرگ تو دل من میکارین. کاشکی هیچکدومتونو نداشتیم. نه خونه، نه ملک، نه باغ، نه درخت، نه گل، نه زن و بچه ونوه و نتیجه. اونوخت دیگه چه غمی داشتیم؟»

خان ناظر، پیشکارخانه زاد حاجی، با اندام باریک و چهره استخوانی تاسیده و آذربیرکاه، آهسته آهسته و تعظیم کنان، سرو کله اش از تو خرنده باغ پیدا شد و آمد آمد تا نزدیکی حاجی رسید و آنجا تعظیم بلندی کرد و دست بسینه بغل دست او ایستاد.

حاجی غافلگیر شد. نگاهش را از گل چای برگرفت و به چهره غمزده ناظر دوخت و با همان نگاه پرسید: «چی؟»

«قربان مقبره تموم شده چه وخت تشریف فرما میشین؟»

ناظر چهره غم خورده خود را بزمین دوخت و هنوز صدای خودش تو گوشش زنگ میخورد که ناگهان حاجی باو پرید و پر خاش کنان گفت: «مرتیکه پدر سوخته این چه جور حرف زدنه؟ یعنی میگی کی میمیرم و منو اونجا بیارن؟ قرمساق این که دیگه تشریف فرمائی نداره.»

«قربان زبونم لال بشه که همچو جسارتی بکنم. منظورم اینه که چه وقت برای دیدن ساختمانش تشریف-فرما میشین؟»

«همین امروز. امروز بعد از ظهر. پرو.»

شلقو میشد که حاجی سرسام میشد. آنروز بود که همه دست حاجی را ماچ میکردند و او با اجبار به بزرگها، يك اشرفی و بگوچکها شاهي سفید میداد؛ که بچه های حاجی می گفتند این عیدی برای مایه کیسه خوب است که حاجی ناخن خشک بود و غیر از این عیدی سالی یکروز و يك اشرفی، نم پس نمیداد. عید همین امسال بود و حاجی تو باغ، لب همین استخر و رو همین تخت چوبی میان پوستین خز خود نشسته بود غلیان می کشید و بچه ها تو باغ ولو بودند و شکوفه ها را تاراج میکردند که يك پسر هشت نه ساله يك کشتی - کاغذی درست کرده بود و آنرا رو استخر ول داده بود. حاجی هر چه نگاه کرد او را نشناخت و آخرش ناچار از خان ناظر که دست بسینه حضورداشت پرسیده بود. «این پسره کیه؟» و خان ناظر گفته بود: «قربان پسر آقا تقی آقاس از دختر مش علی اکبر رز از» و آقاتقی آقا پسر دومی حاجی بود که چندتا زن داشت و حاجی بیش از بچه های دیگرش باش کارد و خون بود. و اخم تو چهره حاجی دویده بود و به پسرک ماهرخ رفته بود و بخان ناظر دستور داده بود که از سر استخر دورش کند.

حاجی با تنها زنش حاجیه خانم و گروهی نو کرو کلفت تو این باغ در اندشت، زیر بار خفه انبوه درختان کهن زندگی می کردند. اما زن و شوهر باهم کارد و ینیر بودند و سال تا سال همدیگر را نمی دیدند. حاجیه خانم اینطرف باغ زندگی میکرد و حاجی آنطرف باغ. سالها بود که حاجیه زمین گیر بود و از جاش نمیتوانست تکان بخورد.

پس از پنجاه سال زناشوئی و راه انداختن آنهمه تخم و تر که، زن و شوهر چشم دیدن همدیگر را نداشتند و سایه هم را با تیر میزدند. و رد زبان حاجیه نفرین و نک و نال بجان حاجی بود. نه گاهی باهم رو برو می شدند و نه پیغام و پیغامی بهم میفرستادند. بچه ها هم برای خودشان هر يك خانه و زندگی جدا داشتند و همه ازهم بدشان می آمد. برای همین اخلاقیهای عجیب و غریبش همسایه ها اسمش را «حاجی دیوونه» گذاشته بودند و این حرف بگوش خودش هم رسیده بود و آنرا از چشم زنش حاجیه خانم میدید و می دانست که او این حرف ها را تو دهن مردم انداخته .

خان ناظر هم با هوش خدا داد و سیاستی که بمرور زمان و به تجربه آموخته بود، خانه راطوری اداره میکرد که لازم نمیشد این زن و شوهر بهم کاری داشته باشند و خانه را آنچنان میچرخاند که هر دو ازش راضی بودند و او خودش هم در این شکراب کهنه ای که میان آنها بود، حواسش جمع بود و از آب گل آلود ماهی های درشت میگرفت و باینکه بریخت ظاهرش نمی آمد، حسابی بارش را بسته بود و پول و پله خوبی بهم زده بود . مقبره نوساز حاج معتمد در گوشه دور افتاده صحن، تو آفتاب زرد و نازک بعد از ظهر پائین آب تنی میکرد و گل آقا حالا داشت جلو خان آنرا چارو

خان ناظر پس پس رفت و پشت صرهم تعظیم کرد و بر گشت و حاجی رویش را از او بر گرداند و بگل چای انداخت و گفت:

«شنیدی چه گفت؟ گفت قبر حاضره؛ قبر من. حالا فهمیدی فرق من و تو چیه؟ من میدونم قبرم حاضره، اما تو از قبر خودت خبر نداری . یه عمره که فکر این قبر منو مته شمع آب کرده. اما تو آسود و بی خیال رویه دونه پات و اسادی و ازهیچ جا خبر نداری. برای همینم هس که عزیزى. مته بچه شین خوره بی گناهی، برای بر خبری و بی گناهیته که عزیزى. حالا بساید بسم ببینم اون هلفدونی چه جور جهنم دریه .»

خانواده حاج معتمد از خودش شروع شده بود اصل و نسبش بر مردم پوشیده بود. حتی خودش هم نمیدانست پدر و مادرش کی بوده اند. نه در عمرش آنها را دیده بود و نه از کسی شنیده بود که کی و چکاره بوده اند. بچگیش تو برو چرد گذشته بود. هیچ نمیدانست کی او را بزرگ کرده بود. فقط خاطره رنگ و رو رفته ای از دوران کود کیش که تو کوچه ها ول میزد و گدائی میکرد در نظرش مانده بود. اما زمان شاگرد مهتری خود را پیش فراشباشی برو چرد خوب خوب بیاد داشت. آنوقت ها ده پانزده ساله بود و از آنزمان تا حالا خیلی سال بود و حالا کسی بکسی نبود و آنها از آسیابها افتاده بود. و حاجی جزء اعیان و متشخصین شده بود. بعدها تودستگاه ظل السلطان افتاد و بفراشی و نظارت و پیشخدمتی رسید و حکومت یافت و لقب گرفت و بارش را بست و سری میان سرها آورد و آتقدر زمین و ده دور ور خودش جمع کرد که دیگر حسابش از دست خودش هم در رفته بود و از اعیان پروپا قرص شده بود و دیگر کسی جرأت نداشت به اصل و نسبش بپردازد.

خیلی وقت بود که خانه نشین بود و سالی ماهی میشد تاچه اتفاق مهمی بیفتد که حاجی پایش را از در خانه بیرون بگذارد. ختم دوست همپالکی و همدندانی باشد، روضه خوانی عاشورای دوست و همسایه دیوار بدیوارش جلیل - السلطان یا اینجور مواقع باشد که حاجی را ممکن بود از خانه بیرون بکشد. اما حالا دیگر اینجور جاها هم نمیرفت.

او دیگر مردم زمان خودش و حتی همسایه های دیوار بدیوارش راهم نمیشناخت. خانه دورورش هر يك چند دست گشته بودند و جاهائی که اولش خانه بود، حالا دکان و مغازه و خیابان شده بود؛ یا ساختمانهای تازه و عجیب و غریب توشان بالا رفته بود که همه آنها چراغ مهتابی داشتند و رادیو توشان غار غار میکرد. و او از همه شان دلخور بود و با کینه ریشه داری بانها نگاه میکرد .

هفت پسر داشت که هر کدامشان یکی دو سه تازن و بچه های قدونیم قد داشتند. پسر ها سالی یکبار، آنهم نوروز و پنا به سنت دیرین و باا کراه یخانه پدر میرفتند و آنروز خانه حاجی از پسر و نوه و نتیجه و عروس چنان

حاجی پا شود برود توقه‌خانه کنار صحن، برقی پشت منقل‌وافور بنشیند. و چند بست جانانه دود کند و دو سه تا چای پرمايه لب سوز قند پهلوی بخورد و به تقال گوش کند.

«دیشب آخرش این درویش بدریش سهرابو نکشت و گذاشتش برای فرداشب. امشبم باز توش حرفه. حالا حالاها میخواد مردموتیغ بزنه. کجا میاد باین زودی سهرابو بکشه؟» و تا از دور هیکل حاجی را دید، مثل فنر از رو سکو پرید پائین و دست بسینه ایستاد و پشت سرهم تعظیم کرد.

اندام میانه و فربه حاجی، با عصای آبنوس سر نقره از پیش، و هیکل تکیده ولاغر خان ناظر از پس بجلو خان مقبره رسیدند. حاجی آنجا ایستاد و عصایش را برد پشت سرش و سر آنرا محکم با دودست گرفت و بان تکیه زد. نگاهش رو در دیوار مقبره میچرخید. نفس نفس میزد؛ و خسخس تنگ نفس با صدای تپش قلبش رو پرده گوشش میگوید. تا آنروز مقبره خود را ندیده بود. فقط همان روزی که میخواست زمین آنجا را بخرد، جای آنرا دید زده بود و پسندیده بود و این پنجسال پیش بود که همینطور انداخته بودش و حالا که آنرا بصورت مقبره نوسازی دیده بود که میدانست اولین مهمانش خود اوست از آن بدش آمده بود. کاشی کاریها و کتیبه و کل نفس ذائقة الموت را که بخط ثلث خوبی بالای سردر نقش شده بود نگاه کرد و دلش مالش رفت. چند بار آیه را تو دلش خواند. کتیبه بد از آب درنیامده بود. اما پنجره‌ها کوچک و تو سری خورده بود و میله‌های آهنی بطرف بیرون داشت که دل آدم از آنها میگرفت.

از دیدن آن خفگی نفس بری توی گلوی خود حس کرد و بی آنکه بصورت خان ناظر نگاه کند گفت: «این پنجره‌ها چرا اینقدر خفه و توسری خوردس؟ اینهمه دیوار آجری که بود میخواست این یه خرده جرزها رو باریکتر بگیرین تا پنجره‌ها بزرگتر در بیان. ساختمون رو بجنوب که باید آفتاب توش بیفته مته زندون درسش کردین.» بعد آهسته سرش را رو گردنش چرخانید و بدرو دیوار مقبره نگاه کرد. بیخ گلوش خشک شده بود و آب دهنش بانجا نمی‌رسید. اگر در مواقع دیگر بود، حاجی باین نرمی و دلزدگی و بی فحش و فضاحت حرف نمیزد. مخصوصاً در مورد کاری که بر خلاف میلش بود. اما حالا که مقبره رادیده بود و مرگ را بخودش نزدیک میدید، دیگر حوصله بددهنی و فحش را نداشت. خان ناظر هم چون اخلاق حاجی بدستش بود، صلاح ندید جوابی بدهد. خاموشی رو گفته حاجی سنگینی انداخت و پنداری از خواب گرانی بیدار شده باشد بخودش گفت:

«اینجا هم ایراد بنی اسرائیلی میگیری؟ اگه باید بری تو قبر بخوابی که پنجره بزرگ و کوچک نداره.»

باز خودش بخودش پرید: «عجب حرفائی میزنی! من چقدر پول تو این

میکرد و برگهای گنجله شده چنار بیشماری که رو زمین پخش و پرا بود گرد می‌آورد و مقبره را برای بازدید حاجی که قرار بود بیاید و آنرا تماشا کند شسته و رفته میکرد.

خیلی وقت بود دولا دولا جارو میکرد. دیگر خسته شده بود. نفس بلندی کشید و کمر راست کرد و جارو را بدست دیگر داد و شروع بخاراندن تن خودش کرد. تنش زیر پیراهنی که از چرک و عرق تن آهار بسته بود و مثل پوست خیک دور از تنش مانده بود، زخم و زیلی بود. صورت و پشت گردنش همه زخم بود. این زخمها را خیلی وقت بود داشت، اولها گاهی دوا و درمانشان هم میکرد. اما از زمانی که باو گفته بودند سوداست دیگر و لشان کرده بود، اگر گاهی آب زرشکی چیزی برای خنکی گیرش می‌آمد، میخورد که خوب بشود، و خوب نمیشد. زخمها خشک بودند اما همیشه میخاریدند و پوست سفید نازکی از شان ورمی‌آمد.

«لامسب وختی بخارش میافته دیگه آدمو از چون خودش سیر میکنه. مته خورهای ها شدم، همه از من می‌گروزن. می‌کن کوفت گرفتی، آتشک گرفتی، چه میدونم، می‌گن ما سرا گرفتی.»

جارو را پرت کرد رو زمین و خم شد و برگها را تو کونی ریخت. «چه فصل لجریه. همش باد و گرت و خاک و اینهمه برگ بیخودی. هی جمعشون میکنی، هی دوباره مته بارون میریزن. اگه فایده داشتن که خدا اینهمه دورشون نمیریخت. میخوام بدونم قرآن خدا غلط میشد، اگه همین جوری از آسمون پول میریخت رو زمین؟ نمیدونم این پیروپاتالا چه جوریه که همشون تو این پائیز و زمسون نغله میشن. حاجیم خیلی سال داره. حالا که واسیه خودش قبر درس کرده، کاسم وخت رفتنش باشه. خدا خودش میدونه. اما خیلی میراث خور داره. چن روزیم پلو حلوا براس. اما خدا نکنه. آدم بدی نیس. معلوم نیس وختی مرد، تخم و ترکش همین شندر غازم بما بر سونن.» اینجا اولش مقبره نبود، زمین بکر بود و حاجی دلش باین خوش بود که تو زمین بکر برای خودش مقبره ساخته بود. اینجا اولش دوتا دکان حکاکی و قلمدان سازی بود؛ و یک حیاط کوچک، که علافی بود و تیر و تخته توش ریخته بودند، و حاجی آنرا باقیمت گران از چند دست ورئه خریده بود و بهم زده بود برای خودش و کس و کارش سرای آخرتی درست کرده بود. اما در تمام مدتی که مقبره در دست ساختمان بود، حتی یکبار هم رغبت نکرده بود که بانجا سر بزند ببیند عمله بنا چه کار میکنند. از این کار دل چرکین بود.

کل آقارا سکوی سنگی دم در مقبره نشسته بود، از غار غار کلاغها کلافه بود. ابری از انبوه کلاغان روته رخ آسمان لك انداخته بودند و او داشت آنها را می‌پائید. دلش میخواست حاجی زود بیاید و برود و او پس از رفتن

ناظر با ادب جواب داد: «بله قربان، یکی زنونه، یکی مردونه. یه آبدار خونه هم هس برای چای غلیون.» وخواست بگوید: «برای مشایعین» و حرفش را خورد و نفسش درنیامد، که از حاجی مثل سگ، میترسید.

حاجی دلش فشرده شد، و درد ثقیلی دل وروده‌هایش را درهم پیچاند و همچنانکه چشمانش رو قیر خیره مانده بود پیش خودش گفت: «بعد از من میان اینجا چای و غلیون کوفت کنن و حلوا بخورن و تو دلشون فحشم بدن. من نباشم و دنیا سرچاش باشه؟ بله:

زین پیش نبودیم و نبد هیچ خلل،

زین پس چونباشیم همان خواهد بود.

تف! تف! این قبرمنه. زندگی من دیگه اینجا تمومه. چه زندگی ای؟ باید اینجا بخوابم و خوراک مار و مور بشم.»

چشمانش را از روقبر برداشت و هراسان پدر و دیوار مقبره چرخاند. پیش چشمش آنجا اتاق و سقف و در و دیوار نبود؛ تمام اتاق مقبره برایش گوری بود که هوایش داشت خفه‌اش میکرد. دلش خواست از آنجا فرار کند.

راه افتاد رفت رو ایوان باریکی که دو پله میخورد میرفت تو حیاط عقب مقبره. آنجا ایستاد و دور ور خودش را ورنانداز کرد. ایوان باریک و دراز بود و دو تا ستون کچ بری، با سر ستون‌های جمشیدی، سقف آنرا رو کول گرفته بودند. حیاط کوچک بود. نصف اتاق مقبره بود یک حوض کوچک چهار گوش زیر کاج تناور دیلاقی روزمین پهن شده بود و یک آفتابه حلبی نو، که همانروز گل آقا آنرا از حلبی ساز گوشه صحن خریده بود و هنوز مزه آب نچشیده بود. سوک حیاط، مستراح توسری خورده‌ای که شیروانی بد ساختی، کجکی روسرش خوابیده بود، قوز کرده بود و لک نمی که از پای دیوارک آن بالا زده بود دل حاجی را شکافت. شاخه‌های چرک وگرد گرفته از گیل مقبره همسایه تو حیاط سر دوانده بود و از گیل‌های کال مفلوک آن مثل دمل‌های چرکی تودل حاجی پنجه بند کرده بودند.

ناگهان یک گله کلاغ که دنبال هم کرده بودند به کاج تو حیاط هجوم آوردند. کله کاج تگان خورد، سوراخ سنبه‌هاش پراز غار غار کلاغ شد و سوزنهای خشکیده‌اش تو حیاط و حوض پخش شد و سپس زود کلاغها از آنجا پریدند و رفتند و لک‌های سیاه از غار غارشان تو آسمان بجا ماند.

حس کرد یک چیزی رو دلش افتاده بود. پوست تنش باد کرده بود و یک چیزی میخواست از زیر پوستش بیرون ببرد و راه در رونداشت. تو کمر و زانوهای سست شده بود. میخواست بیفتد. بکمک عصا خود را بیکی از ستونها کشانید و آنرا تو بغل گرفت. کف حیاط پیش چشمانش تاب میخورد و یله میشد. کنده کاج یله شده بود و داشت رو

هلفدونی سفیدم. اینجا آبروی منه، فردا دوس و دشمن میانسون اینجا رومیبینن. نمیخوام یه چیز گندی از آب دریاد.» سپس بلند گفت: «بیروتنش که چنگی بدل نمیزنه بریم توش بینیم چه خبره.» سپس از راهرو تنگی گذشت و وارد مقبره شد.

حاجی چشمانش را دراند و اول از همه دنبال قبری که خودش دستور داده بکنند و حاضر و آماده کنند گشت، و از دیدن تنها قبری که بالای اتاق بزرگ مقبره دهن گشوده بود تنش یخ زد و عرق سردی پشت گردن و رو پیشانی‌اش نشست و دانه‌هایی از آن تو تیزه پشتش غل خورد و پائین افتاد. گونی آنجا داری هوا کرده بودند که او را بالا بکشند.

این قبری بود که برای خودش درست کرده بود. بالای قبر یک لوحه سنگ مرمر سبز، پشت رو، به دیوار تکیه داده بود که نوشته‌اش رو بدیوار و روی تنوشته‌اش بیرون بود. حاجی دلزده و آرام به ناظر گفت: «اون روش کن بینم چی از آب در اومده.» پیشکار سرافکنده و غمناک پیش رفت و سنگ را روزمین چرخاند و نوشته‌اش را نمایاند. سنگ سبک و نازک بود. «هوالحی الذی لایموت. وفات مرحوم مغفور مبرور. جنت مکان خلد آشیان الحاج علی اکبر معتمدالسلطنه فی شهر...» و جای تاریخ خالی بود و به خط نستعلیق خوشی بود که، رومرمر حک شده بود.

«همین سنگه که مته یک بختک رو سینم میفته و نفسمو میره. هی میان روش میخونن و هی میگن چه خط خوبی. گیرم خدایبامر ز یا نیامرزیم گفتن، چه فایده؟ اینم آخرش. آدمو تو یه چاله میتپونن که نه راه پس داره نه راه پیش. جنت مکان، خلد آشیان. چه خاله خوش وعده. مسخره‌س. اون که گوشش به این حرفها بدهکار نیس. کار خودشو میکنه. کاشکی داده بودم نوشته بودن سقرمکان. کی میدونه جای اون تاریخ که خالیه چی مینویسن! چه روزیه؟ منکه دیگه خودم بر نمیگردم که روش بخونم. تا اینجاش که میدونسم دادم نوشتن. دیگه از بعدش خبر نداشتم.»

اتاق مقبره ولنگ و واز بود. از آنجا پنجره‌ها تنگ تر مینمود. پنجره‌ها کیپ بسته بودند و هوای خفه و نمناک درون مقبره ته بینیش را میسوزاند. فوری بر گشت پشت سرش را نگاه کرد. از وقتی که وارد مقبره شده بود همه‌اش خیال میکرد که تنهاست. اما خان ناظر سایه وار دنبالش بود. از دیدن او دلش قوت گرفت و با شرمساری، چندتا سرفه کوتاه خلط گرفته بیرون داد و گفت: «اینجا خوب جا داره! خیال نمیکردم باین بزرگی از آب در بیاد... بالا خونه دو تا اتاقه، نه؟» میخواست خودش را از تنگ و تا نیندازد، والا یقین داشت که بالا خانه دو تا اتاق دارد و خودش دستور آنرا داده بود و نقشه آنرا مکرر دیده بود و معمار برایش شرح داده بود که کجا کجاست.

عصا زنان رفت بالای گور ایستاد و بدیوار مقبره تکیه داد. خط‌های بند کشی نشده آجرهای تو قبر پیش چشمانش بالا و پائین میشد. «اونروز دیکه آجراشم جمع میکنن و رو خاک خالی میخوابونم. ای بابا، اینکه تازگی نداره که تو اینجوری پیش پام دهن واز کردی. تو یه عمر جلو من دهن واز کرده بودی. حالا باید پیام توت بخوابم تا دیکه بهم عادت کنیم. یا هم دوس بشیم. تو خونه آخرت منی باید تا روز پنجاه هزارسال توت بخواب. با تردید و احتیاط عصایش را بدیوار تکیه داد و دو متر راه میان دیوار و قبر را با ترس و تردید پیمود و بگور که رسید با تانی نشست لب گور و پاهایش را آن تو آویزان کرد. هنوز خیلی میخواست تا پاهایش بکف گور برسد. چشمانش را تو سیاهی نمناک قبر دواند بلکه بتواند فاصله میان پاها را تاکف گور بستند. «از نیم گز بیشتره - سه چارکه. اما اجرای کفشم که وردارند هنوز گودتر میشه. چه فرق میکنه؟ آب که از سر گذشت چه یه گز، چه صد گز.»

ناگهان سر را بالا کرد و دوباره بدر بسته مقبره نگاه کرد. در خاموش و عبوس بدیوار آویزان بود. کارتک پوست پیازی رنگ نور خورشید، از میان دریچه‌ها نو مقبره خزیده بود و رنگ کبود مرده‌ای بکاشیهای کتیبه داده بود. دیگر دلش نمیخواست تو گودی تاریک نم زده گور نگاه کند. سرش را انداخت زیر و چشمانش را بست.

«یا رب نظر تو بر نگردد»

بر گشتن روز کار سهل است.

لااله الا الله این هشتاد نود سال مئه دیروز بود. تازه من آدم خوشبختیم که گوری دارم که دور ورش دیوار ودر و پیکر داره و توش چراغ میسوزه. خیلی‌ها گورم ندارن. اما چه فرقی میکنه؟ وختی منو تپوندن این نو، در و پیکر و چراغ بدر چی میخوره؟ اما وحشتنا که اگه اونجاهم شکنجه و عذاب باشه. مگه تو این دنیا کم کشیدیم؟ مگه عذاب سخت‌تر از عذاب زندگیم وجود داره؟ تا خودمو شناختم غیر از زجر و شکنجه چیزی ندیدم؛ تازه حالا هم اولشه. ای خدا چه راه درازی باید برم.»

نوک دماغش سوخت و چشمانش داغ و خیس شد. دماغش را گرفت و تو قبر فین کرد و آب لزجی که لای انگشتانش پرده بسته بود تو قبر نکاند و چشمانش را با آستین پوستین خزش پاک کرد. صدای دلش تو شفیقه هایش پتک میکوبید. «هنکه چیزی از زندگی نفهمیدم. دیکه بنه. هرچی بود گذشت. یه چشم بهم زدن گذشت. از همون زمانی که تو کوچه پس کوچه‌های بروجرده ولکردی و گدائی میکردم تا حالا که کرور کرور پول بهم زدم همش زجر بوده. نتیجه اش چه بود؟ هف هشت تا بچه پس انداختم یکی از یکی پست تر و نمناک بحروم تر. هرچی از دسم امید ظلمت کردم. آدم کشتم. حال این و اونو بردم.»

زمین میخوابید. حوض و آفتابه و حیاط و مستراح و کاج و از گیل‌ها همه شان یله شده بودند و چرخ میزدند. تنهایی دردناکی او را از زندگی جدا ساخته بود؛ و یک فراموشی خوابزده تو سرش سایه انداخته بود.

زمانی چشمانش را بست و فکر کرد: «تو چته این جوری خودتو باختی؟ کسی چه میدونه؟ گاسم صدو بیس سال عمر کردی. نشو که نیس. آها! معلوم میشه باون گل‌چای دروغ گفتم. هنوز امید سرچاشه، خشک نشده. یله، صد و بیس سال عمر طبیعیه. خیلی‌ها صد و بیس سال عمر کردن... حالم داره بهتر میشه بنظرم صفرا داشته باشم. آبغوره، آبغوره.»

باز بر گشت با تاق مقبره. قبرش پیش پاش دهن دره میکرد. ایستاد و بدیوار تکیه زد. هم میخواست خان ناظر آنجا باشد وهم میخواست نباشد. ترس از تنهایی آزارش میداد. همچنانکه چشمانش تو سیاهی چیره گور گیر کرده بود، شمرده به خان ناظر گفت: «دیکه میخوام یه خرده اینجا تنها بمونم. تو برو بیرون و در رو هم ببند و ندار کسی بیاد تو. خودم که کارم تموم شد میام بیرون. من باید خودمو باینجا عادت بدم.» پیشکار تعظیمی کرد و از مقبره بیرون رفت.

صدای خشکیده و خفه چفت در نفس او را در سینه اش براند. حالا داشت رو زمین نگاه میکرد، و بخاموشی و تنهایی آن محیط مرگ زا میانیدیشید. اما تا صدای چفت در راشنید، بزور چشمانش را دراند و راه تهی‌ای که پیشکار پیموده و رفته بود و رانداز کرد. گردنش را بالا گرفته بود و بدر بسته مقبره خیره مانده بود. دورا دور کمر کش دیوار مقبره، نزدیک سقف، یک کتیبه کاشی با زمینه نیلی و خط ثلث سفید دویده بود و آیاتی از سوره الرحمن «رویش نقش بسته بود. جایی از کتیبه فبای آلاء بکما تکذبن. کل من علیها فان، یچشمش خورد. اما آیات دیگر را نتوانست بخواند. دو تکه سیم کلفت برق، بی لامپ و سرپیچ، از میان سقف پائین افتاده بود. بخودش دلداری میداد: «نه، راسی که خیلی جا داره. برای من وحسن و حسین و احمد و آتقی و محمود سعید و حاجیه و همه برویچه هاشون جا هس. دیکه بعد شم بمن مربوط نیس. همینم نگهدارن خودش خیلیه. او نایم که بعد میان باید فکر خودشود و بکنن اگه تو دنیا پخش و پرا بودیم، دس کم عوضش اینجا هممون تو بغل هم و دس بگردن میخوابیم. پناه بر خدا اگه قبرامونم از زیر توهم را واکنن، اگه قرار باشه این حاجیه بذات اینجاهم منوول نکنه وای بروزم. باید وصیت کنم اون دورا بخوابوننش.»

قبر دراز و باریک و گود تو زمین فرو کش کرده بود. شکل یک مستراح گل و گشناد روستائی بود. زمخت و سیاه بود توش را با آجرهای پرملاط بند کشی نشده چیده بودند، همه چیزش موقتی بود. معلوم بود بعداً بهم میخورد.

آن رو دلش فشار میآورد. شبیح نمناک زنگ آلود تیرهای آهنی سقف از زیر لعاب گچ پیدا بود. «چارتا تیر آهن نمره شونزده خورده. برای چه؟ مگه چن طبقه میخواسن بسازن؟ خب... کار از محکم کاری عیب نمیکنه. گاسم یه وخت جمعیت تو اتاقای بالا زیاد شد، نکنه طاق پائین بیاد. بیاد بدرک! منکه آنروز دیگه زنده نیسم.»

از نه گور که به سقف نگاه میکرد، بلندی گور پیشش چون چاهی عمیق مینمود. خودش را خیلی از کف مقبره پائین میدانست. ناگاه تنش سرد شد و ترس تازه‌ای بیخ دلش جوانه زد. «راسی راسی منته اینکه باید رفت. تا حالا خیال نمیکردم اینقده جدی باشه. فایده این زندگی چی بود؟ منکه دلم نمیخواد بمیرم و منته سنگ این تو چالم کنن. این چه وضعیه که یه زندگی پر از شکنجه که سرتاسرش هول مرگ اونو بما جهنم کرده، آخرشم بیگ همچو توهینی تموم بشه که بمیریم؟ توهینی از مرگ بالاتر چیه؟ من هنوز کارام تموم نیس. خیلی کار دارم. یه یخدون پر از کاغذ و بنچاق دارم که باید بشون رسیدگی کنم و نصفشونوپاره کنم بریزم دور. هنوز وضع املاک کرمانشاه تو عدلیه معلوم نشده. پدر سوخته ها صد تا ان قلت توش آوردن. باید سر و صورتی به املا کم بدم. هیچوخت راضی نشدم که وصیت کنم. هی امروز فردا کردم. اما آخرش چی؟ باید و صیتامو بکنم و بدس خودم دارو ندارمو بدم باین پدرسوخته ها برام بخورن و بعد بیان سر قبرم برینن.» زمختی کف گور تنش را آزار میداد. پشت سرش، روزمی کلاه پوستیش آسوده بود و گردن و شانهاش توهوا ول بودند. همیشه از بالش بلند خوشش می آمد و شبها عادت داشت یک بالش کلفت لوله‌ای زیر سرش بگذارد. و حالا زمین سخت و نامانوس بود. «اما آدم دیگه او نوخت این چیزارو حس نمیکنه. راسی چه جوری میادش؟ منته وختی که آدم خوابش میبره و دیگه هیچی نمیفهمه؟ نه، گمون نکنم. میفهمه. ما خود مونو گول میزنیم. هم نموم عمرمون میفهمیم که میمیریم و هم همون لحظه مر گمون میفهمیم که داریم میمیریم و از همه وحشتنا کتر و ختی که مردمیم میفهمیم که مردیم و از زنده‌ها جدا شدیم و جدائی و فراقو همون لحظه مرگ خودمون حس میکنیم. باید از همه چی دل کند. منکه راس میکم، نه زمو دوس دارم و نه هیچکدوم از بچه هامو. اما به خونم و درختاش و حوضم و لباسام عادت کردم، دل کندن از این آفتاب و ماه و ستاره ها و بهار و پائیز و تابستون و زمستون و ابر و برف و باد و بارون واز همه بدتر، دل کندن از خودم برام کار خیلی مشکلیه. من گمون میکنم تا وختی که گدوشتنمون تو قبر، هنوزم از دور یای خود مون خبر داریم. مگه نه اینکه میگن وختی سنگ لحد گدوشتن رو سینه مون و خاک ریختن رومون، هولکی یا میشیم و داد میزنیم بیاین مارو پاخودتون ببرین، مارو تنها نذارین. اونوخت سرمون میخوره به سنگ لحد

نماز خوندم روزه گرفتم. سینه زدم. اشکدون پر از اشک کردم. چه حاصل؟ حالا میفهم که زندگیم یک پول ارزش نداشته.»

سبیل سفید کلفتی تا گوشه‌های لبش پائین آمده بود و مانند شاخ گاو میش چانه اش را در بر گرفته بود. ته ریش سفید خاک اره‌ای روچهره اش را پوشانده بود. پوست چهره اش برنگ پوست از گیل بود. با چین و چروک زیاد. چشمانش درشت و پر از رگهای خونین بود و هنوز خوب میدید. موهای سرش سفید و براق بود و چون ابریشم خام، رشته رشته از زیر کلاه پوست بخارائیش بیرون زده بود. سرش گنده بود گوشه‌های بلبلش از دوطرف کلاهش بیرون جسته بود سالها بود کوره‌اخم تو صورتش خانه گرفته بود.

اکنون دیگر خوب درون قبر را میدید و چشمانش بتاریکی گود آن اخت شده بود. «چقده کوده! گمونم رسمش اینه که از قد و بالای آدم بیشتر باشد. برای اینکه بوگند بیرون نزنه. چه خوبه یه شب بیام این تو بشینم عرق بخورم. فقط اگه این کارو بکنم درس و حسابی بش عادت میکنم. این قبر باید به همه جور من عادت بکنه. اونروز دیگه همه آجراشم جمع میکنن. باید نغش رو خاک باشه نه رو آجر. باید رو خاک خالی باشه. حالا برم اون تو. اینجا خونه آخرت منه. باید بش عادت کنم. برم توش بخوابم. خدایا بامید تو. بسم الله الرحمن الرحیم.»

رو کف دستهای زوری آورد و خودش را تو قبر ول داد. بیخ کتف هاش درد گرفت. «کاشکی عصامم باخودم آورده بودم. نمیتونم قدم از قدم وردارم.»

تو قبر که ایستاد، لبه اش از سرش بلندتر بود. وحشت کرد. کف قبر را خوب میدید. سرگردان آنجا ایستاده و راه دستش نبود که چه جور کف قبر بخوابد.

سپس دندانهای موضوعیش را از دهن بیرون آورد و آرام آنها را تو جیب چلیقه اش تپاند. «ای خدا خودت خوب میدونی که هر یه دونه از این سی و دو دندونو باچه مکافاتیه از دهنم بیرون کشیدن؛ مردم وزنده شدم. خیال میکنی تموم خوشی های زندگی برابر این زجر دندون در آوردن و دندون کشیدن میبرزه.» و حالا صورتش کوچک شده بود و لب بالائیش مانند پوست هندوانه خشکیده رو لب پائینش چفت شده بود و گونه هایش بیرون زده بود و نوک دماغش بچانه اش میخورد.

آنگاه باحالتی که گوئی او را دارند تو قبریله میکنند و خودش از خودش اراده‌ای ندارد، کف قبرنشست. آنجا کمی جایجا شد و بالا پائین شد و سپس طاقباز کف قبردراز کشید. بوی سوزنده آهک تو بینش را گزید. بنظرش آمد که دهته گور از تهش گشادتر بود. از پائین نور خاکستری سردی را که تو مقبره ولو بود میدید. سقف مقبره بنظرش خیلی بلند میآمد و سنگینی

سایه تو باشه و بتونه آدم بکشه. منکه حسابشو ندارم. او هزارتا آدم کشته. اینا تقصیر کیه؟ زبونم لال، زبونم لال، اگه تو نمیخواستی کسی قدرت اینواداست که یه شپیش بکشه؟ مثلاً همین دختره خدا بیامرز، دختر مشدی عباس علاف که من بروز سیاش نشوندم تقصیر من بود؟ تقصیر او بود؟ تقصیر باباش بود؟ باباش وصیت کرد و دختر شو بمن سپرد. اما هنوز کفن باباش تر بود که من بغل دختره خوابیدم و شکمشو بالا آوردم و دار و ندارشو بالا کشیدم. بعدم که خودت دیدی چقدر دلم براش سوخت. اما این دیگه تقصیر خودش بود که از خونه من فرار کرد و رفت تو چاله سیلابی. دیگه تو چشم سیاه شد. اما حالا که فکر میکنم میبینم در از راه بدر بردن این دختره من گناهی نداشتم، من جون بودم، اونم بچه بود، خوشگل بود. من زن باین نازنینی ندیده بودم. من خواستم اونم خواستم. ما هر دو مون مئه آتش و پنبه بودیم. خودت میدونی وختی بغلش خوابیدم چون خاطر خواش شدم که میخواستم دیونه بشم و میخواستم بگیرمش. اما شکمش که بالا اومد، از ترس مردم. بی انصاف فرار کرد و یه راس رفت تو چاله سیلابی. اگه من همون وخت فهمیده بودم کجا رفته میرفتم دنبالش و نمیداشتم لك و رداره. اما افسوس، بعد از هفت هشت روز که خبر دار شدم دیگه دیر شده بود. مئه میوه گندیده شده بود. وختی گم شد، خیال کردم خودم دتسو سر به نیس کرده. هرچی سراغشو گرفتم، کسی جاشو نمیدونس و هرچی حوض و چاه بود، مقنی فرسادم گشت؛ تا آخرش از چاله سیلابی سردر آورد. تو که خودت اینارو خوب میدونی. اما با همه اینا رفتیم اونجا دنبالش. آبروم رفت، همیه مردم فهمیدن. دیدم بچشم انداخته، و خودشم سرخاب سفیداب مالیده و زیر ابرو ورداشته و از زیر پای این قاطر چی پامیشه زیریکی دیگشون میخوابه. دیگه بدرد من نمیخوره. گفتم آخه ای خدا شناس چرا اینکار و کردی؟ گفت از دس مردم دیگه سرمو نمیتونسم بلند کنم. اما اینا تقصیر من نبود؛ تقصیر اونم نبود. حالا تو برای اینکار هر دوی مارو گناهکار میدونی؟ چرا کردی؟ این تو بودی! اگه تو نمیخواستی ممکن نبود که ما روی همیدیگه روبینیم. این گناهی که تو پای ما نوشتی. و اما استدعای من از تو اینه که همه گناهای اورو پای من یکی بنویسی. او تقصیری نداشت. من بودم. نه! من و تو با هم بودیم. حقش اینه اگه تو عادل، باید این گناه رو پای خودت بنویسی. کاشکی میدونستم کجاس میرفتم پیشش. چه رخت خوبی بود. تموم گناهاش به گردن من، هر چی نماز و روزه داشتم مال اون. من یه روزشو نمیخوام. اگه پیدایش میکردم، تموم دارائیمو بیه حب نبات بش هبه میکردم. اینم بدون که هیچکس و هیچ چیز و بقدر او دوس نداشتم. اول پیش چشم چرك شد؛ اما حالا که اینقدره سال گذشته بازم مئه اول دوسش دارم. دیگه چرك نیس. یعنی میشه کربلا و مکه ای که رفتیم بدم و گناههای او پاک بشه؟ تموم گناهایی که کردم یه طرف، رفتارم

و سرمون میشکنه و تازه اولشه. تو اون دنیا تازه شروع میشه. نکیر و منکر میانشون و اصول دین میپرسن میکنن. بعد گرز آتشی و آتش جهنم و عذاب الیم. چقدر طول میکشه تا تکلیف آدمو معین کنن؟ کی میریم تو بهشت یا تو جهنم؟ صب میکنم تا روز پنجاه هزار سال؟ اما اگه تا روز پنجاه هزار سال صب کنیم، پس حالا تا اونروز چیکار میکنیم؟ همینطوری بیکار میخوابیم؟ عذاب میکشیم؟ اونوخت تکلیف مردههای تو اباکارچی میشه؟ او نام تا روز پنجاه هزار سال بانتظار بهشت باید روحشون سرگردون باشه؟ مئه اینکه، زبونم لال، اونجاهم حساب و کتابی نیس؟ باید خیلی بلبشو باشه. منکه سر در نمیارم. شاید حالا روز پنجاه هزار سال باشه و همین فردا دنیا آخر بشه و اصرافیل صور بدمه. غیر از خودت کسی نمیدونه. خدایا من از تو خیلی میترسم. چه دروغی دارم بگم. اما نمیدونم هسی یا نیسی. همین شکی که تو از بود و نبود خودت تودل مردم انداختی، دنیائی رو بچنگ و خون کشیدی. کی تورو دیده؟ چه جور میشه که کسی هیچی نباشه و همه چی باشه. اینهمه پیغمبر فرسادی رو زمین. میگن صد و بیس و چار هزارتا، که تورو ب مردم بشناسونن و ثابت کنن که تو وجود داری. اما خودت میدونی که حتی یکیشونم نتونسه ثابت کنه که تو هسی. پیغمبر فرستادی رو زمین و بدشش ششیر دادی که ب مردم بگو آتش کشتن خالته. بخوری پاته، نخوری پاته، نخوری اگه مردم بت ایمون آوردن که خب، اگه نه، مال و جون و خونشون حلاله آخه چرا؟ مگه اینا بندههای تو نیسن؟

نه مرکب بود و جسم نه مرئی نه محل،

بی شریک است و معانی، توغنی دان خالق.

این وصف توه. منکه با این تعریف نتونسم تو رو بشناسم. همین تعریف نشون میده که وجود یه همچو موجودی غیرممکنه. من نمیدونم هسی یا نیسی. اما چون ازت میترسم. چون از خشم و غضب تنم میلرزه، بزور بخودم میقبولونم که هسی. میکم اگه بود که بود، اگر نبود که ضرری نمیکنم. ازت میترسم برای اینکه به ترست عادت کردم. خدایا خودم میدونم که خیلی گناهکارم، هر چند تو کریم و الرحیم و الرحمنی. دریای کرم و بخشش کرانه نداره. اما من اون رو و ندارم که ازت بخشش بخوام. تو خودت میدونی که من آدم کشتم، نه یکی، نه دوتا، من نه نفر آدم کشتم. اما تو میدونی که دس خودم نبوده. دلم از این میسوزه که من اصلاً اونارو نمیشناختم و هیچ بدیم بمن نکرده بودن. شاید آدمای خوبی بودن. تو خودت عالم سروال خفیات و میدونی که کی منو باین کارا وامیداشت. یادت هست که تو، یه خدای کوچیکم رو زمین داشتی که او شازده بود و من تو کر او بودم. من بنده او بودم، نه بنده تو. چون بودم، نافع بودم و از بس خودم ظلم و جور از مردم دیده بودم، خودمم یکی شده بودم لنگه اون. اما چرا شازده باید

شکنجه و عذابی باشه باید برای هر دومون باشه. خیال نکن تو خودت شسه و رفته از این دنیا میری. دلت خوشه که همیشه زنده‌ای دست برای ظلم وازه. اما نمیدونی که همیشه زنده بودن تو از مردن ما بدتره. هر کی بمیره اسمش و ظلمش و خوبی و بدیش بعد از یه مدتی از بین میره. اما تو خودت رو بگو که هر آدمی که میاد و مزه ظلم تو رو میچشه و از دنیا میره این خودش یه تف و لعنت ابدیه بتو. فحش و نفرینه. اگه بخوای خوب بدونی همشون ازت بدشون میاد. اگر میبینی بظاهر تملقت میکن و جلوت به سجده میافتن، برای اینه که ازت میترسن. اما همه تو دلشون بت صد تا بد و بیراهه میکن. آدمیزاد جونور عجیبه. زبونم لال. خیلی دارم پر میگم. توبه، توبه. استغفرالله ربی و اتوب الیه. خدایا به بخش. من هزار تا گناه تو این دنیا هس که ازم سرزده. اما مته اینکه تا امروز بلد نبودم با تو حرف بزنم. هرچند، هرروز تونماز با تو حرف میزنم؛ اما نمیتونم اونجوری که دلم میخواه با تو حرف بزنم. برای اینکه بزبون عربی حرف میزنم و هیچ معنی اونای رو که میگم نمیفهم. چه خوب بود که می‌تونسم با همین زبون راسه حسینی بات درد دل کنم. اما بمن گفته بودن همه اینها تو نماز هس. منم چاره نداشتم. اما هیچ وقت نماز منو راضی نمیکنه. خودم نمیدونم اون تو چی میگم، در حالیکه خیلی گفتمی دارم. میدونم خیلی چیزها هس که میخوام بتو بگم که تو نماز نیسی. یه کوه از گناه رو دلم سنگینی میکنه. چرا تو باید فقط بزبون عربی سرت بشه؟ ای خدای بزرگ، بذار تا با بزبون خودم با تو حرف بزنم. خیلی حرف دارم که میخوام با تو، تو این دنیا بزنم. شاید تو اون یکی دنیا فرصت نباشه که حرفامو بزنم. با اونهمه جمعیت روز محشر که آفتاب تارو فرق سر آدم پائین میاد، کی بکیه و آدم چه جوری میتونه حرفاشو بزنه. گاسم اونجا با یه زبون دیگه حرف بزنی که از عربی سخت تر باشه و ما یه کلمشو نفهمیم. ریش و قیچی که همیشه دس خودت بوده. شاید بعد از مرگم قوه تشخیص نابد بشه و نتونم از خودم دفاع کنم. بذار تا زنده هسم حرفامو بزنم. خالا که قراره. تموم شکنجه‌ها توهمین دنیا باشه، چرا محاکمه و سؤال و جوابمون باید تو یه دنیای دیگه باشه؟ خدایامنو به بخش. من نمیتونم چیزی که تو دلم هس از تو پنهون کنم و بزبونم نیارم. مگه نه اینه که تو از ته دل ما خبرداری؟ هر قد عمر آدم زیاد باشه گناهاشم بیشتر میشه. من بگناه عادت کردم، هر گناهی که میکردم جری تر میشدم. وختی می بینم تو این دنیا او نهمه ظلم و بی عدالتی میشه زبونم لال همشو از چشم تومی بینم. دلم میخواس تو یه کاری میکردی که اینهمه بدی از مردم سر نزنه. بدی مته یه زنجیر تو گردن تموم آدماسه شده و همه در بدی کردن یهمدیگه کمک میکنن. با اینهمه پیغمبرا که فرسادی، چرا باید روز بروز بدی بخوبی بچره؟ اگه تو هسی، شیطانم هس و همیشه با تو جنگ و دعوا داره.

با این دخترک بی پناه یه طرف. این گناهی که یه عمر رودلم سنگینی کرده و عقده شده. حالا تو بگو این عذابای دنیائی بس که باید اون دنیا هم تو آتیش جهنم بسوزیم؟ مگه حالا کم میسوزیم؟ ما که آخرش بعد از یه عمر کوتاه میمیریم این عذابای جور و اجور دیگه چیه که پیش پامون نهادی؟ تو که دفتر و دسک بغل دست گذوشتی و همه چیز رو توش مینویسی، لابد اینم توش نوشتی که این دختره مته فرشته آسمونی بود. ننه باباش برای پسر حاج رحیم بنکدار شیرینیش خورده بودن، فوری و با فرسادی اومد و بابا و ننشو و نومزد چون بدبختشو و خود حاج رحیم و هزار نفر دیگه رو بردی. اونوخت این دخترک موند پیش من و کاری که نباس بشه شد. خدایا تو خودت میدونی که چه وبائی بود. چقد آدم بیگناه رو چارو کردی. تو کوچه‌ها مته نخاله مرده رو مرده انبار شده بود. نیمه جونا تو بغل مرده‌ها چون میکندن. چه جوانائی. هی تو گوشمون پر میکنی که کل من علیها فان. همه باید بگذارین و بگذارین وهی دوس و عزیز پشت عزیز و قوم و خویش بدس خودمون چاله میکنیم و گرگ اجل یکایک از کله میبرد و این کله را مینگری که چه آسوده میچرد و ما نفسمون در نیما و تو اون بالا نشسی و همه را میبینی و از دس ما بدبختا هیچ کاری ساخته نیسی. بگو بیینم، تو خودت خدائی نداری که جوابش بدی که چرا اینهمه آدمو نقله میکنی؟ تو خودت روز قیومتی نداری که جواب خداتو بدی؟ بیینم، اصلا تو خودت خدائی داری که پیشش حساب پس بدی؟ این زندگی منه که خودت میدونی. غیر از درد و شکنجه دیگه چی از زندگی دیدم؟ هیچوخت من اختیاری از خودم نداشتم. همین نو کری سازده. رو م‌بگو. پول داشت، ملک داشت، حکومت داشت، چون و مال و ناموس مردم دسش بود. اگه لب میکرد صد تا آدمو جلوش طناب می‌انداختن. خوبه چقد آدم کشته باشه؟ خوبه چقد دختر کی ور داشته باشه؟ اینا بنده های تو نبودن؟ گناهشون همین بوده که از خودشون زور و اختیاری نداشتن. اسیر بودن. تو چرا باید سازده رو این جوری خلقش کنی که خورا کش خون آدمیزاد باشه؟ یادت هس چه جوری داد زنده زنده دل اون حاجی تاجرو که ازش به شاه شکایت کرده بود سینه اش بیرون آوردن؟ تازه آخر شم چه جور راحت، تو رختخواب گرم و نرم خودش، میون زنانش و بچه هاش مرد و نعشش روهم بردن نجف چال کردن. مالشم تخم و تر کش میون خودشون قسمت کردن و از دماغ یکیشونم یه چکه خون نیومد. حالا من به مردم کاری ندارم. خودشون یرن جواب تورو بدن. اما نمیدونم با خود من چه معامله ای میکنی؟ هر کاری بکنی صاحب اختیاری. منگه نمیتونم جلوتو بگیرم. هر بلائی دلت بخواد میتونی سرمن بیاری. من همیشه اسیر تو بودم. از خودم اختیاری نداشتم. هر کاری کردم تو خواستی و به کمک تو بوده. ما با هم شریک بودیم. اگه قرار بشه

خودم به گوشه ای می‌نشینم تا روزی که تو ازم راضی بشی. همین کارو میکنم. یه شاهی از این دارائی مال من نیس. اصلا چرا برای بچه هام ارث بذارم؟ مال من نیس که بخوام برای ورثه بذارم. خودشون چشمشون کورشه کار کنن زندگی کنن. همش منتظرن من بمیرم ارثمو بخورن. زهر ماریشون میدم. دیگه اینجام نیام. بیام که چی؟ اصلا هیچ کار درسی نبود که این گنبد و بار گاهم مئه قبر یزید واسیه خودم ساختم و خودمو مسخره کردم. این چکاری بود کردم؟»

سبک شده بود. شوق هرگز ندیده‌ای تو دلش جوانه زده بود. پس از يك عمر کور باطنی فکر تازه و راضی کننده‌ای تو سرش سبز شده بود و زود نهالش داشت بارور میشد.

برای پاشدن و ایستادن تو گور کوشش زیادی لازم نبود. باچهره گشاده روپایش ایستاد. دیواره گور يك سرو گردن از خودش بلند تر بود. هوا تاریک شده بود. دو دستش را بدولبه گور گذاشت و کوشید تا رو دستهایش بلند شود و بجایائی در دو سوی دیوار گور برای خود بیاید، اما تنش لخت و سنگین بود و دستهایش تاب سنگینش را نیاورد پاهایش کف قبر لجم شده بود. سردش شده بود.

ناگهان دستهایش لرزیدن گرفت و ساق پاهایش تا کشاله رانش منجمد شد. چند بار کوشید که خودش را از گودال بیرون بکشد. نوک انگشتان دستش زخم شد و خون افتاد. درونش یخ زد و تو نافش پیچ خورد و دلش آشوب افتاد.

شری خون یخ زده تو سرش لیز خورد و درد توانکشی به چپ سینه اتس دوید. سردی شوم مرده‌ای از درون بدماغش ریخت و فکرش کرخت شد. خواست داد بزند و داد زد و صدایش توسرش پیچید و تو گلویش خونا به بست. دستهای خونینش از لبه دیوار گور کنده شده و لخت به پهلوهایش افتاد و همزمان با آن زانوهایش تاشد و کمرش ترك برداشت و دلش کنده شد و بدرونش ول شد و دانست مرده است و هیكلش لنگر برداشت و چرخ خورد و به پشت ته گور در غلتید. و چشمان بطاق افتاده‌اش به چشمان بیم دریده خان ناظرچفت شده بود و توسرش میگذاشت: «منو از اینجا ببر، من زنده‌هسم.» و خان ناظر تو گور رکوع رفته بود و میگفت لاله الی الله و بر گردان نورچان به پشت چراغهای پراکنده صحن امازاده بدرون پنجره‌ها خلیده بود و سایه مسلول میله‌های زندان گور، روکف مقبره خون قی میکرد.

چرا درسش کردی؟ من حالا تو گور خودم خوابیدم و میدونم که نمیتونم از مرگ فرار بکنم. سرنوشتم دس توه. اما اینو میدونم که هر جنگی میشه و هر خونی که ریخته میشه و هر قحطی و مرضی که میاد باعث وبانیش خود توهسی. من گناهی کردم خواس تو بوده. ما شريك گناه همدیگه بودیم - همون آدمای که من بفر مون شازده کشتم تو تو قتل یکی یکیشون بامن شريك بودی. اگه اون دختریه نا کومونامراد آپسن شد، توهم توش شريك بودی. نطفه اون بچه حرومزاده رو من و تو باهم بسیم. چطوره که شیطون میتونه تو تخم نه بسم‌الله باما شريك بشه، اما تو نمیتونی؟ تو که نباس دس کمی از او داشته باشی. ای خدا اگه این حرفای من از روی نافیهمیه، منو برای نافیهمی و گمراهیم به بخش. اگه از روفهمه وحق بامنه، دیگه نباید عذابی دنبال داشته باشه. عذاب و جهنم تو تواین دنیا بود. خیلی کشیدم. زندگی خودش سرتاپا شکنجه بود. من بحساب خودم یه ثوابی کردم که میگن تو قبولشون داری. نماز خوندم، روزه گرفتم، مکه رفتم، خرج دادم، اما من خودم او نارو قبول ندارم. یه کوه هم گناه دارم که همش تو رودوش من انداختی. من مجبور بودم. تو خودت منو اینجوری ساخته بودی و راه گریز نبود. آخه چه جور فقط بامید بخشند گی تو میشه باون دنیا رفت؟ من حالا از این ببعده میخوام یه ثوابی بکنم که خودم قبولشون داشته باشم. من حالا میفهمم تو از همه کس بما نزدیکتری، برای اینکه من این حرفهامو بهیچکس دیگه نمیتونم بزنم. حالا خوب میدونم چکار کنم. باید با دل راحت از این دنیا برم. خیلی بد زندگی کردم. تموم عمرم مزه رحم وانسوئیت رو نچشیدم. با زن و بچه هام رفتارم مئه حیوون بوده. اما امروز تواین قبر روشن شدم؛ و برای بار اول تموم بدیام جلو چشم اومد. همش فکر پول جمع. کردن بودم. اگه بخوای بدونی من چقده پست و رذل بودم، یه وختا بود که خبر داشتم پسر محسن و بچه هاش برای نون شب محتاج بودن و من عین خیالم نبود. همین حاجیه خانم که گیسشو تو خونیه من سفید کرد و نه تا شکم زائید همیشه چزوندمش واشکشو روصورتش دووندم. بدیام حدو حساب نداره. لابد همه‌اش را تونوستی واز شون خبرداری. اما از امروز میخوام زندگیمو عوض کنم. همین حالا که از اینجا رفتم، راه براه میرم پیش زخم و دس و پاشو ماچ میکنم و عذر گذشته رو میخوام و بعدم بچه هامو جمع میکنم و از همشون دلجوئی میکنم. بحساب دارائیم میرسم و باهمین دارائی که هر بولش از جائی کلاه کلاه شده، مدرسه میسازم، مریضخونه میسازم، مسجد، نه. مسجد، نه، مسجد خیلی هس؛ بیخودی همه جاء گله بیکله مسجد هس. مسجد نمیسازم. اونوخت براشون موقوفه درس میکنم. بعد هرچی موند میون بچه هام ونو کرام تخص میکنم. چن پارچه آبادی هم میون رعیتام قسمت میکنم. این خونیه سرآب سرداری واسیه مریضخونه چون میده -

СОДИҚ ҲИДОЯТ

Эроннинг атоқли ёзувчиларидан бири Содиқ Ҳидоят 1903 йилда Техрон шаҳрида туғилди. Адабиётга бўлган ихлос ва муҳаббат унда жуда эрта уйғонди. 1923 йилдаёқ Умар Хайём рубойларини тўплаб ва унга пухта сўзбоши ёзиб нашрга тайёрлади.

1925 йилда С. Ҳидоят Техрондаги Сен-Луи француз ўрта мактабини тугатиши билан Бельгияга, олий муҳандислик мактабига жўнатилди. 1926 йилда эса Францияга ўқишга кетди. Бироқ адабиётга бўлган қизиқиш уни назм макони — Эронга етаклади. У олий ўқув юртини тугатмасдан Эронга қайтди. Рўзгор тебратиш учунгина давлат идораларида ишлади. 1936 йилда халқ мусиқалари бошқармасида хизмат қилиш билан бирга «Мусиқа» журналини нашр қилишда фаол иштирок этди. Бу журналда унинг ҳикоялари, халқ оғзаки ижоди, мусиқа ва адабиётга оид мақолалари эълон қилинди. Сўнг нафис санъатлар мактабига таржимон бўлиб ишга кирди ва у ерда 1950 йилгача, яъни Парижга кетгунга қадар ишлади.

30- йилларда Эрон халқи бошига оғир кулфатлар тушди. Мамлакатда очлик ва ишсизлик авж олди. Хур фикрли ёки ҳукуматдан норози бўлган эрксеварлар қаттиқ таъқиб остига олинди, қамоққа ташланди, сургун қилинди ёки ўлдирилди.

С. Ҳидоят ана шундай қора кунларда ҳам тинмай бадий ижод билан шуғулланди: у учта ҳикоялар тўплами, памфлетлар ва «Алавия хоним» асарларини чоп эттирди. Шу билан бир қаторда халқ оғзаки ижодига ҳам катта аҳамият берди. 1931 йилда эълон қилинган «Афсона» тўпламида халқ қўшиқлари, топишмоқлари ва ўйинлари жамланди. 1933 йилда босилиб чиққан «Найрангистон» китобига эронликларнинг қадимги диний эътиқодлари (исломдан аввалги) ва афсоналари тўпланди. Эрон халқ оғзаки ижодини ўрганиш ва уни тарғиб этиш билан у умрининг охиригача шуғулланди. С. Ҳидоятнинг қадимги Эрон тили, адабиёти, санъати ва этнографиясига оид илмий-тадқиқот ишлари ҳам катта аҳамиятга эга.

У ўзининг биринчи ҳикояси — «Улим»ни 1926 йилда Бельгияда ёзди. Кейинроқ Парижда «Тириклай гўрда», «Франция асири», «Ҳожи Мурод» асарларини яратди. Сўнгра Техронга қайтиб, «Довуд букур», «Оташпараст», «Абжи хонум», «Қузгунлар» ҳикояларини ёзди ва 1930 йилда «Тириклай гўрда» номи билан нашр эттирди. 1932 йилда унинг «Уч қатра қон», «Соя ва нур» каби ҳикоялар тўпламлари босмадан чиқди.

Унинг бу асарларида Эрон ҳаётига хос воқеа-ҳодисалар ҳаққоний акс этган бўлса-да, Фарбий Европа декадент адабиёти таъсири сезилади. Албатта, бу таъсир ёзувчи ижодининг бошланғич даврига тегишли.

С. Ҳидоят табиатан жуда ҳассос ва таъсирчан эди. Унинг бу индивидуал хусусиятлари бадий асарларида («Парда орқасидаги

қўғирчоқ», «Кўр бойқуш». «Тириклай гўрда») ҳар хил усул ва услубда кўриниш беради.

1936 йилда Бомбейда босилиб чиққан «Кўр бойқуш» қиссаси ўзига хос мураккаб асар бўлиб, ундаги воқеалар тизмаси ва ғояси ўқувчини чуқур ўйга толдиради. Бундай тасвирни эроншунос айтганидек, тушкунлик деб эмас, теранлик деб қараш маъқул кўрилади.

Адибнинг моҳирона ёзилган ҳикоялари анчагина. 30- йилларда ёзилган «Қузғунлар» ҳикоясида очкўзликка, ғаразгўйликка нафрат, «Эрини йўқотган аёл»да оддий аёлнинг оғир қисматига ачиниш, «Дош Окул»да бош қаҳрамонга муҳаббат ҳиссини уйғотади. «Уч қатра қон» тўпламига кирган «Тавба-тазарруъ», «Лола», «Шаръий никоҳ» ҳикояларида Эрон халқи ҳаёти шу даражада ёрқин ва аниқ тасвирланганки, бенхтиёр А. Қаҳҳорни эслайсан киши.

С. Ҳидоят ҳақиқий санъаткор ёзувчи сифатида 40- йилларда шаклланди. У ҳеч қанақа партияга аъзо бўлмаса-да, доимо адолат, озодлик, эркинлик ва демократия тарафида турди. Бу даврда мамлакат сиёсий ҳаётида ижобий ўзгаришлар юз бериб, демократик ҳаракатлар бироз жонланди: халқ сўз ва матбуот эркинлигига эришди. Энди долзарб ижтимоий-сиёсий масалаларни кўтаришга имкон яратилди.

Унинг «Дайди ит» (1942 й.) тўпламидаги ҳикояларда буржуа жамиятининг кўзга кўринмас ярамасликлари, халқ назарида давлат обрўсини бадном этувчи лаёқатсиз сиёсатдонлар образи бор бўйи билан кўрсатилди. «Лоқайдлик» (1944 й.)даги памфлетлари фашизмга қарши ғоя билан йўғрилган. «Ҳожи оғо» (1945 й.) қиссасида эса Эрон реакцион гуруҳларининг асл моҳияти тўлақонли образларда яққол акс эттирилди. У айрим асарларида жаҳон эркесвар халқлари ҳаётига раҳна солувчи Америка империализмига қарши бош кўтаради («Эртага»).

С. Ҳидоятнинг баъзи ҳикоялари киноя, рамз усулида ёзилган бўлса ҳам, улар замирида ҳаққоний ҳаёт ҳақиқати ётади. Акс эттирилган воқеалар фақат Эронга хос бўлмай, балки умуминсоний аҳамиятга моликдир. Бу мақсадга эришишда санъаткор турли йўллардан, шакллардан ва форс адабиёти анъаналаридан унумли фойдаланади.

С. Ҳидоят миллий мустақиллик учун курашган эронликларга бағишланган «Парвин сосон қизи» (1933 й.) асари, «Мазёр» (1933 й.) пьесалар ва «Оламнинг яратилиши ҳақида эртақ» (1931 й.) каби ҳажвий комедиялар муаллифи ҳамдир.

С. Ҳидоят бадий таржима соҳасида ҳам баракали ижод қилди. У А. Чехов, Ж. Сартр, Ф. Кафканинг асарларини форс тилига моҳирона таржима қилди.

50- йилларда Эронда тагин демократик кучларни қатағон ва қувғин қилиш бошланди. Мамлакат ички ишларига чет эл империалистлари беvosита аралаша бошлади. Бундан ранжиган С. Ҳидоят эркин ижод билан шуғулланиш мақсадида Эронни тарк этиб, 1950 йилда Парижга жўнаб кетди. Бироқ у ерда ҳам ёзувчи ҳаловат тополмади. У 1951 йилда Парижда ўз жонига қасд қилди.

Эрон бадий насрининг тараққиёти ва равнақи, хусусан, ҳикоячилик бевосита С. Ҳидоят ижоди билан боғлиқ. Унинг асарлари бугун нафақат Эронда, балки бутун дунёда, жумладан, Ўзбекистонда ҳам ўқилмоқда.

С. ҲИДОЯТНИНГ НАШР ЭТИЛГАН АСАРЛАРИ:

1. Тириклай гўрда, ҳикоялар, Техрон, 1931, иккинчи нашри.
2. Оламнинг яратилиши ҳақида эртак, Техрон, 1931.
3. Уч қатра қон, ҳикоялар, Техрон, 1932.
4. Найрангистон, афсоналар, Техрон, 1933.
5. Соя ва нур, ҳикоялар, Техрон, 1933.
6. Кўр бойқуш, қисса, Бомбей, 1936.
7. Дайди ит, ҳикоялар, Техрон, 1942.
8. Оби-ҳаёт, ҳикоя, Техрон, 1943.
9. Лоқайдлик, ҳикоялар, Техрон, 1944.
10. Ҳожи ого, қисса, Техрон, 1945.

آبجی خانم

آبجی خانم خواهر بزرگ ماهرخ بود، ولی هر کس که سابقه نداشت و آنها را میدید ممکن نبود باور بکند که با هم خواهر هستند. آبجی خانم بلند بالا، لاغر، گندمگون. لبهای کلفت، موهای مشکی داشت و رویهمرفته زشت بود. در صورتی که ماهرخ کوتاه، سفید، بینی کوچک، موهای خرمائی و چشمهایش گیرنده بود و هر وقت میخندید روی لبهای او چال میافتاد. از حیث رفتار و روش هم آنها خیلی با هم فرق داشتند: آبجی خانم از بچگی ایرادی، جنگره و بامردم نمیساخت حتی با مادرش دو ماه سه ماه قهر میکرد بر عکس خواهرش که مردم‌دار، تو دل برو، خوشخیم و خنده رو بود، ننه حسن همسایه شان اسم او را «خانم سو گلی» گذاشته بود، مادر و پدرش هم بیشتر ماهرخ را دوست داشتند که ته تغاری و عزیز نازنین بود. از همان بچگی آبجی ندانم را مادرش میزد و با او می‌پچید ولی ظاهراً رو بروی مردم رو بروی همسایه ها برای او غصه خوری میکرد دست روی دستش میزدو میگفت: «این بدبختی را چه بکنم هان؟ دختر باین زشتی را کی میگیری؟ میترسم آخرش بیخ کیسم بماند! یک دختری که نه مال دارد، نه جمال دارد و نه کمال. کدام بیچاره است که او را بگیرد؟» از بسکه از اینجور حرفها جلو آبجی خانم زده بودند او هم بکلی نا امید شده بود و از شوهر کردن چشم پوشیده بود؛ بیشتر اوقات خودش را بنماز و طاعت میپرداخت. اصلاً قید شوهر کردن را زده بود یعنی شوهر هم برایش پیدا نشده بود. بکدفعه هم که خواستند او را بدهند به کلب حسین شاگرد نجار، کل حسین او را نخواست. ولی آبجی خانم هر جا می‌نشست میگفت: «شوهر براریم پیدا شد ولی خودم نخواستم. پوه، شوهرهای امروزه همه عرقخور و هرزه برای لای جرز خوبند! من هیچ وقت شوهر نخواهم کرد». ظاهراً از این حرفها میزد، ولی پیدا بود که در ته دل کل حسین را دوست داشت و خیلی مایل بود که شوهر بکند. اما چون از پنج سالگی شنیده بود که زشت است و کسی او را نمی‌گیرد، از آنجائیکه از خوشبهای این دنیا خودش را بی‌بهره میدانست میخواست بزور نماز و طاعت اقلامال دنیای دیگر را در یابد. از این رو برای خودش دلداری پیدا کرده بود. آری این دنیای دو روزه چه افسوسنی دارد که از خوشبهای آن بر خوردار نشود؟ دنیای جاودانی و همیشگی مال او خواهد بود، همه مردمان خوشکل همچنین خواهرش و همه آرزوی او را خواهند کرد. وقتی ماه محرم و صفر می‌آمد هنگام جولان خود نمائی آبجی خانم میرسید، در هیچ روضه خوانی نبود که او در بالای

زده بود از بنائی بر گشت. رختش را در آورد، کیسه توتون و چپش را برداشت رفت بالای پشت بام. آبجی خانم هم کارهایش را کرده و نکرده گذاشت، با مادرش سماور حلبی، دیزی، بادیه مسی، ترشی و پیاز را برداشتند رفتند روی کلیم دور هم نشستند. مادرش پیش در آمد کرد که عباس نوکر همان خانه که ماهرخ در آنجا خدمتکار است، خیال دارد او را بزنی بگیرد. امروز صبح هم که خانه خلوت بودند عباس آمده بود خواستگاری. میخواهند هفته دیگر او را عقد بکنند، ۲۵ تومان شیر بها میدهند، ۳۰ تومان مهر میکنند با آینه، لاله، کلام الله، یک جفت ارسی، شیرینی، کیسه حنا، چارقد تافته، تنبان چیت زری ... پدر او همینطور که با باد بزنی دور شله دوخته خودش را باد میزد، و قند گوشه دهانش گذاشته جایی دیتسلمه را بسر میکشید، سرش را جنبانید و سر زبانی گفت: خیلی خوب مبارک باشد عیبی ندارد، بدون اینکه تعجب بکند، خوشحال بشود یا اظهار عقیده بکند. مانند اینکه از زنش میترسید. آبجی خانم خون خورش را میخورد همیتکه مطلب را دانست،

دیگر نتوانست باقی بله بریهائی که شده گوش بدهد به بهانه نماز بی اختیار بلند شد رفت پائین در اطاق پنج دری، خودش را در آینه کوچکی که داشت نگاه کرد، بنظر خودش پیر و شکسته آمد. مثل اینکه این چند دقیقه او را چندین سال پیر کرده بود. چین میان ابروهای خودش را بر انداز کرد در میان زلفهایش یک موی سفید پیدا کرد با دو انگشت آن را کند، مدتی جلو چراغ خیره به آن نگاه کرد، جایش که سوخت هیچ حس نکرد.

چند روز از این میان گذشت، همه اهل خانه بهم ریخته بودند، میرفتند بازار می آمدند. دو دست رخت زری خریدند، تنگ، گیلان، سوزنی، گلاب پاش، مشربه، شبکلاه، جعبه بزک، و سمه جوش، سماور برنجی، پرده قلمکار و همه چیز خریدند و چون مادرش خیلی حسرت داشت هر چه خرده زیزوته خانه بدستش می آمد برای جهاز ماهرخ کنار میگذاشت. حتی چانماز ترمه که آبجی خانم چندین بار از مادرش خواسته بود و به او نداده بود، برای ماهرخ گذاشت. آبجی خانم در این چند روزه خاموش و اندیشناک زیر چشمی همه کارها و همه چیزها را میپایید. دو روز بود که خودش را بسر درد زده بود و خوابیده بود، مادرش هم پی در پی به او سرزنش میداد و میگفت:

«پس خواهری برای چه روزی خوبست هان؟ میدانم از حسودی است، حسود به مقصود نمیرسد، دیگر زشتی و خوشگلی که بدست من نیست کار خداست، دیدی که خواستم تو را بدهم به کلب حسین اما تو را نپسندیدند، حالا دروغکی خودت را به ناخوشی زده تا دست به سیاه و سفید زنی؟ از صبح تا شام برایم چانماز آب میکشید! من بیچاره هستم که با این چشمهای لت خورده ام باید نخ و لوزی بزنی!»

مجلس نباشد. در تعزیه ها از یکساعت پیش از ظهر برای خودش جا میگرفت، همه روزه خوانها او را میشناختند و خیلی مایل بودند که آبجی خانم پای منبر آنها بوده باشد تا مجلس را از گریه، ناله و شیون خودش گرم بکند. بیشتر روضه هارا از بر شده بود، حتی از بسکه بای وعظ نشسته بود و مسئله میدانست اغلب همسایه ها می آمدند از او سهویات خودشان را میپرسیدند. سفیده صبح او بود که اهل خانه را بیدار می کرد، اول میرفت سر رختخواب خواهرش باو یک لگد میزد میگفت: «لنگه ظهر است، پس کی پا میشوی نمازت را بکمرت بزنی؟» آن بیچاره هم بلند میشد خواب آلود وضو میگرفت و میایستاد به نماز کردن. از اذان صبح، بانگ خروس، نسیم سحر، زمزمه نماز یک حالت مخصوصی، یک حالت روحانی به آبجی خانم دست میداد و پیش وجدان خودش سرفراز بود. با خودش میگفت: اگر خدا من را نبرد به بهشت پس کی را خواهد برد؟ باقی روز را هم پس از رسیدگی جزئی به کارهای خانه و ابراد گرفتن به این وان یک تسبیح دراز که رنگ سیاه آن از بسکه گردانیده بودند زرد شده بود در دستش می گرفت و صلوات میفرستاد. حالا همه آرزویش این بود که هر طوری شده یک سفر به کربلا برود و در آنجا مجاور بشود.

ولی خواهرش در این قسمت هیچ توجه مخصوصی ظاهر نمیساخت و همه اش کارخانه را میکرد، بعد هم که به سن ۱۵ سالگی رسید رفت به خدمتکاری. آبجی خانم ۲۲ سالش بود ولی در خانه مانده بود و در باطن با خواهرش حسادت میورزید. در مدت یکسال و نیم که ماهرخ رفته بود بخدمتکاری یکبار نشد که آبجی خانم بسراغ او برود یا احوالش را بپرسد، پانزده روز یکمرتبه هم که ماهرخ برای دیدن خویشانش به خانه می آمد، آبجی خانم یا با یکنفر دعوایش میشد یا میرفت سر نماز دو سه ساعت طول میداد. بعد هم که دور هم می نشستند به خواهرش کوشه و کنایه میزد و شروع میکرد به موعظه در باب نماز، روزه، طهارت و شکیات. مثلاً میگفت: «از وقتیکه این زندهای قری و فری پیدا شدند نان گران شد. هر کس روی نگیرد در آندیا با موهای سرش در دوزخ آویزان میشود. هر که غیبت بکند سرش قد کوه میشود و گردنش قد مو. در جهنم مارهایی هست که آدم پناه به اژدها میرد...» و از این قبیل چیزها میگفت. ماهرخ این حسادت را حس کرده بود ولی بروی خودش نمی آورد.

یکی از روزها طرف عصر ماهرخ بخانه آمد و مدتی با مادرش آهسته حرف زد و بعد رفت. آبجی خانم هم رفته بود در درگاه اطاق روبرو نشسته بود و یک به قلیان میزد ولی از آن حسادتی که داشت از مادرش نپرسید که موضوع صحبت خواهرش چه بوده و مادر او هم چیزی نگفت.

سرسب که شد پدرش با کلاه تخم مرغی که دوغ آب گچ رویش شتک

کرده بودند آتش انداختند، اتفاقاً خبر دادند که خانم ماهرخ هم با دختر هایش سر عقد خواهند آمد، دو تا میز را هم رویش شیرینی و مبله چیدند و پای هر کدام دو صندلی گذاشتند. پدر ماهرخ متفکر قدم میزد که خرجش زیاد شده، اما مادر او پاهایش را در یک کفش کرده بود که برای سرشب خیمه شب بازی لازم است ولی در میان این هیاهو حرفی از آجی خانم نبود، از دو بعد از ظهر او رفته بود بیرون کسی نمیدانست کجاست، لابد رفته بود پای و عظ.

وقتی که لاله ها روشن بود و عقد بر گذار شده بود همه رفته بودند مگر ننه حسن، عروس و داماد را دست بدست داده بودند و در اطاق پنج دری بهلوی یکدیگر نشسته بودند در ها هم بسته بود، آجی خانم وارد خانه شد. یکسر رفت در اطاق بغل پنج دری تا چادرش را باز بکند وارد که شد دید پرده اطاق پنج دری را جلو کشیده بودند از کنجاوی که داشت گوشه پرده را پس زد از پشت شیشه دید: خواهرش ماهرخ بزک کرده، و سمه کشیده، روشنائی چراغ خوشگل تر از همیشه بهلوی داماد که جوان ۲۰ ساله بنظر می آمد جلو میزی که رویش شیرینی بود نشسته بودند داماد دست انداخته بود بکمر ماهرخ چیزی در گوش او گفت مثل چیزی که متوجه او شده باشند شاید هم که او را خواهرش شناخت اما برای اینکه دل او را بسوزاند با هم خندیدند و صورت یکدیگر را بوسیدند. از ته حیاط صدای دنبک ننه حسن می آمد که میخواند. «ای یار مبار کبادا...» یک احساس مغلوب از تنفر و حسادت به آجی خانم دست داد پرده را انداخت، رفت روی رختخواب بسته که کنار دیوار گذاشته بودند نشست بدون اینکه چادر سیاه خودش را باز بکند و دستها را زیر چانه زده بز مین نگاه میکرد به گل و بته های قالی خیره شده بود. آنها را میشمرد و بنظرش چیز تازه می آمد به رنگ آمیزی آنها دقت میکرد. هر کس می آمده، میرفت او نمیدید یا سرش را بلند نمیکرد که به بیند کیست. مادرش آمد دم در اطاق به او گفت: «چرا شام نمیخوری؟ چرا کوشتم تلخی میکنی هان؟ چرا اینجا نشسته ای؟ چادر سیاهت باز کن، چرا بد شوکونی میکنی؟ بیا روی خواهرت راپیوس، بیا از پشت شیشه تماشا بکن عروس و داماد مثل قرص ماه مگر تو حسرت نداری؟ بیا آخر تو هم یک چیزی بگو آخر همه می پرسیدند خراهرش کجاست؟ من نمیدانستم چه جواب بدهم».

آجی خانم فقط سرش را بلند کرد گفت. من شام خورده ام...

نصف شب بود، همه بیاد شب عروسی خودشان خوابیده بودند و خوابهای خوش میدیدند. ناگهان مثل اینکه کسی در آب دست و پا میزد صدای شلپ شلپ همه اهل خانه را سراسیمه از خواب بیدار کرد. اول بخیا لشان گریه یا بچه در حوض افتاده سرو پا برهنه چراغ را روشن کردند، هر چاره گشتند چیز فوق العاده رخ نداده بود وقتی که بر گشتند بروند بخوابند ننه

آبجی خانم هم با این حسادتی که در دل او لبریز شده بود و خودش خودش را میخورد از زبر لحاف جواب میداد :

«— خوب. خوب، سر عمر، داغ بدل یخ میگذارد! با آن دامدادی که پیدا کردی! چوب بر سگ بزنند لنگه عباس توی این شهر ریخته چه سر کوفتی بمن میزند، خوبست که همه میدانند عباس چه گاره است حالا نگذار بگویم که ماهرخ دو ماهه آبستن است! من دیدم که شکمش بالا آمده اما بروی خودم نیاورم من او را خواهر خودم میدانم...»

مادرش از جا در میرفت: «لهی لال بشوی، مرده شور ترکیبت را ببرد، داغت بدلم بماند. دختره بی شرم، برو گم بشو، میخواهی لك روی دخترم بگذاری؟ میدانم اینها از دلسوزه است. تو بمیری که با این ریخت و هیكل کسی تو را نمیگیرد. حالا از غصهات به خواهرت بهتان میزنی؟ مگر خودت تکفتی خدا توی قرآن خودش نوشته که دروغگو کذاب است هان؟ خدا رحم کرده که تو خوشگل نیستی و گرنه دم ساعت به بهانه و عظ از خانه بیرون میروی، بیشتر میشود بالای تو حرف در آورد برو، برو، همه این نماز و روزه هایت به لعنت شیطان نیارزد، مردم گول زنی بوده!»

از این حرفها در این چند روزه ما بین آنها رد و بدل میشد. ماهرخ هم مات به این کشمکشها نگاه میکرد و هیچ نمیگفت تا اینکه شب عقد رسید. همه همسایه ها و زنکه تملخته ها با ابر و وسمه کشیده، سرخاب و سفیدآب مالیده چارقد های تقده، چتر زلف، تنبان پنبه دار جمع شده بودند. در آن میان تنه حسن دو بدستش افتاده بود، خیلی لوس بالبحتند گردنش راکچ گرفته نشسته بود دنك میزد و هر چه در چنه اش بود میخواند: «ای یار مبارکبادا، انشالله مبارکبادا!»

— آمدیم باز آمدیم از خونه داماد آمدیم — همه ماه و همه شاه و همه چشمها بادومی.

— ای یار مبارکبادا، انشالله مبارکبادا.

— آمدیم، باز آمدیم از خونه عروس آمدیم — همه گور و همه شل و همه چشمها نم نمی.

— یار مبارکبادا، آمدیم حور و پری را ببریم؛ انشالله مبارکبادا...» همین را پی در پی تکرار میکرد، میآمدند میرفتند دم حوض سمینی خاکستر مال میکردند، بوی قرمه سبزی در هوا پراکنده شده بود یکی گربه را از آشپز خانه بیشت میکرد، یکی تخم مرغ برای شش انداز میخواست، چند تا بچه کوچک دستهای یکدیگر را گرفته بودند می نشستند و بلند می شدند و میگفتند: «حمومك مورچه داره، بشین و پاشو» سماوهای مسوار را که کرایه

محلل

چهار ساعت بغروب مانده پس قلعه در میان کوه ها سوت و کور مانده بود. جلو قهره خانه کوچکی تنگهای دوغ و شربت و لیوانهای رنگ رنگ برنگ روی میز چیده بودند. يك گراهافون فکسنی با صفحه های جگر خراشش آنجا روی سکو بود-قهوهچی با آستین بالا زده سماور مسوار را تکان داد، تفاله چائی را دور ریخت، بعد پیت خالی بنزین را که دسته مفتولی به آن انداخته بودند برداشته بسمت رودخانه رفت.

آفتاب میتابید، از پائین صدای زمزمه یکنواخت آب که در ته رود خانه رویهم میغلطید و حالت تر و تازه به آنجا داده بود شنیده میشد. روی یکی از نیمکتهای جلو قهوه خانه مردی بالنک نم زده روی صورتش دراز کشیده و آجیده هایش را جفت کرده پهلویش گذاشته بود. روی نیمکت قرینه آن ، زیر سایه درخت توت، دو نفر پهلوی هم نشسته و بدون مقدم دل داده و قلبه گرفته بودند. بطوریکه چانه شان گرم شده بود که بنظر می آمد سالهاست یکدیگر را میشناسند.

مشهدی شهباز لاغر، مافنگی با سبیل کلفت و ابروها بهم پیوسته گوشه نیمکت کز کرده، دست حنا بسته اش را تکان میداد و میگفت:

«دیروز رفته بودم مرغ محله (مغ محله؟) پیش پسر دائیم ، آنجا يك باغچه دارد. میگفت پارسال سی تومان مك آلوچه زردآلوی باغش را فروخت. امسال سرمازده، همه سردرختیها ریخته، بيك حال وزاریاتی بود. زنش هم بعد از ماه مبارك تا حالا بستری افتاده، کلی مخارج روی دستش گرفته.»

آمیرزا یدالله عینکش را جا بجا کرد، با تفنن چپق میکشید، ریش جو گندمیش را خاراند و گفت:

«اصلاً خیر و برکت از همه چیزها رفته.»

شهباز سرش را از روی تصدیق تکان داد و گفت:

«فریانت دهند. انگار دوره آخر زمان است. رسم زمانه بر گشته . خداقسمت بکند بیست و پنجسال پیش در خراسان مجاور بودم. روغن یکمن دی عباسی بود، تخم مرغ میدادند ده تاصد دینار. نان سنکک میخریدیم بلندی يك آدم. کی غصه بی یولی داشت؟ خدا پیامرزد پدرم را يك الاغ بندری خریده بود. با هم دو تر که سوار میشدیم. من بیست سالم بود، توی کوچه با بچه های محله مان تپله بازی میکردم. حالا همه جوانها از دل و دماغ میافتند ، از

حسن دید کفش دم پائی آبجی خانم نزدیک دریچه آب انبار افتاده. چراغ را جلو بردند دیدند نعلش آبجی خانم آمده بود روی آب؛ موهای بافته سیاه او مانند مار بدور گردنش پیچیده شده بود، رح زنگاری او به تنش چسبیده بود، صورت او يك حالت با شکوه و نورانی داشت مانند این بود که او رفته بود بيك چائی که نه زشتی و نه خوشگلی، نه عروسی و نه عزاء، نه خنده و نه گریه، نه شادی و نه اندوه در آنجا وجود نداشت. او رفته بود بهشت!

غور گی مویز میشوند، باز هم قربان دوره خودمان، بقولی آن خدا بیامرز: اگر پیرم و میلرزم بصد تا جوان میارزم.»

یدالله پک زد بچپش، گفت: «سال بسال دریغ از پارسال!» شهباز گفت: «خدا همه بنده های خودش را عاقبت بخیر کند.»

یدالله قیافه جدی بخودش گرفت: «بجان خودت یقوت بود در خانه مان سی نفر نان خور داشتیم، حالا فکریم روزی یکرپال پول توتون و چائی ام را از کجا گیربیاورم؟ دو سال پیش سه جا معلمی میکردم، ماهی هشت تومان در میآوردم. همین پریروز که عید قربان بود رفتم خانه یکی از اعیان که پیشتر معلم سرخانه بودم. بمن گفتند که بروم دعا برای گوسفند بخوانم، قصاب بی مروت حیوان زبان بسته را بلند کرد بز مین کوبید. داشت کارش را تیز میکرد، حیوان تقلا کرد، از زیر پایش بلند شد. نمیدانم چه روی زمین بود، دیدم چشمش ترکیده ازش خون میریخت. دلم مالش رفت، بهانه سر درد بر گشتم، همه شب هی کله خون آلود گوسفند جلو چشم میآمد. آنوقت از دهنم در رفت کفر گفتم، کفر خیال کردم ... نه زبانم لال، در خوبی خدا که شکی نیست، اما این جانوران زبان بسته، گناه دارد. خدایا، پروردگارا، تو خودت بهتر میدانی، هرچه باشد انسان محل نسیان است.»

آمرزا یدالله لختی بفکر فرو رفت، دو باره گفت: «آره، اگر میتوانستم هرچه تو دلم هست بگویم...! آخر نمیشود همه چیز را گفت. استغفرالله زبانم لال.»

شهباز مثل اینکه حوصله اش سر رفت گفت: «برو فکر نان کن خربزه آب است.»

میرزا یدالله با بی میلی گفت: «آره، از دست ما چه برمیآید؟ از اول دنیا همینطور بوده.»

شهباز گفت: «ما دیگر از مان گذشته، بقولی مردم پاتیلیمان در رفته، از بی کفنی زنده مانده ایم. چه حقه هائیکه در این دنیای دون نزدیم، یقوت تهران دکان بقالی داشتیم، خرج در رفته روزی شش قران پس انداز میکردم.» میرزا یدالله حرفش را برید: «بقال بودی؟ من از بقال جماعت خوشم نمیآید.»

«چرا؟»

«قصه اش دراز است، حالا تو اول حرفت را تمام بکن.»

شهباز دنباله سخن را گرفت: «بله، دکان بقالی داشتیم، امرم می گذشت، کم کم یک خانه ولانه ای برای خودمان دست و پا کردیم، چه در دسر نان بدهم، آنوقت یک پتیاره ای پیدا شد الان پنج سال است که زخم مرا بخاک سیاه نشانده. این زن نبود، آتشپاره بود. با خون دل آمده بودم سروسامانی بگیرم، هرچه رشته بودم پنبه کرد، مخلص کلوم، والده احمد یک سب از پای وعظ بر

گشت. پاهایش را توی يك كفش کرد که: «حضرت مرا طلبیده، باید بروم استخوانم را سبک بکنم» پیسی ای بسرم درآورد که نگو و نشنو ... هرا بگو که عقلم را دادم دست این زن! هرچه باشد، آدمیزاد شیر خام خورده، من همان آدمی بودم که از سبیلهايم خون میچکید. يك زن عقلم را دزدید ... خدا نکند که زن زبر جلد آدم برود. همان شب میگفت: «این چیزها سرم نمیشود، مهم حلال، جانم آزاد. خودم يك النگو باگردن بند دارم، آنها را میفروشم میروم ... استخاره هم کردم خوب آمد، یاطلاقم بده یا بهمین سوی چراغ بچاهات وا خفه می کنم.» آقا هرچه کردم، مگر حریفش شدم؟ دو هفته تو روی من نگاه نکرد آنقدر کرد، کرد که هرچه داشتیم فروختم، پول چرینگه کردم دادم بدستش، پسر دو ساله ام را برداشت و رفت آنجا که عرب نی بیندازد. تا حالا که پنجسال است رفته، نمی دانم چه بسرش آمده.»

میرزا یدالله گفت: «خدا کند که از شر عربها محفوظ باشد.»

«آره، میان عربهای لختی زبان نفهم این عمریهای بیابان برهود، آفتاب سوزان! انگار که آب شد بزمین فرو رفت. دریغ از يك انگشت کاغذ. راست میگویند که زن يك دنده اش کم است.»

میرزا یدالله گفت: «تقصیر مردها است که آنها را اینجور بار میآورند و نمیگذارند چشم و گوششان باز بشود.»

شهباز گرم صحبت خودش بود: «چیزیکه غریب است، این زن اصلاً خل و چل بود. نمیدانم چطور شد که یکمرتبه آتشی شد، گاهی تنهایی گریه میکرد، گاس برای شوهر اولش بود...»

میرزا یدالله پرسید: «مگر تو شوهر دومش بودی؟»

«دیگه بله، چی میگفتم، حرفم یادم رفت.»

«شوهر اولش گفتی.»

«بله، اول خیال میکردم که برای شوهر اولیش بوده ... در هر صورت هرچه بزبان خوش خواستم حالیش بکنم، انگاریکه با دیوانه حرف میزنم. مثل چیزیکه اجل پس گردنش زده بود، نمی دانم چه بسر بسرم آورد. آیا روزی میآید که چشمم تو چشمش بیفتد؟ پسوی که بعد از اینهمه نذر و نیاز خدا بمن داد.»

میرزا یدالله گفت: «هر کسی را نگاه بکنی يك بدبختی دارد. لب کلام آنست که مردم باید آدم بشوند، با سواد بشوند. آخر تا آنها خر هستند ما هم سوارشان میشویم. یقوت بود خودم بالای منبر میگفتم، هر کس يك سفر بعبات برود آمرزیده میشود و جایش در بهشت خواهد بود.»

«شهباز: شما که از علماء نیستید؟»

این حکایت مال دوازده سال پیش است، می بینی که معمم نیستیم. حالا همه کاره ام و هیچکاره.»

شب اول برایش يك قصه نقل کردم، خوابش برد.

شب دوم يك قصه دیگر شروع کردم و نصفش را برای شب بعد گذاشتم. شب سوم هیچ نگفتم تا اینکه یارو بصدا در آمد و گفت: تا آنجا که ملك چشمید رفت بشکار، پس باقیش را چرا نمیگوئی؟ مرا می گوئی از ذوق توی پوست خودم نمیکنجیدم، گفتم: «امشب سرم درد میکند، صدایم نمیرسد، اگر اجازه بدهید بیایم جلوتر». بهمین شیوه رفتم جلوتر، رفتم جلوتر تا اینکه رام شد.»

شهباز خنده اش گرفت. خواست چیزی بگوید، اما صورت جدی و چشمهای اشك آلود میرزا یدالله را که از پشت شیشه عینک دید، خود داری کرد. میرزا یدالله با حرارت مخصوصی میگفت: «این حکایت دوازده سال پیش است، دوازده سال! نمیدانی چه زنی بود؛ سرجور، دلجور، همه کارهایم رسیدگی میکرد. آخ حالا که یادم میافتد... همیشه گوشه چادر نماز بدنانش بود، رختها را با دستهای کوچکش میشست، روی بند میانداخت، پیراهن و جورابم را وصله میزد، دیزی بار میگذاشت دست زیر بال خواهرم میکرد، چقدر خوش سلوك، چقدر مهربان! همه را فریفته اخلاق خودش کرده بود. چه هوشی داشت؟ من خواندن و نوشتن را باو یاد دادم. سر دو ماه قرآن میخواند. اشعار شیخ را از بر می کرد، سه سال با هم سر کردیم، که الذ اوقات زندگی بی پول نبود. خودش هم آب و رنگی داشت. آقا برایش دندان تیز کردیم. تا اینکه بخيال افتادم او را بحباله نکاح در بیاورم. نمیدانم کدام خدا شناس خبرش را برای زخم آورد. آقا روز بد نبینی، این زن که ظاهراً خل وضع بنظر میآید. نمی دانستم آنقدر حسود است. هر چه بزبان خوش خواستم سرش را شیر بهالم، مگر حریفش شدم؟ با وجود اینکه از بابت حق الوکاله مقدار وجهی آن ضعیفه بمن بده کار بود، از اینکار صرف نظر کردم و میانه مان پاک بهم خورد. ولی نمیدانی يك ماه این زن چه بروز من آورد!

«شاید دیوانه شده بود یا چیز خورش کرده بودند. بکلی عوض شد. دستش را بکمرش زد و حرفهایی بار من کرد که توی قوطی هیچ عطاری پیدا نمیشد. می گفت: «الهی عینکت را روی نعشت بگذارند، عمامه پر مکرر را دور گردنت به پیچند. از همان روز اول فهمیدم که تو تیکه من نیستی. روح آن بابای قرمساقم بسوزد که مرا بتو داد. من یقوت چشمم را باز کردم، دیدم توی بغل تو قرمساقم. سه سال آزگار است که با گدائی تو ساخته ام. اینهم دست مزدم بود؟ خدا سروکار آدم را با آدمهای بی غیرت نیندازد - داغ پشت دستم گذاشتم، زور که نیست؟ دیگر با تو نمیتوانم زندگی بکنم - آنقدر گفت، گفت که من از جا در رفتم. جلو چشمم تیره و تار شد.

«چطور، من نمیفهمم.»

میرزا یدالله زبان را دور دهنش گردانید و با حالت افسرده گفت: «زندگی مرا هم يك زن خراب کرد.»
شهباز: «امان از دست زن!»

«نه، این دخلی بزنی ندارد. این بدبختی دست خودم است اگر تهران بودی، لابد اسم ابوی را شنیده ای .. ما از زیر بته در نیامده ایم. پدرم از آنهایی بود که نعلین جلو پایش جفت می شد. اسمش را که میبردند یکی میگفتند و صد تا از دهانشان می ریخت. وقتی بالای منبر می رفت، جا نبود که سوزن بیندازی همه کله گنده ها ازش حساب می بردند. مقصودم این نیست که بیخودی قمپز در بکنم. چون آن مرحوم هرچه بود برای خودش بود:

گیرم پدر تو بود فاضل از فضل پدرترا چه حاصل؟

«بهر حال بعد از فوت مرحوم ابوی من جانشین او شدم و در خانه را باز کردم - خوب يك خانه با یکمشت خرت و خورت هم برایمان گذاشت. خودم هنوز طلبه بودم و ماهی چهار تومان با پنچ من گندم مستمری داشتیم، باضافه ماه محرم و صفر نانمان توی روغن بود. يك لفت و لیس می کردیم. چون معروف بود که نفس مرحوم ابوی مجرب است. یکشب مرا سر بالین ناخوشی بردند تا دعا بدهم. دیدم دختر هشت یا نه ساله ای در آن میان میپلکید آقا بيك نظر گلویمان پیش او گیر کرد، جوانی است و هزار چم و خم ...»

«پیش از او دو تا صیغه داشتیم که هر دو را مطلقه کرده بودم، ولی این چیز دیگری بود - مگویند که لیلی را بچشم مجنون باید دید. باری دوروز بعد يك دستمال آجیل آچار و سه تومان پول نقد فرستادم، عقدش کردم. شب که او را آوردند، آنقدر کوچک بود که بغلش کرده بودند. من از خودم خجالت کشیدم. از شما چه پنهان؟ این دختر تا سه روز مرا که میدید مثل جوجه می لرزید. حالا من که سی سالم بود، جوان و جاهل بودم. اما آن مردهای هفتادساله را بگو که با هزار جور ناخوشی دختر نه ساله میگیرند.»

«خوب بچه چه سرش میشود که عروسی چیست؟ بخيالش چارقد پولکی سرش میکنند، رخت نو میبوشد و در خانه پدر که کتک خورده و فحش شنیده شوهر او را ناز و نوازش میکند و روی سرش میگذارد. ولی نمیداند که خانه شوهر برایش ديگ حلوا بار گذاشته اند.

«بهر حال من آنقدر زحمت کشیدم تا او را رام کردم. ازم من میترسید. گریه میکرد. من قربان صدقه اش میرفتم، میگفتم: بالای غیرت آبروی ما را بباد نده، خوب تو آن بالای اطاق بخواب من این پائین، چون دلهم برایش میسوخت. خیلی خود داری کردم که بجبر با او رفتار نکردم، وانگهی دیگر چشم و دلم سیر بود و کار کشته شده بودم. بهر صورت او هم نصیحت مرا بگوش گرفت.

میرزا یدالله گفت: «حالا دیدی حق بجانب من بود؟ حالا فهمیدی چرا از بقال جماعت بیزارم؟ وقتیکه گفت يك مویش را نمیدهم هزار تومان بگیرم ، فهمیدم میخواهد بیشتر پول بگیرد. ولی کی فرصت چانه زدن داشت؟ نمیدانی کجای آدم میسوزد. دود از کلهام بلند شد. باندازه‌ای حالم منقلب بود ، باندازه‌ای از زندگی بیزار شده بودم، که دیگر جوابش را ندادم، يك نگاه باو کردم که از هر فحشی بدتر بود. از همان راه رفتم بازار سمسارها. عبا و ردایم را فروختم ، يك قبای قدك خریدم. کلاه نمدی سرم گذاشتم، گیوه‌هایم را ورکشیدم راه افتادم. از آن وقت تا حالا سلندر و حیران از این شهر بآن شهر از این ده بآن ده میروم. دوازده سال آز گار، دیگر نمیتوانستم در یکجا بمانم، گاهی نقالی میکنم، گاهی معلمی. برای مردم کاغذ مینویسم، در قهوه خانه ها شاهنامه میخوانم، نی‌میزنم، خوشم می‌آید که دنیا و مردم دنیا را سیاحت بکنم. میخواهم همینطور عمرم بگذرد. خیلی چیزها آدم دستگیرش میشود، وانگهی دیگر پیر شدیم. برای مرده‌ها مردار سنگ میسائیم. يك پایمان این دنیا است، یکیش آن دنیا. افسوس که تجربه ها یمان دیگر بدرد این دنیا نمیخورد. شاعر چه خوب گفته :

مرد خردمند هنر پیشه را
عمر دو با یست در این روزگار
تا بیکی تجربه آموختن
باد گری تجربه بردن بکار .»

میرزا یدالله با اینجا که رسید خسته شد، مثل اینکه آرواره هایش از کار افتاد چون زیاد تر از معمول فکر کرده بود و حرف زده بود، دست کرد چپکش را برداشت، به آب رودخانه خیره خیره نگاه میکرد و به آواز دور و خفه‌ای که از پشت کوه می‌آمد گوش می‌داد.

شهباز سرش را از مابین دو دست برداشت. آهی کشید و گفت :
هیچ دوئی نیست که سه نشود!

میرزا یدالله منگ و مات بود، متوجه او نشد.

شهباز بلندتر گفت : «يك مرد دیگر را هم بیخانهان می‌کند.»

یدالله بخودش آمد، پرسید: «کی؟»

«همان ربابه آتش بجان گرفته .»

میرزا یدالله چشمهایش از حدقه بیرون آمده بود. هراسان پرسید:
«مقصود چیست؟»

مشهدی شهباز خنده ساختگی کرد: «راستی روز گار خیلی آدم را عوض میکند. صورت چین میخورد، موها سفید میشود، دندانها میافتد. صدا عوض می‌شود، نه شما مرا شناختید و نه من شما را.»

میرزا یدالله پرسید: «چطور؟»

همینطور که سر شام نشسته بودم، ظرف ها را برداشتم پاشیدم میان حیاط، سرشوب بود. پا شدیم با هم رفتیم بحجره آشبخ مهدی در حضور او زخم را سه ملاقه کردم.»

دست روی دستش میزد: «فردایش پشیمان شدم، ولی چه فایده که پشیمانی سودی نداشت و زخم بمن حرام شده بود. تا چند روز مثل دیوانه‌ها در کوچه و بازار پرسه میزدم. اگر آشنائی بمن برمیخورد از حواس پرتی سلامش را نمیگرفتم .

بعد از این دیگر من روی خوشی بخودم ندیدم . يك دقیقه صورتش از جلو چشمم رد نمیشد، نه خواب داشتیم و نه خوراك . نه میتوانستم در خانه مان بند شوم. در ودیوار بمن فحش میداد. دوماه ناخوش بستری شدم. توی هذیان همه اش اسم او را می‌آوردم. بعد هم که رمقی پیدا کردم ، معلوم بود اگر لب ترمیکردم صدتا دختر پیشکشم میکردند. اما او چیز دیگری بود . بالاخره عزمم را جزم کردم تا بهروسیله‌ای که شده دوباره او را بگیرم . عده اوسر آمد. رفتم این در بزَن آن در بزَن. دیدم هیچ فایده‌ای ندارد . پول درست کردم. چاره‌ای نداشتیم مگر اینکه یکنفر محلل پیدا بکنم که زخم را برای خودش عقد بکند، بعد طلاقش بدهد، تا دوباره بعد از انقضای سه ماه وده روز بتوانم او را بگیرم .

«يك بقال الدنگ یف یوزی در محله مان بود که هفت تا سگ صورتش را می‌دیسیدسیر میشد. از آنهایی بود که برای يك پیاز سر میبیرید. رفتم با او ساخت و پاخت کردم که ربابه را عقد بکند، بعد او را طلاق بدهد و من همه مخارج را باضافه پنج تومان باو بدهم، اوهم قبول کرد گول مردم را نیاید خورد - همین مرد که، همین یف یوز...»

شهباز با رنگ پریده صورتش را در دو دستش پنهان کرد و گفت :
ولی میرزا یدالله بطوری گرم صحبت بودویش آموها جلو چشمش مجسم شده بود که دنبال حرفش را قطع نکرد :

«همان مرد که بقال زخم را عقد کرد. نمیدانی چه حالی شدم . زنیکه سه سال مال من بود، اگر کسی اسمش را بر زبان می‌آورد شکمش را پاره میکردم. درست فکر کن حالا باید بدست خودم همسر این مرد که گردن کلفت بشود. با خودم گفتم: شاید این انتقام صیغه‌هایم است که با چشم گریان طلاق دادم - باری فردا صبح زود رفتم در خانه بقال. یکساعت مرا سرپا معطل کرد که يك قرن بمن گذشت. وقتیکه آمد باو گفتم: الوعده وفا، ربابه را طلاق بده، پنج تومان پیش من داری. هنوز صورت شیطانیش جلو چشمم هست، خندید و گفت: «زخم است، يك مویش را نمیدهم هزار تومان بگیرم. چنان برق از چشمم پرید.»

شهباز میلرزید و گفت: «نه، هیچ همچین چیزی نمیشود. راستش را

ربابه صورتش مهر آبله نداشت؟ چشمهایش را متصل بهم نمی زد؟»
میرزا یدالله پرخاش کرد: «کی بتو گفت؟»
مشهدی شهباز خندید: «شما آقا شیخ یدالله، پسر مرحوم آقا شیخ
رسول نیستید که در کوچه حمام مرمر منزل داشتید؟ هر روز صبح از جلو
دکانم رد می شدید؟ منم محلل هستم، همانم.»
میرزا یدالله سرش را نزدیک برد و گفت:
«تو همانی که دوازده سال مرا باین روز انداختی؟ همان شهباز بقال تو
هستی؟ یکوقت بود توی همین کوه و کمر، اگر بدست من افتاده بودی
حسابان پاک شده بود. افسوس که روز کار دست هردومانرا از پشت بسته.»
بعد دیوانه وار با خودش می گفت: «بارك الله ربابه، تو انتقام مرا کشیدی.
اوهم ویلان است بروز من افتاده.» دو باره خاموش شد و لیخنه دردناکی روی
لبهایش نقش بست.

کسیکه روی نیمکت روبروی آنها خوابیده بود، غلت زد، بلند شد
نشست، خمیازه کشید، چشمهایش را مالاند.
مشهدی شهباز و میرزا یدالله دزدکی بهم نگاه میکردند، ولی می ترسیدند
که نگاهشان باهم تلافی بکند. دو دشمن بیچاره از هنگام کشمکش
عشق و عاشقی شان گذشته بود. حالا بایستی بفکر مرگ بوده باشند.
شهباز بعد از کمی سکوت رو کرد بقهوه چی و گفت:
«داش اکبر، دوتا قند پهلو بیار.»

БУЗУРГ АЛАВИЙ

Бузург Алавий 1908 йилда Эрон пойтахти Техрон шаҳрида ту- гилди. Отаси Саид Абул Ҳасан Алавий ўз замонасининг илғор зиё- ли кишиларидан бўлиб, ўғлининг пухта таҳсил олишига катта аҳа- мият берди.

Ёзувчининг болалик ва ўсмирлик йиллари Эронда юз бераёт- ган тарихий воқеаларга тўғри келади: Эрон жамиятининг илғор қисми мамлакатда социал ислоҳот ўтказиш, миллий мустақиллик- ка эришиш, халқнинг оғир ҳаётини тубдан яхшилаш ва демократия учун курашга қаттиқ бел боғлаган эди. 1905—1911 йиллардаги Эрон инқилоби мутлақ шоҳ ҳукмронлигини чеклаб, мажлис (пар- ламент) тузишга муваффақ бўлди ва бу мажлисда биринчи Асосий қонун қабул қилинди. Эронда инқилобий матбуот ва сиёсий пар- тияларнинг фаолияти кучайди. Мамлакат ҳаётини тубдан қайта қуриш, аввало маориф системасини янги асосда ташкил этишни та- қозо этарди. Шу мақсадда кўпгина Эронлик ёшлар Фарбий Оврупо мамлакатларига ўқишга жўнатилди. Б. Алавий ҳам ўз ватанида бошланғич маълумотни олганидан сўнг, 1922 йилда Берлинга йўл олади ва А. Гумбольдт номидаги Берлин университетига ўқишга ки- ради. У Берлинда чуқур илм олади, умумжаҳон адабиётининг машҳур ёзувчилари ижоди билан яқиндан танишади.

1928 йилда Б. Алавий бир қанча ватанпарварлар қатори ўз халқига хизмат қилиш иштиёқида Эронга қайтди ва Техрон мак- табларидан бирида, сўнг олий техника билим юртида ўқитувчилик қилди.

1932 йилда Б. Алавий ўз маслакдошлари ва ҳамфикр дўстлари С. Ҳидоят, М. Фарзод ва М. Миновийлар билан биргаликда «Рубъа» (тўртлик) адабий тўгарагини тузди. Тўгаракнинг мақсади Эрон адабиётини янги мавзу ва қаҳрамонлар билан бойитиш, озод фикрловчи инсонни қуйлаш, шу йўл билан халқни янги йўлга бош- лашдан иборат эди. Кейинчалик бу тўгарак атрофига ёш ёзувчи ва танқидчилар ҳам жипслашди.

1934 йилда у ўзининг «Чамадон» номли ҳикоялар тўпламини эълон қилди. Бу тўпلام ғоявий-бадий хусусиятлари билан Эрон адабиётини янги мавзу ва бадий усуллар билан бойитди. Биринчи тўпلامга кирган ҳикояларнинг асосий мазмуни инсон, унинг озод- лиги ва адолат учун курашдан иборат.

1936 йилда Б. Алавий машҳур марксист-инқилобчи Т. Эроний бошчилигидаги эллик уч нафар демократ билан бирга мамлакатда марксистик ғояларни тарғиб қилганлиги учун етти йил қамоқ жа- зосига ҳукм қилинди.

Иккинчи жаҳон уруши даврида мамлакатда сиёсий шароит мўътадиллашиб, миллий-озодлик ва демократик кучлар қайтадан жонланди. Бу ҳаракатлар натижасида Б. Алавий 1942 йилда «Қаср» турмасидан бошқа сиёсий маҳбуслар қатори озодликка чиқди ва бутун вужуди билан мамлакат сиёсий ҳаётига шўнғиб

кетди. У демократик матбуотни ташкил этишда фаол қатнашиб, қайтадан очилган адабий журналларда ҳамкорлик қилди ҳамда бадий ижод билан шуғулланди.

1943 йилда унинг икки китоби — «Турма эсдаликлари» ва «Эллик уч нафар» босилиб чиқди. Бу асарлар оғир ва даҳшатли турма шароитида ёзилган эди. Унинг «Эллик уч нафар» асарида ўткир публицистик репортаж ва лирик-фалсафий чекинишлар орқали мамлакатда авжига чиққан қатағон, эллик уч нафар асл эрон фарзандига қарши олиб борилган ноҳақ суд жараёни фош этилади. Бу асарнинг асосий боблари Эрон олим, жамоат арбоби ва собитқадам ташкилотчи доктор Тақи Эронийнинг жасур образини яраштига бағишланган.

«Турма эсдаликлари» мавзу жиҳатидан «Эллик уч нафар» асарига яқин турса-да, шаклан ундан фарқ қилади. Бу асарлар Б. Алавийнинг ғоявий етуклиги ва адабий-бадий маҳоратининг баркамоллигидан далолат берди. Ёзувчининг қаҳрамонлари аниқ дунёқарашга эга, ўз ғоялари йўлида ҳаётини ҳам қурбон қилишга тайёр, дадил курашувчи шахслардир. Инсоннинг ҳақиқий бахти унинг маънавий ва сиёсий озодлигидадир, деган ғоя бу ҳикояларда ўз ифодасини топган.

Ёзувчининг эллингчи йилларда ёзилган бадий асарларида инсон психологияси тадқиқи ва руҳий ҳолат тасвири чуқурлашди. Айниқса, ҳаёт зиддиятлари «Думдор юлдуз»даги Ираж, «Мактублар»даги Ширин образларида ишонарли акс эттирилган.

Б. Алавийнинг «Мактублар» китоби жаҳон адабий жамоатчилиги томонидан юксак баҳоланди. 1953 йилда бу асари учун у Жаҳон тинчлик кенгашининг олтин медали билан тақдирланди.

Б. Алавийнинг 1952 йилда ёзилган «Унинг кўзлари» романида 30- йиллардаги яширин инқилобий ташкилотнинг фаолияти, зиёлилар тимсоли гавдалантирилган. Романнинг бош қаҳрамони Макон нодир ва нафис санъат устаси, яширин демократик ташкилотнинг раҳбари, адолат ва озодлик учун эътиқодли курашчи, зўрликка асосланган тузумнинг ҳар қандай кўрнишига қарши ашаддий душман сифатида намоён бўлади. «Унинг кўзлари» романи баъзи бир жузъий камчиликларига қарамай, Эрон халқининг 30- йиллардаги «қора кунларини» ёрқин акс эттирган асардир.

Б. Алавийнинг адабий ва ижтимоий фаолияти серқирра. У Тақи Эроний бошчилигидаги Эрон марксистлари органи — «Дунё», адабий-ижтимоий журнал «Сухан»да таҳрир ҳайъати аъзоси, Совет Иттифоқи билан маданий алоқа боғлаш Эрон жамиятининг органи — «Янги хабарлар»да муҳаррир ва бошқа қатор илғор йўналишдаги рўзнома ва ойномаларда ҳамкорлик қилди. У матбуотда ўзининг эссе, очерк, публицистик ҳамда адабий-танқидий мақолалари билан фаол иштирок этиб, долзарб масалаларни кўтариб чиқди, илғор эстетик тафаккурнинг шаклланишига катта ҳисса қўшди.

Бадий таржима ҳам унинг ижодида муҳим ўрин тутди. Кўпгина хорижий тиллар билимдони Б. Алавий А. Чехов, М. Горький, Б. Шоу, С. Цвейг асарларининг моҳир мутаржимидир.

1948 йилда Б. Алавий Эрон маданият ва адабиёт вакиллари

делегацияси таркибида Содиқ Ҳидоят билан Алишер Навоийнинг 500 йиллик тантанали юбилейида қатнашиш учун Тошкентга келди. У ўз ватанига қайтганидан сўнг «Ўзбеклар» номли катта ҳажмдаги очеркни ёзди. Ёзувчи унда эронликларни ўзбек халқининг турмуш тарзи, қишлоқ хўжалик, саноат, фан ва техника ҳамда маданият соҳасида қўлга киритган ютуқлари билан яқиндан таништирди.

Б. Алавий мамлакатда сиёсий таъқиблир кучайганлиги туфайли 1953 йилда Эронни тарк этиб, ГДР га кетишга мажбур бўлди. У Берлинда А. Гумбольдт номли университетда форс адабиёти тарихидан дарс бериш билан бирга, ҳозирги Эрон ижтимоий-сиёсий ҳаётига бағишланган «Эрон курашмоқда» (1955 й.), «Қонли нефть» (1956 й.), «Гуллар ва булбуллар диёри» (1957 й.) ҳамда форс адабиётига оид «Ҳозирги замон форс адабиёти тарихи ва тараққиёти» китобларини немис тилида ёзди.

Ёзувчи тинчлик учун фаол курашчидир. Унинг асарлари поляк, немис, чех ҳамда Совет Иттифоқи халқларининг тилларига таржима қилинган. Бугунги кунда Б. Алавий Германияда яшайди.

Адибнинг ҳикоялари «Ажал рақси» номи билан ҳамда «Унинг кўзлари» романи ўзбек тилида босилиб чиққан.

Б. АЛАВИЙНИНГ ЭРОНДА БОСИЛГАН БАДИИЙ АСАРЛАРИ

1. «Чамадон», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1932 й.
2. «Турма эсдаликлари», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1942 й.
3. «Эллик уч нафар», бадий публицистика, Техрон, 1942 й.
4. «Ўзбеклар», очерк, Техрон, 1948 й.
5. «Мактублар», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1951 й.
6. «Унинг кўзлари» роман, Техрон, 1952 й.

نیست که من اینجا ذکر کردم. آیا این خود دلیل بر بیچارگی و بد جنسی آنها نیست؟

همه آژانها قاچاقچی بودند، همه آنها در مقابل پول هرچه ما میخواستیم برای ما میآوردند، معهذا وقتی کسی گیر میافتاد، و چیزی کشف میشد همه آنها میآمدند و بما توصیه میکردند که آورنده را لو بدیم.

مرد مانی از این سنخ با پشتیبانی دستگاه زندان بماتوهین میکردند. توهین از همان ساعت اول که انسان وارد زندان موقت میشد، آغاز میکردید. هنوز وارد اطاق دفتر زندان نشده، آژانی که مأمور تفتیش بد نیست، دست میاندازد و کراوات آدم را باز میکند، بند شلوار، کمربند، بند جوراب، مداد، کاغذ، قلم، ساعت را میگیرد. حتی گاهی بدن لخت انسان را لمس میکنند. اجرای این دستورات که شاید برای محبوسین غیرسیاسی لازم باشد، چندان زننده نیست، طرزاجرای آن که گویی خدائی امر بقربانی گوسفندی میدهد، زنده است.

شاید ساعت ۲ بعد از ظهر بود که مرا بزندان بردند. باران شدیدی میبارید. رئیس سابق زندان که امروز خود بجرم قتل قریب یکسال ونیم است در زندان نشسته، کنار پنجره ایستاده بود. این سرهنگ قاتل با وجودی که از خویشان دور من است، یا از ترس و یا از لحاظ اینکه میخواست بمن توهین کند و یافقط از روی بد جنسی چنان کرد که گویی مرا نمیشناسد. در صورتیکه قبلا مکر و اتفاق افتاده بود که من این سرهنگ را در خیابان دیده و چون شنیده بودم که تیمور تاش و سردار اسعد را اوخفه کرده است از او رو برگردانده بودم و او مرا صدا زده و بمن اظهار ارادت کرده بود. آنروز آن قاتل مرا نشناخت. یکی از مأمورین را صدازد و چیزی راجع بمن از او پرسید. دیگر من بکلی گیج بودم. فقط صدای چکاک کلیدها و بهم خوردن درهای آهنین در نظرم هست. کریدر چهار بکلی تاریک بود. درها همه بسته بودند. فقط در سلول اولی باز بود و در آن و کیلی کنار میزی نشسته بود. مرا بسلولی که طرف آشپزخانه بود بردند. هیچ یادم نیست که یکساعت دو ساعت یا یک نصف روز یا چند دقیقه در آن سلول بودم، زیرا در باز شد و مرا بسلول روبرو بردند. فرق سلولهای طرف آشپزخانه و طرف حیاط سه گوشه اینستکه آن طرف مستراح ندارد، یعنی زندانی برای رفع احتیاج باید در بزند و آژان اجازه میداد بمستراح عمومی که در انتهای کریدر قرارداد، برود. در صورتیکه این طرف، یعنی در ردیف سلولهایی که من در آن بودم، هرسلولی دارای مستراح خاصی است، بطوری که گاهی پیش آمد میکند که زنه انیان یک ماه تمام از این اطاق که عرض آن ۵ یا طول آن یازده پاست بیرون نمی آیند. زیلونی آلوده به شپش سطح سمتی آنرا فروش کرده بود. دیوارهای آن سفید بود و روی آن باچوپ کبریت باناخن و یا میخ

شباول زندان

سخت ترین مصائب را می توان تحمل کرد. انسان به همه چیز عادت می کند. گرسنگی، سرما، اذیت و آزار حتی شکنجه در صورتیکه تکرار شود قابل برادری است. من کسانی را در زندان دیده ام که ده سال تمام روزی یا دو نان و یک بادیه آب زیبو و یک کاسه آش و ۲ پیاله چای و چهار حبه قند زندگانی کرده اند، معهذا عارشان آمده است از میوه در ختانی که خود کاشته و آبیاری کرده بودند استفاده کنند و اگر یاران آنها که از منزل برایشان همه چیز می آوردند سید میوه ای برای آنها میفرستادند، قبول نمیکردند. من زندانیانی را دیده ام که شبهای سرد زمستان قصر را بایک پتو پسر میبردند، معهذا صبح روز بعد از خوش و خرم بودند و اگر در نتیجه کار پرمشقت و یکنواخت زندان چند شاهی عاید آنها میشد، آنرا نیز صرف میکردند که روز نامه قاچاقی وارد زندان کنند.

ولی چیزی که در زندان غیر قابل تحمل بود و اگر هر روزهم، هر ساعت هم، تکرار میشد، باز درد شدیدی در درون ما ایجاد میکرد، توهین بود. اداره زندان خوب باین حقیقت پی برده بود و میدانست که فقط از اینراه میتوان دلیر ترین مردان دوئین تن را نیز از پادر آورد. آژانها مخصوصاً برای توهین بزندان سیاسی تربیت میشدند. این رفتار آژانها با زندانیان یک علت مادی و اجتماعی نیز داشت. چه کسانی در دوره سیاه آژان میشدند؟ آنهائیکه در زندگانی معمولی هیچ کار دیگری از شان بر نمی آمد، آنهائی که بکارتن در نمیدادند. اینها مردمان تو سری خورده ای بودند و فشار زندگانی روز بروز آنها را توستری خور تر میکرد.

از این جهت نادانسته انتقامی در دل آنها از اجتماعی که بدین روزشان انداخته بود، ایجاد شده بود و چون قدرت نداشتند که از اجتماع انتقام بکشند، دق دلی خود را سرکسانیکه اوضاع واحوال دوره سیاه زیر دست آنها کرده بود، در میاورند، گلیه این آژانها بدبخت بودند و میخواستند تلا فی بدبختی خود را سرکسانیکه خوشبخت بودند در آوردند و قدرت انرا نداشتند و چون فقط در رفتار با ما فرصتی بانها داده شده بود، بدجنس میشدند. چه اغلب اتفاق افتاده است که آژانی در موقع تفتیش سلولهای ما، دو تومان میگرفت که شیئی غیر مجازی مثلا کتابی را پنهان کند، بعد ما را لومیداد و کتاب را به صاحب منصب خود نشان میداد و حتی اقرار هم می کرد که از ما رشوه گرفته است فقط اخذ قران را اعتراف میکرد. این یک اتفاق منحصر بفردی

باز نظافتچی آمد. «اینرا هم که نخورده‌اید، میدانید، مسئولیت دارد.»
من آن روز معنی این جمله را که «مسئولیت دارد» نفهمیدم، بعداً فهمیدم.

در دالان صدای چکمه می‌آمد، کسی بلند حرف می‌زد، فرمان می‌داد، فحش می‌داد. یکی را می‌زدند، سر چراغ گویا دعوا شده بود، تاجری را بجرم اینکه کاغذ بی امضاء به شاه نوشته است، گرفته بودند و او داد و فریاد میکرد که چرا باو چراغ نمیده‌ند. یکی دیگر بخودش و به خدافحش‌های رکیک می‌داد: به آژان میگفت. «جناب یاور.»

جناب یاور را به همخوابگی با مادر وزن و خواهرش دعوت میکرد. هیچ تقاضائی در مقابل این فداکاری نداشت، میگفت مراخص کنید.

امامن منگ بودم. خیال می‌کردم خواب میبینم. در باز شدو دوتا صاحبمنصب که یکی از آنها گویا حیوان گنده‌ای بود. بمن نگاه کرد. آژانی پشت سر آنها فانوس در دست داشت و اطاق مرا روشن کرد. من باز خیال می‌کردم که خواب می‌بینم. وقتی رفتند آژان آمد و گفت. «حالا موقع خوابیدن نیست. وقتی حضرت رئیس تشریف می‌آورند، باید بلند شوید و بایستید.» از جایم بلند نشدم، ولی وقتی در بسته شد، بلند شدم چندین مشت به دیوار گوفتم. مثل پلنگ تیر خورده در قفس خود را بدر و دیوار می‌زدم. گاهی آژان از سوراخ در تماشامیکرد. صدای یکنواخت چکمه آژان که بزمین میخورد سکوت را و حشتناک تر میکرد.

در سخت تر بن موارد امیدی برق می‌زد، آنوقت آرام میشدم. بخودم دل‌داری میدادم. حقی ندارند مرا نکه دارند. فردا مرا استنطاق خواهند کرد. دکتر ارانی را میشناسی؟ بله! دیگر چه کسی را می‌شناسی؟ آیا ممکن است کسی دیگری را هم گرفته باشند؟ اینکه اسم ا-خ رادر مدرسه از من پرسیدند پس باید کسان دیگری را نیز گرفته باشند.

کاش آدم میدانست چه کسانی را گرفته‌اند، کاش میشد، بیرون نگاه کرد. نه، من هیچکس را نمیشناسم. شاید م-ف، صاحبخانه مرا هم گرفته‌اند. اگر شناختن دکتر ارانی جرم است، او هم که خود اقرار کرده است که دکتر ارانی را میشناسد. نه، نه ...

این افکار مرا شگنجه می‌داد. بالاخره خسته شدم، و خوابم برد. خواب یکی از بهترین لذت‌های زندگی است، مخصوصاً در زندان و وقتی یک سلسله افکار حلقه بحلقه تا انتها تعقیب میشود، و انسان از بیخوابی زجر میکشد، آنوقت بقدر وقیمت آن آنطوریکه شاید و باید پی میرد.

عوالمی که در آن شب اول زندان بسر من آمده، بسیار ولی همه آن محو و کسته است. من درست آنها را نمیتوانم مرور کنم. اما فحش‌هایی که آن زندانی بخود می‌داد و تملقاتی که می‌گفت، داد و فریاد آن زندانی تاجر، آژانی

و گاهی نیز بامداد چیز نوشته بودند. یکی دو ساعت، شاید بیشتر و یا کمتر راه رفتم، راه میرفتم و سعی میکردم بافکار خود نظم و ترتیبی بد هم. اما بیفائده. بالاخره خسته شدم و روی زمین چمپاتمه زدم، خوابم برد. در سوراخی داشت و از بیرون صفحه برنجی روی آن انداخته بودند. در باز شد و آژانی پرسید:

«چیزی میخواهید؟»

«سیگار میخواهم.»

«اینجا فقط سیگار زندان هست، آنها را شمانمی توانید بکشید پول دارید؟»

در اداره سیاسی پولهای مرا گرفته بودند و فقط ۲ تومان همراه داشتم. دو تومان باو دادم.

«مبادا بکس چیزی بگوئید. قدفن است. من پست بعد که می‌آیم، پهلوی خودم فکر کردم که چه آدم نجیب و خوبیست. چند تاسیگار بمن داد و رفت. ولی من دیگر نه سیگار دیدم و نه آژان و بی پول ماندم.»

در از کشیدم و خوابیدم. چه ساعتی بود، نمیدانم. نظافتچی آمد، نظافتچی که قاعده کثافت چی است، دزد و یا قاتلی است که با سرپاسبان کاوبندی دارد. اینها خدمت زندانیان را به عهده میگیرند و در مقابل هر هفته و جوهی به وکیل و آژان و صاحب منصب زندان میبر دازند. غیر ممکن است یک فرمانده نظامی در میدان جنگ حتی در جبهه های آلمان هیتلری هم بیش از این نظافتچی‌ها قدرت و اختیار داشته باشد. شاید یکی از علل عمده قتل دکتر ارانی یکی از همین نظافتچی‌ها بوده است. من بعداً این حادثه را که در محاکمه ۵۳ نفر نقش بزرگی بازی کرده و در پرونده پنجاه و سه نفرین ضبط است، حکایت خواهم کرد ...

نظافتچی آمد.

«آبگوشت زندان برایتان آورده‌ام.»

تاریکی کشنده‌ای سلول مرا فرا گرفته بود. من یا از فرط عصبانیت و یا از سرما میلرزیدم. ظهر هم نهار نخورده بودم. یک تیکه نان را در آبگوشت فرو کردم و بهم زدم. یک چیز در ازی بیرون آمد. شبیه بروده بود. رغبت نکردم بخورم. باز در از کشیدم و خود را مجاله کردم که شاید گرم شوم. باز نظافتچی مرا بیدار کرد.

«شما که نخورده‌اید؟»

«هن نمیخورم.»

«غذای خارج دارم، میخواهید؟»

غذای خارج یک چیز ماسیده‌ای بود، من در تاریکی نمیتوانستم ببینم، نخوردم.

حل شد. اداره سیاسی و شهربانی در جریان استنطاق متوجه این نکته شدند که عده پنجاه سه نفر که اغلب آنها از روشن فکران بودند، در نتیجه دشواریهای مادی پایند بافکار آزادیخواهی نشده بودند و بر خلاف تمام مجوسین سیاسی که با اتهام کمونیستی در زندان گرفتار شده بودند این اشخاص از حیث زندگانی مادی ابدأ در مضیفه نبودند و از راه کتاب و مطالعه مجله دنیا فکر آزادی و دموکراسی در مغز آنها نموورشد کرده بود. البته حکومت دیکتاتوری که رو زبروز شدید تر میشد نیز بنوبه خود تاثیر بسزائی داشت.

از همین جهت در روزهای اول دستگیری پنجاه و سه نفر مامورین اداره سیاسی اصلاً باین فکر نیفتادند که کتابهای ما را نیز جمع آوری و توقیف کنند، بعداً که در ضمن تحقیق و استنطاق باین نکته بر خوردند که اغلب پنجاه و سه نفر مشترک مجله دنیا بوده و بعضی از آنها ماهیانه برای نشر مجله مبالغی پرداخته اند، پی بردند که کتاب در منقلب کردن افکار آنها نقش مهمی را ایفا کرده است. از همین جهت توقیف و جمع آوری کتبی که بنظر آنها «مضر» میامد، آغاز شد و بهمین دلیل محاکمه پنجاه و سه نفر را باید «محاکمه کتاب» نامید، زیرا اقوی دلیل جرم اغلب پنجاه و سه نفر این بود که کتاب خوانده و یا کتاب ترجمه کرده و یا کتابی را از کسی گرفته اند. وقتی این خبر پس از دو سه ماه که پنجاه و سه نفر گرفتار شده بودند، بگوش «مقامات عالی» یعنی شاه رسید، قرار بر این شد که دیگر کتاب به پنجاه و سه نفر داده نشود، ولی حکومتی که ظاهراً خود را مترقی و طرفدار فرهنگ می دانست و بر حسب ظاهر هم شده است مدارس و دانشگاه تاسیس میکرد، نمی توانست از لحاظ انعکاسی که این امر در خارج داشت، کلیه کتبی را که در زندان وجود داشت، جمع آوری کند. از همین جهت مبارزه با کتاب مراحل مختلفی را طی کرده است. در وهله اول دیگر بما کتاب ندادند و پس از چندی کتبی را که مادر زندان موقت داشتیم، جمع آوری کردند ولی کتبی که سایر زندان یان در زندان داشتند آزاد بود و ما میتوانستیم هر روز کتب جدیدی بطور قاچاق وارد زندان کنیم، و اگر ما مورین و صاحبمنصبان این کتب را در دست مامید یدند، میگفتیم که این ها جزو کتبی هستند که سابقاً در زندان وجود داشته و کسی از این حیث نمیتوانست متعرض ما بشود. هنگامیکه ما را از زندان موقت بزندان قصر انتقال دادند و در زندان قصر اناثیه ما را تفتیش کردند باز چون هنوز تکلیف ما از لحاظ قضائی معلوم نشده و اتهام ما ثابت نشده بود و بعلاوه خانواده های ما امیدواریهائی داشتند و در خارج زندان سخت تکاپو می کردند که ما را نجات دهند و حکومت با سلاح قانون میخواست بامامبارزه کند، باز جرأت نکردند کلیه کتبی را که همراه

که دو تومان مرا گرفت و سیگاری در عوض بمن نداد، روده های که در آبگوشت شنا میکرد، غذای ماسیده ای که نضافتچی برای من آورد و نخوردم، درسی که از آن بمن داد، که هر وقت رئیس زندان می آید، باید بلند شد و سرپای ایستاد و احترام گذاشت، ترس از این که چند نفر بی تقصیر در اثر گرفتاری من بزندان کشانده خواهند شد و آبروی آدم بدون این که کناهی مرتکب شده باشد، رفیق ها یش ریخته خواهد شد، مخصوصاً این اضطراب درونی که فردا چه اتفاقی خواهد افتاد، پشیمانی از اینکه چرا کار بزرگتری نکردم که اقلاً اگر گرفتار میشوم، ارزش داشته باشد، - این ها فراموش نشدنی هستند، من هنوز هم هر وقت آزان می بینم، هر وقت غذای ماسیده را تصور میکنم، هر وقت از هوای نمدار بارانی می لرزم، فوری منظره زندان، منظره شب اول زندان که نمونه ای از قیافه مرگ است، در جلوی چشمان خود مبینم.

منظره کریدر هفت و سایر حیاط هائیکه در آن دسته پنجاه و سه نفر با هم زندگی میکردند، بیشتر شبیه به مدارس قدیمه بود تا بمنظره زندان، در زمستان اغلب پنجاه و سه نفر روی صندلی های راحت و روی چهارپایه و روی حلبی نفت نشسته بودند و زیر عبا و لای دستکش وزیر پوستین ورق کتابی را در دست داشتند و تحصیل میکردند.

بعضی خواندن و نوشتن یاد میگرفتند، عدامی زبان های خارجی از قبیل انگلیسی و روسی و آلمانی و ترکی و یافرانسه میاموختند. بسیاری از پنجاه و سه نفر در عرض سه سالی که در زندان بسر بردند، اقلاً دو زبان یاد گرفتند. احسان طبری بخوی زبان انگلیسی و آلمانی و ترکی و کمی روسی آموخت.

ولی تهیه کتاب و حفظ و نگهداری آنها یکی از دشوارترین مسائلی بود که ما با آن مواجه بودیم و این موضوع حتی بیش از روزنامه اسباب درد سر ما را فراهم آورده بود، برای آنکه روزنامه را آزانها میتوانستند بهر نجوی شده قاچاقی وارد زندان کنند، بدلیل آنکه حجم آن کوچک بود و همه جور میشد آنرا پنهان کرد. از این گذشته روزنامه پس از قرائت دیگر قابل استفاده نبود و ما میتوانستیم آنرا پاره کرده دور بیدازیم، در صورتیکه موضوع مشکل در باره کتاب حفظ و نگهداری آن بود.

از این حیث ما امر احل بسیار مشکل و مختلفی را طی کرده ایم. چنانکه قبلاً اشاره کرده ام، در وهله اول کتاب آزاد بود و اداره سیاسی و خود زندان اغلب بدون هیچگونه اشکال کتابهای ما را قبول میکردند و پس از آنکه کتابها را «مضر» تشخیص نمیدادند، ب مادر زندان تحویل میدادند.

ما در وهله اول پی نبردیم که علت جلوگیری از مطالعه و تحصیل مادر زندان چیست، ولی بعداً مخصوصاً در جرایان محاکمه این مشکل نیز برای ما

کلیه این موارد ورود هر يك كتاب مخارج زيادی در برداشت. چه اغلب اتفاق افتاده بود که برای کتابی که دو تومان قيمت داشت ما پنج تومان بازانی که آن را وارد زندان کرده بود، حق الزحمه پرداخته بودیم.

گاهی کتاب‌ها خانواده های ما زیر پلو میگذاشتند و برای ما میفرستادند. گاهی کتاب‌ها از راههای فرعی زندان مثل از پنجره کارخانه که روباغ بیرون زندان بود و یا از راه آشپزخانه و یا از برج های زندان بدست ما میرسید. همان طوری که گفتم مشکل عمده نگاهداری این کتاب‌ها در زندان بود. بمحض اینکه کتابی بدست ما میرسید، جلد آنرا پاره میکردیم و اگر کتاب علمی و یادرسی مثلا کتاب دستور زبان آلمانی و یا انگلیسی و یا روسی بود که چندین نفر از آن استفاده میکردند، اوراق آنرا ما بین چند نفر تقسیم میکردیم و هر يك از زندانیان سیاسی موظف بود در عرض چند روز محتویات این اوراق را خوانده و در موقع معینی آنها را با اوراق دیگری که مورد استفاده شخص دیگری بود مبادله نماید. منتها این طریقه در پاره کتابهای لغت که انواع اقسام آن در زندان وجود داشت از قبیل آلمانی به فرانسه، فرانسه به آلمانی، روسی، روسی بآلمانی، انگلیسی به فرانسه، فرانسه ب انگلیسی، عملی نبود، زیرا ما نمیتوانستیم يك كتاب لغت را اوراق کنیم و از همین جهت مکرراتفاق افتاد که زندان کتابهای لغت ما را در موقع تفتیش گرفت و ما بعداً از زندان خواستیم که این کتابهای توقیف شده را به خانواده هایمان مسترد دارد و چند روزی نگذشت که همین کتابها از راه دیگری باز وارد زندان شد.

من يك كتب لغت انگلیسی درام که سه بار وارد دزدان شده و باز خارج شده است. آخرین بار من خودم این کتاب را منزل بردم. مشکل اساسی نگاهداری این کتب در موقع تفتیش بود. در یکسال اول توقف ما در زندان قصر تفتیش های بسیار دقیقی در زندان بعمل نیامد، زیرا اشیاء ممنوع از قبیل چاقو و تریاک و تیغ پیش ما وجود نداشت و زندان که هنوز در مقام مبارزه جدی با کتیب و کتابداران برنیامده بود، چندان توجهی به کریدر زندانیان سیاسی نداشت و تفتیش اغلب سرسری بعمل میآمد. ما البته چاقو داشتیم ولی با آن شکهای خود را پاره نمیکردیم و هر وقت که این چاقوهای ساخت زندان را از ما میگرفتند، باز روز بعد چند تاي دیگر ساخته و پرداخته میشد.

پس از اعتصاب گرسنگی سرهنگان - در رئیس زندان جدا با مادر افتاده بود و میگوشتید بانواع واقسام مختلف که در اختیار او بود، ما را اذیت کند و آزار دهد.

از این جهت ما موریان زندان در موقع تفتیش واقعاً با کمال خشونت رفتار میکردند، اینها در هر تفتیش مقداری از اثاثیه ما را میدزدیدند و می شکستند و زیر و رو میکردند و با کثافت آلوده میساختند. قبلاً در موقع تفتیش زندانیان سیاسی نیز حضور داشتند. بعداً برای جلوگیری از اصطکاک با ما اگر

داشتیم از ما بگیرند، بهر کس اجازه دادند که يك كتاب همراه خود داشته باشد.

مثلاً اگر کسی يك كتاب دو جلدی همراه داشت، جلد دوم آنرا مفید و جلد اول آنرا مضر تشخیص دادند. پس از اعتصاب گرسنگی دیگر وضعیت ما از این حیث روز بروز سخت تر میشد. هر دو هفته یکبار اثاثیه ما را تفتیش میکردند و هر بار عده از کتابهای ما را میبردند و طولی نکشید که دیگر ما هیچگونه کتابی بطور مجاز در اختیار نداشتیم.

البته بدون کتاب امر مانمیکذشت. بعداً وضعیت از این حیث هم سخت تر شد و مبارزه ما برای کتاب با زندان صورت بسیار جدی بخود گرفت. از طرفی زندان برای آنکه ذهن ما را بندد، کتب سایر زندان از قبیل بختیاربهارا نیز جمع آوری کرد. اگر چه برای آنها چند جلد کتاب گذاشتند ولی بانها گفته بودند که زندان در موقع تفتیش شدت بخرج نخواهد داد و بعضی از کتابهای آنها را ندیده خواهد گرفت، بشرط آنکه آنها نیز حتی الامکان بطور علنی کتابی در دست نداشته باشند زیرا اگر خدای نکرده سرهنگ رئیس تفتیش کتابی در زندان ببیند، دنیا آتش خواهد گرفت.

ما چاره ای نداشتیم جز اینکه کتاب چاقاق کنیم و در موقع تفتیش آنها را پنهان نمائیم. چاقاق کتاب در سال اول توقف ما در زندان قصر چندان دشوار نبود. روزهای ملاقات خانواده های ما برای مالپاس و خوراکی میاوردند و این اشیاء را پشت پنجره زندان در حضور مدیر و يك سرپاسبان بخود ما تحویل میدادند، این اثاثیه را خودمان تاهشت اول میبردیم و آنجا آژانها آنها را تفتیش می کردند. از پشت پنجره زندان تاهشت اول قریب هفت هشت قدم راه بود، و البته برداشتن کتب و اشیاء ممنوع دیگری که خانواده های مالا بلای لباسها و در وسط خوراکیهای ما جا داده بودند. در ضمن عبور از پنجره آهنی تاهشت اول و پنهان کردن آنها در جیب پالتو و لباس کار دشواری نبود. اما اشکال بزرگ استفاده از کتاب بود. برای آنکه کلیه کتب مجاز ما را جمع آوری کرده بودند و اگر کتابی در دست ما میدیدند حق داشتند بگیرند، ولی خوشبختانه از این حیث خود زندان بما کمک کرد. پس از آنکه مامدتها اعتراض کردیم و تقاضا نمودیم و مراسلات متعدد بر رئیس شهر بانی نوشتیم، بالاخره دولت موافقت کرد که خود زندان بما چند جلد کتاب بدهد و این کتب زندان از قبیل شاهنامه و خمسه نظامی و کلیات سعدی و يك جلد تاریخ ایران جدید و سیله خوبی در دست ما داد که کتب غیر مجاز خود را در جوف آنها پنهان کنیم. از دور آژانها و صاحب منصبان میدیدند که ما مشغول مطالعه کتاب قطور فردوسی هستیم ولی در لای آن ما کتب خود را پنهان کرده و مطالعه مینمودیم. هر وقت آژان و یا پاسبان نزدیک میشد، غیب کردن آن نیز کار دشواری نبود. برای وارد کردن کتاب بزندان ما وسائل مختلف در دست داشتیم، در

آلمانی يك نقشه اروپا که پس از الحق چکوسلواکی بالمان چاپ و انتشار کتب طبی و ریاضی، رمانها بزبانهای مختلف روسی وانگلیسی و فرانسه و ...
یافته بود. مختصر آنروز هر چه ما داشتیم و نداشتیم بردند.

دشمنان علم و فضیلت مصون نبود، لذا ما مجبور بودیم . طرق تازه ای کشف و در حوض میانداختم. کی میتوانست تصور کند که زیر آب روی کف حوض میفرستادند و پس از تفتیش دو مرتبه میگرفتند .

صاحبصوب مامور تفتیش روی صندلی توی حیاط کرید رهفت نشسته بود و مجلات چاپ آلمان و انگلیسی را که از زیر زمین در آورده بودند تماشا میکرد و نمیدانست که از تعجب بخنددو یا اینکه از غبط فریاد کشد. مدیر زندان از فرط عصبانیت که امروز اقلا دو هزار فحش ریک از رئیس زندان خواهد شنید، مثل خوک آبستن تلونلو میخورد. چه مداد های بزرگ و خوبی آنروز از دست رفت. چه کاغدهائیکه ما بخون جگر از دفاتر زندان کنده بودیم و یا اینکه آژانها برای ما آورده بودند. در اثر آن تفتیش فقط چند کتاب برای ما باقی ماند و آن کتابها رایکی دو نفر از یاران ماقبلا توسط آژانها بگریدرهای دیگر فرستاده بودند و بقیه هرچه داشتیم و نداشتیم از دست رفت.

ولی بدون کتاب امر ما نمیکذشت. باز از نو کوشیدیم و باز از نو کتاب وارد کردیم. ولی این بار دیگر این خزائن و نفائس ما زیر زمین نیز از شر دشمنان علم و فضیلت مصون نبود، لذا ما مجبور بودیم. طرق تازه ای کشف کنیم من يك طریقه را که خود پیدا کرده ام، ذیلا نقل میکنم:

من در زندان گرفتار آپاندیسیت شده بودم و از منزل برای من يك کیسه یخ آورده بودند و این کیسه لاستیکی لمک شایانی بمن کرد. کیسه یخ غیر قابل نفوذ بود. من کتابهای خود را در آن میکذاشتم و دیک را پر از آب میکردم و در حوض میانداختم. کی میتوانست تصور کند که زیر آب روی کف حوض کتابهای ما پنهان هستند.

برخی کتابهای خود را روزهائیکه بیم تفتیش میرفت به کرید رهای دیگر میفرستادند و پس از تفتیش دو مرتبه میگرفتند.

در ضمن ما اقدامات رسمی و علنی برای تهیه کتاب نیز میکردیم مکرر برئیس شهر بانی و وزیر عدلیه مراسله نوشتیم و از آنها خواستیم که بما کتاب بدهند، اتفاقایکی از این تقاضاهای ما مؤثر افتاد. البته رئیس زندان تا آنجا که مقدورش بود، جلوگیری میکرد از اینکه این تقاضاهای ما بدست زمامدار انی بیفتد. ولی در مورد این مراسله دیگر چون قبلا با وزیر عدلیه توسط یکی از کسان ما مذاکره شده بود، کاری از دستش برنیامد،

یکروز برای ما مدیر زندان خب آورد که بنا بر دستور شاه کتاب در

مادر حیاط بودیم کریدر را تفتیش میکردند و بر عکس. در سال اول پنهان کردن کتاب کارسہلی بود، هر کتاب را هر چه هم که قطور بو دهمیشه لای رختخواب و وسط بالش و متکاو زیر تخت و زیر قالی وغیره پنهان میکردیم، ولی بعدا اینکار دیکر امکان پذیر نبود .

زیرا این مامورین زندان ایدا ابتکار نداشتند. مثلا اگر یکبار در متکا کتابی پیدا کرده بودند، هر بار خیال میکردند که ماهمیشه کتابهای خود را در متکا مخفی خواهیم نمود و از همین جهت ما ابدأ باین فکر نمی افتادیم که يك شیئی را دو بار در يك محل پنهان کنیم، مگر آنکه مامورین زندان پیدا نکرده باشند. روی زمین جا برای پنهان کردن کتب ما باقی نمانده بود، از این جهت ما مجبور بودیم از زیر زمین استفاده کنیم. اما استفاده از زیر زمین کریدر کار دشواری بود. کف کریدر رو سلولها از سمت بودند و کندن آنها آسان نبود. از این جهت لازم بود که از باغچه های حیاط زندان استفاده کنیم.

روزهای چهارشنبه معمولا روز تفتیش بود و روز سه شنبه و صبح چهارشنبه معمولا پنجاه و سه نفر مشغول حفاری بودند. هر کس جعبه آهنی داشت و کتابهای خود را در آن میکذاشت و جعبه را زیر زمین چال میکرد. بعضی بجدی استاد شده بودند که میتوانستند چمن را بردارند و زیر آن این اشیاء نفیس خود را چال کنند و بعد دو مرتبه چمن را روی او بنشانند.

چه اغلب اتفاق افتاد که کسی کتاب و اوراق خود را چال کرد و بعد دیگر نتوانست پیدا کند و یا اینکه در همان روزی که کتابها زیر زمین مدفون بودند باغچه را آب انداختند و موقعیکه ما کتابهای خود را در آوردیم جز خمیری از کاغذ چیزی نیافتیم.

بدبختانه این طریقه نیز کشف شد. اما نباید تصور کرد که مامورین زندان هوش و ذکاوت بخرج دادند و در ضمن تفتیش آنها پیدا کردند .

موقعیکه یکی از پنجاه و سه نفر که چشمهای بسیار ضعیفی دارد و از فاصله چند متر هیچ چیزی را نمی بیند، مشغول حفر زمین و پنهان کردن دفترچه لغت بود، از پنجره کریدر رشش که روبه حیاط کریدر هفت باز میشود یکی از دزدان که سابقاً در کریدر هفت نضافتچی بود، دید که شیئی قاچاقی در زیر زمین پنهان میشود. این زندانی دزد که ما او را قبلا از کریدر خود بیرون کرده بودیم، بقصد انتقام مارا لو داد. همان روز وکیل و چندین نفر آژان آمدند و آن تکه باغچه را کندند و چندین دفترچه و کتاب پیدا کردند. روز بعد ما غافلگیر شدیم. هر ثرانی با يك سیخ وارد حیاط کریدر هفت شد. کدان نمیکنم که هیچ هیئت اکتشافی در ضمن حفاریات و تحقیقات زمین شناسی باین همه نفائس برخوردی باشد. بروایتی ۵۷ و بروایتی صدواندی جلد کتاب از زمین در آوردند. کتابهای قطوری که رئیس زندان

خوانده و کلمه «هونگر» بشکل «یونگر» در آمده است.

چون «یونگ» در زبان آلمانی بمعنی «جوان» است خیال کرده است که «یونگر» هم وجود دارد و آنرا «جوانی» ترجمه کرده است. مختصر این چنین اشخاصی که خود عامی بودند، میخواستند بمادستور بدهند که چه کتبی برای مامفید و چه کتبی مضراست و البته هرچه نمی فهمیدند، مضر تشخیص میدادند و بهمین دلیل همین دستگاه کلیه کتبی را که در موقع دستگیری در خانه های ماکشف کردند کتب «مضره» نامیدند.

مادیکر در راه مطالعه افتاده بودیم و یکی از بزرگترین وظائف ما تکمیل معلومات سیاسی خودمان بود و از این لحاظ احتیاج میرمی بکتب سیاسی داشتیم و چون اداره سیاسی و روداینگونه کتب را مقتضی نمیدانست و ماضر و ری تلقی کرده بودیم، لازم بود که بهرقیمتی شده اینگونه کتب وارد زندان شود. ولی البته شرط اول رعایت حزم و احتیاط بود،

اگر یکی از کتب سیاسی کشف میشد ممکن بود که جان ما بخطر افتد. اداره سیاسی دلیل تازه برای جرم ما پیدا میکرد. من ذیلا حکایت میکنم که چگونه یکی از این کتب وارد زندان شد و چگونه ما از آن استفاده کردیم. قبلا لازم است بگویم که عده از نفرات پنجاه و سه نفر سراین کتاب شورها کردند و اختلاف نظرهای شدید رخ داد و آنگاه تصمیم گرفتند و طبق آن عمل کردند. عده ای معتقد بودند که این کتاب پس از ورود بزندان و قرائت باید فوری پاره و نابود شود. عده ای آنرا لازم نمیدانستند و میگفتند: حیف است چنین کتابی که باین زحمت بدست ما میرسد، نیست شود. باید کاری کرد که دیگران نیز از آن استفاده کنند.

بالاخره از آن یاد داشت بردارند و برای بقیه پنجاه و سه نفر مطالب آنرا حکایت کرده و بیحسب پردازند.

کتاب بدین نحو وارد زندان شد.

صاحب کتاب روزی در زندان بخانواده خود گفت که فلان روز در فلان ساعت زنی بخانه آنها میآید و آنها بدون گفتگوی زیاد با آن زن کتاب را باو بدهند. این زن بوسیله زن دیگری که کیپ روی خود را گرفته و شناخته نمیشد کتاب را شبانه بیکی از دکان های یکی از محله های دور دست شهر برد و آنجا آن را تحویل دکاندار داد، روز بعد شخصی دیگری کتاب را از دکاندار گرفت و بزندان آورد. طریقه آوردن این کتاب بزندان نسبه سهل بود. همه روزه مقداری خوراکی از قبیل قند و چای و تخم مرغ و روغن و خرما و ابزار و اثاثیه ای که برای کارخانه نه زندان لازم بود، وارد زندان قصر میشد. البته اداره زندان (که برای کارخانه زندان لازم) این واردات را نیز تفتیش میکرد ولی وقتی یک صندوق خرما وارد زندان میشد، دیگر کسی

زندان آزاد شده و هرکس هر کتابی میخواهد، میتواند توسط خانواده خود سفارش دهد. منتها کتب زندانیان سیاسی باید قبلا باداره سیاسی برود و از آنجا بزندان فرستاده شود. این خبر مثل بمب در زندان ترکیب. زندانیان کریدر هفت از فرط خوش حالی میرقصیدند. ولی باز رئیس زندان سرهنگ ن - داز بدجنسی خود دست برداشت. او مقررات جدیدی وضع کرد. هرکس حق دارد فقط یک کتاب داشته باشد، پس از خواندن یک کتاب میتواند آنرا بدفتر زندان تحویل داده و کتاب تازه بگیرد. این فکر بعدی بچکانه و احماقانه بود که فقط در مغز جلا دانی مانند زمامداران شهر بانی میتواند پیدا شده باشد. عده ای در زندان زبان یاد می گرفتند و اقلا گذشته از کتابی که در دستشان بود، احتیاج بیک کتاب لغت داشتند.

بعضی مطالعات علمی میکردند و با یک کتاب امر آنها نمی گذشت. چندتن از دانشجویان مدرسه طب میخواستند دروس خودرا مطالعه کنند. باز این بدجنسی اهمیت نداشت، ماراه داشتیم که این نضامنامه آنها را خنثی کنیم. دستور میدادیم که کتابهای مارا باسم اشخاص مختلف به اداره سیاسی ببرند. یعنی چند نفر دانشجوی که میخواستند کتب دروس خودرا مطالعه کنند، باهم قرار میگذاشتند، و کتب مختلف وارد میکردند. از این گذشته پس از چندی معلوم شد که از دفتر زندان میشود دو یا سه جلد کتاب هم گرفت منتهی باید درازای هر جلد کتاب ۵ قران داد. بزودی نرخ این طریقه قاچاق کتاب نیز تثبیت گردید. کتاب کوچک ۵ قران کتاب بزرگ یک تومان. موضوع خنده آور این بود که اشخاص کامل عامی و بیسواد مامور بودند در اداره سیاسی کتب مارا مطالعه کرده و تشخیص دهند چه کتابی بحال ما مفید و چه کتابی مضراست.

هرچه اسم «سیاسی» روی آن بود، قدغن بود. مثلا اگر ما میخواستیم یک کتاب اقتصادی در زندان داشته باشیم بزبان فرانسه غیر ممکن بود، برای اینکه اینگونه کتب را در فرانسه اغلب «اقتصاد سیاسی» می نامند. اما بزبان آلمانی چون همین کتاب ممکن است «اقتصاد ملی» نامیده شود مجاز بود. مترجمین فرانسه و روسی این اداره که کتب را بروسی میکردند اصلا فرانسه و روسی بلد نبودند و کور کورانه یک کتاب را مفید و کتاب دیگری را مضر تشخیص میدادند و یا اینکه خیلی گذشت داشتند بطوری که اغلب «کتب مضره» هم از زیر دست آنها رد می شد و بدست ما میرسید.

امان از مترجم آلمانی آنها. این مردناشی «تاریخ ادبیات آلمان» را پشت جلد کتاب «سرگذشت ادبیات آلمان» ترجمه کرده و پشت کتاب دیگری «رمان را جمع بعشوق وگرسنگی» را «رمان را جمع بعشوق و جوانی» ترجمه کرده بود. مترجم در ترجمه این لغت شاهکار بی سواد را بخرج داده است. کلمه جوانی در آلمانی «یوکنند» وگرسنگی «هونگر» است. مترجم هاه اول راریاه اول

آقدر توجه نداشت که خرمارا دانه دانه بیرون بیاورد که مبادالای آن کتابی پنهان باشد .

بالا خره کتاب بدست ما رسید . فوری جلد و اوراق زیادی آن از قبیل فهرست و پشت جلد و غیره پاره و نابود شد. خود کتاب بدو قسمت تقسیم شد. قسمت دوم آن زیر خاک رفت. قسمت اول آن در دست ما باقیماند. قرار شد که روزی بیست صفحه از این کتاب خوانده شود. هر روز صبح از ساعت ۸ تا ده دسته اول و از ساعت ده تا دوازده دسته دوم و بعد از ظهر دسته سوم این بیست صفحه را میخواندند. کتاب بزبان خارجی بود وهمه این پانزده نفر بخوبی این زبان را بلد نبودند. در هر دسته اقلادو نفر این زبان را بخوبی بلد بودند. آن دو نفر میخواندند و ترجمه میکردند و یکی دیگر یاد داشت هائی از مطالب مهم کتاب برمیداشت. صبح روز بعد ده ورق اول که حاوی بیست صفحه مطلب بود ، پاره و نابود میشد و ده ورق دیگر دست بدست میگشت. یکماه تمام نشده این کتاب خوانده و نابود گردید.

کسانیکه از مطالب آن یاد داشت هائی کرده بودند، دسته های دیگری تشکیل داده بودند که مطالب این کتاب را بدیگران نیز بیا موزند. ولی بدبختانه این وظیفه انجام نگرفت، زیرا هم انر و زهاو قایع شهر یورماه پیش آمد کرد و دسته اول از پنجاه و سه نفر مرخص شدند.

يك مطلب دیگررا باید تذکر دهیم: شاید گذشته از این شاهکارها که من شرح دادم، کسان دیگری نیز از طرق دیگری کتاب و روزنامه وارد زندان کرده باشند که من از آن بی اطلا عم. همانطوریکه قبلا اشاره کردم ما عادت نداشتیم از یاران خود بپرسیم که از چه راه فلان شیئی قاچاق وارد زندان شده است .

ЖАЛОЛ ОЛ-АХМАД

(1923 — 1969)

Жалол Ол-Аҳмад 1923 йилда руҳоний оиласида дунёга келди. У бошланғич мактабни тугатганидан сўнг отаси ўқишни давом эттиришга руҳсат бермади, чунки уни диний мактабда ўқитиб, ўзига ворис қилмоқчи эди. Аммо Ол-Аҳмад отасидан яширин ҳолда политехника ўрта махсус ўқув юртининг кечки курсига ёзилди ва кундуз кунлари соатсозлик, электриклик ишлари билан шуғулланди. Шундай қилиб, 1943 йилда ўрта мактабни, 1946 йилда эса педагогика институтининг адабиёт факультетини тугатди, сўнг мактабда ўқитувчи бўлиб ишлай бошлади.

40- йилларда Эронда ижтимоий-сиёсий партиялар кўпайиб, улар ўртасида баҳс ва кураш авжга чиққан, демократик кучлар анча жонланиб қолган эди. Ол-Аҳмад ҳам бу сиёсий курашлардан четда қолмади. У граждн сифатида мамлакат сиёсий ҳаётида фаол иштирок этди. У политехника ўрта махсус ўқув юртида ўқиб юрган пайтларидаёқ «Паймон», «Мардэ эмруз», «Тафриҳотэ шаб», «Дунё» каби журналлар билан таниш эди. Уша йиллари у «Тудэ» партиясига аъзо бўлди.

1943 йилда у араб тилидан «Ғайри шаръий мотам» китобчасини таржима қилди, бироқ уни руҳонийлар ёқиб юборишди.

Шу даврдан бошлаб у бадий адабиёт билан бевосита шуғуллана бошлади. «Студентлар дунёси» журналида масъул котиблик, «Халқ» журналига муҳаррирлик қилди. Сўнгра «Раҳбар» журналида фаол иштирок этди. Унинг биринчи ҳикояси 1945 йилда С. Ҳидоят муҳаррирлик қилаётган «Сухан» журналида босилиб чиқди. Уша йилнинг ўзидаёқ «Расмий ташриф» ҳикоялар тўплами чоп этилди. 1946 йилда ёзувчиларнинг Эронда рўй бераётган сиёсий курашларини акс эттирувчи «Биз тортаётган азоблар» тўплами нашр этилди.

Ол-Аҳмад 50- йилларда таржима ва этнографияга оид илмий-оммабон китоблар ёзиш билан шуғулланди. Дунё ва мамлакат бўйлаб сафарларда бўлди.

Эрон халқи ҳаётини ва унинг ўзига хос миллий хусусиятларини чуқур ўрганган ёзувчи 1949 йилда «Сетор», 1952 йилда «Ортиқча аёл» ҳикоялар тўпламини, 1955 йилда эса «Асарилар саргузашти» қиссасини эълон қилди. Бу асарларда Эрон халқининг миллий ўзига хослиги, расм-русумлари, одатлари муфассал тасвирланган. Шу маънода Ол-Аҳмад ўз халқининг жонкуяр ва жафокаш ижодкоридир. У бадий асарларида эски урф-одатни инкор этишга чاقирмайди, балки ўша расм-русумларни «таг-томири билан йўқотиш» учун қилинган ҳаракатга кенг халқ оммасининг муносабатини гавдалантиради.

Бадий образ яратишда ижтимоий муҳит, ташқи дунёнинг инсон ички кечинмаларига таъсири, оилада асрлар давомида қонун

бўлиб қолган анъаналарнинг аҳамияти сатрлар орасига санъаткорона жо этилади.

Ол-Аҳмад 60- йилларда ҳар қандай ёзувчи ҳам журъат этиб ёза олмайдиган «Ўта нозик» мавзуларни кўтариб чиқа бошлади.

1961 йилда «Нон ва қалам» повестини ёзиб тугатди. Бу асар шарқ айсоналари усулида ёзилган сиёсий аллегория бўлиб, воқеа-ҳодисалар ва персонажлар қайси тарихий даврларга хос эканлигини аниқ илғаш қийин. 40—50- йиллар воқеаларига ўхшашлик жойлари бор, бироқ персонажлар характери, мулоҳаза-мушоҳадалари адиб ўлиmidан ўн йил кейинги ижтимоий муҳит билан қоршииб кетади. Бу Ол-Аҳмад ижодининг бадий қудратидан, чин ҳаёт мантиқи асосига қурилганлигидан далолат беради.

Адиб ижодидида 1958 йилда ёзилган «Мактаб директори» қиссаси алоҳида ўрин тутади. Асарда халқ маорифи масалалари инсон ва замон муаммолари билан уйғунлашиб кетади. Қисса таржимаи ҳолга оид бўлиб, унда Эрон зиёлиларининг онгидаги эски ва янги тушунчалар кураши ўз аксини топган.

60- йилларда Эронда «оқ инқилоб» шиори остида ижтимоий-иқтисодий ислоҳотлар ўтказилиб, мамлакат экономикаси тез суръатлар билан ривожлана бошлади. Фарбий Оврупо, Амриқо техникаси ва моллари Эронга оқиб кела бошлади. Шу билан бир қаторда, уларнинг ўзларига хос «озод маданияти» ҳам суқилиб кириб, эронликлар маънавиятига салбий таъсир кўрсатди. Бу ҳодиса жамият илғор кишиларини, айниқса, ватанпарвар ижодкорларни сергакландирди. Ол-Аҳмад биринчилардан бўлиб бу салбий ҳодисани сезди ва унга қарши 1962 йилда ўзининг «Оврупога сажда қилувчилар» публицистик рисоласини ёзди.

1967 йилда қишлоқ ўқитувчиси ва деҳқонлари ҳаётини акс эттирувчи «Лаънати замин» қиссасини ёзиб тугатди. Мамлакатда юз бераётган катта техник ўзгаришларга қарамай, қишлоқда ҳукм сураётган қашшоқлик ва қолюқликни ўткир ҳажвий руҳда акс эттирди.

Ол-Аҳмад ўз адабий фаолиятини ҳикоянавис сифатида бошлаган эди. У ўз асарларида бугунги Эрон жамияти ҳаётини, унинг бутун зиддиятларини, моҳиятини ҳайрон қоларли даражада аниқ гавдалантирди. Ол-Аҳмад ижоди ўқувчига Эрон жамияти тараққиётини динамикасини англашга ва ҳис этишга ёрдам беради. Адиб умр бўйи мутаассиблик ва жаҳолат, жабр-зулм ва қолюқлик каби иллатларга қарши шафқатсиз курашди. У хурофотга, мамлакатнинг чет эл асоратига тушиб қолишига, «ғарб маданияти»га сажда қилишига қарши чиққанлиги учун қувғинга учради, китоблари йиғиб олинди ёки шоҳлик назорати томонидан чоп этиш ман этилди.

Адиб 25 йиллик адабий фаолияти жараёнида айтарли кўп ва катта асарлар ёзган эмас. Бироқ бадий асарнинг қиймати унинг сонини ҳамда ҳажмига қараб ўлчанмайди. У атиги тўртта қисса, бир нечта ҳикоялар тўплами, ижтимоий-сиёсий памфлетлар, мақолалар, тарихий-этнографик эсселар, сафарномалар ёзиб улгурди, холос. Шунга қарамай, камдан-кам ёзувчига насиб этадиган жуда катта

шон-шуҳрат ва обрӯга эга бўлди, чунки у чин маънода ватанпарвар ижодкор — Эрон халқининг дилида ётган дарду-аламаларини юзага чиқарган ёзувчидир.

Афсуски, Жалол Ол-Аҳмад 1969 йилда, ижоди гуллаб турган бир даврда, бевақт ҳаётдан кўз юмди. «Беш ҳикоя» тўплами адабнинг охирги китоби бўлиб, уни кўриш ёзувчига насиб этмади.

ОЛ-АҲМАДНИНГ БАДИИЙ АСАРЛАРИ:

1. «Расмий ташриф», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1945.
2. «Биз тортаётган азоблар», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1946.
3. «Сетор», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1949.
4. «Ортиқча аёл», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1952.
5. «Асаларилар саргузашти», қисса, Теҳрон, 1955.
6. «Мактаб директори», қисса, Теҳрон, 1958.
7. «Нон ва қалам», қисса, Теҳрон, 1961.
8. «Лаънати замин», қисса, Теҳрон, 1967.
9. «Бешик», ҳикоялар тўплами, иккинчи нашр, Теҳрон, 1976.
10. «Беш ҳикоя», тўплам, иккинчи нашр, Теҳрон, 1977.

گلدسته ها و فلك

بدیش این بود که گلدسته های مسجد بد جوری هوس بالا رفتن را به کله آدم می زد. ما هیچکدام کاری به کار گلدسته ها نداشتیم. اما نمی دانم چرا مدام توی چشمان بودند. توی کلاس که نشسته بودی و مشق می کردی، یا توی حیاط که بازی می کردی و مدیر مدام پای می شد و هی داد می زد که :

- اگه آفتاب می خورای این ور، اگه سایه می خورای اون ور. و آنوقت از آفتاب که به سمت سایه می دویدی یا از سایه به طرف آفتاب باز هم گلدسته ها توی چشمت بود. یا وقتی عصر های زمستان می خواستی آفتاب را آب کنی و ته حیاط - جلوی ردیف مستراحها را در یک خط در از آب به پاشی تا برای فردا صبح یخ ببندد، و بعد وقتی که صبح می آمدی و روی باریکه یخ سر می خوردی و لازم نداشتی پیش پایت را نگاه کنی و کافی بود که پاها را چپ و راست از هم باز کنی و میزان نگاهشان بداری و بگذاری که لیزی روی یخ تا آخر باریکه بکشاندت؛ یا وقتی ضمن سریدن زمین می خوردی و همان جور در از کش داشتی خستگی در می کردی تا از نو بلند شوی و دور خیز گنی برای دفعه بعد - و در هر حال دیگر که بودی مدام گلدسته های مسجد توی چشمهات بود و مدام به کله ات می زد که از شان بالا بروی.

خودگنبد چنگی به دل نمی زد. لخت و آجری باگله به گله سوراخ هایی برای کفترها - عین تخم مرغ خیلی گنده ای از ته بر سقف مسجد نشسته بود. نخراشیده و زمخت. گنبد باید کاشی کاری باشد تا بشود بهش نگاه کرد. عین گنبد سید نصرالدین که نزدیک خانه اولیمان بود و می رفتیم پشت بام و بعد می پریدیم روی طاق بازارچه و می آمد. تا دو قدمیش. و اگر بزرگتر بودیم دست که دراز می گردیم بهش می رسید. اما گلدسته ها چیز دیگری بود. باتن آجری و ترك ترك و سرهای ناتمام که عین خیار با یک ضرب چاقو کله شان را پرانده باشی و کفه ای که بالای هر کدام زیر پای آسمان بود و راه پله ای که لابد در شکم هر کدام بود و در های ورودشان را ما از توی حیاط مدرسه می دیدیم که بیخ گلدسته ها روی بام مسجد سیاهی می زد. فقط کافی بود راه پله بام مسجد را گریبیاوری. یعنی گیر که آورده بودیم. اما مدام قفل بود. و کلیدش هم لابد دست مؤذن مسجد بود یا دست

خودمتولی. باید یک جوری درش را باز می کردیم. و گرنه راه پله خود گلدسته ها که در نداشت. از همین توی حیاط مدرسه هم می دیدی.

بدی دیگرش این بود که نمی شد قضیه را با کسی در میان گذاشت. من فقط به موچول گفته بودم. پسر صدیق تجار. که مرا سال پیش به این مدرسه گذاشت. یعنی یک روز صبح آمد خانه مان و در را که برویش باز کردم گفت: «بدو برو لباسهای تمیز تو به پوش و بیا. فهمیدی؟» حتی نگذاشت سلامش کنم. که دویدم رفتم تو و از مادرم پرسیدم که یعنی فلانی چکارم داره؟ و مادرم گفت: «به نظرم می خواد بگذاردت مدرسه». و آنوقت کت و شلوار را که بابام عید سال پیش خریده بود از صندوق در آورد و تنم کرد و فرستادم اطاق بابام. داشتند از خواص شال گسکر حرف می زدند. بابام مرا که دید گفت: «برو دست و روترم بشور، بچه». که من در آمدم. صدیق تجار را می شناختم. حجره اش توی تیمچه حاج حسن بود و عبای نائینی و برک می فروخت. از مریدهای بابام بود. تا راه بیفتد من یک خرده توی حیاط پلکیدم و رفتم سراغ گلدان های یاس و نارنج که به جان بابام بسته بود. روزی که اسباب کشی می کردیم یک کاری درسته را داده بودند به گلدانها. و بابام حتی اجازه نداد که مارا بغل گلدانها سوار کنند. از بس شورشان را می زد. دوتا از گل یاسها را که بابام ندیده بود تا بچیند، چیدم و گذاشتم توجیب پیش سینه ام، که صدیق تجار در آمد و دستم را گرفت و راه افتادیم. مدتی از کوچه پسکوچه ها گذشتیم که تا حالا از شان رد نشده بودم تارسیدیم به یک در بزرگ و رفتیم تو. فهمیدم که مسجد است و صدیق تجار در آمد که:

- اینجارو می گن مسجد معیر. ازون درش که بری بیرون درست جلوی در مدرسه سی. فهمیدی؟ - و همین جور هم بود. بعد رفتیم توی دالان مدرسه و بعد توی یک اطاق. و یک مرد عینکی پشت میز نشسته بود که سلام و علیک کردند و دو تایی یک خرده مرا نگاه کردند و بعد صدیق تجار گفت:

- حالا پسرم می آد باهم رفیق می شید. مدرسه خوبیه. نبادا تنبلی کنی؟ فهمیدی؟

که آن مرد عینکی رفت بیرون و بایک پسر چشم درشت برگشت. چشمه های آقدر درشت بود که نکو. عین چشم های دختر عمه ام. که عید امسال همچو که لپش را بوسیدم داغ شدم. و صدیق تجار گفت:

- بیا موچول. این پسر آقاس. می سپرمش دست تو. فهمیدی؟ که موچول آمد دست مرا گرفت و کشید که ببرد بیرون. باباش گفت:

- امروز ظهر باهش برو بر سونش خونه شون بعد بیا. فهمیدی؟ اما نمی خواد با بچه های بقال چقالا دوست بشیده ها. فهمیدی؟

که موچول مرا کشید برد توی حیاط و همان پام را که توی حیاط گذاشتم چشم افتاد به گلدسته ها. و هوس آمد. یک خرده که راه رفتیم از موچول پرسیدم:

و همچی بف کرد که ترسیدم. اینجا بود که اصغر ریزه به دادم رسید. زنگ تفریح آمد برم داشت برد لب حوض مدرسه. دستم را کرد توی آب که اول سوخت و بعد داغ شد و بعد هم يك سقلمه زد به پهلوم و گفت:

زکی! چراغز گرفته ای؟ خوب خمار بودش دیکه. مگه ندیدی؟ آخر مثل اینکه داشت گریه ام می گرفت. من هیچی نگفتم. اما اصغر ریزه يك سقلمه دیگر زد به پهلوم و گفت:

زکی! انکار کن چشم چت کوره. هان؟ اونوخت نمی خواسی ببینی اگه دست چپ نداستی چی؟ هان؟ گدای سر کوچه ما دست چپ نداره.

و این جوری شد که شروع کردم به تمرین نوشتن بادست راست. و به تمرین رفاقت با اصغر ریزه. موجهول هم شده بود مبصر کلاس و دیگر بهم نمی رسید. دوسه روزهم عصرها با اصغر ریزه رفتم دکان داداشش. قرار بود دوچرخه کوتاه گیر بیاوریم و تمرین کنیم، اما تو محل کسی دوچرخه کوتاه نداشت تا تعمیر لازم داشته باشد. و تا دوچرخه قد ما پیدا بشود آخر باید يك کاری می کردیم. نمی شد که همین جور منتظر نشست، این بود که يك روز صبح به اصغر گفتم:

اصغر، یعنی نمی شه رفت بالای این گلدسته ها؟

گفت: زکی! چرانی می شه؟ خیلی خوب می شه. پس مؤذن چه جوری می ره بالاش؟

گفتم: برو بابا. تو هم که هیچی سرت نمی شه. آخه اون بالا کجا وایسه؟ وسط هوا؟

گفت: خوب می شه بشینه دیکه. می ترسی اگر وایسه بیفته؟ من که نمی ترسم:

گفتم: تو که هیچی سرت نمی شه. مؤذن باید جا داشته باشه. عین مال مسجد بابام.

و همانروز عصر بردمش و جای مؤذن مسجد بابام را نشانش دادم. گفت:

زکی! این که کاری نداره. یه اطاقك چوقی که صاف روپشته بونه. گفتم: مگر کسی خواسته ازین بره بالا؟ توهم آنقدر زکی نگو. به

هر چیزی که نمی گن زکی!

و فردا ظهر که از مدرسه درمی آمدیم دوتایی رفتیم سراغ درپلکان بام مسجد. و مدتی با قفلش کندو کو کردیم. خوبیش این بود که چفت پای در بود؛ نه مثل مال اطاق عموم آن بالا، و تازه از تو، که دست بابام هم بهش نمی رسید و آنروز صبح شیشه بالایش را که باد سته هونگ شکست و مرا سردست بلند کرد که به چه زحمتی از تو بازش کردم. آنوقت بابام مرا انداخت زمین و دويد تو اطاق و من از لای پاهاش دیدم که عموم زیر لعاف

چرا سر این گلدسته ها بریده؟

گفت: - چم دونم. می گن معیر الممالک که مرد نصبه کاره موند. می گن بچه هاش بیعرضه بودن.

گفتم: - معیر الممالک کی باشه؟

گفت: - چم دونم. بایس از بابام پرسید. شایدم از معلمون.

گفتم: - نه. نبادا چیزی ازش بپرسی.

گفت: - چرا؟

گفتم: - آخه می خوام ازش برم بالا.

گفت: - چه افاده ها! مگه می شه؟ مؤذنش هم نمی تونه.

گفتم: گلدسته نصبه کاره که مؤذن نمی خاد.

بعد زنگ زدند و رفتیم سر کلاس. و زنگ بعد موجهول همه سوراخ سمبه های مدرسه را نشانم داد. جای خلاهرا و آب انبار را و نمازخانه را و پستوهاش را و حالا گلدسته ها همین جور آن بالانشسته اند و هی به کله آدم می زنند که ازشان بروی بالا. اما دیگر چیزی به موجهول نگفتم. معلوم بود که می ترسد. و این مال اول سال بود. تا کم کم به مدرسه آشنا شدم. فهمیدم که معلمان تو اطاق اول دالان مدرسه می خوابد و تریاک می کشد و اگر صبحها اخلاقی خوب است یعنی که کیفور است و اگر بد است یعنی که خمار است و مدرسه شش کلاس دارد و توی کلاس ششم دیوارها پر از نقشه است و بچه هاش نمی گذارند ما برویم تو تماشا.

بدی دیگرش این بود که از چنان گلدسته هایی تنها نمی شد رفت بالا. همراه لازم بود. و من غیر از موجهول فقط اصغر ریزه را می شناختم. و اصغر ریزه هم حیف که بچه بقال چقالها بود. یعنی باباش که مرده بود. اما داداشش دوچرخه ساز بود. خودش می گفت. عوضش خیلی دلدار بود. و همه اش هم از زورخانه حرف می زد و ازین که داداشش گفته وقتی قدمیل زورخانه شدی باخودم می برمت. منم هرچه بهش می گفتم بابا خیال زورخانه را از کله ات به در کن فایده نداشت. آخر عموم که خودش را کشت زورخانه کار بود و مادرم می گفت از بس میل گرفت نصف تنش لمس شد. رفاقتم با اصغر ریزه از روزی شروع شد که معلمان خمار بود و دست چپ مرا گذاشت روی میز و ده تا تر که بهش زد. می گفت «کراحت» دارد اسم خدا را بادست چپ نوشتن. یعنی اول دوسه بار بهم گفته بود و من محل نگذاشته بودم. آخر همه کارهام را بادست چپم می کردم. بادست راستم که نمی توانستم. هرچه هم از بابام پرسیده بودم «کراحت» یعنی چه؟ جواب حسابی نداده بود. یعنی می خندید و می گفت: «تکلیف که شدی می فهمی، بچه.» تا آخر حوصله معلمان سررفت و ترکه را زد. هنوز يك ماه نبود که مدرسه می رفتم. و دست مرا می گویی چنان باد کرد که نگو. زده بود پشت دستم.

از جلوش رد بشویم . بازاگر خود عمو بود حرفی بود که وقتی کاری داشت می خواست مرا صدا بزند داد می زد: «جو نن نرگ شده!» یا عصرها برم می داشت می برد زیر بازارچه خرید و یک طرف تنش را روی زمین می کشید وب و میمرا نمی توانست بگوید و آب از لوجه اش می ریخت و برایم کشمش سبز می خرید و ازش که می پرسیدم عمو تو چرا اینجوری شده ای؟ می گفت:

«ای لچاره چیز خورن کرده.» زنش رامی گفت که سر بند لمس شدنش ولش کرده بود و رفته بود و دخترش شده بود همبازی خواهرم. و حالا تنها دلخوشی درین خانه فسقلی همان دوسه ماه یک بار شب های شنبه بود که دوره می افتاد به بابام؛ و حسین سوری هم می آمد. گنده و چرک و پشمالو . یک پوستین داشت که همیشه می پوشید اما زیرش لخت لخت بود. مجمعه حلبی اش رامی گذاشت بغل کفش ها رعصا به دست می رفت تو و از هر که سیکار می کشید یکی دوتا می گرفت و یکیش را با زبان تر می کرد و آتش می زد و می کشید و بقیه را می گذاشت پر گوشش و بعد می رفت وسط مجلس و پوستینش رامی زد کنار و تن پشمالوش را با آل و اوضاع سیاه و درازش می انداخت بیرون و بابام بار فقاش کر کرمی خندیدند و مرا که چای و قلیان می بردم و می آوردم می فرستادند دنبال نخود سیاه و آنوقت من می رفتم از پشت شیشه اطاق زاویه تماشا می کردم. حسین سوری یکی دوبار دیگر همان کار را می کرد و یک خرده هم می رقصند و بعد مجمعه اش را با میوه و آجیل و شیرینی پرمی کرد و می گذاشت سرش و می رفت دم در و همه رامی داد به گداگشنه هایی که همیشه دنبالش می آمدند اینجور جاها و دم در منتظرش می نشستند. غیر ازین هیچ دلخوشی دیگری درین خانه تازه نبود. تا مرا گذاشتند مدرسه و راحت شدم. و حالا غیر از موچول و اصغر ریزه باسه چهارتای دیگر از همکلاسی ها همبازی هم شده بودم و داداش اصغر یک دو چرخه زنانه خریده بود که به بچه ها کرایه می داد و ماسه چهارتایی با همان دو چرخه تمرین کرده بودیم و بلد شده بودیم که روی رکاب ایستاده پابزنیم و حتی یک روز هم من اصغر ریزه را نشاندم ترکم و رفتیم تا میدان ارك. دو چرخه سواری را که یاد گرفتیم باز رفتیم توی نخ گلدسته ها؛ یعنی مدام من پاپی می شدم. تا اصغر ریزه یک روز که آمد مدرسه یک دسته کلید هم داشت .

ازش پرسیدم: - نا قلا از کجا آوردیش؟

گفت. - زکی! خیال می کنی کس رفته م؟

گفتم. - پس چی؟

گفت: از داداشم قرض گرفته م، بهش پس می دیم .

سه روز طول کشید تا عاقبت بایکی از آن کلیدها قفل پای در پلکان مسجد را باز کردیم .

مچاله شده بود و یک کاسه لعابی بالا سرش بود. و این مال آنوقتی بود که هنوز خانه مان نیفتاده بود تو خیابان .

و از آن روز به بعد اصغر ریزه هر روز، پیچی یامیخی یا آچاری می آورد و عصرها باهم از مدرسه که در می آمدیم می رفتیم سراغ قفل. و به نوبت یکی مان اول دالان مسجد کشیک می داد و دیگری به قفل ورمی رفت. ولی فایده نداشت. نه زورمان می رسید قفل را بشکنیم و نه خدارا خوش می آمد. قفل در پلکان مسجد هم مثل خود در پلکان بود. یا اصلا مثل خود در مسجد . باید یک جوری بازش می کردیم.

بندی دیگرش این بود که سال پیش خانه مان را خراب کرده بودند و ما از سید نصرالدین اسباب کشی کرده بودیم به ملک آباد. و من نه این محله جدید را می شناختم و نه همبازی بچه هاش بودم. خانه مان هم آنقدر کوچک بود که پنج تا که می شمردی ازین سرش بدومی رسیدی به آن سر. از آن روزی که مادرم صبح زود بیدارمان کرد و یکی یک بشقاب مسی گود عدس پلو داد دست من و خراهر کوچکم و دختر عموم و دنبال کاری روانه مان کرد و آمدیم به این خانه. اصلا شاید به علت همین خانه کوچک بود که مرا گذاشتند مدرسه. محضر بابام را که بسته بودند. روضه خوانی هفتگی هم که خلوت شده بود. عمر کشون رفته بود خانه داییم و سمنو پزون رفته بود خانه عمه. و شب های شنبه دوره بابام هم دیگر فانوس کشی نبود تا مرا اقلمدوش کند و ببرد مهمانی. خوب البته گنده هم شده بودم و دیگر نمی شد قلمدوشم کرد. و حالا دیگر خود من شده بودم فانوس کش بابام. یعنی فانوس کش که نه. چون فانوس به قدسینه من بود. مادرم یک چراغ بادی روشن می کرد و می دادستم که راه می افتادیم. من از جلو و بابام از عقب. و وقتی می رسیدیم چراغ را می کشیدم پایین و می گذاشتم بغل کفش ها و می رفتیم تو. و همین جور موقع برگشتن. اما نزدیک های خانه مان که می رسیدیم بابام تندمی کرد و داد می زد که «بدو جلو در بز، بچه.» به نظرم شامش می گرفت. و آنوقت توی تاریکی و دویدن؟ و با این قلوه سنک ها که معلوم نیست چرا صاف از وسط زمین کوچه در آمده اند. خوب معلوم است دیگر. آدم می خورد زمین. وقتی می دوی که نمی توانی چراغ را دم پایت بگیری. این جوری بود که دفعه چهارم دیگر پایم پیش نمی رفت که بشوم فانوس کش بابام. آنوقت صبح تا شام توی آن خانه کوچک به سر بردن که نه بیرونی داشت و نه اندرونی و نه چفته انگور داشت و نه لانه مرغ و نه زیر زمین و نه حتی از روی بامش می شد پرید روی طاق باز ارچه. و بعدش هم مدام با دوتا دختر ریقونه دمخور بودن که تادستشان می زدی جیغشان در می آید. اما خوبیش این بود که دیگر اطاق عمو را نمی دیدی که از آن روز صبح به بعد بابام چفت درش را انداخت و یک قفل هم بهش زد و هیچکدام ما چرات نداشتیم شبها

را از پایین دیدند و از نو هو ار شان در آمد. و فراش مدرسه دوید به سمت در مدرسه. اصغر هم دید. که گفت:

زکی! بدشدش. همه دیدنمون.

گفتم: - چه بدی داره؟ کدومشون جرأت می کنن؟

اصغر گفت: - می کم خیلی سرده. دیگه بریم پایین.

گفتم: - یه دقه صبر کن. این و روبین. اگر گفتی نوک گنبدچقدر از ما بلندتره؟

گفت: - می کم سرده. دیگه بریم.

گفتم: - اگه گلدسته ها نصبه کاره نمونده بود!... مگه نه؟

گفت: - زکی نیگا کن مدیرداره برامون خط و نشون می کشه.

گفتم: - حیف که نمی شه رفت بالاتر، چطور سرش و ایسیم؟

ویک پایم را گذاشتم سرکفه گلدسته که بند آجرهاش پر از فضله کفتر بود. که اصغر پای دیگر مرا چسبید و گفت:

- مگه خری؟ بادمیندازدت. مدیر پدر مونو درمی آره.

گفتم: - سگ کی باشه! خود صدیق تجار منوسپرده دستش.

وبا پای دیگرم که در بغل اصغر ریزه بود احساس کردم که دارد می لرزد.

گفتم:

- نترس پسر. با این دل و جرأت می خوای بری زور خونه؟

گفت: - زکی! زور خونه چه دخلی داره به این گلدسته قراضه

گفتم: - برو بابا تو هم که هیچی سرت نمی شه،.. خوب بریم.

که پایم را رها کردو سرید به پایین. او از جلو ومن به دنبال. سه چهار پله که رفتیم پایین گفتم:

- اصغر چرا این جوری شد؟ پای توهم گرفته؟

گفت: - زکی! سوز خوردی چاییده.

چندپله دیگر که رفتیم پایین پام گرم شدو بعد پله ها تاریک شد و از نوسوراخهای گلدسته و جماعت بچه ها که آن پایین هنوز دور هم بودند و بعد روشنایی در پلکان که از نو پله ها را روشن کرد وسایه فراش که افتاده بود روی پله های اول. اصغر رانگهداشتم و از کنارش خزیدم و جلو تراز و آمدم بیرون. فراش در آمد که:

- ورپریده ها! اگه می افتادین کی توئون می داد؟ هاه؟

و دستمان را گرفت وهمین جور «ورپریده» گفت تا از پلکان مسجد رفتیم پایین و از مسجد گذشتیم و رفتیم توی مدرسه. از در که وارد شدیم صفاها بسته بود و کنار حوض بساط فلك آماده بود. صاف رفتیم پای فلك. دوتا از بچه های ششم آمدند سر فلك را گرفتند و فراش مدرسه اول اصغر را و بعد مرا خوا بانند. پای چپ من ویای راست او را گذاشت توی فلك. بعد کفش

بعد از ظهری بود وهوا آفتابی بود و باریکه یخ سرسره مان روز هاهم آب نمی شد بچه ها سرشان گرم بودو ماروی بام مسجد که رسیدیم تازه بچه ها دیدندمان و شروع کردند به هو کردن. و سوزهم می آمد که ما تپیدیم توی راه پله گلدسته. اصغر، ریزه تر بود و افتاد جلو ومن از عقب. زیر پامان چیزی خرد می شد و ریزریز صدا می کرد. به نظرم فضله کفتر بود. و بوی تندش در هوای بسته پلکان نفس را می پرید. اول تندوتند رفتیم بالا. اما پله ها گرد بودو پیچ می خوردو تاریک می شد ونمی شد تند رفت. نفس نفس هم که افتاده بودیم. اما از نك وتوك سوراخ های گلدسته هوار بچه ها را می شنیدیم و از یکی شان که رو به مدرسه بود يك جفت کفتر پریدند بیرون وما ایستادیم به تماشا تاخستگی پاهامان در برود. همه شان جمع شده بودند وسط حیاط وگلدسته را نشان همدیگر می دادند. خستگی مان که در رفت دوباره راه افتادیم به بالا رفتن. اصغر نفس زنان و همان جور که بالا می رفت گفت:

- زکی! نکنه خراب بشه؟

گفتم: - برو بابا. توهم که هیچی سرت نمی شه. مگه تیر به این

کلفتی رواسطش نمی بینی؟

وباز رفتیم بالا. و کم کم پله ها روشن می شد. اصغر گفت:

- زکی! داریم می رسیم. چه کو تاهه!

اماسرش به بالای گلدسته که رسید ایستاد. هنوزسه تاپله باقی داشتیم اما ایستاده بود وهن هن می کرد و آفتاب افتاده بود به سرش. خودم را از کنارش کشیدم بالا و از جلوی صورتش که رد می شدم گفتم:

- تو که می گفتی کوتاهه؟

وسرم را بردم توی آسمان. و يك پله دیگر. وحالا تا نافم در آسمان بود. وچنان سوزی می آمد که نگو. پایین را که نگاه کردم خانه های کاهگلی بودو زنی داشت روی بام خانه دوم رخت پهن می کرد. ومرا که دید خودش رابشت پیراهنی که روی بند می انداخت پوشاند ومن به دست چپ پیچیدم. گنبد سید نصرالدین سبز و براق آن روبرو بود. وباز هم گشتم و این هم مدرسه. که يك مرتبه هوار بچه ها بلند شد. دست هاشان به اندازه چوب کبریت در از شده بود و گلدسته را نشان می دادند مدیر هم بود. دوسه تا از معلم ها هم بودند که داشتند با مدیر حرف می زدند. سوم را کردم پایین و گفتم:

- اصغر بیا بالا. نمی دونی چه تموشایی داره.

گفت: - آخه من سرم گیج می ره.

گفتم: - نترس. طوری نمی شه.

که اصغر يك پله دیگر آمد بالا. به همان اندازه که بچه ها کله اش

کردم تاجوراب بپوشم آب سوراخ از تکان افتاد و چشمم افتاد به عکس کنبه و گلدسته‌ها که وسط گردی آب بود. يك خرده نگاهشان کردم و بعد سرم را بلند کردم و خود گلدسته‌ها را دیدم و بعد کفشم را پو شیدم و لنگان لنگان راه افتادم به طرف در مدرسه. اصغر با زوم را گرفت و کشید و گفت:
- زکی! کجا داری می‌ری؟

گفتم: مگه یادت رفته؟ در پله کونو نیستیم.
وقفل را که توی جیبم بود در آوردم و نشانش دادم با هم راه افتادیم. از مدرسه رفتیم بیرون و بی‌اینکه مواظب چیزی باشیم یا لازم باشد کشیک بدهیم دو تایی چفت در پلکان مسجد را انداختیم و قفل را بهش زدیم و بعد روی پلکان پای در نشستیم و يك خرده دیگر پامان را مالانیدیم و دوباره راه افتادیم. وتابه دکان داداش اصغر ریزه برسیم درد و سوزش پاساکت شده بود و تا غروب وقت داشتیم که توی ارك دوچرخه سواری کنیم.

و جوراب مرا در آورد و بعد گیوه اصغرا از پایش کشید بیرون که مدیر رسید.
- ده بی غیر تاي پدرسوخته! حالا ديکه سرمناره می‌رین؟... چند تا پله داشت؟

اول خیال کردم شوخی می‌کند. نه من چیزی گفتم نه اصغر. که مدیر دو باره داد زد:

- مگه نشنیدین؟ گفتم چندتا پله داشت؟
که يك هوبه صرافت افتادم و گفتم: - همه ش ده دو از ده تا.
و اصغر ریزه گفت: - نشمردیم آقا. به خدا نشمردیم.
مدیر گفت: - که ده دوازده تا. هان؟ پنجاه تا بزن کف پاشون تا ديکه دروغ نکن. - که کف پام سوخت. اما شلاق نبود. کمر بند بود که فراشمان از کمر خودش باز کرده بودومی برد بالای سرش ومی آورد پایین. گاهی می گرفت به چوب فلک. گاهی می گرفت به مچ پامان. اما بیشتر می خورد کف پا. وهی زد. هی زد. وآی زد! من برای اینکه درد و سوزش را فراموش کنم سرم را گرداندم به سمت گلدسته‌ها که سر بریده و نیمه کاره در آسمان محل رها شده بودند. و داشتیم برای خودم فکر اینرا می کردم که اگر نصفه کاره نمانده بودند... که يك مرتبه اصغر به گریه افتاد:
- غلط کردیم آقا. غلط کردیم آقا.

که با آنرجم یکی زدم به پهلویش که ساکت شد و بعد مدیر به فراش گفت دست نگهداشت و بعد پامان را که باز می کردند زنگ را زدند و صفها راه افتادند به سمت کلاس ها. وما بلند شدیم ومن همچو که کف پایم را گذاشتم زمین چنان سوخت که انگار روی آتش گذاشته بود نش. مثل اینکه چشمم پر از اشك بود که اصغر ریزه در آمد:

- زکی! گریه نداره. داااشم آنقده فلکم کرده!

ومن جورابم را برداشتم پاکتم که اصغر دستم را گرفت و گفت:

- زکی! اینجوری که نمی‌شه. پدريات در می‌آد. بایس بکنیش تو آب

سرد.

و خودش کون خیزه کنان راه افتاد و رفت به سمت حوض. که يك تیر در از گیر کرده بود و وسط یخ کلفت رویش و اطراف حوض گله به گله جای ته آفتابه سوراخ شده بود و دست به آب می‌رسید. اصغر نشست لب پاشوره و پایش را يك هو کرد توی آب. دیدم که چشمهایش را بست و دندانهایش را به هم زور داد و گفت: «مادر سگ!» و بعد مرا صدا کرد که رفتم و پام را بی هوا تپاندم توی آب. چنان دردی آمد که انگار گذاشته بودمش لای گیره آهن دکان داداشش که بی اختیار از زبانم دررفت: «مادر سگ!» و آنوقت بود که گریه ام در آمد. يك خرده برای خودم گریه کردم. بعد دو لاشدم و آب زدم صورتم و پام را که با پاچه دیگر شلووارم خشک می

ونهی‌های بابام هر وقت فرصت میکردم سلامش میکردم و دو کلمه‌ای درباره کفترهاش می پرسیدم. و داشتیم می‌گفتم:

- پس اسمش قرقیه؟

که فریاد بابام آمد بالا که: - کره خر کجا موندی؟

ای داد بیداد! مثلا آمده بودم دنبال حوله بابام. بکوب بکوب از پلکان رفتم پایین. نزدیک بود پرت بشوم. حوله را که ترسان و لرزان بدستش دادم يك چکه آب از دستش روی دستم افتاد که چندشتم شد. درست مثل اینکه يك چك از او خورده باشم. و آمدم راه بیفتم و بروم تو که در کوچه صدا کرد. - بدوببین کیه. اگه مشد حسینه بگو آمدم.

هر وقت بابام دیر میکرد از مسجد می آمدند عقبش. در را باز کردم مأمور پست بود. کاغذ را داد دستم و رفت. نه حرفی و نه هیچی. اصلا با ما بد بود. بابام هیچوقت عیدی و انعام بهش نمیداد. این بود که باما کج افتاده بود. و من تعجب میکردم که پس چرا بازهم کاغذهای بابام را می آورد. برای اینکه نکند يك بار این فکرها بکله اش بزند پیش خودم تصمیم گرفته بودم از پول تو جیبی خودم يك تومان جمع کنم و باو بدم و بگویم حاجی آقا داد. یعنی بابام. توی محل همه بهش حاجی آقا می‌گفتند.

- کره خر کی بود؟

صدای بابام از توی اطاقش می آمد. رفتم توی در گاه و پاکت را دراز کردم و گفتم: - پست چی بود.

- و ازش کن بخون. ببینم تو این مدرسه‌ها چیزی هم بهترن یاد میدند یا نه؟ بابام رو کرسی نشسته بود و داشت ریشش را شانه میکرد که سر پاکت را باز کردم. چهار خط چاپی بود. حسابی خوشحال شدم. اگر قلمی بود و بخصوص اگر خط شکسته داشت اصلا از عهده من بر نمی آمد و در میماندم و باز سرکوفت‌های بابام شروع میشد. اما فقط اسم بابام را وسط خط‌های چاپی با قلم نوشته بودند. زیرش هم امضای یکی از آخوندهای محضردار محلمان بود که تازگی کلاهی شده بود. تا سال پیش رفت و آمدی هم با بابام داشت.

- ده بخون. چرا معطلی بچه؟

و خواندم: «بمناسبت جشن فرخنده ۱۷ دی و آزادی بانوان مجلس جشنی در بنده منزل...»

که بابام کاغذ را از دستم کشید بیرون و در همان آن شنیدم که: - بده ببینم کره خر!

- و من در رفتم. عصبانی که میشد باید از جلوش دررفت. توی حیاط شنیدم که يك ریز می‌گفت: - پدر سگ زندیق! پدر سوخته ملحد!

به زندیقش عادت داشتیم. اصغر آقای همسایه را هم زندیق میگفت.

جشن فرخنده

ظهر که از مدرسه برگشتم بابام داشت سر حوض وضو میگرفت. سلام توی دهانم بود که باز خرده فرمایش ها شروع شد:

- بیا دستت رو آب بکش، بدو سر پشت بون حوله منوبیار.

عادتش این بود. چشمش که بيك کدامان می افتاد شروع می کرد، بمن یا مادرم یا خواهر کوچکم. دستم را زدم توی حوض که ماهی‌ها در رفتند و پدرم گفت:

- کره خر! یواش تر.

و دویدم بطرف پلکان بام. ماهی‌ها را خیلی دوست داشت. ماهی‌های سفید و قرمز حوض را. وضو که میگرفت اصلا ماهیها از جاشان هم تکان نمی خوردند. اما نمیدانم چرا تا من میرفتم طرف حوض در میرفتند. سرشان را می‌کردند پائین و دمه‌اشان را بسرعت می‌جنباندند و میرفتند ته حوض. این بود که از ماهیها لجم میگرفت. توی پلکان دوسه تا فحش بهشان دادم و حالا روی پشت بام بودم. همه جا آفتاب بود اما سوزی می آمد که نگو. و همسایه مان داشت کفترهایش را دان میداد. حواله را از روی بندبر داشتیم و ایستادم به تماشای کفترها. اینها دیگر ترسی از من نداشتند. سلامی به همسایه مان کردم که تازگی دخترش را شوهر داده بود و خودش تک و تنها توی خانه زندگی میکرد. یکی از کفترها دور قوزک پاهایش هم پرداخت. چرخي و يك میزان. و اقتدر قشنگ راه میرفت و بقو بقو میکرد که نگو. گفتم: - اصغر آقا دور پای این کفتره چرا این جوریه؟

گفت: - به! صدتایکی ندارندش. میدونی؟ دیروز ناخونک زدم.

گفتم: - ناخونک؟

- آره. یکیشون بی معرفتی کرده بود منم دوتا از قرقی‌هاش را قرزدم. بابام حرف زدن با این همسایه کفتر باز را قندغن کرده بود. اما، مگر میشد همه امر و نهی‌های بابا را گوش کرد؟ دوسه دفعه سنگ از دست اصغر آقا تو حیاط ما افتاده بود و صدای بابام را در آورده بود. يك بار هم از بخت بد درست وقتی که بابام سر حوض وضو میگرفت يك تکه کاهگل انداخته بود دنبال کفترها که صاف افتاده بود توحوض ما و ما ماهیهای بابام ترسیده بودند و بیا و ببین چه داد و فریادی! بابام با آنهمه ریش و عنوان - آنروز فحش‌هایی به اصغر آقا داد که موبتن همه ما راست شد. اما اصغر آقا لب از لب برنداشت. و من از همان روز ببعد از اصغر آقا خوشم آمد و با همه امر

دوست داشتیم که برجی بود مارپیچ و به نوکش که میرسید باریک میشد .
يك سوار هم جلوی آن ایستاده بود باندازه يك مگس. آرزو می کردم جای
آن سوار بودم. یا حتی جای اسبش ...
- عباس !

باز فریاد بابام بود. خدایا دیگر چکارم دارد؟ از آن فریادها بود که
وقتی می خواست کتکم بزند از گلویش در می آمد. دویدم.
- بیا کره خر. برو مسجد بگو آقا حال نداره. بعد هم بدوبرو حجره
عموت بگو اگه آب دستشه بگذاره زمین و يك توك پا بیاد اینجا.
- آخه بذار بچه يك لقمه نون زهر مارکنه ...

مادرم بود. نفهمیدم کی از مطبخ در آمده بود. ولی میدانستم که طلا باز
دعوا خواهد گرفت و ناسار را زهر مار مان خواهند کرد.
- زنیکه لچاره! باز توکار من دخالت کردی؟ حالا دبگر باید دستتو
بگیرم و سروکون برهنه ببرمت حسن .

بابام چنان سرخ شده بود که ترسیدم. عصبانیت هایش را زیاد دیده
بودم. سر خودم یا مادرم یا مریدها یا کاسبکارهای محل. اما هیچوقت باین
حال ندیده بودم. حتی آن روزی که هرچه ازدهنش در آمد به اصغر آقای
همسایه گفت. مادرم هاج و واج مانده بود و نمیدانست کجا به کجاست و من
بدتر ازو. رگهای گردن بابام از طناب هم کلفت تر شده بود. جای ماندن نبود.
تا کفشم را بپا بکشم مادرم بایک لقمه بزرگ بدست آمد و گفت :
- بگیر و بدو تا نحس نشده خودت را برسون.

هنوز نصف لقمه ام دستم بود که از در خانه پریدم بیرون. سوزی می آمد
که نگو. از آفتاب هم خبری نبود. بقیه لقمه ام را توی کوچه با دو تا گاز فرو
دادم و در مسجد که رسیدم دهانم را هم پاك کرده بودم .

فقط کفش های پاره پوره دم در چیده بود. صف های نماز جماعت کج و کوله تر
از صف بچه مدرسه ایها بود و مریدهای بابام دوتا دوتا و سه تاسه تا بهم
حرف می زدند و تسبیح میگرداندند. احتیاجی به حرف زدن نبود. مرا که دیدند
تک و توك بلند شدند و برای نماز قامت بستند. عادتشان بود. چشمشان که
بمن می افتاد می فهمیدند که لایذ باز آقا نمی آید .

بعد دویدم طرف بازار. از دم کبابی که ردمیشدم دلم مالش رفت. دود
کباب همه جا را پر کرده بود. نگاهی به شعله آتش انداختم و به سیخ های کباب
که مشهدی علی زیروروشان میکرد و به مجمعه پراز تربچه و پیازچه که
روی پیشخوان بود و گذشتم. جلویی هیچوقت اشتهای مرا تیز نمی کرد. پا
پشت درپهایش و درهای بسته اش. انگار توی آن بجای چلو خوردن کارهای
بد میکنند. دکان آشی سوت و کور بود و دیگری بیار نداشت. حالا دیگر فصل
حلیم بود و نهار بازار دکان آشی صبحها بود صبحهای سرد سوزدار جلوی

اما ملحد یعنی چه؟ اینرا دیگر نمیدانستم. اصلا توی کاغذ مگر چه نوشته
بود؟

از همان يك نگاهی که به همه اش انداختم فهمیدم که رویهمرفته
باید کاغذ دعوت باشد. یادم است که اسم بابام - که آن وسط باقلم نوشته
بودند خیلی خلاصه بود از آیه الله و حجة الاسلام و این حرفها خبری نبود که
عادت داشتیم روی همه کاغذهایش ببینیم. فقط اسم و فامیلش بود. و دنبال اسم
اوهم نوشته بود «بانو» که نفهمیدم یعنی چه. البته میدانستم بانوچه معنایی
میدهد. هرچه باشد کلاس ششم بودم و امسال تصدیق میکردم. اما چرا دنبال
اسم بابام؟ تا حالا همچو چیزی ندیده بودم.

از کنار حوض که میگذشتم ادای ماهیها را در آوردم با آن دهانهای
گردشان که نصفش را از آب در می آوردند و یواش ملج مولوچ میکردند .
بعد دیدم دلم خنک نمی شود. يك مشت آب رویشان پاشیدم و دویدم سراغ
مطبخ. مادرم داشت بادمجان سرخ میکرد. مطبخ پر بود از دود و چشمهای مادرم
قرمز شده بود مثل وقتی که از روضه برمیگشت.

- سلام. نهار چی داریم؟
- می بینی که ننه . عليك سلام. بابات رفت؟
- نه هنوز.

بادمجانهای سرخ شده را نصفه نصفه توی بشقاب رویهم چیده بود و پیاز
داغها را کنارشان ریخته بود. چند تا از پیاز داغها را گذاشتم توی دهنم و
همانطور که می مکیدم گفتم:
- من گشتمه .

- برو با خواهرت سفره روبنداز بن. الان میام بالا .
دوسه تای دیگر از پیاز داغها را گذشتم دهنم که تا از مطبخ در بیایم توی
دهنم آب شده بودند. خواهرم زیر پای کرسی - جای مادرم - نشسته بود
و داشت با جوراب پاره های دست بخچه مادرم عروسک درست میکرد. خپله
و کلفت و بدریخت. گفتم :

- که سگ باز خودتو لوس کردی رفتی اون بالا ؟
و يك لگد زدم به بساطش که صدایش بلند شد :
- خدایا! باز این عباس ذلیل شده اومد. تخم سگ!

حوصله نداشتم کتکش بزنم. گرسنه ام بود و بادمجانها چنان قرمز بود
که اگر مادرم نسقم میکرد خیلی دلم میسوخت. این بود که محلش نگذاشتم
و رفتم سراغ طاقچه اسباب و اثاثیه ام. کتابهایم يك طرف و کتابچه
تمبرم را برداشتم و نگاهی بان انداختم که میادا خواهرم بازرفته باشد سرش.
دیگر از دست تمبرهای عراق و سوریه خسته شده بودم. اما چکنم که برای
بابام فقط ازین دوجا کاغذ می آمد. توی همه آنها یکی از تمبرهای عراق را

درستش میکرد. این بود که بازعمو پرسید امروز رئیس کمیسری بخانه مان نبامده! گفتم نه. رئیس کمیسری را می‌شناختم. یکی دو بار اول صبها که میرفتم مدرسه در خانه مان با او سینه به سینه شده بودم، مثل اینکه از مریدهای بابام بود. هروقت هم می‌آمد دم در منتظر نمیشد در را باز میکرد و یا الهی میگفت و یک راست میرفت سراغ اطاق بابام.

بخانه که رسیدیم عمورفت پیش بابا و من دیگر منتظر نشدم یک کله رفته پای سفره که مادرم فقط یک گوشه‌اش را برای من باز گذاشته بود. از بادمجانهایی که باقیمانده بود پیدا بود خودش چیزی نخورده. هروقت با بابام خرفش میشد همین طور بود. ناهار را بعجله خوردم و راه افتادم. از پشت در اطاق بابام که میگذشتم فریادش بلند بود و باز همان «زندیق» و «ملحد»ش را شنیدم. لابد همان یارو فحش میداد که کاغذ را فرستاده بود. خیلی دلم می‌خواست سری هم به پشت بام بزنم و یک خرده کفترهای اسغر آقا را تماشا کنم اما هوا ابر بود و لابد کفترها رفته بودند جا و تازه مدرسه هم دیر شد بود یعنی دیر نشده بود اما وضع من جوری بود که باید زودتر میرفتم. بله دیگر سرهمین قضیه شلوار کوتاه. آخر من که نمیتوانستم باشلوار کوتاه بروم مدرسه. پسر آقای محل! مردم چه میگفتند، واگر بابام میدید؟ از همه اینها گذشته خودم بدم می‌آمد. مثل این بچه‌های قرتی که پیشاهنگ هم شده بودند و سوت هم بگردنشان آویزان میکردند و «شلوار کوتاه کلاه بره...» بله دیگر هیچکس از متلك خوشش نمی‌آید. و همین جوری شد که آخر ناظم از مدرسه بیرونم کرد که «یا شلوارت را کوتاه کن یا برومکتب خونه».

درست اوایل سال بود. یعنی آخرهای مهر. و مادرم همانوقت این فکر بکله‌اش زده به پاجه‌های شلوارم از تود کمه قابلمه‌ای دوخت و مادگی آنرا هم دوخت به بالای شلوارم. و باز هم از تو. و یادم داد که چطور دم مدرسه که رسیدم شلوارم را از تو بزنم بالاودکمه کنم و بعد هم که در آمدم بازش کنم و بکشم پایین. همینطور هم شد. درست است که شلوارم کلفت میشد و نمی‌توانستم بدوم؛ و آنروز هم که سر شرط بندی با حسن خیکی توی حوض مدرسه پریدم آب لای پاجه‌ام افتاد و پف کرد و بچه‌ها دست گذاشتند به مسخرگی؛ اما هرچه بود دیگر ناظم دست از سرم برداشت. بهمین علت بود که سعی میکردم از همه زودتر بروم مدرسه و از همه دیرتر دربیایم. زنک آخر را که میزدند انتقدر خودم را توی مستراح معطل میکردم تا همه میرفتند و کسی نمیدید که با شلوارم چه حقه‌ای سوار کرده‌ام. با اینحال بچه‌ها فهمیده بود بودند و گرچه کاری باین کارنداشتند از همان سربند اسم را گذشته بودند «آشیخ» که اول خیلی اوقاتم تلخ شد اما بعد فکرش را که میکردم میدیدم زیاد هم بدنیست و هرچه باشد خودش عنوانی است و از «شلی» که بهتر است که لقب مبصرمان بود.

دکانش يك بره درسته و پوست کنده وسط يك مجمعه قوز کرده بود و گردنش به کنده درخت میماند. و روی سکوی طرف يك مجمعه دیگر بودین از گندم و يك گوشکوب بزرگ - خیلی بزرگ - روی آن نشانده بودند. فایده نداشت باید زودتر میرفتم و عمورا خبر میکردم و گر نه از ناهار خبری نبود.

آخر بازارچه سرپیچ يك آشپز دوره گرد ديك آش رشته‌اش را میان پاهاش گرفته بود و چمبک زده بود و مشتریها آش راهورت میکشیدند. بیشتر عمله‌ها بودند و کلاه نمدهاشان زیر بغل‌هاشان بود. ته بازار ارسنی دوزها دلم از بوی چرم بهم خورد و تند کردم و پیچیدم توی تیمچه. اینجا دیگر هیچ سوز نداشت. گوشه‌هایم داغ شده بود. وزیر پا فرش بود از پوشال نرم. و گوشه و کنار تا دلت بخواهد تخته ریخته بود. و چه بوی خوبی میداد! آرزو میکردم که سه تا از آن تخته‌ها را می‌داشتم تا پاقچه‌ام را تخته بندی میکردم. یکی را برای کتابها - یکی را برای خرده ریزها و آخری را هم بالاتر از همه میکوبیدم برای خرت و خورتیایی که نمیخواستم دست خواهرم بهشان برسد و اینهم حجره‌عمو. اما هیچکس نبود. دم در حجره يك خرده پا پیاشدم و دور خودم چرخیدم که شاگردش نمدانم از کجا در آمد. مرا میشناخت. گفت عمو توی پستو ناهار میخورد. يك کله رفته سراغ پستو. منقل جلوی رویش بود و عبا بدوش روی پوست تختش نشسته بود و داشت خورش فسنجان با پلو میخورد. سلام کردم و قضیه را گفتم. و همانطور که او ملچ ملچ میکرد داستان کاغذی را که آمده بود و حرفی را که بابام به مادرم گفته بود همه را برایش گفتم. دوسه بار «عجب! عجب!» گفت و مرا نشاند روی يك تکه نان يك قاشق فسنجان خالی ریخت که من بلعیدم و بلند شدیم. عمو عبايش را از دوش برداشت و تا کرد و گذاشت زیر بغلش و شبکلاهش را توی جیبش تپاند و از در حجره آمدیم بیرون. میدانستم چرا این کار را میکند. پارسال توی همین تیمچه جلوی روی مردم يك پاسبان یخه عمومیم را گرفت که چرا کلاه‌لبه دار سرنگذاشته. و تا عبايش را پاره نکرد دست از او بر نداشت. هیچ یادم نمی‌رود که آنروز رنگ عمو مثل گچ سفید شده بود و هی از آبرو حرف میزد و خدا و پیغمبر را شفیع می‌آورد. اما یارو دستش را انداخت توی سوراخ جا آستین عبا و سرتاسر جرش داد و مجاله‌اش کرد و انداخت و رفت. آنروزهم درست مثل همین امروز نمدانم چه اتفاقی افتاده بود که بابام مرا فرستاده بود عقب عمو و داشتیم بطرف خانه میرفتیم که آن اتفاق افتاد.

در راه عمو ازم پرسید بابام جواز سفرش را تجدید کرده یانه. و من نمی‌دانستم. هروقت بابام میخواست سفری به قم یا قزوین بکند این عزا را داشتیم. جوازش را میداد بمن می‌بردم پهلوی عمو و او لابد میبرد کمیسری و

فیشی کردم و دفتر را ورق زدم انگار نه انگار که مادرم حرفی زده. این بار خواهرم بصدا در آمد که:

- خجالت بکش پسر گنده. میخوای خودش برد هیزم بیاره؟ چرك از سروروی خودت هم بالامیره. تو که حرف گوش کن بودی.

این حمام سر خانه هم عزایی شده بود. از وقتی توی کوچه چادر را از سر زنها میکشیدند با پام تصمیم گرفته بود حمام بساز دو هفته ای هفت روزدود و دمی داشتیم که نگو. و بدیش این بود که همه زنهای خانواده می آمدند. و بدتر اینکه هیزم آوردنش با من بود. از ته زیر زمین آن سرحیاط باید دست کم ده بغل هیزم میآوردم و میریختم پای تون حمام که ته مطبخ بود. دست کم دوروز يك بار. درست است که از وقتی حمام راه افتاده بود من از سر حمام رفتن با بابام خلاص شده بودم که هر دفعه میداد سرمرا مثل خودش از ته تیغ می انداختند و پوست سرم را میکندند. اما باین درد سرش نمی ارزید. هر دفعه هم یکی دوجای دستم زخمی میشد. شاخه های هیزم کج و کوله بود و پر از تریشه و باید از تلنبار هیزها بروم بالاودسته دسته از رویش بردارم و گرنه داد بابام در میآید که باز چرا شاخه ها را از زیر کشیده ای.

سراغ هیزها که رفتم مرغها بیخ و داد کنان در رفتند. هوا کیپ گرفته بود و مرغها خیال کرده بودند شب شده است و زودتر از هر روز رفته بودند جا. دسته دوم را که می چیدم يك موش از دم پام در رفت و دوید لای هیزها اقتدر کوچولو بود که نگو. حتماً بچه بود. رفتم انبر را آوردم و مدتی وررفتم شاید درش بیاورم اما فایده نداشت. این بود که ول کردم و دوباره رفتم سراغ هیزها. دسته چهارم را که بردم در کوچه صدا کرد. لابد مشهدی حسین بود و میرفت در را باز میکرد. محل نگذاشتم و هیزها را بردم توی مطبخ. خواهرم داشت نبات داغ درست میکرد و مادرم چراغها را نفت می ریخت. مرا که دید گفت:

- ننه مکه نمی شنوی؟ بدو در رو واکن. مشد حسین رفته مسجد. فهمیدم که لابد بابام باز نمی خواسته برود مسجد - هوا داشت تاریک میشد که رفتم دم در يك صاحب منصب بود و دنبالش يك زن سر واز. یعنی چارقد بسر. همسن های خواهر بزرگم. چارقد کوتاه گل منگلی داشت. هیچ زنی با این ریخت توی خانه ما نیامده بود. کیف بدست داشت و نوك پنجه راه میرفت. سلام کردم و رفتم کنار. هر دو آمدند تو. روی کول صاحب منصب دوتا قبه بود و من نمی شناختمش. یعنی چکار داشت؟ اول شب با این زن سرواز؟ صبح تا حالا توی خانه مان همه اش اتفاقات تازه می افتاد. يك دفعه نمی دانم چراترس برم داشت. اما دالان تاریک بود و ندیدند که من ترسیده ام. نکند باز مشکلی برای جواز عمامه بابام پیدا شده باشد؟ شاید بهمین علت نه امروز ظهر مسجد رفت نه مغرب؟ در را همانطور باز گذاشتم و دویدم تو بمادرم خبر دادم. چادرش را کشید سرش و آمد دم دالان و سلام و علیک

در مدرسه که رسیدم خیس عرق بودم. از بس دویده بودم. مدرسه شلوغ بود و ناظم توی ایوان ایستاده بود و باشلاق به شلوارش میزد. نمیشد توی دالان مدرسه شلوارم را بالا بزنم. همان توی کوچه داشتم این کار را میکردم که شنیدم یکی گفت:

- خدا لعنتون کنه. ببین بچه های مردمو بچه در دسری انداخته ان! سرم را بالا کردم. زن گندای بود و کلاه سیاه لبه پهنی بسر داشت و زیر کلاه چارقد بسته بود و دسته های چارقد را کرده بود توی یخه روپوش گشاد و بلندش. فکر کردم «زنیکه چکار بکار مردم داره؟» و دویدم توی مدرسه.

* * *

عسر که از مدرسه بر گشتم خواهر بزرگم با بچه شیر خوره اش آمده بود خانه ما. خانه شان توی یکی از پسکوچه های نزدیک خودمان بود. و روز هم می توانست بیاید و برود. سروگوشی توی کوچه آب میداد و چشم آچانها را که دور میدید - بلومیآمد. سرش را بایک چارقد قرمز بسته بود. لابد باز آمده بود حمام. بچه اش وق میزد و حوصله آدم را سرمیبرد. و مشهدی حسین مؤذن مسجدی می آمد و میرفت و قلبیان و چایی میبرد. لابد بابام مهمان داشت. مادرم چایی مرا که میریخت داشت بخواهرم میگفت:

میدونی ننه؟ چله سرش افتاده. حیف که توپ مرواری رو سر به نیست کرده. و گنه بچه رو دودفه که از زیرش در میگردی انگار آبی که رو آتیش بریزی.

و من یادم افتاد که وقتی کلاس اول بودم چقدر از سرو کول همین توپ بالا رفته بودم و باشیرهای روی دوشش بازی کرده بودم ولای چرخایش قایم باشک کرده بودیم و روی حرص آن طرف ترش که وسط کاجهای بلند میدان ارك بود سنگ پله کرده بودیم. سنگ روی آب سبز جوض هفت پله هشت پله میرفت. حتی ده پله و چه کیفی داشت! و چایی ام را بایک تکه ستگک هورت کشیدم.

- حالا بیایه کار دیگه بکن ننه. ورش دار ببردم کمیسری از زیر قنداق تفنگ درش کن.

- مادر مگه اینر وزها میشه اصلا طرف کمیسری رفت؟ خدا بدور! - خوب ننه چرا نمیدی شوهرت بیره؟ سه دفعه از زیر قنداق تفنگ درش کنه بعد هم یه گوله نبات بده به صاحب تفنگ.

و داشتند بحث میکردند که صاحب تفنگ دولت است یا خود پاسبانها که من چایی دومم راهم سر کشیدم و رفتم سراغ دفترچه تمبرم. هنوز به صفحه برج مارپیچ نرسیده بودم که صدای مادرم در آمد.

- ننه قریون شکلت برو، دوسه تا بغل هیزم بیار پای حموم. بدو باریکلا.

که ببخودی ورقش میزد مواظب بودم که خواهرم قنطاق بچه را روی کرسی باز کرد و زنکه دوسه جای شکم بچه را دست مالید که مثل شکم ماهیهای بابام سفید بود و هنوز حرفی نزده بود که فریاد بابام از اطاق خودش بلند شد مرا صدا میکرد. دفتر چه را توی طاقچه پراندم و ده بدو. مادرم داشت از پشت در اطاق بابام برمی گشت. گفتم:

— شما که اومده بودین چایی ببرین واسه مهمون!
— غلط زیادی نکن؛ ذلیل شده!

ورفتم توی اطاق بابام. چایی می خواست و باید قلبان را بیرم تازه چاق کنم. تا استکانها را جمع کنم و قلبان را بردارم شنیدم که داشت داستان جنگ عمروعاص را با لشکر روم می گفت. میدانستم. اگر یک اداری پهلویش بود قصه سفر هند را می گفت. و اگر بازاری بود سفرهای کربلا و مکه اش را. و حالا دوتا نشان بکول توی اطاق بودند. آدمم بیرون چایی بردم و بر گشتم قلبان را هم که مادرم چاق کرده بود بردم. بابام بانجا رسیده بود که عمر و عاص تک و تنها اسیر رومی ها شده بود و داشت در حضور قیصر روم نطق می کرد. حوصله اش را نداشتیم. حوصله اینرا هم نداشتیم که بروم اطاق خودمان و لنک و پاچه شاشی بچه خواهرم را تماشا کنیم. از بوی آن زنکه هم بدم آمده بود که عین بوی معلم ورزشمان بود این بود که آدمم سر کوچک. اما از بچه ها خبری نبود. لابد منتظر من نشده بودند و رفته بودند. غروب بغروب سر کوچک جمع میشدیم و یک کاری میکردیم. میرفتیم سر خیابان و به تقلید آجانها کلاه نمودی عمله ها را از سرشان می قاپیدیم و دستش ده بازی میکردیم یا توی کوچه بغل خانه خودمان جفتک چارکش راه می انداختیم یا قیلیم هاما را باهم رد و بدل میکردیم. یا یک کار دیگر. و من خیلی دلم می خواست گیرشان بیاورم و تارزانی را که همان روز عصر توی مدرسه با یک قلم نپی خوش تراش عوض کرده بودم نشانشان بدهم. با خنجر کمرش و طنابی که بغل دستش آویزان بود و یک دستش دم دهانش بود و داشت صدای شیر در می آورد. اما هیچکدامشان نبودند. چه کنم چه نکنم؟ همانجام در گرفتم نشستیم. بتماشای مردم. دیدنی ترین چیزها بود. صدای «خود خدا» از ته کوچه می آمد که لابد مثل هر شب یواش یواش قدم بر میداشت و عصایش روی زمین می سرید و سرش با آسمان بود و بجای هر دعا و استغاثه دیگری مرتب می گفت «یا خود خدا» و همین جور پشت سر هم. و کشیده. لپوئی هم آمد ورد شد. توی لاوکش چیزی پیدا نبود. اما اودادش را میزد. یک زن چادر نمازی سرش را از در خانه رو بروی در آورد و نگاه می توی کوچه انداخت و خوب که هردو طرف را یابید دوید بیرون و بدورفت سه تا خانه آنطرف تر — در را هل داد که برود تو اما در بسته بود. همین جور که تندتند در میزد سرش را هم باین ور و آنور میگرداند. عاقبت در باز شد و داشت می تپید تو که یک مرتبه شنیدم:

و احوالپرسی و صاحب منصب چیزهایی بمادرم گفت که نفهمیدم غریبه نیست، خیالم راحت شد. بعد صاحب منصب گفت:

— دختر مادست شما سپرده. من میرم خدمت حاجی آقا.

مادرم با دختر، رفتند تو و من جلو افتادم و صاحب منصب را بردم دم در اطاق بابا. بعد هم آدمم چایی بردم. گرچه بابام دستور نداده بود. اما معلوم بود که به مهمان آشنا باید چایی داد. چایی را که بردم دیدم عمو آنجا است و رئیس کمیتری هم هست و یک نفر دیگر. بازاری مانند. همه دور کرسی نشسته بودند. عمو بغل دست بابام و آنهای دیگر هر کدام زیر یک پایه. چایی را که می گذاشتم صاحب منصب داشت بلفظ قلم حرف میزد:

— بله حاج آقا. متعلقه خودتان است ترتیبش را خودتان بدهید.

که آدمم بیرون. دیگر متعلقه یعنی چه؟ یک امروز چند تا لغت تازه شنیده بودم! مادرم که سوادش را نداشت. اگر بابام حالش سر جا بود یا سرش خلوت بود میرفتم ازش می پرسیدم. همیشه ازین جور سوالها خوشش می آمد. یا وقتی که قلم نپی برای مشق درشت میدادم بتراشد. منم فهمیده بودم. هر وقت کاری پاهاش داشتیم یا پولی ازش می خواستیم بایکی ازین سوالها میرفتم پیشش یا با یک قلم نوک شکسته. بعد گفتم بروم ببینم دیگر این زنکه کیست.

مادرم پایین کرسی نشسته بود و او را فرستاده بود بالا سر جای خودش. یک جفت کفش پاشنه بلند دم در بود. درست مثل یک آدم لنک دراز که وسط صف نشسته نماز جماعت ایستاده باشد. یک بوی مخصوصی توی اطاق بو که اول نفهمیدم. اما یک مرتبه یادم افتاد. شبیه بویی بود که معلم ورزشمان میداد بخصوص اول صبحها. بله. بوی عطر بود. از آن عطرها. لبهایش قرمز بود و کنار کرسی نشسته بود و لبه لحاف را روی پاهایش کشیده بود. من که از در وارد شدم داشت می گفت:

— خانوم امروز مزاجش کار کرده؟

و خواهرم گفت: — نه خانوم جون. همینکه که دلش درد میکنه. گفتم نیات داغش بدم شاید افاقه کنه. اما انکار نه انکار.

و مادرم پرسید: — شما خودتون چند تا بچه دارین؟

زنکه سرش را انداخت زیر و گفت: — اختیار دارین. من درس می خونم.

— چه درسی؟

— درس قابلگی.

و سرش را تکان داد و خندید. مادرم رو کرد بخواهرم و گفت:

— پس ننه چرا معطلی؟ پاشو بجهت رو نشون خانوم بده. پاشو ننه تا من برم واسه شون چایی بیارم.

و بلند شد رفت بیرون. من دفترچه تمبرم را از طاقچه برداشتم و همانجور

حرف میزدند؟ یعنی قرار بود دختره سیغه بابام بشود؟ برای چه ... آها ... آها... فهمیدم.

نگاهی بقوطی کبریت انداختم که خالی بود. اما دیگر حوصله نداشتم دستش بیندازم. بر گشتم خانه. در باز بود و در تاریکی دالان شنیدم که عمو می گفت:

عجب! خیلی یه ها! عجب! دختر ناب سرهنگ ...

صدای پای من حرفش را برید. نزدیک که شدم رئیس کمیسری را هم دیدم بیخودی سلامی بهشان کردم و یکر است رفتم توی اطاق خود مان. خواهر بزرگم رفته بود. مادرم توی مطبخ می بلکید. و باز دود و دم حمام راه افتاده بود. خیلی خسته بودم. حتی حوصله نداشتم منتظر شام بمانم. رختم را کندم و تپیدم زیر کرسی. بوی دود ته دماغم را می خاراند و توی فکر ابو الفضل بودم و قوطی کبریت خالی اش و کشفی که کرده بودم که شنیدم عمو گفت:

آهای جاری، بلا از بغل گوشت گذشتها! نزدیک بود سرپیری هوو سرت بیاریم.

عمو مادرم را جاری صدا میکرد. عین زن عمو. و صدای مادرم را شنیدم که گفت:

این دختره رومیگی میز عمو؟ خدا بدور! نوك كفشش زمین بود پاشنه اش آسمون.

و عمو گفت: - جاری تخته های رو حوضی را نمی ذارین؟ سرد شده ها!

* * *

فردا صبح که رفتم سر حوض و صو بگیرم دیدم در اطاق بابام قفل است. ماهیها هنوز نه حوض خوابیده بودند. اما پولك های رنگی توی پاشوره ریخته بود. گله به گله و تك و توك. يك جای سنگ حوض هم خونی بود. فهمیدم که لابد باز بابام رفته سفر. هر وقت میرفت قم یا قزوین در اطاقش را قفل میکرد. و هر شب که خانه نبود گربه ها تلافی مرا سرماهی هایش در می آوردند. وقتی بر گشتم توی اطاق از مادرم پرسیدم:

حاج آقا کجا رفته؟

نمیدونم ننه. کله سحررفت. عمو می گفت میخاد بره قم.

و چایی که می خوردیم برای هر دو ما گفت که دیشب کفتر های اسغر آقا را کروی دزد برده. که ای داد بیداد! بدو رفتم سر پشت بام. حالا که بابام رفته بود سفر و دیگر مانعی برای رفت و آمد با اصغر آقا نداشتم! همچو اوقاتم تلخ بود که نگو. هوا ابر بود و همان سوز تند می آمد. لانه ها همه خالی بود و هیچ صدایی از بام همسایه بلند نمی شد و فضلا کفتر ها گله به گله سفیدی میزد.

- هوپ! گرفتمش.

ابوالفضل بود. سرم را بر گرداندم. داشت توی دستش دنبال چیزی میگشت و میگفت:

- آپ پدر سوخته! خوب گيرت آوردم. مرغ و مسما.

هوا تاریک تاریک بود و نور چراغ کوچه رمقی نداشت و من میدانم در آن تاریکی چطور چشمش مگسها را میدید. و آنهم در این سوز و سرما. شاید خیالش را میکرد؟ همسایه دوتا خانه آنطرفتر ما بود. مدتها بود عقلش کم شده بود. صبح ناشام دم درخانه شان می شست و مگس می گرفت و می گفتند می خورد. اما من ندیده بودم. بنظرم فقط اد ایش را در می آورد و حرفش را میزد که «باهات يك فسنجون حسابی درست می کنم.» یا «دیروز یه مگس گرفتم قدیه گنجشك.» یا «نمیدونی رونش چه خوشمزه اس.» اوایل امر وسیله خوبی بود برای خنده. و یکی از بازیهای عصرمان سر بسر او گذاشتن بود. اما حالا دیگر نمی شد بهش خندید. زنش خانه مارخشتویی میکرد. ده روزی يك بار. و می گفت مرتب کتکش میزند و بیرونش می کند. اما میبند خدا را خوش نمی آید و باز غذایش را درست میکند. گفتم بروم دو کلمه باهاش حرف بزنم. و رفتم. گفتم:

- ابوالفضل چه مزه ای میداد؟

گفت: - مژه گندوم شادونه. نمیدونی! قد یه گنجشك بود.

گفتم: - نکنه خیالات ورت داشته؟ تو این سرما مگس کجا پیدا میشه؟

گفت: - به اتو کجا شوییدی؟ من ورد میخونم خودشون میان. صبر کن.

و دست کرد توی جیب کت پاره اش و داشت دنبال قوطی کبریتی می گشت که مگس هایش را توی آن قایم می کرد که دیدم حوصله اش را ندارم. دیگر چیزی هم نداشتم بهش بگویم. بلند شدم که بر گردم خانه. که در خانه مان صدا کرد و از همان جا چشمم افتاد به صاحب منصب و دخترش که داشتند در می آمدند. لابد خیلی بد می شد اگر مرا با ابو الفضل دیوانه میدیدند. فوری تپیدم پشت ابو الفضل و قایم شده بودم که بفکرم رسید «چرا همچی کردی؟ اونا ابو الفضل رو کجای شناسن؟» اما دیگر دیر شده بود و اگر در می آمدم و مرا میدیدند بدتر بود. وقتی از جلوی ابو الفضل گذشتند دختره داشت می گفت:

- آخه سیغه یعنی چه آقا چون؟

و صاحب منصب گفت: - همه ش واسه دوساعته دختر چون. همینقدر که

باهاش بری مهمونی ...

- آهان گیرش آوردم. بیا ببین چه گنده س!

ابوالفضل نگذاشت باقی حرف صاحب منصب را بشنوم. یعنی از چه

ҒУЛОМҲУСАЙН СОИДИЙ

(1936—1983)

60- йилларда Эрон адабиётига истеъдодли, қалами ўткир ёш ёзувчи ва драматурглар кириб келди. Шулардан бири ноёб истеъдод соҳиби Ғуломҳусайн Соидийдир. У 1936 йилда Эрон Озарбайжонининг маркази — Табриз шаҳрида туғилди. У Табриз университетининг табобат факультетини тугатиб, врач-психиатр касби бўйича ишлаш билан бир қаторда, бадиий ижод билан шуғулланди.

У 1958 йилда «Тафаккур ва санъат», «Садаф» каби журналларда ўзининг бир пардали пьесалари билан қатнашиб, тезда ўқувчилар муҳаббатини қозонди ва адабий жамоатчилик назарига тушди.

Ғ. Соидий ўзининг драматик асарларини Гавҳар Мурод таҳаллуси билан ёзган. У жуда қисқа вақт ичида ўтгиздан ортиқ драматик асар, учта қисса, кўпгина ҳикоялар ва тарихий-этнографик асарлар битди. Адиб ижодининг характерли хусусияти шундаки, унинг асарларида акс этган воқеа-ҳодисалар, кўтарилган муаммолар чуқур ҳаётий заминга эга. Ёзувчи қаламга олган мавзусини ҳам ботинан, ҳам зоҳиран яққол ҳис этиб, ақл элагидан ўтказди, сўнг ёзишга киришади. Санъаткор ижодидида икки мавзу асосий ўрин эгаллайди: шаҳар ва қишлоқ ҳаёти. Ғ. Соидий қишлоқ аҳлининг оғир меҳнати, аянчли қисмати («Баёл азадорлари», «Даҳшат»), шаҳарнинг тўқликка шўхлик қилиб, маънавий қашшоқланиши, енгил турмуш кетидан қувишини тиниқ ва аниқ деталларда («Ўзгалар оғушида», «Дандил»), бадиий образлар орқали ишонарли кўрсатиб берди. Гарчи унинг асарларидаги воқеалар сиёсий-ижтимоий масалаларга алоқасиздай, худди ҳаётдагидек бир маромда акс этса-да, аслида бу воқеаларнинг ўқ томири мамлакатнинг қайноқ масалаларига бориб уланадн ва ўқувчининг қалбини ёлқинлантиради. Ҳадикда яшашнинг азоб-уқубати («Кўринмас ваҳималар»), «йиртқич» жамиятда фақат «даррандалар» тарбияланиши («Ахлатхона»), бойлик ва пул учун ор-номус, ифбатнинг сотилиши («Дандил»), камбағалчиликнинг кулфатлари ва мамлакатнинг девонахонага айланиши («Баёл азадорлари»), ҳоким синфнинг фуқаролар ҳаётига бефарқлиги («Даҳшат») ёзувчи асарларида моҳирона акс этиб, омма орасида маълум фикр уйғотди. Шу сабабли шоҳ ҳукумати ундан чўчиб, 1974 йили адибни қамоққа олди.

Ғ. Соидий насрий асарларида атайлаб воқеаларга ўз муносабатини билдирмайди, ҳукми ўқувчига ҳавола этади. Аммо драматик асарларида масалаларни кескин қўйиб, халқ озодлиги ва бахтсаодати учун курашган инқилобчиларни меҳр билан тасвирлайди («Машрута инқилоби тарихидан беш пьеса»), ҳар хил бадиий усул ва йўсинлар билан халқни курашга ундайди («Варазилликлар қўлида калтак»).

Адиб 1973 йилдан бошлаб «Алифбо» номли адабий-танқидий альманаҳ чиқара бошлайди. Унда Эрон ва ғарб тараққийпарвар

ёзувчиларининг асарлари билан бирга таржималар, тарих, санъатга оид илмий мақолалар босилар эди. Эрон ҳукумати ўз манфаатига зид ғояларни тарғиб этаётган бу журнални тез кунда ман этди.

Ғ. Соидий ўз бадий асарларида Эроннинг энг долзарб масалаларини миллий ўзига хос ҳаётий воқеа-ҳодисалар заминида умуминсоний масалалар даражасига кўтарди. Унинг асарлари асосида кинофильмлар яратилди, пьеса ва пантомималари Эрон телевидениеси ва театрларида кенг намоиш этилди.

Эрон танқидчиси Абдул Али Дастгайб 1975 йилда «Ғуломхусайн Соидий асарларининг танқиди» илмий рисоласини эълон қилди. Унда ёзувчининг ижодини атрофлича таҳлил этиб, унинг ҳозирги замон форс адабиётидаги ўрнига юксак баҳо берди. Албатта бу рисолада баҳсли ўринлар йўқ эмас.

1978 йилги Эрон инқилобини орзиқиб кутган адиб, Оятулло Хумайнийнинг ташқи ҳамда ички сиёсати билан келиша олмади ва кўпгина тараққийпарвар Эрон зиёлилари қатори мамлакатни тарк этиб, Францияга жўнаб кетди. Куюнчак ёзувчи 1983 йилда Парижда вафот этди.

НАСРИЙ АСАРЛАРИ:

1. «Тантанали кеча», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1960.
2. «Гўр ва бешик», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1966.
3. «Дандил», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1966.
4. «Кўринмас ваҳималар», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1967.
5. «Дарё бўйида йўқолган бола», ҳикоя, Техрон, 1969.
6. «Ўйин тугади» ҳикоя, «Алифбо» журнали, № 1, 1973.
7. «Нон мазаси», эртақ, Техрон, 1973.
8. «Баёл аздорлари», қисса, Техрон, 3- нашр, 1970.
9. «Даҳшат», қисса, Техрон, 1968.
10. «Тўп», қисса, Техрон, 1968.

ПЬЕСАЛАРИ:

1. «Қоқи гули», пьеса, журн. «Садаф», 1958, № 6.
2. «Алданган умидлар», пьеса, журн. «Садаф», 1958, № 10.
3. «Пистирмадаги ўргимчак», пьеса, Техрон, 1960.
4. «Том остида ва устида», пьеса, Техрон, 1960.
5. «Калоте гул», пьеса, Техрон, 1961.
6. «Пантомималар», Техрон, 1963.
7. «Дунёдаги энг яхши ота», пьеса, Техрон, 1965.
8. «Варазилликлар қўлида таёқ», пьеса, Техрон, 1965.
9. «Машрута инқилоби тарихидан беш пьеса», Техрон, 1966.
10. «Ёруғ хона», пьеса, Техрон, 1962.
11. «Диктант ва бурчак», пьеса, Техрон, 1963.
12. «Сурбетлик фасли», пьеса, Техрон, 1964.
13. «Мағлуб ҳолига вой», пьеса, Техрон, 1965.
14. «Юзма-юз», пьеса, Техрон, 1967.
15. «Сигир», киносценарий, Техрон, 1970.
16. «Асал ойи», пьеса, Техрон, 2537 шаҳаншоҳий йили.

مثل پیغمبری نشان میدهد که تازه ظهور کرده است. آفتاب ریش قرمز رفته باشم، قودت دادد می‌شوم. پنجره‌ها بسته است. اطاقها خالی است. بو می‌کشم بوی سرکه و تفاله سیب را احساس می‌کنم. خانه من خالی از پدر و مادر، خالی از زن و بچه، خالی از دوست و آشنا و معشوق ... نه.. نه ، اینطور نیست ...

من هم پدر و مادر داشته‌ام، یکی هم هست که دوستش دارم، منتهی خودش اینرا نمی‌داند دوستان زیادی هم دارم که نمی‌خواهم و یخشتها نرابه بنیم. پس اینطور نتیجه میگیرم که من بهیچ وجه شباهتی به آقای افغانی ندارم. من تنها و بی‌کس نیستم. خودم را خاطر جمع میکنم. مشکل اینجاست که خودم باید این مطلب را بخودم بگویم، فکر می‌کنم و باز فکر میکنم. زاغچه بالای درخت است. ناگهان بخاطرم میرسد که از آئینه میتوان استفاده کرد، میروم اطاق بالا و هزاران خرت و پرت را کنار میزنم و می‌ایستم جلو آئینه بزرگ و گرد گرفته. حالا توی آئینه، خودم، شاخه‌ای از درخت توت و زغچه جوان را می‌بینم

آقای احمد مدقالی! باید از این مطلب، یعنی از آن چیز که امروز دیدی پند بگیری. اولاً باید بخودت بررسی دیگر و لکردی و خیال بافی بس است. ثانیاً باید غیرت کنی و بجنبی. باید خود تو از این بن بست در آری. میری خواستگاری. دیگر نباید فکراین روبکنی که من چه طور می‌تونم بازن (تصویر در آئینه سرخ می‌شود) بازن و بچه زندگی کنم. نباید توی دلت، از یاد آوری اون لحظه‌ها بلرزی و ناراحت بشی. بالاخره تو تنها نیستی. اصلاً بدرك که تنهائی. به اونای دیگر چه مربوطه، مگه این هم شد کار که يك عمر، بنشیننی و اشك بریزی. آخه مرد حسابی، همه مثل توئن توهم مثل اونایی. (تصویر آئینه به دگمه جلیقه ام خیره می‌شد، مثل اینکه میگوید: اما... اما تو... طور دیگری هستی) صرفنظر از این موضوع، چرا سراغ دوستان نمیری؟ حالا که جرات اینونداری که بری خواستگاری، باشو بر سراغ بچه‌ها بعد از سالها میگی دوستان عزیز، بالاخره اوادم، نوم شد، هیچکس از هیچکس دلخوری نیست. امشب همه تون مهمون من هستین. با این تصمیم بیرون میروم. هنوز شب نرسیده هنوز شب نرسیده و زاغچه دیگر بالا سر من نیست. با عجله میروم همه چیز را فراموش کرده‌ام، همه چیز را.

دوستانم از شنیدن حرفم خوشحال میشوند، تصمیم میگیریم و یکی از آنها به سرعت ماشینی دست و پا میکند و همه سوارش میشویم. من حاضر شده‌ام امشب سورسات همه شانرا جمع و جور کنم تا دوباره باهم باشیم. ماشین بسرعت از شهر بیرون می‌رود. سیاهی شب آرام نزدیک میشود. همه می‌خندیم، اما نه از ته دل. تصمیم میگیریم این وضع را عوض کنیم، می‌خواهم همه از ته دل بخندیم:

راز

آقای علی افغانی دارد دیوانه می‌شود، بله، دارد دیوانه می‌شود. - آقای افغانی چطور شده؟ اتفاقی افتاده؟ آخه، چه طوری داری دیوانه می‌شی؟ دست بردار نیستم هی تکرار می‌کنم:

راستی تعجب آورده، اگر قرار باشه آدم دیوانه بشه، باید جربزه و ولیاقتشو داشته باشه. من که تورو می‌شناسم آقای افغانی. آخه، تو که لیاقتشوندا ری. برمیکرد و چشم هایش را بمن میدوزد، مردمک چشم هایش مرتب باز و بسته می‌شود و من ته چشم هایش را که برنگ سبز فسفری است می‌بینم و ترس برم میدرد.

در این جریان من تنها نیستم، زاغچه جوانی بالا سر آقای افغانی در پرواز است، دائم پی بهانه می‌گردد که نزدیک شود واز صحبت‌های سردرآورد. اما بی فایده است. آقای افغانی هیچ نخواهد گفت سرش را بالا گرفته است و رو بافتاب پیش می‌رود، پیرهن دراز وزیر شلواری سفید و گشادش او را شرا روشن مینکند، ناگهان می‌یستد و چند لحظه بدون پلك زدن به خورشید چشم میدوزد. من بادقت و تعجب می‌بینم که لبها ییش باز می‌شود و آرام می‌خندد. سرم را تکان میدهم و باخودم می‌گویم: - نه دیگر، نه، کار تمام است، کار تمام است، هیچ امیدی نیست وقتی آقای افغانی راه آمده را بر میگردد من در این فکرم که چی باعث این تغییر شده است می‌خواهم بفهمم، باید بفهمم که چرا اینطور شده. حالا زاغچه بالای سرم پرواز می‌کند. من با زبان بی زبانی بهش می‌فهمانم که اشتباه کرده باید بالا سر آقای افغانی حرکت کند. بعد شروع میکنم به تجزیه و تحلیل قضا یا و اینطور نتیجه میگیرم:

- آها، همه اینها در اثر بیچارگی و تنهائی است.

آقای افغانی در آن خانه بزرگ، تنها و بی‌کس، بدون پدر و مادر، بدون زن و بچه، بدون دوست و آشنا و معشوق انقدر نشسته و خود خوری کرده که بالاخره کارش با اینجا کشیده است. توی آن حیاط بزرگ که درخت گردویی مثل غول بیابان پاهایش را جلو پنجره تکیه داده است و درمیان مرده ريك گنذیده نیاکان مرحومش که توی اطاقها وزیر زمین ها ولوست هر کس که باشد دیوانه می‌شود تقصیر افغانی، تقصیر آقای افغانی نیست. راه می‌افتم می‌روم به خانه. در را باز می‌کنم، حیات بزرگ با درخت توت غول پیکری که پاهایش را جلوی پنجره تکیه داده و مرده ريك نیاکان مرحوم که همه جا را انباشته است، مرا می‌بلعند و من مثل اینکه توی دهانه ی غاری

یکی از زنها از توی ماشین بیرون میآید - همان زن لاغرو نمکین - ،
و بقیه توی ماشین هستند. انگار دارند ته مانده سفره‌رامی بلعند. زن می آید
نزدیک من:

- تو چرا نیومدی؟ از مآبدت میآد؟

- نه ، چرا بدم بیاد؟ ... عشقم نکشید! ایتطورخو شتر بودم.

- زن می پرسید :

- زن داری؟

- نه ، اما ... اما عاشقم.

- عاشق؟ عاشق کی؟ ... بیچاره اگر میومدی بهت نشون میدادم که

عاشقی یعنی چی؟

- دست خودم نیست، تاره اگر میومدم ... آخه من و آقای افنانی کسی

رونداریم. نه پدر و نه مادر ، نه زن و نه بچه ، نه دوست و نه آشنا و نه
معشوقه ...

- پس تو نمیدونی عاشق کی هستی؟ عقلت پاره سنگ می بره.

- می دونم، اما ... اکه خواب‌های لعنتی بذارن، میفهمم و ضح از چه

قراره .

آخه میدونی؟ توحیاط مایه درخت توت بزرگ هست که پاها شو جلو

پنجره تکیه داده و هر وقت که من اون زیر بخوابم.

- چطور می‌شه ؟

- خواب‌های عجیب و غریب و در هم و بر هم می بینم .

- خواب چی را می بینی؟

- خواب او تو .

- چطوری می بینی؟

- می بینم که تنشو تیکه تیکه کرده ... یا توی یه چوب افتاده و سیاه

شده و یه زاغچه داره بالا سرش می پره. یا اینکه من مرده ام و اون با چادر

سیاه اوامده بالا سرم نشسته زار میزنه و شیون می‌گه که این مال من بود،

چرا کشتیش ؟

- دیگه چی می بینی ؟

- خواب عروسیمو می بینم .

- عروسی؟ چطوری ؟

- همینطوری خیلی معمولی. لباس سفید و لباس سیاه .

توزاغچه‌ها را دوست داری؟ از شون نمی ترسی که ؟

- به حق حرفای نشیننده ! خب، دیگه ؟

- من و اون سوار ماشین می‌شویم و راه می‌افتیم یک دفه یه دره سررا

همون باز همیشه و مادو تا رومی بلعه. می‌افتیم تودره و نفله میشیم ...

- گوش کنین، یه چیز خنده دار براتون بگم.

همه سراپا گوش میشوند و من جریان آقای علی افنانی را از سر تا ته
برایشان میگویم. همه میزنیم زیرخنده، می‌خندیم و میخندیم. کم مانده است
ازخنده روده بر بشویم. ماشین را وسط راه کنار قهوه خانه ئی نگه میداریم،
میخواهم عرق بگیریم. قهوه‌چی اول نمیدهد، بالا خره با هزار التماس راضیش
میکنیم که هرچه دارد برایشان بیاورد. با کلنگ و فانوس راه می‌افتد. من هم
به نبالش میروم. جایی را در کمرکش کوه نشان کرده. زمین را می‌کنیم و از توی
صندوق حصیری چند بطر عرق بیرون میاوریم .

بعد راه می‌افتیم و میرویم. راننده ماشین را حسابی میراند. ماشین را
پای کوه لب رودخانه نگه میدارد. بساط شام و عرق را توی ماشین پهن می‌کنیم
و همه مشغول می‌شویم. اما بچه‌ها بخوردن خالی عرق یاغذاقانع نیستند .
بمن میگویند بساطشان تکمیل نیست. کیفشان کوه نیست و من ... و من میدانم
که مقصودشان چیست. ولی آخرو وسط صحرا. پای کوه ؟ اما کارمشکلی نبود
راننده دیک چشم بهمزدن رفت و باد و تا برگشت یکی چاق بود و خنده رو،
اما یکی لاغرو نمکین من از ماشین بیرون میروم و روی سنگی می نشینم هر
چهار نفر توی ماشین هستند، زنه‌ها هم نشانده‌اند پهلوی خود شان. از توی
ماشین می خواهند که من برایشان آواز بخوانم و یکی با دهنش مشغول
تارزدن میشود. من گریه ام می‌گیرد، یکی از زنها از توی ماشین سرک می‌کشد:

- چونی یه دهن واسه ما بخون دیگه .

من گریه ام را فرو میخورم و میگویم:

- اول بگو اون تارشو بزنه .

صدای تار بند اومد و من شعری را که خودم ساخته ام زمزمه می‌کنم .
باوازم من می خندند، صدای زنها از توی ماشین با زمزمه من قاطی میشود.
اما من بدون توجه بانها صدایم را، که بصدای زاغچه شبیه تراست تا بصدای
خودم سرداده‌ام .

* * *

رگبار خنده از داخل ماشین بطرف من سرازیر میشود. اصرار میکنند که باز
هم بخوانم . بله اصرار ! با اعتراض میگویم، دیگر حوصله اش را ندارم ،
تارخودتان را بزنید و کیف خودتان را بکنید، من دیگر نمیخوانم. صدای تاراز
نوشنیده میشود. من دیگر تو خیالات خودم هستم. در خیال درخت توت و گردو.
در فکر آقای افنانی و فکر زاغچه جوان و سایه ای که آنشب پشت خانه
پنهان شد .

من فرامیکنم - در میروم و میام طرف شهر، توی خیالات خودم غرقم .
به فکر او میافتم. دونفری زیزدرخت کنار نردبان نشسته ایم.
من او را محکم بغل کرده ام. او پاهای لخت و سفیدش را روی هم انداخته
و بانگشهای بازی میکنه . میگویم :

- توجقدر بچه ای!

جواب میدهد:

- بچه هم بودی.

واخم هایش را بهم نزدیک میکند.

وقتی به شهر میرسم شب از نصفه هایش گذشته . بطرف خانه ی خودم
نمیروم. یکر است میروم سراغ خانه دخترک . اما خانه اش مثل يك قفس
خالی است.

صدا میزنم، فریاد میکشم، دیوارها را لمس میکنم. نه، نه همه چیز
بمن میگویند که قفس خالیست، قفس خالیست. میشنم روی سکو، کوچه
خلوت خلوت است، حتی سگ های ولگرد همیشگی هم نیستند، سرفه سرفه
میکنم، بخودم میگیرم توتنها نیستی، حالا در باز میشود و صدایت میکنند .
اما اینها همه اش خیالی بیش نیست. حال و خیال دیگه ، پاك كافه و پكرم .
چیزی قلمم را فشار میدهد. روی تکه کاغذی تندتند مینوسیم: «اگر روزی
مثل آقای افغانی شدم همه اش تقصیر من نیست... اگر دروغ گفته باشی
دیگر مرا نخواهی دید. من دیگر پیر شده ام و دوره ی عشق و عاشقی گذشته .»
بعد سنگی لای کاغذ میگذارم و از روی دیوار پرتابش میکنم به حیاط. احساس
میکنم کسی از توی تاریکی تهدیدم میکند، مرتب تهدید میکند. میروم طرف
خانه خود مان و میگیرم میخوام. از خواب بیدار میشوم میبینم زیر درخت توت
افتاده ام. بعد میبینم زاغچه جوان آمده و بالای سرم نشسته و صدای کسی
را میشنوم که زار میزند، زار میزند و تهدید آمیز گریه میکند.

توی آفتاب راه میروم. مردی پشت سرم میآید و می گوید:

- چطور شده ؟ آقای مدقالی... اتفاقی افتاده؟ آخه چه طوری داری

دیوونه میشی؟

من اهمیت نمیدهم و بی توجه رو بافتاب راه میروم. آفتاب مثل پنجره ای
باز میشود، نور زرد و عجیبی را قی میکند. انگار کاسه ی آب گرمی روی سرم
می ریزند. سرم را بالا میگیرم، اما آن مرد دست بردار نیست و مرتب میگوید.
- راستی تعجب آورده، اگر قرار باشه آدم دیوونه بشه، باید جربزه
و لیاقتشو داشته باشه، من که تور و میشناسم، تو که لیاقتشونداری .
می ایستم و نگاهش میکنم، مردك می ترسد و يك قدم عقب میرود. من دوباره
توی آفتاب راه میروم . پیره ن دراز و شلوار گشادم تکان میخورد. آفتاب
صورتهم را میسوزاند. باخودم میگویم:

- به بینم، تو چن سالته؟

-- اوه، میگن سی سال . اما میدونم که کلبی تو کاره. خیلی بیشتر از سی
سالمه . پیش خود مون بمونه ، آخه با این عمر مون همه جور می شه
فکرشو کرد.

- پس... طفلك... تو مریضی...،

گریه ام میگیرد. بالتماس دامنش رامیگیرم :

- نکومریض، مریض مثل آقای افغانی میشه که زاغچه سیاهه همیشه
بالاسرش میپره. من که تنهانیستم، من هیچوقت تنها نبوده ام. زن چاق هم
از ماشین زیاد میشود، بعد دو نفری به طرف ماشین تازه ای میروند که تازه
از راه رسیده. من همان طور روی تخته سنگ نشسته ام. دهنم مزه عرق
ترشیده و تخم مرغ گندیده میدهد. اما بچه ها همانطور توی ماشین هستند
و حسابی مست کرده اند. ماشین را جلو عقب می کنند. می ایستند جلوم
میخندند و آواز میخوانند، بادهنشان صدای تار در میاورند. یکی از آنها را
دیو جیبی اش را باز می کند و از پنجره ماشین بیرون میاورد. صدای وحشناکی
بیابان را فرامیگیرد. اما من دلم میخواهد گریه کنم، دلم میخواهد گریه کنم،
بدون اینکه خودم بخوام حرف بزنم. صدائی در گلویم میگوید :

- میدونین اون کیه؟ میدونین من کیم؟ من درخت توت هستم و پاهامو
دراز کرده مودارم گرم میشم.

بچه ها می خندند، چنان میخندند که انگار موتور بزرگ غرش کنان دارد
نزدیکم می شود. ناچار گوشه هایم رامیگیرم .

انها باز ماشین راجلو و عقب می برند و دسته جمعی در حالیکه ادای
مرادر میآورند شروع میکنند بخواندن. آخر من کی همچو آوازی داشتیم؟
سنگ بزرگ از زمین برمیدارم. این را که میبیند به سرعت ماشین را
میرانند و میروند. سنگ را پشت سرشان سوت میکنم و چند لحظه بعد ،
تنها میمانم وسط صحرا .

شب مدتی است سر رسیده. من پیاده راه میافتم و جاده را بالا میآیم
و کوه را پشت سرم میگذارم. بطرف شهر نزدیک میشوم ، اما دیگر جایی را نمیبینم.
توی خیالات خودم، وقتی به جلو قهوه خانه خارج شهر میرسم بخود میآیم.
قهوه چی چراغ زنبوریش را روشن کرده روی سکوی کنار دکان نشسته . رادیوی
کهنه ای از زیر صندلی زق میزند، نزدیک میشوم و میپرسم:

- عرق میدی بخورم ؟

- د؟ بروگمشو !

با صدای گرفته می گویم :

- خودم جاشو بلدم. تو فقط کلنگو بده. خودم میرم ورمیدارم. قهوه چی
بلند میشود و سنگی را از زمین برمیدارد .

که دوتا متوفیات اومدند ورد شدند، هیچکدام آشنا نبودند، سومی سید علی بود که نگر داشت و دو نفری که کنارش نشسته بودند، با تعجب اینور آنور جاده نگاه کردند و من از در عقبی رفتم بالا. دوتا جنازه کف ماشین بود و آن دوتا آدم لاغر که نشسته بودند کنار سید علی، برگشتند و مرا نگاه کردند، ماشین دو باره راه افتاد و من اتوبوس بزرگی را دیدم که پر بود از زن های سیاهپوش و پشت سرماراه می‌اومد، هر وقت که مانند می‌کردیم اونم‌تند می‌کرد و آگه سید علی آرام می‌رفت اونم یواش می‌کرد.

سید علی گفت: «کجاها بودی پسر؟»

سید خندید و گفت: «چه جوری اومدین بیرون؟»

گفتم: «به کلکی زدیم که اومدیم بیرون.»

گفتم: «باعمورفته بودم مفت خوری.»

آفتاب از شیشه کرد عقب ماشین افتاده بود روصورت، خودم راکشیدم کنار تابوت‌ها و یه وری افتادم رو توپره کاهی که بالا سر مرده‌ها گذاشته بودند.

به سید گفتم: «امروز کارو کاسیت خوبه، دوتا دوتا می‌بری.»

سید خندید و یک دفعه جلو خنده‌اش را گرفت و گفت «خدا از تقسیراتشون

بگذر...»

و آن دوتا آدم لاغر برگشتند و مرا نگاه کردند، هر دو نفر چشم‌های ریز و جانه کوچولو داشتند، اونقدر شبیه هم بودند که آدم فکر می‌کرد یه سیبوی از وسط نصف کرده‌اند. ماشین ما خیلی تند می‌رفت، بادلبه‌های دراز کلاه‌سید راتکان تکان می‌داد و من به خیالم که کله سیدبال می‌زند. همین جوری تماشا می‌کردم و هر وقت که کله سید تندتر بال می‌زد، من خنده‌ام گفتم: «معلومه که کجا میرم، میرم پیش دای بیرون.»

سید گفت: «فکریه کار دیگه باش، بهتره باز بری پیش حاج عباس»

سوهان یز، پیش دای بزرگ که شکم آدم سیر نمیشه.»

گفتم: «کار دای بزرگ هرچی باشه از کار دای کوچک خیلی بهتره،

مگه قه؟»

سید گفت: «دای کوچک؟»

خنده‌اش گرفت و بعد گفت: «اون که یه جونور خساییه، رودست همه

زده.»

گفتم: «هر جوری بشه که من نمی‌تونم برم پیش دای کوچک، اون

یه عملة مفتی می‌خواد که تا از سرکار و کاسبی برگشت هرچی گیرش اومده

پریزه کف دست اون، تازه کار و کاسبی خودشم که می‌دونی رونقی نداره.»

سد گفت: «من چه می‌دونم والله، هر دوسروته یک کرباسن، مگه

— پیرمردها همیشه اینطور راه میرن.

ناگهان میبینم که آفتاب مثل گلوله آتش نزدیک می‌آید و نزدیک تر می‌آید و می‌چسبد روی گونه‌هایم. احساس خوشی میکنم. شادی مثل جیوه توی مهره‌هایم می‌لغزد و پائین می‌رود. لبهایم از هیجان باز میشود. می‌خندم.

مردی که پشت سرم می‌آید، می‌ایستد و پا صدای آرامی می‌گوید:

— نه دیگه، کارتمومه، کارتمومه، هیچ امید نیست.

ببالای سرم نگاه میکنیم، زا غچه جوان را میبینم که گاه بالا سر من و گاه بالا سر آن مرد غریبه پرواز میکند و سرتکان میدهد، سرتکان میدهد.

از کوچه خاکی گدا خونه رد شدیم و اومدیم خیابان. عمو پرسید: «حالا می‌خوای چه کار بکنی؟»

من گفتم: «میرم قم پیش دای بزرگ، گدائی به من نمی‌سازه.»

عمو گفت: «بازم میری قم؟ اما یادت باشه که پیش دای بزرگ هیچوقت سروسامان نمی‌گیری، اون دیگه زوارش دررفته، زور آخرو و می‌زنه، امروز فردا اونم می‌افته توهمین خط من ودائی کوچیکت.»

من گفتم: «من یکی دیگه گدایی نمی‌تونم، حوصله‌ام سر رفته، تازه از گدا بگیرا می‌ترسم، یواش کمین می‌کنن و سر بزنگاه آدمو گیر میانرن، من که زهره ترک میشم، دل تودلم نمی‌مونه.»

عمو گفت: «حالا که می‌خوای بری قم، برو، به امان خدا، اما من یکی قم بیانستم، این جا بیشتر بهم می‌سازه، اکه یه وقت دیدم که دنیا بهم تنگ شد: شاید سری به اون طرفا بزنم.»

و از زیر لباسش یک عدد پنجه ابو الفضل آورد بیرون و من بهتم زد که اینو از کجا پیدا کرده یا از کجا کش رفته، عمو خندید و گفت که اونو از انبار زده، همون روزی که جنازه گدای تفرشی را برده بود توی انباری، از زیر یه تابوت کهنه پیدا کرده بوده، باهم پیاده اومدیم دم جاده.

عمو گفت: «پس تومیری پیش دای بزرگ، خب برو، به سلامت، اما اکه دای کوچکه رودیدی سلام منو بهش برسون و بهش بگو که من حرفشو گوش کردم و پشیمونم نیستم و خیلی مخلصش هستم.»

گفتم: «اگه گیر بیافتی و دوباره ببرنت اون توچی؟»

عمو گفت: «خدا کریمه، اونوقت یه کلک دیگه جور می‌کنم و می‌آم بیرون.» و با عجله رفت سراغ سه پیرزن سیاهپوش که کنار به کنار هم جلو سنگ تراشی‌ها ایستاده بودند.

و من هم رفتم دم جاده و منتظر ماشین متوفیات شدم. دمدمه‌های ظهر بود

از کوزه کمی دوغ ریخت توی یه کاسه لعابی، واز زیر عبا که انداخته بود روی ماشین، يك تکه نان برید و داد دست من، نان را خرد کردم و ریختم توی دوغ و گفتم: «دائی کوچک کجاس؟»
دائی گفت: «ازش بی خبرم، مدتهاس که پیداش نشده، الهی که هیچوقت پیداش نشه.»

دو تا سرباز باعجله از توی صحن آمدند و رفتند بیرون. يك دسنة كفتار از سردر بزرگ پریدند و نشستند کنار حوض، چند نفر طلبه از حجره‌ها آمدند کنار حوض، كفتارها پرکشیدند و دوباره برگشتند سر جای اولشان. جماعت برای نماز توی صحن صف می‌بستند که من به دائی بزرگ خبر دادم: «آقا او مدن.»

دائیم زیارت نامه‌ها را گذاشت روی صندوق واز هولفدونی آمد بیرون و رفت که وضو بگیره. ومن باکاسه دوغ خودم را کشیدم توی زیر زمینی و نشستم رو صندوق کاغذها، هوا داشت سرد می‌شد، توی يك تکه آینه، عکس چند کوه بریده بریده پیدا بود و می‌دیدم که چه جوری ابرها آرام آرام روی کوه‌ها جمع می‌شوند. از دریچه کوچک روبرو که نگاه کردم، آفتاب به جور سردی بالای مهمانخانه می‌لرزید. يك دفعه پایهای دائی کوچک پیداشد، صدای عباس کوچولو بشنو شنیدم که توی بغل دائی کوچک زار می‌زد، صدای عباس که برید، صدای پای سربازها بلند شد که آمدند ورد شدند. و پشت سر آنها چند حمال جنازه‌ای را آوردند و بیچیدند داخل صحن.

* * *

گداها را تو خاک فرج راه نمی‌دادند. من ودائی بزرگ با هزار كلك رفتیم تو، همه چارو چراغانی کرده بودند، ختم یه کاشی بود که دو روز پیش خاکش کرده بودند. قاری‌ها و مداح‌ها خود راتوی عبا پیچیده وردیف هم نشستند بودند، باد می‌آمد، زنبوری‌ها صدای خفه و يك نواخت داشتند.
دائی گفت: «چه خبره؟ خیلی شلوغه.»

چند نفر سید چائی می‌دادند وعده زیادی دهندشون می‌جنید، گل‌ها را که آورده بودند، ریخته بود زیر دست و پای عملة قبرستان.

دائی گفت: «دنبال شیخ محمد می‌کردم، اگه دیدی خبرم کن.»
از جلوصف قاری‌ها و مداح‌ها گذشتیم و رفتیم کنار مقبره آخر قبرستون، شیخ محمد نشسته بود روی سکو و ماه را تماشا می‌کرد که مثل هیزم نیم‌سوخته در آسان شعله می‌کشید، مارا که دید بلند شد ودائی بزرگ از زیر عبا بسته‌ای بیرون آورد و داد به شیخ محمد که گرفت و خداحافظی کرد و راه افتاد. من ودائی نشستم روی سکو که خستگی در بکنیم. پیرمرد خمیده‌ای توی يك در شکه بچه، هیزم آورد و خالی کرد جلوی پای مادوتا.

دائی بزرگ این کارو نمی‌کنه؟ اگه دائی کوچک از خاک فرج به ابو حسین وازا بو حسین به نو واز نو به وادی السلام میره و گدائی می‌کنه، دائی بزرگ هم هی خرت و پر تشوازدروازه کاشون به چل دخترن واز چل دخترن به شازده حمزه می‌کشه، آخرش هم دائی کوچک یه جوری شکمشو سیرمی‌کنه و دائی بزرگ همیشه خدا گشنه‌س.»

اون دو نفر بر کشتند و منو نگاه کردند و منم بر گشتم واتو بوسونگاه کردم آن‌ها که توی اتوبوس نشسته بودند صورت‌هاشان پشت نقاب سیاه بود و من به خیالم که همه از شمایل بیرون اومده، سوار ماشین شده‌اند.

* * *

دائی بزرگو تو دخمه‌ش پیدا نکردم. از دروازه ری رفته بود. سراغش را آن حوالی از هیشکی نتونستم بگیرم، بی‌خبر بساطشو جمع کرده، شبانه فلنگو بسته بود. کنار مهمانخانه ارم از زیارتنامه فروشا شنیدم که کنار در صدراعظمی چپیده توی يك هولفدونی کوچک. زید که گشتم پیداش کردم، با ماشین چاپ و دم و دستگاهش رفته بود توی يك زبر زمین که درگاه کوتاهی داشت و سه ناپله می‌خورد و می‌رسید به دخمه‌خاکی نموری که با مرکب و خرده ریز کاغذ کثیف شده بود.

دائی بزرگم نشسته بود روی صندوق کاغذ زیارت نامه می‌دوخت، عینك سفید و کوچکش را زده بود و زیارت نامه‌ها را گذاشته بود روی زانو، دسته می‌کرد و با حوصله می‌دوخت و عبا پارو پوره‌شو پهن کرده بود و ماشین چاپ واز بابت من هیچ دلواپس نبود، همانطور که نشسته بود، سرش را برد بالا و منو که دید هیچ بهم نگفت که این همه وقت کجا بوده، و من ماتم برده بود و تو این فکر بودم که شبها چه جوری این تومی خوابه، همان‌جا نشستم روپله‌ها. دوتاگدا آمدند و زیارت نامه خریدند، دائی به هر کدام يك دسته زیارت نامه داد، پولارو گرفت و ریخت توی قوطی حلبی که زیر ماشین آویزون بود و به من گفت: «خوب شد که اومدی، زیارت نامه تموم شده، از فردا ماشینو راه میندازم که دوباره چاپ بزنی.»

واونائی را که روی زانو پیچیده بود نشانم داد. من گفتم: «من که نمی‌تونم پیام این تو، مگه می‌تونم؟»

قدمن بلندتر از قد دائی بزرگ بود. دائی سرفه کرد و گفت: «اگه صندوق کاغذ و بکشیم اونور، توهم می‌تونی بیای تو.»

از داخل صحن دو نفر سرباز آمدند و رفتند طرف بازارچه. دائی گفت: دهر جوری شده باید بیای تو، فردا پس فردا من تومد رسه گرفتارم.»

از توی صحن صدای اذان بلند شد. دائی گفت: «اذان ظهره، تو هم لا بد گرسنه‌ته؟»

یکی پرسید: «خودش نیس؟»

من گفتم: «نه، خودش نیس.»

گدای دوم گفت: «کی میآد؟»

من گفتم: «نمی‌دونم، امروز و فردا که نمیآد.»

گداها دوروبر زبرزمینی را پائیدند و گفتند: «یعنی می‌خوای بگی که

دیگه نمیآد؟»

ومن گفتم: «امروز و فردا نیامد، روز بعد شاید پیداش بشه.»

گدا گفت: «تومی تونی زیارت نامه بهمون بدی؟»

من گفتم: «تموم شده، داریم دو باره چاپ موزنیم، حاضر که شد بیاین

از خودش بگیرین.»

گدای اول گفت: «پول میدیم، مجانی نمی‌خواییم.»

من گفتم: «مأم هیچوقت مجانی نمی‌فروشیم، پول می‌گیریم.»

گداها کله‌ها را کشیدند بیرون ودائی او وقت کله‌دائی کوچکمو دیدم

که یک دفعه آمد تو، عباسشو باننها دستش بغل کرده بود و آستین

راستش، خالی، کنار تنش تکان می‌خورد.

منو که دید گفت: «های بچه، تو این جایی؟»

گفتم: «آره، من این جام.»

و چار چشمی همه‌جا را نگاه کرد و گفت: «بالاخره پیداش کردم، اومده

تو این هولفدونی قایم شده و فکر کرده که می‌تونه از دست من در بره، آره؟

چند روزه اومدین این‌جا؟»

من گفتم: «من نمی‌دونم، من از همه چی بی‌خبرم.»

دائی کوچکم خندید و گفت: «بهت گفته که این جوری جواب منو بدی،

ها؟»

ماشین راول کردم و گفتم: «نه، اون خبر نداره، و هیچ چی بهم نگفته.»

عباص کوچولو دهانشو باز کرد که جیغ بکشد، ومن دوتا دندان بلند تو

دهنش دیدم.

دائی کوچکم گفت: «ببینم چیزی نداری بدیم این بچه بخوره؟»

توی کاسه دوغ ریختم و با یک تکه نان دادم دستش، نان را با دندان پاره

کرد و گذاشت دهن عباسش که جیغ‌هایش تمام شد، ومن دو باره رفتم سروقت

ماشین.

دائی کوچک گفت: «راستشو بگو، این پیر سگ کجا رفته؟»

من گفتم: «من نمی‌دونم، شاید رفته طلب‌هاشو جمع وجود بکنه.»

دائیم گفت: «آره، طلب‌هاشو! امروز سبج خودم آخرهای سرحوض

دیدمش، می‌دونی با کی دیدمش؟ باشخ محمد.»

دائی گفت: «بلن شو بریم.»

من گفتم: «این‌جا چیزی گیرمون نمیآد که بخوریم؟»

دائیم گفت: «بریم بهتره، تو کوزه هنوزم دوغ داریم.»

بلند که شدیم چند نفر سرباز آمدند و از کنار ما رد شدند و رفتند توی

مقبره‌ آخر که شیشه‌های شکسته داشت و صدای پاهاشونو شنیدیم که دور

خود چرخ زدند و بعد آمدند بیرون، و باعجله رفتند طرف صف قاری‌ها و مداح‌ها.

و من ودائی‌راه افتادیم طرف در بیرونی، از کنار صف قاری‌ها که رد می‌شدیم

زمزمه‌ آلهائی را که سیر بودند و قران می‌خواندند می‌شنیدیم. دائی جلوتر از

من می‌رفت و من همی برمی‌گشتم و پشت سرمو نگاه می‌کردم. جلو آخرین

مقبره قبرستون، هیزم‌ها شعله کشیده می‌سوختند.

صبح آفتاب نزده، من و دائی، دو نفری صندوق کاغذو از زیر زمین

کشیدیم بیرون و گذاشتیم جلو در. هوا بیشتر از دیروزا بری بود و کوه‌ها

دیگر توی آینه دیده نمی‌شدند. دائی زیارت نامه‌ها را پر کرد توی پیت

خالی و گذاشت پشت ماشین، توی کاسه دوغ ریخت و برام نون برید و از زیر

زمین آمد بیرون و من خودمو کشیدم تو. کلیشه‌ها را به ماشین بسته بود و

همه چیز حاضر بود، کاغذها را چیده بودند روی سکوی چوبی و من می‌تونستم

کار کنم.

دائی بزرگ گفت: «مواظب باش که کس نبیندت، اگه یکی هم اومد،

هیچ چی بهش نگو.»

جعبه راطوری کشیدیم جلو در بچه که فقط باریکه‌ای از بیرون

پیداماند، و من رفتم کنار ماشین، یک دسته کاغذ گذاشتم بالای ماشین و

بر گشتم از باریکه‌ خالی بالای جعبه نگاه کردم، دائیم پاشو گذاشته بود

روی جعبه و من انگشتان پیرو خمیده‌اش را که با مرکب سیاه شده بود

می‌دیدم. از پشت دریچه‌ جلویی چند نفر رد شدند و پشت آن‌ها عده‌ای فرار

کردند. و من یک صفحه کاغذ گذاشتم لبه‌ ماشین، دسته را بردم بالا و کشیدم،

ماشین باسر و صدا کاغذ را بلعید و من رفتم عقب ماشین، روی کاغذ باخط

درشتی افتاده بود: «یا ارحم الراحمین.»

عصری سه نفر گدا آمدند که زیارت نامه بخوند، گداها صندوق کاغذ

و از جلو دریچه کنار زدند و کله‌هاشان را آوردند تو، منو که دیدند

بهتشان زد.

ماشین رد کرد و بعد دو تایی گره بزرگی زیر صفحه مرکب زدیم و طناب را دادیم بیرون دست اونایی که منتظر بودند، و از کف ماشین گرفتیم و تکان دادیم که از جا کنده شد و رفت جلو، طناب را محکم کشیدند، و ماشین کشیده شد و رفت توی پیاده رو و قوطی حلبی روی زمین سرو صدا کرد، دو تا گدماشین را بلند کردند و پیرمرد کروک کالسکه را کنار زد، ماشین را گذاشتند کف کالسکه و با گونی بزرگی روشو پوشاندند و خرت پرتها را ریختند روی گونی. چراغ را خاموش کردیم و رفتیم بیرون. همه جا خلوت بود و تنها صدای نفس نفس او نائی که کنار دیوارها و زیر گونی ها خوابیده بودند شنیده می شد. شب چربخوسوی بود. ما از وسط سایه روشن ها رد شدیم و رفتیم بیرون. جلوتر از همه پیرمرد با کالسکه اش می رفت و بعد از او دو گدای بلند قد و بالاخره من و دائی بزرگ پشت سر همه اونا. کوههای بریده را وقتی از روی پل رد می شدیم دیدم و ابرها را که کنار رفته بود و ماه، بالای قله بلند کوهی شعله می کشید. پیرمرد ایستاد و کالسکه اش را کشید کنار و با صدای بلند گفت: «های نرین جلو، اونو نکاکنین، ماه، ماهو نکاکنین.»

ایستادیم و ماه را نگاه کردیم. چیز سیاهی داشت ماه را آرام آرام از ته می خورد و بالا می آمد.

دائیم گفت: «ماه گرفته.»

یکی از گداها گفت: «یه چیز سیاهی روش افتاده و باهاش گلاویزه.»

هوا تاریک شد و ما به لبه پل تکیه کردیم. باد سردی از توی رودخانه می آمد و بوی نمک و آب صابون می آورد.

دائیم گفت: «بریم، بریم دیگه.»

پیرمرد گفت: «نه، بهتره سبر کنیم ببینیم چی میشه.»

ایستادیم و همه زل زدیم به ماه و آسمان. یکی از گداها گفت: «چطور میشه که ماه می گیره؟»

هیشکی جواب نداد. اتوبوس بزرگی آمد و از روی پل رد شد، چراغهایش روشن بود، مرد، گندهای را به میله وسط اتوبوس طناب پیچ کرده بودند. حاشیه باریک وطلانی ماه از پائین سیاهی پیدا شد.

دائیم گفت: «خدارو شکر که داره باز میشه.»

پیرمرد گفت: «حالا بریم.»

از جاده خاکی رفتیم پائین، صدای سوت قطار بلند شد و پشت سر آن ضربه چرخها روی خط آهن. از وسط چند تا درخت گذشتیم و رفتیم توی تاریکی، کنار دیوار کوتاهی ماشین متوفیات ایستاده بود. صدای خنده سیدعلی را شنیدم که بلند بلند خندید و بعد گفت: «به آب و نون رسیدی بچه.»

ذلیلیم، علیلم، بیچاره ام، کمکش نمی کنین؟»

همین طور که فحش می داد آمد و نشست جلو در بچه و هوار کشید: «بچه! های بچه!»

عباس کوچولو بیدار توی بغلش بود، عباس کوچولو هیچوقت نمی خوابید. دائی کوچکم بازسدام کرد: «آهای بچه! چرا حرف نمی زنی؟»

من باز جواب ندادم و همانطور ساکت، توی تاریکی نشستم، دائی کوچکم گفت: «چرا لال شدی، من که چشمتو می بینم، بیدار نشستی و جواب منو نمیدی؟»

گفتم: «چی می خوای؟»

گفت: «پیرسک اومده یانه؟»

گفتم: «هنوز نیومده.»

گفت: «یه وقت بهم دروغ نکی؟»

گفتم: «خب، تو که منومی بینی، اگه اومده بود اونم می دیدی.»

دائی کوچکم گفت: «خب، حالا چیزی نداری بدم عباس بخوره؟»

از کوزه کمی دوغ ریختم توی کاسه و یک تکه نان بریدم و دادم بالا. دائی نان را بادندان تکه کرد و داد دست عباسش، و خودش یک جرعه دوغ خورد و گفت: «امشب می خوام زودتر برم، امشب نمی خوام بیرون باشم، امشب ماه می گیره و من می ترسم، می خوام برم توقهمه خونه بخوابم، می خوام برم چار بندون و گوشه ای گیر بیارم و بخوابم.»

باقی دوغ را گرفت جلود هن عباسش که همه راهرت هرت کشید بالا. من گفتم: «ماه واسه چی می گیره دائی؟»

دائی کوچکم با التماس گفت: «حرفشونزن، مگه نمی بینی که می ترسم؟» و عباسش با صدای بلند شروع به گریه کرد.

دائی بزرگ از تاریکی روبرو پیدا شد، دوگدا پشت سرش بودند و چند قدم دورتر پیرمرد خمیده ای بایک کالسکه بچه پیش می اومد. هر چهار نفر ایستادند جلوزیر زمینی، دائی بزرگ منوصدا کرد، و بعد خودش را به زور کشید توی زیر زمینی و گفت: «خیلی تاریکه، چشم چشم رو نمی بینه.»

من چراغ را روشن کردم. دائیم گفت: «این خرت پرتارو یریزین بیرون.»

و من عرچه که دم دستم بود جمع کردم و ریختم بیرون، و آن دو نفر گدا همه را توی یک صندوق چوبی جمع کردند. دائی پیرمرد را صدا زد، پیرمرد طناب کلفتی را داد دست دائی، دائیم طناب را از حلقه های اطراف

دائی بزرگم می گفت: «این دفعه اگره گیرش بیفتیم مارولومیده.»
 دائی کوچکم دشمن همه چیز بود، دائی کوچکم به همه چیز فحش می داد،
 غروب هاموقع بر گشتنم روی پلمی ایستادم که حلوا بخورم. مرداب های
 کوچک و بزرگ رودخانه را نگاه می کردم که هرروز جا عوض می کردند و کوچک
 و بزرگ می شدند، بی خودی خیالات می کردم، و آن شب که ماه آمده بود بالای
 رودخانه و من کنار حاشیه پل سرک می کشیدم تا عکس ماه را توی همه مرداب ها
 ببینم، يك دفعه دائی کوچکم پیداش شد و دستشو گذاشت رو شانه ام و
 گفت: «های بیچه چه مرگته، داری، چه کار می کنی؟ چی می خوی؟»
 او هم شروع کرد به سرک کشیدن، عباسش هم که توی کیسه بود
 شروع کرد به سرک کشیدن.

دائی کوچکم گفت: «راستشو بگو، دنبال چی می گردی؟»
 گفتم: «دنبال ماه می کردم، می خوام بدونم تو اون یکيام هسیانه.»
 دائی کوچکم گفت: «آها، اون پیرسک یادت داده که این جوری بگی،
 آره؟»

گفتم: «نه، دائی بزرگم هیچ چی نگفته، هیچ چی یادم نداده.»

خورجین منورانداز کرد و گفت: «این توچی هسی؟»

گفتم: «هیچ چی، یه مشت شمع و آت آشغال.»

گفت: «شمع و زیارت نامه، آره؟»

گدای بلند قدی که از کنار ما می گذشت ناله کرد: «بیا به نذر حضرت
 عباس شمع بخر، بیا به نذر حضرت معصومه کمکم کن.»
 دائی کوچکم گفت: «خب، حالا بگو ببینم کدوم گوری رفتین و قایم
 شدین!»

من گفتم: «هیچ جا قایم نشدیم.»

دائی کوچکم گفت: «های های، تو فکر می کنی که من نمی دونم؟ من یادم
 نرفته که عباسم گشنه س، یادم نرفته که اون همه چی داره و من هیچ چی
 ندارم.»

عباسش از توی کیسه گریه کرد، ماه حرکت کرده بود و رفته بود
 توی مرداب دیگر. بوی صابون از همه جا بلند بود، راه افتادم و خودم را
 کشیدم توی تاریکی، می خواستم از کنار سنگ تراشی ها بزنم در برم، برگشتم
 و نگاه که کردم دائی کوچکم را دیدم که باعجله پشت سر من می اومد، شروع
 به دویدن کردم، و وقتی ایستادم که به شاه ابراهیم رسیده بودم.

صدای چرخ های خسته قطار را شنیدم که روی خط آهن می کوبید و
 می گذشت، و صدای دار کویی را که از توی شب می آمد، و صدای دار کوب
 دیگری را از رودخانه، که اولی را جواب می گفت.

منم خندیدم. دائمی گفت: «چه خبره؟ واسه چی می خندی؟»
 من نخندیدم، سید علی هم نخندید.
 از آنور دیوار صدای کلنگ می آمد. قبر می کردند.

آفتاب سردی افتاده بود تو پیاده رو و مردم صف بسته بودند به تماشای
 چند پیر مردی که دست بسته کنار هم راهشان می بردند. آن ها را از
 دخمه های دروازه کاشان جمع کرده بودند. پیشاپیش آن ها ازابه بزرگی که
 چند ماشین چاپ اسقاط بارش بود حرکت می کرد. جلودر صدراعظمی که
 رسیدند دائی کوچکم را دیدم که وسط مردم داد و هوار راه انداخته بود
 و خوشحالی می کرد، عباسش را تویک کیسه لحاف تازه جا داده به گردنش
 آویخته بود، تنها دستش را که آزاد بود دور سرتکان می داد و می خندید
 و فحش می داد. دائی کوچکم به گداها، زیارت نامه فروش ها، مداح ها، به
 پیرمرد ها و چایچی ها فحش می داد.

زیر زمین تازه مون تو شاه ابراهیم بود، روبروی خط آهن. پنجره بزرگی
 داشت که از او نجایم رفتیم توو بیرون می اومدیم. در زیر زمین را گل گرفته
 بودند. دیوار کوتاهی جلوه پنجره بود و پشت دیوار باغستانی بود با درخت
 های پیرو شکسته و بی ثمر. از پشت باغستان خط آهن رد می شد، و قطار زنگ
 زده ای را موقع طلوع و غروب آفتاب از روی سینه خود راه می داد.

دائی بزرگم کم بیرون می رفت، روزها تو خونه بودومی نشست پشت
 ماشین چاپ، یا جزوه ها رو می دوخت، شب هائی که حاج آقا بزرگ برای نماز
 به صحن می رفت من خبرش می کردم، از توی قبرستون آهسته می زد و می رفت
 نماز که کسی نبیندش. و من تمام روز را خورجین بدوش می رفتم این و آن ور
 چار بندان، وادی السلام، سرحوض، شازده حمزه، چل دخترن، گداها مرا
 می شناختند، گوشه ای هم دیگر را گیر می آوردیم و من زیارت نامه ها را بهشون
 می دادم، خودم خیلی کم تو خیابان آستانه آفتابی می شدم. گداها مرا
 می شناختند، زیارت نامه ها را می ریختند توی سبد و شمع ها رام می ریختند روی
 زیارت نامه ها و داد می زدند: «شمع زیارت نامه، شمع، زیارت نامه، بیا به
 نذر حضرت عباس شمع بخر، زیارت نامه بخر، بیا به نذر حصومه کمکم کن.»
 همیشه تو حاشیه ها بودم، دائی بزرگم گفته بود که مواظب خودم
 باشم تا دائی کوچکم نبیند.

پنهان می‌شد، کنار خط آهن که رسیدیم، من دانی کوچکم را دیدم که پشت به ما نشسته بود کنار دیوار و بادیه بزرگی آتش کنارش بود که باقاشق چوبی تند تند می‌ریخت تو حلق عباسش. دانی بزرگم متوجه نشد و من چیزی نگفتم و ترسیدم هول بکنه.

برگشتن شب شده بود، حالا دیگه حسابی برف می‌اومد، و من می‌ترسیدم که زیر زمینو نتونیم پیدا بکنیم. نرسیده به خونه، دائیم باسست کرد و گفت: «های بچه... فکر می‌کنی ایناکی ان؟»

جماعت زیادی پشت دیوار جمع شده بودند، همه کز کرده وساکت، و یه عده به زبر درخت‌ها پناه برده بودند، و دورتر از آنها گداها صف بسته بودند.

دائیم گفت: «مرده خاک می‌کنن، نه؟»

آنوردیوار کلنگ می‌زدند، صدای خفه‌ای از زمین بلند می‌شد، و بعد صدای خفه‌ای از آمدها، انگار که کلنگ را برتن آنها می‌زنند، صدای ماشین آمد، برگشتم و سیدعلی را دیدم که از «متوفیات» پیاده شد و آمد جلو، یواشکی خندید و چیزی نگفت. منم خندیدم. ماه ارغوانی از زیر ابرها پیدا شده بود، چند لحظه منتظر شدند و چهار نفر جنازه‌ای را از توی ماشین آوردند بیرون و بردند آنوردیوار، و من تا چشم‌دائی بزرگمو دوردیدم، پریدم توی «متوفیات»، سید علی هم اومد. در حالی که هر دو می‌خندیدیم مثل باد راه افتادیم طرف وادی السلام.

سیدعلی کنار دیوارنشسته بود و گریه می‌کرد، غیر از اون، کس دیگه‌ای گریه نمی‌کرد. و من هر کاری کردم که سید گریه نکنه، نمی‌تونستم. اومی گفت: «دلم سراومده، دلم سراومده.»

ماه مثل چتری که بازش بکنند از وسط ابرها افتاد توی وادی السلام و مارفتیم زیرچتر. تمام شهر در خواب بود، چراغ‌های صحن را که می‌دیدم خیال می‌کردم خیری می‌خواد بشه. ماشین کوچکی آمد، زن جوانی که قد بلندی داشت و چادر سیاهی سرش کرده بود، از ماشین پیاده شد و پشت سرش سه مرد تنومند آمدند بیرون. زن چیزی را به سینه می‌فشرد، آن‌ها طرف یکی از قبرها رفتند و کنار به کنار هم نشستند، یک نفر آدم دیلاق

چند روز بود که دنبال دانی بزرگم می‌گشتند و دانی بزرگم از خونه بیرون نمی‌رفت، همه‌ش کار می‌کرد، ریش و پشمش قاطی هم شده بود. هرروز چندبار صدای دانی کوچک را از پشت دیوار می‌شنیدیم که این و آن ورمی رفت و همه شاه ابراهیمو زیرپا می‌گذاشت و فحش می‌داد، به ترسوها و دانی بزرگم فحش می‌داد، دانی بزرگم بروی خودش نمی‌آورد، صدای قطار که از پشت باغستان رد می‌شد صدای ماشین چاپ رامی بلعید. ما، دو تائی کار می‌کردیم، چاپ شده‌ها را تا می‌کردیم، می‌دوختیم، و هوا که تاریک می‌شد، من با خورجین پرمی‌زدم بیرون، شهر شلوغ بود، کسب و کارما پر بیدک نبود، و هر جا که می‌رفتم سایه‌دائی کوچک و عباسشو می‌دیدم.

شب دیروقت رسیدم خونه، عمو جانمو دیدم که توی حیاط روپله‌ها نشسته بود، پاهایش را دراز کرده بود زیر باران ریزی که تازه شروع شده بود، بسته بزرگی کنارش بود و منتظر بود که برود ایستگاه. دائیم سرشو از پنجره زیر زمین آورده بود بیرون و باهاش صحبت می‌کرد، من که وارد شدم دائیم به عمو جانم می‌گفت: «چرا برمی‌گردی؟ برمی‌گردی که چه کار بکنی؟» عمو گفت: «میرم، نیاس یه جا بمونم، اکه به قیافه م عادت بکنن کارم زار و چیزی عاید نمیشه.»

دانی گفت: «کار تو که کار نیس، پول گدایی برکت نداره.»

عمو گفت: «تا امروزش که داشته.»

دانی گفت: «تو که ماشاءالله تن و بدنت سالمه، می‌تونی از یه کار درست و حسابی بچسی، آخه گدائیم شدکار؟» عمو گفت: «همه کارا گدائیه، و همه گدان، من یه جورشم و تو هم یه جورشی.»

دائیم گفت: «تا آدم مجبور نشه نیاس گدایی بکنه.»

عمو گفت: «آدم بالاخره مجبور میشه، دیر یا زود مجبور میشه.»

سوت قطار بلند شد. عمو بچه‌ش را برداشت و گفت: «من رفتم، شاید به کله‌م زد و دوباره برگشتم.»
ورفت طرف ایستگاه من و دانی رفتیم زیر زمین و فانوس را روشن کردیم و نشستیم سر سفره.

از زیر زمین که اومدیم بیرون، هوا ملایم بود و بفهمی نفهمی برف می‌اومد، دانی بزرگم خورجین پر را داد دست من و خودش فانوس را برداشت، در را قفل کردیم و راه افتادیم، بالای ایستگاه سایه ملایم ماه را دیدیم که پشت

بود و جلو مقبره‌ها خوردنی چیده بودند و قبرستان پر بود از قارئین و مداح‌ها و طلاب که گوش تا گوش نشسته بودند. دائی کوچک با تنها دستش من و دائی بزرگو هل می‌داد و می‌خواست که بریم تو. در را بسته بودند و دوتا پاسبان ایستاده بودند آن‌ور در آهنی. دائی بزرگ گفت: «نمیشه رفت تو، بر گردیم خاک فرج، امشب چله دوتا تهرانی اونجاس.»

گداها همه سرک کشیدند، ماهم سرک کشیدیم. اونائی که توقبرستان به دند، تو دیس‌های بزرگ پلو خوردند. گداها ناله کردند، عباس دائی کوچکم از تو کیسه ش ناله کرد: «گشمه.»

و پاسبانی که پشت در ایستاده بود گفت: «سروصدا راه تندازین، دارن واسه فقرا آتش می‌پزن، ساکت باشین، صبر کنین به همه تون می‌رسه.» مادیکه نرفتیم خاک فرج، نشستیم جلو در.

شب درازی بود، همه ساکت و منتظر بودند، همچو ساکت که اگه صدای دارکوب از توی حرم نمی‌اومد، من می‌تونستم غل غل پاتیل‌های آتش را از ته قبرستون بشنوم.

جلو در پیدا شد، چند دقیقه ایستاد، و بعد مثل این که دوست یا آشنائی را صدا بکند، دست‌ها را جلو دهان گرفت و داد زد: «وادی السلام های... وادی السلام!»

نزدیک خانه که رسیدیم، سپیدی زده بود و قطار بزرگی از روی خط آهن رد می‌شد، من از اینور باغستان دیدم که این یکی، غیر از قطارهای دیگر است، قناری‌های زیادی را دوتادور و اکون‌ها دیدم که از هر کدام لاشه‌ای آویزان بود و پیرمرد چاقی سطل بدست روی لاشه‌ها آب می‌پاشید. از بلندی پریدم پایین و خواستم بیچم توی کوچه که صدای دائی بزرگو شنیدم که گفت: «نرو جلو بچه، نرو جلو.»

عده‌ای سیاه پوش، ماشین چاپ دائی بزرگو طناب پیچ کرده بودند و از روی زمین می‌کشیدند، کاری بزرگی اول کوچه بود که چند سرباز روی آن ایستاده بودند، کمک کردند و ماشین را سوار کاری کردند و راه افتادند، و پشت سر آن‌ها دومرد که هر کدام یک بغل زیارت نامه بهمراه داشتند از زیر زمین آمدند بیرون و آخر سردائی کوچکم باعباسش پیدا شد، سفره نان و کوزه دوغ هام دستش بود. کاری که راه افتاد صدای سوت قطاری بلند شد، دائی کوچکم رفت نشست کنار دیوار باغ و در حالی که نان را تکه تکه می‌کرد و می‌کرد تو حلق عباسش ما را تماشا کرد. دائی بزرگم رفت جلو و گفت: «حالا دیگه راحت شدی؟»

دائی کوچکم بربرما را نگاه کرد و یه دفه زد زیر گریه، عباسشم بادهان پرشروع به گریه کرد. و من به آسمان و به ماه که مثل چتری بالا سرما باز شده بود نگاه کردم، دائی بزرگ خم شد و یه لقمه نان برداشت و شروع به خوردن کرد، من همین طور تماشا شون می‌کردم که شب آرام آرام رنگ عوض کرد و سپیدی زد. دائی بزرگم گفت: «بریم.»

من گفتم: «بریم کجا؟»

دائی کوچکم گفت: «بریم ابوحنسین، امروز روز خیرات و مبراته.»

دائی بزرگم گفت: «نه، اونجا گداها را راه نمیدن، بریم وادی السلام.» و سه تائی رفتیم وادی السلام.

من و دائی بزرگم جلو ترودائی کوچکم باعباسش پشت سرما رفتیم قبرستان نو، گداها را راه نمی‌دادند، ما را هم راه ندادند. همه‌جا چراغانی

ФЕРЕЙДУН ТОНЕКАБЎНИЙ

Ҳозирги замон форс адабиётининг ўткир ҳажвнависларидан бири Ферейдун Тонекабўнийдир. У 1937 йилда Теҳрон шаҳрида дунёга келди. Унинг отаси мактаб директори, онаси эса ўқитувчи эди. Ўрта мактабни тугатганидан сўнг 1955 йилда Теҳрон университетининг адабиёт факультетига ўқишга кирди. 1959 йилда университетни тугатиб, Теҳрон ва Караж шаҳарлари мактабларида форс тили ва адабиётидан дарс берди. Кейинчалик маориф вазирлигига ишга кирди.

Ёзувчининг биринчи ҳикоялар тўплами 1962 йилда «Ер асири» номи билан Теҳронда босилиб чиқди. Биринчи ҳикояси — «Қафасдаги одам» бундан аввалроқ матбуотда эълон қилинган эди. Ёш адиб ўша ҳикояларидаёқ мамлакатда юз бераётган салбий ҳодисаларни, одамларнинг нималардандир қўрқиб, ҳадикда яшаётганлигини моҳирона тасвирлади.

60- йиллар Эрон ижтимоий-сиёсий ҳаёти иқтисодий тараққиёт суръатининг тезлашганлиги ва бир туркум маданий ислоҳотларнинг ўтказилиши билан характерлидир. Гарчи расмий матбуот «Шоҳ ва халқ инқилоби» ёки «Оқ инқилоб» шиори ниқоби остида ўтказилаётган бу маданий ислоҳотларни оғиз кўпиртириб тарғиб қилган бўлса ҳам, унинг асл моҳияти шоҳ тузуми, унинг халқ орасидаги мавқеини мустаҳкамлаш ҳамда мамлакатда пайдо бўлаётган янги буржуазия манфаатини ҳимоя қилишдан иборат эканлигини фақат илғор зиёлиларгина илғаб олдилар. Ф. Тонекабўний ана шундай зиёлиларга мансуб зукко ёзувчи эди. Эронда рўй бераётган ижтимоий ўзгаришлар оқибатида сармоядорлик кучаяётганлиги ва унинг соясида оддий халқ иложсиз аҳволда, чор-ночор қолаётганлиги адиб ҳикояларининг асосий мағзини ташкил этади.

Қизиғи шундаки, ёзувчи ўз китобларига давр руҳини акс эттирувчи рамзий номлар топади: «Шатранж пиёдалари» (1965 й.), «Қора тун юлдузлари» (1968 й.), «Безовта шаҳар хотиралари» (1969 й.) каби. Ф. Тонекабўний охириги тўплами учун давлат хавфсизлиги органлари томонидан ҳибсга олиниб, олти ой қамоқ жазосига ҳукм қилинди. Чунки асарларини қайси усул ва шаклда ёзма син уларда ижтимоий-сиёсий тузумга нисбатан танқидий руҳ сезилиб туради.

Ф. Тонекабўний 1971 йилда «Пул — қийматлар меёридир» номи ижтимоий-сиёсий мақола ва очерклар тўпламининг нашр эттирди. Икки йилдан сўнг шу мавзуда яна бир китобини эълон қилиши билан уни икки йил қамоқ жазосига ҳукм этдилар.

1976 йилда Ф. Тонекабўний бир гуруҳ тараққийпарвар ва эркесвар ёзувчилар билан биргаликда Эрон ёзувчилар уюшмасини ташкил этишда фаол қатнашди, бироқ кўп ўтмасдан бу уюшма таққиланди. 1977 йилда эса уюшма яна тикланиб, Ф. Тонекабўний бошқарув аъзоси этиб сайланди. Эрон ёзувчилар уюшмаси инқилоб даврида (1979 й.) мамлакат сиёсий ҳаётида фаол қатнашди ва шоҳ

истибдодига қарши курашда илғор кайфиятдаги ёзувчиларни жипс-лаштиришда катта хизмат қилди.

Аммо ҳукумат тепасига келган руҳонийлар гуруҳи 1983 йилнинг февралидан бошлаб демократик кучларга қарши қаттиқ ҳужумга ўтди. Эрон халқ партиясини тор-мор қилди ва минглаб илғор жамоат арбоблари, санъаткорлар ва олимларни қамоққа ташлади. Ф. Тонекабўний ҳам кўпгина тараққийпарвар ёзувчилар қатори мамлакатдан чиқиб кетишга мажбур бўлди. У ҳозирги пайтда ГФРда яшайди ва у ерда «Эрон ёзувчилари ва санъаткорлари» ойномасини нашр этмоқда.

Ёзувчи ўз ижодида Эрон жамиятининг маънавий қашшоқлиги сабабларини, ижодкор зиёлиларнинг мешчанликка юз тутаётган қисми ҳаётини бадий тадқиқ этади. У мамлакатда пишиб етилаётган бўҳрон аломатларини 1979 йил инқилобидан аввалроқ кўра билди ва ўзининг «Хаёлпараст одам ва тимсоҳ» ҳикоясида киноя, рамзлар воситасида акс эттирди.

70- йилларда Эронга нефть туфайли мисли кўрилмаган даражада бойлик оқиб кела бошлади. Бундан эса фақат олий табақа вакиллари нафланар, уларнинг роҳат-фароғатда яшаши учун бутун қулайликлар, дабдабали сарой, қасрлар, меҳмонхоналар қурилди. Ёнма-ён эса оч-яланғоч, қашшоқ халқ чироқсиз ва сувсиз кулбаларда тирбанд бўлиб яшарди. Илғор ижодкор буни кўрмаслиги ва сезмаслиги мумкин эмас эди. У ўзининг «Такси ҳайдовчиси», «Қолоқ ва илғор мамлакатлар», «2009— йил», «Саводсизликка қарши кураш» ҳикояларида шу мавзунини кўтариб, шаҳаншоҳнинг «буюк маданият» ҳақидаги шиорини фош этди. Ҳажвиёт бобида А. Деҳ-худо, М. Жамолзода, С. Ҳидоят, С. Чубак, И. Беҳ-Озин, Ол-Аҳмад анъаналарини ўзига хос бадий воситалар билан давом эттириб, форс адабиётида муносиб ўрин эгаллади.

Ф. ТОНЕКАБЎНИЙНИНГ БАДИЙ АСАРЛАРИ:

1. «Ер асири», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1963.
2. «Шатранж пиёдаси», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1966.
3. «Қора тун юлдузлари», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1968.
4. «Безовта шаҳар хотиралари», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1972.
5. «Саодатли замин», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1972.
6. «Темир йўл устида ўйин», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1977.
7. «Икки саёҳат ораси», ҳикоялар тўплами, 1978.

چاپ زدند و به در و دیوار نقش کردند و برای آن که مبارزه با بیسوادی در تاریخ جهان جاودان شود با حروف عظیمی که از شهر به آسانی خوانده می‌شد، روی بدنه کوه‌ها نقر کردند.

با این تفصیلات قاعده می‌بایستی دیگر آدم بیسوادی وجود نداشته باشد. اما به سبب زیادی توالد و تناسل هنوز چند میلیون بیسواد در هر کشوری باقی بود و مسئولان امر عجله داشتند که هرچه زودتر این گروه باقی مانده را با بسواد کنند و بعد به همه مردم کشورهای جهان بپردازند. بنابراین پس از مدتها تفکر و تعمق، چاره‌ای اندیشیدند و برای کسانی که به سرعت امر مبارزه با بیسوادی کمک کنند، جایزه‌های کلانی معین کردند، جایزه‌هایی که هفتاد اتوموبیل و من طلا در برابرش کودکان و مسخره بود.

شش‌ماه بعد این فکر بکر نتیجه داد و یک مخترع جوان که از مدرسه حرفه‌ای فارغ التحصیل شده بود ماشین «مبارزه با بیسوادی» را اختراع کرد. ماشین به اندازه‌های مختلف، یک نفره، چند نفره یادسته جمعی ساخته می‌شد و کوچک ترین نمونه‌اش به اندازه یک اطاقک تلفن بود. از ساختمان دستگاه اطلاعی نداریم. (مخترع جوان اسرار آنرا کاملاً مخفی نگاهداشته و ماشین را به نام خود به ثبت داده بود). ولی طرز کار آن بسیار ساده بود آدم بیسوادی را در دستگاه قرار می‌دادند، دستگاه را روشن می‌کردند، (دستگاه با برق دو بیست و بیست ولت کار می‌کرد). پس از یک دقیقه، آن شخص را که باسواد شده بود، از دستگاه بیرون می‌کشیدند. درحقیقت بجای یک ماه یا یک سال، برای باسواد کردن هر بیسوادی فقط یک دقیقه وقت صرف می‌شد، و این سرفه چوبی در وقت فوق العاده اهمیت داشت.

پس از آن که متخصصان ماشین نمونه را آزمایش کردند و درستی کار آن تصدیق و تضمین شد و مخترع جوان جایزه را گرفت، ماشین بزرگ اصلی رانصب کردند و به کار انداختند. در کنار این ماشین فرمانی گذاشته شده بود و روی آن شماره‌هایی به چشم می‌خورد. مثل یخچال که درجه ملایم و سرد و خیلی سرد دارد، این دستگاه هم شماره‌ها و درجه‌هایی داشت. اگر اهرم را روی شماره یک می‌گذاشتند، در یک دقیقه باسواد بیرون می‌داد. اگر روی شش می‌گذاشتند، کسی که در شش دقیقه دوره ابتدایی را تمام کرده بود، بیرون می‌آمد. درجه نه برای دوره اول دبیرستان، درجه دوازده برای دیپلم و درجه شانزده برای لیسانس بود. از لیسانس به بالا رومی بایست دو آتشه بکنند. یعنی داوطلب را در فرم مخصوص دیگری بگذارند و مجدداً دو دقیقه یا چهار دقیقه حرارت بدهند. در صورت اول فوق لیسانس و در صورت اول فوق لیسانی و در صورت دوم دکتر بیرون می‌آمد.

این ماشین که به کار افتاد، شهرت مخترع جوان در سراسر جهان پیچید، سیل جایزه و مدال و نشان و دعوت رسمی بود که برای او می‌رسید.

ماشین مبارزه با بیسوادی

سال ۱۹۹۵ بود. مبارزه با بیسوادی با شدت و سرعت روزافزونی جریان داشت. دولت‌ها تمام بودجه خود را به مبارزه با بیسوادی اختصاص داده بودند. پاسبان‌ها بجای باتون مدادهای عظیم الجثه‌ای به کمرشان آویخته بودند و با آن به فرق کسانی که در نظم عمومی اخلال می‌کردند می‌کوبیدند. سرنیزه سربازان به مصرف تراشیدن قلم درشت می‌رسید. مجازات‌های جریمه و شلاق و زندان و اعدام از میان رفته بود. اگر راننده‌ای از چراغ قرمز رد می‌شد، مجبورش می‌کردند پشت میزاولین پاسگاه پلیس راهنمایی بنشینند و پانصد مرتبه بنویسد: «من دیگر از چراغ قرمز رد نمی‌شوم.» و اگر بچه مردم را زیر گرفته بود، می‌بایستی ده هزار بار بنویسد: «من دیگر بچه مردم را زیر نمی‌گیرم. در دکانهای قصابی و نانوايي و بقالی تابلوهای بزرگی زده بودند که: «به بیسوادها جنس فروخته نمی‌شود.» عکاس‌ها عکس آدم‌های بیسواد را نمی‌انداختند و به بیسوادها رونوشت شناسنامه نمی‌دادند (گو این که کلاس‌های مبارزه با بیسوادی برای ثبت نام چهار قطعه عکس و دو برگ رونوشت شناسنامه می‌خواستند).

مردم در صف آتوبوس و تاکسی کتاب‌های ریز و درشت ارزان قیمتی را که «مراکز تهیه خواندنی‌های بیسوادان» منتشر کرده بودند می‌خواندند و در مغازه سلمانی و واکسی و اطاق انتظار پزشکان این کتاب‌ها فراوان بود. کارمندان بارضا و رغبت بجای یک روز، سی‌روز حقوق خود را برای امر مقدس مبارزه با بیسوادی اختصاص می‌دادند. کسانی که شغل آزاد داشتند، دار و ندارشان را پول نقد می‌کردند و به حساب مخصوص «م-۷-۷» می‌ریختند. آنها هم یکی یکی ریق رحمت را سر می‌کشیدند و در عوض هفتاد اتوموبیلی که یکجا برده بودند، پشت سر چنان‌شان راه می‌افتاد و با هفتصد من طلا و هفت تن نقره‌ای که به رسم جایزه گرفته بودند برایشان مقبره با شکوهی می‌ساختند تا به عنوان مظهر از خود گذشتگی و فداکاری، زیارتگاه آیندگان باشد.

ماه شعر را که باید شعار انجمن مبارزه با بیسوادی باشد، به مسابقه گذاشته بودیم و در آخر این شعر برنده شده بود:

اندرون از طعام خالی دارتا در او نور معرفت بینسی
از آن پس این بیت را روی تمام کاغذهای مارک دار و کتابهای درسی

در باره علوم و ادبیات در عصر حجر و زبان‌های آن دوره و ریشه‌های لغات و اشتقاق واژه‌ها و خصوصیات دستوری آن زبانها و شاخه‌ها و انشعابات آن بحث می‌کردند. نه خسته می‌شدند و نه گرسنه و هیچ چیز حواس‌شان را پرت نمی‌کرد. حتی اگر بغل گوش‌شان آدم هم می‌کشتمند، نه سرشان را برمی‌گرداندند و نه بحث‌شان را قطع می‌کردند. مادر مرده‌ها، انگار نه انگار که اهل این کره خاکی هستند.

از همه کشورها سفارش خرید ماشین به مخترع جوان داده می‌شد و شش ماه و یک سال منتظر می‌ماندند، تا ماشین‌شان حاضر و فرستاده شود. از ژاپن سفارش دستگاهی داده شد که بجای برق باترانزیستور و باتری کار کند. این ماشین فوراً آماده شد و در مدت کمی گروه زیادی باسواد بیرون داد که به باسوادهای ژاپنی یا باسوادهای ترانزیستوری معروف شدند.

یکی از شرکت‌های نفتی برای صحراهای آسیا و آفریقا دستگاهی را سفارش داد که بانفت کار کند. چون در آنجاها برق نبود یا گران بود و در عوض فقط فراوان و ارزان بود. این دستگاه روی درجه‌شانزده مهندس و متخصص نفت بیرون می‌داد. اما یک روز در اثر غفلت متصدی دستگاه فتیله زیاد بالا آمد و دود زد. در نتیجه، گروهی دود زده و سیاه شده از دستگاه بیرون آمدند. شرکت آن‌ها را به عنوان مهندس و متخصص قبول نکرد و مثل کارگرساده به کار واداشت.

در این میان دستگاه اصلی بخوبی کار می‌کرد. گروه گروه بیسواد که از گوشه و کنار جمع آوری کرده بودند با کامیون کمپرسی می‌آوردند و در مخزن آن خالی می‌کردند و از سمت دیگر دستگاه باسوادهای حسابی، تروتمیز و بسته بندی شده (بدون دخالت کارگر) تحویل می‌گرفتند. و نزدیک بود کارمبارزه با بیسوادی تمام شود که در اثر غفلت متصدی برق دو حادثه ناگوار پیش آمد.

حادثه اول این بود که متصدی برق که در اثر اضافه کاری‌های فراوان و بیخوابی‌های زیاد، خسته و کوفته شده بود چرتش برد و از کنترل دستگاه غافل ماند. و بعلم نامعلومی و لتاژ برق ناگهان پایین آمد و نصف شد. تا متصدی از خواب بپرد و متوجه این موضوع بشود، دستگاه چند هزار دیپلمه و لیسانسیه بیرون داده بود که متأسفانه در اثر کافی نبودن حرارت خوب عمل نیامده بودند و برشته نشده بودند و همه‌شان خمیر و فطیر بودند. گرچه مطالب کتاب‌های درسی را بخوبی حفظ شده بودند و بدون یک کلمه پس و پیش همه را باز گومی کردند، با این همه به اندازه خرسرشان نمی‌شد.

حادثه دوم شب بعد اتفاق افتاد، متصدی برق برای محکم کاری و لتاژ برق را بالا برد. در نتیجه، محصولات دستگاه بیش از اندازه حرارت دیدند و سوختند.

در خروجی مخزن دستگاه راکه باز کردند، چشمتان روز بدنیدند، تعداد بیشماری پروفسورهای لاغر چروکیده پوست و استخوانی بالباس‌های کهنه و نخ‌نمایی که به تنشان زار میزد و عینک‌های ذره‌بینی ته استکانی که به چشم داشتند، از دستگاه بیرون ریختند، در حالی که باحرارت زاید الوصفی

سه نوع خوشبختی

رفته بودیم خواستگاری . پدر دختر يك در يك در آمد و پرسید :
« - آقا به چه کاری مشغولند؟ »
گفتم: « - من ... من ... ،، تدریس می کنم ... یعنی درس می دهم ،،
معلم هستم. »

جلو خودش را گرفت که نگویید: «به...!» مرد با ادبی بود. گفت :
« - صحیح! » بعد سکوت شد. سکوتی که ناراحت کننده بود. مثل این که
سررسیده باشید و میچ صمیمی ترین رفیق تان را سر بزنگاه دزدی گرفته
باشید و ندانید چه بکنید و چه بگویید.
در آخر پدر دختر سکوت را این طور شکست:
« - حالا چرا شما میان این همه شغل، معلمی را انتخاب کرده اید؟ »
لبخند زدم. توی صورتش لبخند زدم. از آن لبخندهای زورکی و باسمة ای
وبی معنی:

« - والله، چه عرض کنم. این طور پیش آمد. کاملاً تصادفی. ولی
شاید هم تقصیر بازی های دوران کودکی باشد. آخر ما، منظور منم و دوستانم،
همیشه مدرسه بازی می کردیم، همیشه هم من معلم می شدم. »
عموی دختر گفت: « - بله، صحیح است، العلم فی الصغر كالنقش
فی المبحر. »

چه می دانم . شاید می خواست جلو من معلم قمیز در کند. باز خدا پدرش
را بیمارزد که نگفت: « - من علمنی حرفاً... »

باز سکوت شد. و باز پدر دختر بود که سکوت را شکست:
« - حالا شما چرا سعی نمی کنید توی شرکت نفت کاری پیدا کنید؟ »
« - شرکت نفت؟! »

« - بله، چه عیبی دارد. « - عیب؟ عیبی ندارد. نخیر، منظورم عیب نبود.
ولی راستش، تا به حال به این موضوع فکر نکرده بودم. یعنی به صرافتش
نیفتاده بودم. ولی ... »
« - ولی چه؟! »

« - راستش، فکر نمی کنم من به درد شرکت نفت بخورم. یعنی شرکت
نفت به من احتیاجی داشته باشد. چون من خودم را برای معلمی آماده
کرده ام ... »

« - ای آقا، چه حرف ها می زنید. مدرک دارید؟ »

« - بله »

« - انگلیسی بلدید؟ »

« - ای ، تنه پته ای می کنم. »

« - معافی دارید؟ »

« - بله. »

« - پارتی دارید؟ »

« - پارتی! منظورتان... »

سرتکان دادم:

« - فکر نمی کنم، نخیر، نه ، ندارم. »

« - نمی توانید گیر بیاورید؟ »

سؤال ابلهانه ای بود. از کجا می توانستم گیر بیاورم؟ توی ستون
نیازمندی ها آگهی کنم: « یک پارتی مهم و کار برمورد نیاز است. »
جوابی به او ندادم. نگاهش کردم. فقط نگاهش کردم. و فهمیدم که
دیگر کار از کار گذشته است. حوصله اش را پاک سر برده بودم. شروع
کرد دست به سر مان کند:
« - بسیار خوب، من روی این موضوع مطالعه می کنم، بعداً نتیجه را
خدمتتان عرض می کنم. »

بلند شدیم و بیرون آمدیم. مادر و مادر بزرگ و عمه و خاله، فکر
دختر را از کله شان بیرون انداخته بودند و به شرکت نفت فکر می کردند.

* * *

انگار رفته ایم خواستگاری شرکت نفت و شرکت نفت جواب مان کرده.

* * *

از رو نرفتیم. بار دیگر رفتیم خواستگاری . جای دیگر. پدر دختر يك
در يك در آمد و پرسید:

« - آقا به چه کاری مشغولند؟ »

گفتم: « - من ... من ... ،، تدریس می کنم ... یعنی درس می دهم ...
معلم هستم. »

این یکی صاف گفت: « - به ...! »

باز خدا پدرش را بیمارزد که نگفت: « - معلمی هم شد کار؟! » اما چنان
نگاهی به مادر دختر انداخت که انگار بگوید:

« - بخشکی شناس! »

بعد سکوت شد. سکوتی کشنده، به طوری که برای شکستن سکوت
نزدیک بود از دهنم بپرد و بگویم : معلمی شغلی شریفی است ...

در هر حال گفت و گو و چانه زدن فایده‌ای نداشت، این جا هم دست به سر شده بودیم. پدر دختر به عنوان آخرین سخن، محکم و قاطع گفت:
«- جانم، شما جوانید، برای خودتان عرض می‌کنم، سستی و کاهلی خوب نیست، دست و پایی بکنید، شرکت نفت، سازمان برنامه، یک جایی که بشود رویش حساب کرد.»

هنوز از رو نرفته بودیم. بار دیگر رفتیم خواستگاری. جای دیگر، پدر دیگر. - ببخشید! - دختر دیگر.

پدر دختریک دریک در آمد و پرسید:

«- آقا به چه کاری مشغولند؟»

سرخ شدم، اما تصمیم گرفتم جا خالی نکنم. محکم و با اطمینان گفتم:

«- درس می‌دهم. معلم.»

و مردك نه گذاشت و نه ورداشت، گفت:

«- معلمی هم شد کار؟! آن هم تو این دور وزمانه. برای خانم‌ها، ای، بدنیست. ولی برای آقایان...» بعد لبهایش روی هم فشار داد و دو گوشه لبش را پایین کشید.

عموی دختر فیلسوفانه سری تکان داد و گفت: معلم چو کانونی از آتش است همه کار او سوزش و سازش است.

گفتم: «- متشکرم قربان.»

باز خدا پدرش را بیامزد که نگفت:

«استاد معلم چو بود بی آزار خرسك بازند کودکان در بازار»

پدر دختر گفت: «- بله، قربان، معلم می رود با پنجاه شصت تا سگ توله مردم از صبح تا شب سرو کله می‌زند، یکی کاغذ به کنش سنجاق می‌کند. یکی سوزن توی صندلی‌اش فرو می‌کند. یکی گچ برای سرو کله اش پرت می‌کند، پدرش را در می‌آورند، اعصابش را خردمی کنند، آن وقت شب خرد و خمیر بر می‌گردد خانه، می‌خواهد تلافی‌اش را سر دختر من در بیاورد.»

گفتم: «- قربان، خلاف به عرض تان رسانده اند. اولاً صندلی‌ها آهنی شده دیگر نمی‌شود سوزن تویش فرو کرد. ثانیاً بچه‌ها چنان بی حال شده‌اند، چنان بی حال شده‌اند که بایک من نشا در هم نمی‌شود به جست و خیزاند اخت شان.»

چنان نگاهم کرد که گفتم هم الان فتوای دیوانگی امرا می‌دهد. اما اولطف داشت. مهلتی برایم در نظر گرفت:

«- بعلاوه، آخر و عاقبت معلمی چیست؟»

خودم گفتم: «- سگتة قلبی سرکلاس.»

داشت می‌گفت: «- قربان دهند.» اما جلو خودش را گرفت. گفت:

«- از آن بدتر، دیوانگی.»

خدا پدر پدر دختر را بیامزد که سکوت را شکست:

«- حالا چرا شما میان این همه شغل، معلمی را انتخاب کرده‌اید؟»

حتی حال لبخند زدن هم نداشتیم. بر و بر نگاهش کردم. بعد گفتم:
«- و الله چه عرض کنم، این طور بیش آمد. بالا خره یکی هم باید معلم بشود دیگر.»

عموی دختر فیلسوفانه سر تکان داد و گفت:

«قرعة فال به نام من دیوانه زدند...»

گفتم: «- متشکرم قربان!»

باز خدا پدرش را بیامزد که نگفت: «- احمق الرجال معلم الاطفال.»

باز سکوت شد. و باز پدر دختر بود که گفت:

«- حالا شما چرا سعی نمی‌کنید توی ...»

«- شرکت نفت...؟»

«- عرض کنم خدمت‌تان، در این مورد تحقیقات کافی کرده‌ام. گذشته از آن که شرکت نفت به بنده، یعنی به رشته تحصیلی بنده، احتیاجی ندارد، فعلاً اصلاً و اساساً کارمند استخدام نمی‌کند. دوسه شب هم هست که این را در روزنامه‌ها آگهی می‌کند.»

فکر می‌کردم باید قانع شده باشم. قانع نشده بود:

«- ای آقا، رشته تحصیلی کدام است. کارمند استخدام نمی‌کند»

چیست. دوسه هزار تومان توی دست یکی از این کارچاق کن‌ها بگذارید...»

عموی دختر گفت: «شرکت نفت پولی نیست.»

ازش خوشم آمد، از خونسردی‌اش خوشم آمد. درست مثل این بود که

بگوید: «- شرکت نفت خیابان شاهرضا نیست، تخت جمشید است.»

پدر دختر گفت: «- بسیار خوب، پارتی...»

می‌خواستم با تاکید روی کلمات بگویم:

«- من، پارتی، ندارم!» که پدر دختر یکباره گفت:

«- سازمان برنامه چطور است؟ سازمان برنامه هم بد نیست.»

گفتم: «- بنده عرض نکردم بد است.»

«- خوب، پس چرا داخل سازمان برنامه نمی‌شوید؟»

«- آخر...»

«- آخر ندارد، حقوق خوب، مزایای خوب، بعلاوه دو روز تعطیل

در هفته...»

داشت از دهنم در می‌رفت که: «- ماسه روز در هفته تعطیل داریم،

بلاوه پانزده روز عید و چهار ماه تابستان.» دیدم خیلی احمقانه است. جلو

خودم را گرفتم.

دسته خوشبخت‌ها باشم، خوشبخت‌های اضافه حقوق و مزایای قانونی؟ خوشبخت‌های دوروز تعطیل در هفته؟ یا خوشبخت‌های خواربار و وام خانه؟ بفرمایید میل دارید من جزو کدام دسته باشم...»
پدر دختر با چشم‌های و غ زده و چهار تا شده گفت:
«... من ... من میل دارم شما رفع زحمت بفرمایید. خوش آمدید، آقاچان، خوش آمدید.»

گفتم: «... بله، صحیح می‌فرمایید.» راستی راستی داشتم دیوانه می‌شدم. من از خیر زن گرفتن گذشته بودم، اگر مادرم رضایت می‌داد که دنیا این خسارت بزرگ را متحمل شود که نسل برگزیده من ادامه پیدا نکند.
صدای پدر زن احتمالی آینده، چرتم را پاره کرد:
«... ببینم چرا شما سعی نمی‌کنید توی ...؟»
«... شرکت نفت ...؟»

«... یا دست کم سازمان برنامه...»
عمو سر تکان داد: «... چرا بانک مرکزی را نمی‌فرمایید؟»
«... بله، بانک مرکزی. حداقلش دیگر بانک مرکزی است. با خوار باری که می‌دهد و وام‌خانه...»
دیگر نفهمیدم چه شد. فقط دیدم چفت و بست دهنم شکسته است و کلمات، بی آن که من بخواهم، یا بتوانم جلوشان را بگیرم، مثل سیل بیرون می‌ریزند:

«... بله قربان، حق باشماست، کاملاً حق باشماست. طاق آسمان پاره شده و یک شرکت نفت و یک سازمان برنامه و یک بانک مرکزی افتاده پایین. کاملاً صحیح است. قرار است این بیست میلیون، ببخشید، این بیست و چهار میلیون، همه‌شان بچپند توی این سه تا اداره. هشت میلیون توی شرکت نفت، با استفاده از مزایای قانونی. هشت میلیون توی سازمان برنامه، با استفاده از فوق العاده و دو روز تعطیل در هفته، هشت میلیون توی بانک مرکزی با استفاده از خواربار و وام خانه ... راستی که خنده دار است، جداً خنده دار است، صبح به صبح اتوموبیل‌های سرویس راه می‌افتند و مردم را هشت میلیون، هشت میلیون جمع می‌کند و می‌تپانند توی آسمان خراش‌های شرکت نفت و سازمان برنامه و بانک مرکزی. عصر باز هشت میلیون، هشت میلیون سوار می‌کنند و پخش و پلاشان می‌کنند تو شهرها و خانه هاشان. ای خدا، چقدر با مزه، چقدر خنده‌دار، هشت میلیون کارمند شرکت نفت، هشت میلیون کارمند سازمان برنامه، هشت میلیون کارمند بانک مرکزی، همه خواربار به دست، با حکم اضافه حقوق و فوق العاده در بغل، با کاغذهای وام خانه توی جیب ... بیست و چهار میلیون خوشبخت که به آرزوی خودشان رسیده‌اند و دیگر آرزویی ندارند. خوشبختی‌شان حتمی است و شك و شبهه‌ای ندارد. فقط انتظار نوبت را می‌کشند تا به خوشبختی محتوم برسند. انتظار دو روز تعطیلی. انتظار روز پخش خواربار. انتظار موعد اضافه حقوق. انتظار روز بزرگی که نوبت‌شان برسد و وام‌خانه را بگیرند. بیست و چهار میلیون خوشبخت. در سه دسته هشت میلیونی. حالا قربان بفرمایید میل دارید بنده جزو کدام

گفت: «خوشامد میگه. میگه امیدوارم سفر خوش بگذره.»

حالا اگر تهران بود، یارو مثل برج زهرمارنگامان می کرد، بی خودی نگه مان می داشت و ایرادهای بنی اسرائیلی می گرفت و آخر سر هم انگار ارث پدرش را بخشیده، منتی سرمان می گذاشت و روانه مان می کرد. بله، اگر انسان هم هستند، آن ها هستند.

از آنجا رد شدیم و رسیدیم پیش مأمورانی که گذرنامه ها را نگاه می کردند. نه یکی نه دوتا، ده بیست تا. همه هم پشت میزنشسته وسخت سرگرم کار. حالا اگر تهران بود، یک نفر را می نشانند آنجا و همه ملت را می ریختند سرش. یارو هم هی به هوای تلفن زدن و جای خوردن و شاش کردن، حسابی ما را سؤال پیچ کرد.

آقایی که شما باشید، این یکی هم سلام و احوال پرسی کرد و بعد پرسید: از کجا می آید، کجا می مانید، برای چه آمدید چقدر پول دارید؟ خلاسه جابی ما را سؤال پیچ کرد.

همان جوانک شده بود دیلماج مان. طفلک چه پر نازینی بود. وقتی که گفتم یک ماهه آمدم، بازن و بیچه و دوهزار پوند پول دارم، یارو داشت شاخ درمی آورد. خیال کرد ملیونرم! تازه خبر نداشت که قراره از طریق بانک هم پول برسد. بله، پدر ناخوش، ما که مثل شماها چس خور نیستیم. می خواستی بیایی و ببینی آن روز بانک چه خبر بود، همه گروگر پول می گرفتند: پوند، دلار، مارک، فرانک. مردم پول دارند و دلشان می خواهد خرج کنند، به کسی چه. هی به خودم می گفتم چرا مردم این قدر تند می روند فرنگ، حالا می فهمم چرا. خیال دارم دیگر هر سال بروم. اگر این سالی یک ماه سفر فرنگ هم نباشد که نمی شود این خراب شده را تحمل کرد. به چه چیزش دل مان خوش باشد. نظم و ترتیبش، حق و حسابش، زندگی بی دغدغه اش؟

بگذریم، می خواستم به یارو بگویم: آقا جان، ما ملتی هستیم تروتمند و ازاد، هم نفت داریم و هم آزادی. هر جور هم که دل مان بخواهد، پول مان را خرج می کنیم و به کسی هم مربوط نیست. اما نه خیال کنید یارو فضولی کرد. فقط چشم هایش گشاد شد و ابروها را بالا برد و گفت: «دوهزار پوند برای یگماه!؟»

و زود از سر قضیه گذشت. حالا اگر تهران بود، یا رو زیر و زردچوبه ات را می پرسید. چکاره ای؟ این پول را از کجا آورده ای؟ نکند حلال نباشد و حرام باشد؟ نکند دزدی باشد؟

آخر پدر ناخوش، به توجه؟ تو راسننه؟ گیرم دزدی کرده باشم، مگر من و تو را توی یک قبر می گذارند؟

بگذریم، سرتان را درد نیاورم. این یکی هم مهری روی گذرنامه زد و خوش و بشی کرد و کارمان را راه انداخت.

حالا اگر تهران بود...

همین که از هواپیما قدم به زمین می گذاری، همه چیز عوض می شود. اما این میهماندارهای ایرانی، پدرسک ها خیال می کنند خودشان یک پا فرنگی اند. از ایبرانی جماعت بدشان می آید، عارشان می شود. نمی دانید چه رفتاری از ایبرانی جماعت بدشان می آید، عارشان می شود. نمی دانید چه رفتاری دارند. انگار از دماغ قیل افتاده اند. تکبر و تیختر و بد اخلاقی و اخم. درست مثل این که آدم چندتا قوم و خویش دهاتی داشته باشد و آن ها را دنیاال خودش انداخته باشد و وسط تهران با یک آشنای رودرولی دار روبرو شود، چه حالی به آدم دست می دهد؟ این ها هم همان جور ناراحت می شوند و خجالت می کشند. کسی هم نیست که بگوید: آجی! اگر من سوار هواپیما می شوم که تو از کجا می آوری بخوری؟ اگر این تخفیف کوفتی هم نباشد که مردم مگر مغز خر خورده اند این همه شرکت های معنبر خارجی را ول کند و با این ابوطباره های وطنی پرواز کنند.

شما را به خدا، ببینید، مقامات عالیله آمداند برای حفظ شوون مملکت و شناساندن ایران و ایرانی به جهانیان، این شرکت آبرومند را درست کرده اند و کلی پول داده اند و بوتینگ و چمبوجت خریده اند، چهارتا خاله زنک، روی نفهمی، مصالح ملک و ملت را در نظر نمی گیرند و همه رشته ها را پنبه می کنند. بگذاریم. توی سالن که راه می افتی، تا دلت می خواد تابلو: از این طرف برو، از آن طرف برو، بپیچ، بالا برو، پائین بیا، اگر گذرنامه ات فلان است، از این در برو، اگر بهمان است از آن در برو. ماز بان بلد نیستیم دیگران که بلدند و می خوانند. چسبیده بودیم به یک جوان ایرانی و او می خواند و به ما شیر فهم می کند.

آقا، فرودگاه نیست که دریاست. چقدر مرتب، چقدر تمیز. آن وقت ما یا این چس مثقال فرودگاه، خودمان را مسخره کرده ایم. اسمش را هم گذاشته ایم فرودگاه بین المللی! به عقیده من، در دوران سازندگی، در دوران صنعتی شدن، واجب است که ما یک فرودگاه آبرومند داشته باشیم، نمی گویم اندازه فرودگاه لندن، دست کم نصفش، یک چهارمش.

باری، رسیدیم پیش خانمی که ورقه آبله کوبی را می دید. نگاهی کرد و کارتی را مهر زد و داد دست مان. چقدر مهربان، چقدر خوشرو. خنده از لب هایش دور نمی شد. سلام کرد و تندتند چیزهایی گفت. از جوانک پرسیدم: «داره چی میگه؟»

می‌رسیم به تا کسی سوارشدن. مردم کنار پیاده‌رو صف کشیده بودند. تا کسی‌ها می‌آمدند و یکی یکی سوارشان می‌کردند. راننده چمدان‌ها را بالا می‌گذاشت و در را برایت باز می‌کرد و می‌بست و بعد خودش سوار می‌شد و راه می‌افتاد. حالا اگر تهران بود، اول می‌پرسید کجا می‌روی، بعدیک «نمی‌خورد» می‌گفت و باکمال بی‌ادبی گاز می‌داد و می‌رفت.

ولی از حق نباید گذشت، قدر این مملکت را بدانید، خیلی ارزانی است. یک بار تا کسی سوارشدیم، راهمان کمی دور بود، سه پوند ونیم پول دادیم، بگوچهل، چهل و پنج تومان. اینجاراننده بدبخت چهل و پنج ریال ازت بخواهد، دادت به آسمان می‌رود. آنجا تازه پنجاه پنس هم انعام دادیم. ولی، چیزی که هست، با رضا و رغبت انعام می‌دهی. چه ادبی، چه احترامی. نه مثل لندهورهای لات و بی‌ادب اینجا که از سر جاشان تکان نمی‌خورند، تازه توقع انعام هم دارند. ولی، خب، آن‌ها هم زندگی شان تأمین است. اعصاب‌شان راحت است. تلافی ناراحتی زن و بچه و خرج زندگی و فحش و کتک دیگران را سر تو در نمی‌آورند.

دم هتل که نگه داشت، هم خودش پیاده شد و هم دربان هتل جلو دوید. چه ادبی، چه احترامی، چه خوشخدمتی‌ای. هتل، چی! بزرگ، تمیز، مجلل، اعیانی، ولی قیمت‌ها در حد معقول. حالا اگر تهران بود، عین سرگردنه تو را می‌چاپیدند. راست می‌روی پول بده، چپ می‌روی پول بده، آب می‌خوری پول بده. آنجا نه، انگار صدسال است تا هفت پشتت را می‌شناسند و بهت اطمینان دارند. لب ترمی کردی، هر چه خواسته بودی حاضر بود. روز آخر که می‌آمدیم، با ادب و احترام صورت حساب را دادند دست‌مان. حالا اگر تهران بود، هر دفعه که می‌خواستی از در بیایی بیرون، یارو چنان نگاهت می‌کرد که انگار قصد فرار داری.

باری، بیشتر وقت‌مان توی فروشگاه‌ها می‌گذشت. می‌دانید که خانم حوصله موزه و نمایشگاه و این جور جاها را ندارد. سینما هم که نمی‌توانستیم برویم. زبان صاحب مردمشان سرمان نمی‌شد. زبان که نیست پدرسگ! زبان یاچوج و ماچوج است. آدم نمی‌فهمد چی تند تند بلغور می‌کنند. بنده، دوره دبیرستان کمی فرانسه خوانده‌ام، ولی خوب، بعد از این مدت، با این همه کار و گرفتاری، به کلی فراموش کرده‌ام. چندبار هم بنده‌زاده سعی کرد انگلیسی یادم بدهد، ولی با این همه فکر و خیال و ناراحتی، مگر حواس برای آدم می‌ماند.

غرض عرضم این بود که خانم صبح و عصر می‌رفت فروشگاه، بنده هم ناچار ایشان‌را همراهی می‌کردم. حسنش این است که توی هر فروشگاهی، فروشنده ایرانی پیدا می‌شود. تازه اوهم که نباشد، ایرانی فراوان است، می‌توانی ازشان کمک بگیری. به شرط این که از آن افاده‌ای هایش نباشند

آمدیم سوار اتوبوس شدیم، اتوبوس دوطبقه. چقدر نو، چقدر تمیز و مرتب. حالا اگر تهران بود، کثافت از درودیوارش بالا می‌رفت. صندلی هایش پاره بود.

راننده چمدان‌ها را از ماگرفت و مرتب آن پشت چید. حالا اگر تهران بود، اولاً که می‌گفت: چمدان داری، سوارت نمی‌کنم. سوار هم می‌کرد، دستش را به کمرش می‌زد و می‌گفت هر غلطی می‌خواهید بکنید و هر خاکی دل‌تان می‌خواهد به سر خودتان بریزید. نه ادبی، نه انسانی، نه کمکی، اتوبوس پر که شد، راه افتاد. خانم هم که مثل من سفر اولش بود، خیابان وساختمان‌ها و در و دیوار را تماشا کرد و بعد گفت: خب، اینجام که فرقی با تهرون نداره. این همه میگن لندن، لندن!

می‌دانستم همین را می‌گوید. جوابش را حاضر داشتیم. گفتم: «خانم‌جان! این چه فرمایشی است می‌فرمایید. اگر دقت فرموده باشید، می‌بینید که در همین چند دقیقه، صدای بوق اتوموبیل و اتوبوس، اصلاً و ابداً، به گوش تان نخورده است، اتوموبیل‌ها جلو همدیگر نمی‌چسبند، راه یکدیگر را نبسته‌اند، فحش و فحش‌کاری راه نینداخته‌اند. تفاوت یعنی همین دیگر. بهشت انجاست کازاری نباشد، کسی را با کسی کاری نباشد. اصل قضیه این است که اعصاب آدم راحت باشد. حالا اگر تهران بود، به همین راحتی می‌توانستی از فرود گاه به شهر بروی؟ به خدا، نه! به امام، به پیغمبر، صدبار اعصاب ناراحت می‌شد، متنسج می‌شد. انصاف هم خوب چیزی است. من هم مثل شما وطنم را دوست دارم، یک وجب از خاکش را نمی‌دهم تمام دنیا را بگیرم. من هم قبول دارم که اولیای امورشب و روز زحمت می‌کشند و جان‌فشانی و فداکاری می‌کنند. ولی، خب، ملتی که لیاقت ندارد، ندارد. کاریش نمی‌شود کرد. خودت را بکشی هم، آدم بشو نیستند. لیاقت‌را سر چوب بگذاری، بکنی توی کون شان، می‌گوزند می‌اندازندش بیرون. کاریک روز و دوروز و پنج‌سال و وده‌سال نیست. ما دست کم پانصدسال از ملل متمدن عقب‌تر هستیم. حالا چه جور می‌خواهیم برسیم، خدامی داند. هیهات، هیهات! من که چشمم آب نمی‌حورد.

رفتیم ترمینال پیاده شدیم. یکی نوار متحرک را راه انداخت. بعد رفت با راننده کمک کرد چمدان‌ها را از اتوبوس بیرون آوردند و یکی یکی روی نوار انداختند. مردم هم آرام و معقول ایستاده بودند و چمدان‌شان را که می‌دیدند، خم می‌شدند و برمی‌داشتند و می‌رفتند. نه شلوغی‌ای، نه نحس و فضاحتی. حالا اگر تهران بود. همه می‌ریختند سر راننده و داد می‌زدند: «آقای راننده، اون چمدون منه، آقای راننده اون یکی هم مال منه، چمدون منو زودتر بده برم. کاردارم».

انگار بقیه مردم کار ندارند: نه، از این قبرها نبود.

مردم. بله، آقا، قبول کنید که ما هنوز وحشی هستیم. به آن ملت می‌گویند متمدن.

باری، داشتم فروشگاه را می‌گفتم که از موضوع پرت شدیم. فروشگاه نکو، دریا بگو. در نداشت، چندین و چندطبقه، پر از پله و پله برقی و آسانسور. حالا اگر تهران بود، چس مثقال جارا برمی‌داشتند، اسمش رامی گذاشتند فروشگاه بزرگ!

همه چیز این ور و آن ور ریخته. همه چیز دم دست. دزدی چقدر آسان است. ولی مگر کسی دزدی می‌کند؟ مگر این ملت متمدن خود را این قدر کوچک می‌کند که دله دزدی کنه؟ حالا اگر تهران بود، دزدی که چه عرض کنم، یکروزه غارتش می‌کردند. البته پلیس و وکارآگاه هست. اما آن قدر مؤدبند که وجودشان را احساس نمی‌کنی. دوربین تله ویزیون هم هست. همین که می‌ایسی می‌چرخد طرفت. انگار بو می‌کشد که ایرانی هستی، شرقی هستی. بله دیگر، این‌ها را که برای خودشان نگذاشته‌اند، برای ما گذاشته‌اند. بعضی از این شرقی‌ها، ایرانی‌ها، عرب‌ها، افریقایی‌ها آن قدرگداری در آورده‌اند که آبروی همه را برده‌اند، همه را بد نام کرده‌اند. تا یارو می‌فهمد ایرانی هستی، چنان حالتی به خود می‌گیرد که انگار با دزد سابقه دار روبرو شده. بله قربان، اولیای امور این همه خرج می‌کنند، مادآ و معنآ فداکاری می‌کنند که وطن عزیز را به اجنبی‌ها بشناسانند، برای نام ایران حیثیت و آبرو کسب کنند، آن وقت چندتا ابله بی‌شعور از همه جا بی‌خبر، می‌روند با دله دزدی‌شان حیثیت مملکت را لکه دار می‌کنند، احترام وطن عزیز را به باد می‌دهند. آبروی کشور را می‌برند. یکی هم نیست بگوید: الاغ جان، تو که می‌روی دست کم سی‌چهل هزار تومان خرج می‌کنی، چرا برای سه چهار تومان، هم آبروی خودت را می‌بری و هم آبروی کشورت را. باور کنید سه چهار تومان بیشتر نیست. یکی جوراب بلند می‌کند، آن یکی پیراهن زیر، آن دیگری چندتا خرت و پرت که اصلاً معلوم هم نیست به چه دردش می‌خورد. باری، برویم سر حرفمان. حرص و جوش بیخودی نخوریم. این ملت که آدم بشو نیست، بی‌حرص و جوش ما چه فایده‌ای دارد.

خاتم را می‌گفتم. خرید کردن خانم تماشائی است. واقعاً لذت دارد. اول می‌نشینند خانه، سر فرصت، به قول خودش، لیست تهیه می‌کند. هرچه من، بچه‌ها، خودش، قوم و خویش و دوست و آشنا می‌خواهند، جدا جدا می‌نویسد. بعد هر روز می‌رود برای یکی خرید می‌کند. می‌گوید: این جور بهتر است، حواش آدم پرت نمی‌شود، قاطی نمی‌کند. حالا اگر تهران بود، با این شلوغی خیابان‌ها و راه‌بندان و وضع ترافیک مگر می‌توانستی ده‌دفعه بروی فروشگاه؟ باید یک بار می‌رفتی و به هر جان کندن بود، هر چه می‌خواستی، می‌خریدی. اما آنجا، اصلاً این حرف‌ها مطرح نیست. گفتم که،

یا از آن قالتاق‌ها که هنوز سلام نگفته، می‌خواهند سرت هوار شوند و به حساب تو، شکم و زیرشکم از غذا درآورند. بله، آقا، صلاح در این است که تا می‌توانید از ایرانی‌ها جماعت دوری کنید. خطرناک است. از هر نظر خطرناک است، ولی، خوب، چه می‌شود کرد. سفر اول است و آدم هم که زبان صاحب مرهشان را بلد نیست.

پیش خودمان بماند، یکی از همین‌ها مرا برداشت بردمحلّه سوهو. مثل ناحیه ده خودمان است دیگر. اما چیزی می‌گویم و چیزی می‌شنوید. محله تمیز، خیابان‌ها تمیز، خانه‌ها تمیز، خانم‌ها تمیز. حالا اگر تهران بود، کثافت از در و دیوار بالا می‌رفت، که چی، که چون اون نکبتی‌های بدبخت آنجا زندگی می‌کنند، نباید تیزش کرد.

آقا، کلاغه برای خانم خبر نبرد. ما هم به یاد آیام جوانی رفتیم و خاک توسری کردیم. راستش اولش رویم نمی‌شد. از آن جوان خجالت می‌کشیدم. جوانک از آن هیپی‌میپی‌ها بود. موی درازوریش بلند. ظاهرآ حشیش هم می‌کشید. خودش می‌گفت: من نمی‌کشم، به انگلیسی‌ها می‌فروشم. ولی گویا می‌کشید. هرچه بود، جوان نازنینی بود. یادش به خیر. دید من خجالت می‌کشم، خودش مقدمات کار را جور کرد و گفت: «قربان، خجالت ندارد، اینجا این چیزها مطرح نیست. این مسائل مدت‌هاست حل شده»

به این می‌گویند ملت متمدن، سال‌هاست این مسائل را برای خودش حل کرده. حالا اگر تهران بود و یکی تو رامی‌دید، اووه، رسوایی ای بار می‌آورد که آن سرش ناپیدا. تنها کسی که خبر نمی‌شد، خواجه حافظ شیرازی بود. اما آنجا، اگر بگویند کسی نگاه می‌کرد، کنجکاوی می‌کرد، اصلاً و ابداً.

زنك عجب تکه‌ای بود. تمیز و خوشگل و خوش هیكل. يك پرده هم گوشت داشت. بقیه مثل نی‌غلیان دراز و باریک بودند. من هم که می‌دانید از زن لاغر و باریک بدم می‌آید. زن باید يك پرده گوشت داشته باشد، نمونه‌اش خانم.

باری، خیالم هم از بابت مرض و این حرف‌ها راحت بود. حالا اگر تهران بود و يك بار دست از پا خطا می‌کردی، سال‌های سال باید توانش را پس می‌دادی. هزارچور کوفت و مرض می‌گرفتی. اما آنجا نه همه سالم و تمیز. يك بار هم رفتیم به مغازه‌ای. پسرک می‌گفت: اسمش سکس شاپ است. آقا، جاناتان خالی، همه آلات و ادوات را آنجا گذاشته بودند. البته مصنوعی، نه طبیعی. مردم هم، از زن و مرد، می‌آمدند و معقول و مؤدب، تماشا می‌کردند و چیزی می‌خواستند، می‌خریدند. حالا اگر تهران بود، مگر جرات می‌کردی آنجا بگذاری، از ترس آبرو. فردا هزارچور حرف برایت درمی‌آوردند. مردش جرات نمی‌کرد آنجا برود، چه رسد به زن و دختر

يك بار به اتفاق خانم رفته بودیم برای بنده شلوار بخریم. رفتم توی اتاقك كه امتحانش كنم، دیدم چیزی آنجا نوشته. از یکی از ایرانی‌ها كه داشت خرید می‌کرد، پرسیدم اینجا چی نوشته؟ گفت: «نوشته: لطفاً هر بار فقط يك لباس برای امتحان بیاورید.»

پرسیدم: «یعنی چه؟»

گفت. «خب، ممکنه کسی مثلاً دوتا شلوار بیاورد و یکی را زیر شلوار خودش بپوشد و برود.»

آقا، این را كه گفت، هوش و ذکاوت خدادادی كه در وجود همه ما ایرانی‌ها هست، به كار افتاد. به خودم گفتم حالا كه می‌شود این كار را كرد، چرا نكنیم؟ گور پدرشان هم كرده. این پدرسگ‌ها مگر ما را كم غارت كرده‌اند؟ یارو ملیونر است، از یکی دو تکه لباس كه ورشكست نمی‌شود. از آن روز كارم درآمد. هر بار شورتی، جورابی، پیراهن زیری، با خودم می‌بردم و آن تو می‌پوشیدم و می‌آمدم بیرون. آخر سر دیگر ترقی كرده بودم و ترسم ریخته بود. يك بلوز بافتنی و يك شلوار خیلی عالی بلند كردم. می‌خواستیم يك كت هم بلند كنم كه دیگر آمدم و نشد.

اما آدم باید خیلی احتیاط كند. گیرافتادن همان و آبروریزی همان. خیلی هم سخت می‌گیرند. خانم هم یادگرفته بود و چیزهای خرده ریزی بلند می‌كرد: دستمال آشپزخانه، اسكاج برایت، نمكدان، گیره رخت، كاغذ توالت. پدرسگ‌ها آن قدر قشنگ و تمیز و با سلیقه درست می‌كنند كه آدم بی‌اختیار هوس می‌كند بلند كند. حالا اگر تهران بود، می‌گفتند چون مال آشپزخانه و مستراح است، نباید دقت و سلیقه به خرج داد. چنان بی‌ریخت و زمخت درست می‌كردند كه آدم نگاه می‌كرد، حالش به هم می‌خورد. اما آنجا، همین چیزهای كوچك بی‌اهمیت، آن قدر تمیز و قشنگ است، آن قدر با سلیقه درست شده كه آدم بی‌اختیار دستش می‌رود طرفش.

خلاصه روزهای آخر، من و خانم مسابقه گذاشته بودیم ببینیم کی برنده می‌شود. خیلی از این موضوع تفریح می‌کردیم و می‌خندیدیم. غرض ما هم همین تفریح و خنده بود دیگر. وگرنه ما كه يكماهه دوسه هزار پوند خرج كردیم، مرده يك پوند و دوپوند كه نبودیم. می‌خواستیم تفریح كنیم و بخندیم و خوش باشیم. نمك سفر هم همین ناخنك زدن هاست. مگر نه؟

خرده‌ریزها را به اضافه خرت و پرت‌های دیگر، به قوم و خویش‌ها سوقات دادیم و سرشان را شیره مالیدیم، كلی هم خوشحال شدند. آدم يك‌ماه سفر می‌رود، همه ازش توقع سوقات دارند. از این عادت خارجی‌ها خوشم می‌آید كه از همدیگر توقع ندارند، توقع بیجا ندارند.

لباس‌ها را می‌دانید چه كردیم؟ خانم عقل معاش دارد. گفت: چراغی كه به خانه رواست، به مسجد حرام است. این‌ها را چرا ببخشیم، می‌فروشیم.

ماگردش و تفریح و همه چیزمان شده بود رفتن به فروشگاه. آن قدر لباس زمستانی خریدیم كه برای چندسال مان بس است. نه كه تابستان بود، لباس‌های زمستانی را حراج كرده بودند. حراج چه حراجی، حراج واقعی. ارزان ارزان، بگومفت. حالا اگر تهران بود، چراغ روشن می‌كردند و تابلو می‌زدند به این گندگی كه: حراج واقعی. اما هم حراجش دروغ بود و هم واقعی. دولاپهنا حساب می‌كردند و تا اینجا سرت كلاه می‌گذاشتند. جنس بیست تومانی را می‌نوشتند صد تومان و بعد خط می‌زدند و زیرش می‌نوشتند هشتاد تومان. ملت خوش خیال هم مثل مور و ملخ می‌ریختند كه چی شده؟ حراج واقعی شده! اما آنجا از این خبرها نیست. شلوغ است نه بی‌نظم. همه راحت می‌آیند و هرچه می‌خواهند، می‌خرند و توی صف می‌ایستند و پول‌شان را می‌دهند و می‌روند. حالا اگر تهران بود. مثل مگس‌هایی كه روظرف شیره می‌ریزند، می‌ریختند سر صدوق‌دار بخت برگشته و نمی‌گذاشتند با حواس جمع به كارش برسند. این یکی داد می‌زد، اون یکی فریاد می‌كرد، عاقبت هم كاری می‌كردند كه بدبخت پول زیادی بدهد و كی بیاورد. ولی آنجا، هیچ از این خبرها نیست. معقول و مؤدب توی صف می‌ایستند، خونسرد و با حوصله. برای همین است كه دنیا را روی انگشت‌شان می‌چرخانند. چه صبر و حوصله‌ای دارند. صبر ایوب. مثل ما كه هر توی پرتی نیستند. توی صف كه ایستاده‌اند، نه جوش می‌زنند، نه عجله‌ای دارند، نه کسی را هل می‌دهند، نه پای کسی را لكه می‌كنند. به فرض هم كه لكه‌كنند، «ساری» و «اسكیوزمی» از دهن‌شان نمی‌افتد. (پدرسك صاحب زبان آدم كه نیست!) حالا اگر تهران بود، مرد كه تره‌خر می‌زد ساق پایت را قلم می‌كرد یا صاف می‌زد تخت سینه‌ات، بعد هم با آن چشم‌های كور شده‌اش، بر و بر نگاهت می‌كرد و تازه يك چیزی هم طلبكار بود، توقع داشت ازش معذرت هم بخواهی، ولی آنجا نه، آرام می‌آیند، آرام خرید می‌كنند، آرام در صف می‌ایستند.

راستی گفتم صف. آقا تا به چشم خود نبینید، باورتان نمی‌شود. همه جا صف. فروشگاه صف، بقالی صف، قصابی صف، بانك صف، پستخانه صف، اتوبوس صف، تاكسی صف. صف نه مثل صف‌های ما كه فقط اسمش صف باشد، همه از گرد راه نرسیده، بروند خودشان را سر صف جا بزنند. نه، منظم و مرتب.

باز از فروشگاه پرت شدم. گفتم كه جنس‌ها همه جا ریخته. می‌توانی دست بزنی، باز كنی، امتحان كنی، بپوشی، آخر سر هم نخری. لبخند از لب فروشنده نمی‌افتد. حالا اگر تهران بود، می‌آمدی دست بزنی، یارو بی‌رودرواسی می‌زد پشت دست. اگر هم نمی‌خریدی، یارو سگرمه‌هاش رامی‌كرد توهم و چندتا كلفت كنایه بارت می‌كرد. ولی آنجا نه. می‌توانی ده‌دست لباس بپوشی و امتحان كنی و در بیاوری و آخرش هم اگر خوشت نیامد، نخری.

همین کار را هم کردیم. یکی يك تکه کاغذ چسباندیم روی لباس‌ها و به قیمت خوبی فروختیم. کلی هم استفاده کردیم. تا سر برگردانیدیم، دوست و آشنا و قوم و خویش همه را برده بودند و پولش را هم نقد داده بودند. آخر خانم گفته بود لباس‌ها مال یکی از دوستان ایشان است و به دست او سپرده که به آشناها بفروشد. می‌گفت: اگر بگوییم مال خودمان است. می‌برند و پولش را سگ خورمی کنند و ما هم که پررو و بی‌حیا نیستیم که طلبکاری کنیم.

آقا، زن نیست، يك تکه جواهر است، عقل معاش دارد. به مردم می‌گفت: «اگه مال من بود که قابلی نداشت، پول اصلا نمی‌گرفتم. ولی خب، مال من نیست، امانته. من پولم کجا بود این همه لباس بخرم. همان ده بیست روزی هم که رفتیم لندن، با هزارپرسی و بیچارگی و قرض و قوله بود.»
با چنان لحن حق به‌جانبی این حرف‌ها را می‌زد که کم مانده بود خودمن هم باور کنم.

بله، سفر خوبی بود! شهر خوبی بود، یادش به‌خیر. از همه چیزشان خوشم آمد. مگر غذاهاشان. خدالنت‌شان کند با این غذاها بی مزه‌شان. گوشت، آب‌پز، ماهی، آب‌پز، سبزی، آب‌پر. حال آدم به هم می‌خورد. اگر چندتا چلوکبابی ایرانی در لندن نبود، که بنده و خانم از کرسنگی تلف شده بودیم. گرچه آن‌ها هم قیمت خون‌یدرشان می‌گرفتند، ولی خب، سفر است دیگر، چه می‌شود کرد. اما وسط لندن بنشیننی و چلوکباب بخوری با پیاز، آی صفا دارد جان شما! از حالا دارم روزشماری می‌کنم برای سال دیگر. بله، همه چیزشان خوب بود غیر از غذاهاشان. هیچ‌جا مملکت خودمان نمی‌شود. قربان مملکت خودمان با خورش قرمه سبزی و فنجانش. قربان مملکت خودمان با کوفته شامی و کوفته تبریزی‌اش. قربان مملکت خودمان با کله‌پاچه و سیراب‌شیردون و نان‌سنگک و آب‌گوشت بزباش و ترشی‌لیته.

راستی آشرشته را فراموش کردم. به، چه صفایی دارد تو آن هوای سرد و بارانی لندن، وسط‌هاید پارک بنشیننی و آشرشته را، از آن آشی رشته‌هایی که مادر خانم درست می‌کنند، داغ داغ هورت بکشی و زبان و دهانت بسوزد. آی که چه صفایی دارد!

ХУСРАВ ШОҲОНИЙ

Форс адабиёти азалдан ривоят, ҳикоят, латифа, нозик ва енгил кулгу билан йўғрилган юмор, нишдор ва оташин ҳажвиётга бой адабиётдир. Бу ўринда Саъдийнинг (XIII аср) «Гулистон», У. Зоконийнинг (XIV аср) «Ашрафлар ахлоқи» асарларини эслаш кифоядир.

Бироқ ўрта аср адабиётидаги ҳажвий ҳикояларни бугунги ҳажвий асарлар билан муқояси қилинса, уларда типик қаҳрамон образи ҳамда кенг қамровли мазмуннинг мавжуд эмаслиги аён бўлади. Ҳатто, XX аср бошларида «Суре Эсрофил» журналида бо-силган ва форс бадий насрининг ривожланишида катта роль ўйнаган Али Акбар Деҳхудонинг ҳикоя-фельетонлари ҳам тўлақонли ҳажвий бадий асар бўлмай, балки маиший ҳажвий чизги—деталлар эди, холос.

Эрон адабиётида бугунги кун тушунчасидаги ҳақиқий ҳажвий ҳикоя жанри М. Жамолзоданинг «Бир бор экан, бир йўқ экан...» (1922) тўпламидан сўнг пайдо бўлди. Хусрав Шоҳоний эса ҳажвий ҳикоячилик жанри яловбардорлари — М. Жамолзода, С. Ҳидоят, С. Чубак, Ж. Ол-Аҳмад, Р. Парвизий, Ғ. Соидий анъаналарини моҳирона давом эттириб келаётган истеъдодли ҳажвнависдир.

Х. Шоҳонийнинг таржимаи ҳоли унинг ўз тили билан айтганда «муҳим воқеаларга бой эмас». 1967 йилда «Амир Кабир» нашриётининг саволларига қуйидагича жавоб берган эди: «Менинг ҳаётим йўлимни воқеаларга бой ва мураккаб деб ўйлашади. Агар улар номаълумлигича қолса, таржимаи ҳолимни ўрганишда келгуси тадқиқотчилар ва тазкиранавислар қийналиб қолишар эмиш. Шунинг учун адабиётимиз жонкуяр тадқиқотчиларининг ижодий-илмий азоб-уқубатларини енгиллатиш мақсадида, ўзим ҳақимда қуйидагиларни маълум қиламан.

Исми — Хусрав, фамилияси — Шоҳоний Шарқ.

Отасининг исми—Али Асқар (марҳум). Ҳурматли муҳаққиқлардан ўтинаман, унинг қабрини топишга уринмасинлар, чунки фойдаси йўқ. Онасининг исми — Алавия бегим (марҳума).

Туғилган йили, ойи ва куни — 1930 йилнинг 2 январи. Шундай қилиб, менинг ёшим ҳозир 38 да, шубҳасиз, ёшим нолга етгунча борган сари ортиб боради.

Туғилган жойи — Машҳад шаҳри.

Бўйи — 161 см, вазни — 61 кг. Махсус юз аломатлари — чап юзида кичик чуқурча излари, қалин ва қоп-қора мўйлови бор (албатта, ҳозирги пайтда).

Яшаш жойи — ҳозирча Техрон, кейинчалик қаерда яшашим танҳо Оллоҳга аён.

Ҳаётдаги муҳим воқеалар — таваллуд ва ўлим.

Ҳаётдаги энг юксак орзулар — болалигимда сув ости кемаси

дарғаси бўлишни орзу қилардим, бироқ ким бўлганлигим ўзингизга маълум».

Х. Шоҳоний 1972 йилда «Болорудиҳо ва поинрудихо» («Юқори қишлоқликлар ва пастки қишлоқликлар» тўпламининг суз бошида ёзади: «Менга яна мурожаат этиб, таржимаи ҳолимни ёзиб-беришимни илтимос қилишди. Уйлаб-уйлаб, беш йил бурун «Кулгулар саҳнаси» тўпламига ёзилган таржимаи ҳолимдан муфассалроғи ва мукамалроғи йўқ деб ҳисобладим. Фақат қуйидагиларни қўшиб қўйиш зарур: ўтган беш йил мобайнида менинг ҳаётимда муҳим воқеалар содир бўлмади, фақат сочимнинг сал оқарганлиги ва ёшимнинг нолга яқинлашаётганлигини ҳисобга олмаганда деярли ўзгарганим йўқ».

Х. Шоҳоний 1958 йилдан бошлаб Техронда чоп этиладиган «Равшанфекр», «Ханданиҳо», «Сепиду сийоҳ» ва бошқа журналларда ўзининг ҳажвий асарларини Намадмол таҳаллуси билан ёзиб, уларда кечиктириб бўлмас долзарб ижтимоий-сиёсий, ахлоқий-маънавий ва маданий масалаларни кўтариб чиқди. Ўз ижодида форс адабиёти анъаналаридан унумли фойдаланди. Х. Шоҳонийнинг ҳажвий ҳикоялари ва фелъетонларини ўқиганда бевосита ўрта аср форс латифаларини, уларнинг қув, шум ва ҳозиржавоб қаҳрамонларини эслайди киши. Дарҳақиқат, Х. Шоҳоний ҳажвий асарларининг персонажлари анойи, гўл, лақма ва анқов бўлиб кўринса ҳам, аслида улар давлат аппарати расмиятчилигини, «қонун ҳимоячиларининг» ғайри қонуний хатти-ҳаракатларини, махфиқ полициянинг асл башарасини, амалдорларнинг лаганбардорликларини аямай фош этади.

Адиб асарларининг ечими кўпинча кутилганидек, қувноқ тугамайди, аксинча ўқувчининг қалбини ўртайдиган даражада ғамгинлик ва маъюслик кайфиятини туғдиради. Аммо бу кучли ва таъсирчан усул нишонга беҳато тегади.

Х. Шоҳоний жаҳон ҳажвчиларининг севимли усуллари — ҳажв, муболаға, ҳазил-мазах, масхара, тақлид каби приёмлар орқали ҳаётдаги ижтимоий адолатсизлик, ёвузлик, ёмонлик каби иллатларни санъаткорона фош этади.

Х. Шоҳоний ҳикояларида воқеалар содир бўлган жой доим шартли бўлса-да, ҳар бир ўқувчи унда ўз шаҳри ёки қишлоғини кўриши мумкин. Ёзувчи воқеа-ҳодиса вақтини аниқ келтиришдан ҳам қочади. Ҳикояларини «Ўша йили қиш қаттиқ келган эди...», «Бу воқеанинг қочон содир бўлганлигини аниқ айтиб беролмайманку, аммо...» ёки «Ўша пайтда биз вилоят марказида яшардик» каби ноаниқ, лекин ҳамма давр учун хос жумлалар билан бошлайди. Х. Шоҳоний баъзан асар персонажларига унинг моҳиятига қараб ном қўяди: «Покфомил» -«уруғи тоза, палаги пок», «Ятимнавоз» — «етим-есирнинг бошини силайдиган», «Садоқатпише» — «Садоқатли» ва ҳоказо.

Хуллас, Х. Шоҳоний асарларини ўқиган кишининг лабида кулгу, кўзида ёш қалқиб туради.

Х. ШОҶОНИЙНИНГ ҲАЖВИЙ АСАРЛАРИ:

1. «Лаънати кӯр», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1964.
2. «Маҳалламиз паҳлавони», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1966.
3. «Кулгу саҳнаси», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1967.
4. «Ваҳшатобод», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1969.
5. «Бошқача одам», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1970.
6. «Юқори қишлоқликлар ва пастки қишлоқликлар», ҳикоялар тўплами, Теҳрон, 1972.

همسفر

... درست یادم نیست که تابستان پیرار سال بود یا بیش پیرارسال به مشهد مقدس رفته بودم و در برگشتن چهار نفر از رفقا هم که در تهران کاری داشتند برنامه سفرشان را طوری تنظیم کردند که به اتفاق با ترن حرکت کنیم و پنج نفری يك كوپه شش نفری گرفتیم و حساب کردیم که نفر ششمی هر که باشد بالاخره از خود ما خواهد بود و هرطور باشد بین راه با هم می‌سازیم چون از خدا پنهان نیست از شما هم پنهان نباشد، این همسفران و رفقای بنده اصولاً بدشان نمی‌آید که گاهگاهی فریب شیطان را بخورند و به مقتضای وقت و زمان دمی به خمره بزنند و روی این اصل بیست و چهار ساعت قبل از حرکت برای سرگرمی بین راه دو دسته ورق و برای رفع خستگی هم چند بطری عرق خریدند و هر چه ما اصرار کردیم که برادر در کوپه‌ای که عمومی است و ممکن است نفر ششمی که با ما همسفر باشد از این طرز برداشت کار شما ناراحت بشود به خرجشان نرفت و گفتند قدر مسلم این است که همسفر ششمی ما زن نخواهد بود چون فروشندگان بلیتهای راه‌آهن معمولاً حساب کوپه‌ها را دارند که بین پنج مرد يك، مسافر زن نشانند. باز برای اتمام حجت و محکم کاری و اینکه بلکه بتوانم از خرسیطان پائینشان بیاورم گفتم آمد و همسفر ششمی ما اهل عبا و عمامه و اینجور چیزها بود که در این صورت کار بدتر می‌شود. گفتند تو نفوس بد زن اونشاءالله که مسافر ششمی هم از خودما خواهد بود.

غرض، یکساعت قبل از حرکت قطار به ایستگاه رفتیم و بار و بنه و چمدانی که داشتیم در کوپه گذاشتیم و پنج نفری به انتظار همسفر ششمی نشستیم. تا پنج دقیقه قبل از حرکت خبری نشد، درست چند دقیقه به حرکت قطار مانده بود که دیدیم حاجی آقای تر و تمیز سر تراشیده‌ای با ریش توپی و عبای نایینی و نعلین و تسبیح صد دانه‌ای و پیراهن سفید بلندی که روی شلوار دبیت حاجی علی اکبری اش افتاده بود وارد کوپه شد. چشمهای بر و بچه‌ها گرد شد و من لبخندی زدم و حسن آقا رو به آقا رضا کرد: که ... بدم خدمت تون!

آقا رضا که به اصطلاح ترتیب دهنده برنامه اصلی بود و بیش از همه جوش می‌زد مثل آبی که روی آهک بریزند. از هم وارفت و ولو شد چون آقا رضا همه جور حسابی بیش خودش کرده بود الا اینکه همسفر ششمی ما چنین حاجی تر و تمیز قلمی از کار در بیاید.

آقا رضا در حالی که به حاجی آقا خیره شده بود و زبانش بند آمده بود روی نیمکت چرمی کوپه جابجاشد سلامی تحویل آقادات و آقا که مشغول جابجا کردن بقیچه بندی‌اش زیر صندلی بود همانطور که پیشست به طرف آقا رضا داشت و سرش زیر صندلی بود خیلی خشک جواب سلام آقا رضا را از مخرج ادا کرد... که علیکم السلام.

پتویش را چهارلا کرد و روی نیمکت انداخت که زیرش نرمتر باشد و روی پتو نشست و دوسه دقیقه بعد سوت قطار بلند شد و ترن سلانه سلانه به راه افتاد.

برو بچه‌ها که همه نقشه‌ها را نقش بر آب دیدند و با آمدن حاجی به کوپه همه رشته‌ها پنبه شده بود هر کدام سر به جیب تفکر فرو برده بودند که چه بکنند و این مشکل را چطور حل کنند. بیست و چهار ساعت راه با يك حاجی تر و تمیز متدین بدون اینکه آدم بتواند کوچکترین حرکتی بکند و یا دست به ورق بزند و لبی ترکند اگرشکنجه نباشد تحملش مشکل است، آنهم برو بچه‌هایی که دور از جان شما بنده می‌شناختم که چه تحفه‌های نظربی بودند.

ترن دور برداشت و کم کم شهر از دید ما پنهان شد ولی در این مدت صدا از هیچکدام ما بیرون نمی‌آمد.

... آقا رضا سیگاری آتش کرد و یکی دوبار به آقا نگاه کرد مثل اینکه می‌خواست سر صحبت را با حاجی باز کند که ببیند چند مرده حلاج است و آیا در آقا روزنه‌ امیدي هست یا نه، اما از بس قیافه آقا خشک و عبوس بود جرات نکرد، ولی بالاخره دلش طاقت نیاورد، قوطی سیگارش را به طرف آقا دراز کرد. و آقا همانطور که مشغول گرداندن تسبیح بود و زیر لب ورد می‌خواند و ذکر می‌گفت جواب داد ... بنده معافم!

به! پیش روی آقای که نشود سیگار کشید می‌شود عرق خورد و ورق بازی کرد!

چند لحظه‌ای باز سکوت بر کوپه ما سایه انداخت و دوباره آقا رضا روی نیمکتش «وولی» زد و گفت: حضرت آقا تهران تشریف می‌برید؟ - نخیر!

... مثل اینکه آقا زیر لفظی می‌خواست که جواب ما را بدهد من که قیدش را زدم و با چشم و ابرو به آقا رضا اشاره کردم که ولش کن برادر با این قیافه خشک و عبوس آقا و اخلاق «بیس» شان کار ما زار است و تو هم بیخودی تلاش نکن اما آقا رضا ول کن نبود و پرسید اسم شریفان قربان؟ - حاجی سید سعادت‌الله، البته چند سفری هم به کربلای معلی مشرف شدم.

... آقا رضا تگاهی به من کرد و ابرویی بالا انداخت و در سیمایش

... و آقا ادامه دادند که ... حالا به شاهرود می‌روم و جمعی از دوستان و فامیل و اهالی محترم شهر به استقبال ما خواهند آمد .

تا اینجا اسم و مشخصات و عرض کنم که محل پیاده شدن آقا معلوم شد و با تعریفهایی که آقا رضا یک خط در میان از سر تراشیده و جبین باز و سینه فراخ و عبا نایینی آقا می‌کرد، آقا را هر لحظه بیشتر بر سر ذوق و لطف می‌آورد .

آقا با تسبیح چند استخاره برای ما گرفت و کمی از مشاهداتشان در سفرهای اما کن مقدسه تعریف کردند و آقا رضا رو به آقا کرد و توأم یا خجالت و حیا گفت ببخشید سر کار آقا شما اوقات بیکاریتان را چطور می‌گذرانید؟

آقا فرمودند عبادت می‌کنم، مطالعه می‌کنم، چیزی نویسم، می‌خواهم ... چطور مگر؟

آقا رضا آب دهانش را قورت داد که البته اینها به جای خود محفوظ ولی در مسافرتهای طولانی برای رفع بیکاری و خستگی چه می‌کنید؟

- ذکر می‌گیرم، ورد می‌خوانم، گاهی می‌خواهم، البته مزاحم همسفرانم نمی‌شوم.

... آقا رضا چنان نفسی کشید که انگار بعد از یک هفته که در قعر چاهی تاریک و بی‌هوا زندگی می‌کرده و حالا به فضای لطیف کوهستان رسیده است همه هوای کویه را بلعید، روی نیمکت ولو شد و با لبخند رندانه‌ای گفت :

به ببخشید سرکار آقا ... میانه شما با ورق چطور است؟

چشمهای آقا گرد شد و با تعجب گفت... فرمودین ... با عرق!

آقا رضا دستپاچه شد که نخیر آقا ... برسگ عرق خور لعنت ... بسا ورق عرض کردم... نه اینکه شما بازی کنید، یعنی اشکالی ندارد که ما چهار پنج نفری برای سرگرمی ورق بازی کنیم؟

آقا سری به عنوان موافقت تکان دادند که نخیر. البته اگر غرض برد و باخت نباشد و قمار محسوب نشود و دوستانه باشد چه اشکالی دارد چه بازی می‌خواهید بکنید؟

آقا رضا چشمکی به ما زد و گفت اگر سر کار هم لطفی بفرمایید که (پنج) را هم داخل ورقها می‌گذاریم و شش دستی بوکر رقیقی می‌زنیم و گر نه خودمان پنج دستی بازی کنیم.

آقا عرقچین را از داخل کیف دستی‌اش بیرون آورد و روی سرش گذاشت و گفت:

بنده که بوکر بلد نیستم شما بازی کنید، ما تماشاچی می‌شویم .

خواندم که می‌خواهد بگوید آقا ماشاءالله حاجی هستند، سید هستند، سعادت‌الله هم هستند و چند بار هم به عتبات عالیات مشرف شده‌اند و با این ترتیب چانه زدن بیفایده است.

سکوت این مرتبه طولانیتر شد و تا دوراهی نیشابورو تربت حرفی بین ما رد و بدل نشد .

نزدیکهای نیشابور که رسیدیم آقا رضا مجدداً سکوت را شکست و به من گفت ... به جان شما آقای فلانی آدم از کار این بزرگان مات می‌ماند، شما ببینید این خیام خودمان چه مرد بزرگ و چه مرد دانشمند و چه شاعری توانا و چه فیلسوفی بزرگ و چه ریاضیدان بی نظیری بود؟ اما افسوس که این مرد با همه بزرگی و نبوغ و شهرتش با خوردن (می) خودش را در دنیا البائت آلوده نمی‌کرد چه چیزی کم می‌شد؟

... حاجی آقا روی پتویش جابه جا شد و چشمهایش را به دهان آقا رضا دوخت و آقا رضا که طرف را مواظب خودش دید مذمت از خیام را چربتر کرد و به دنبال هر جمله خطاب به آقا می‌گفت اینطور نیست حضرت آقا؟ و حضرت آقا هم با سر تصدیق می‌کرد و آقا رضا آنقدر در ذم می‌و میخوارگان و ابو علی سینا و حافظ و خیام و دیگران صحبت کرد که آقا را بر سر شوق آورد و نطقشان وا شد و آقا رضا که وقت را مناسب دید شروع کرد به تعریف کردن از «آقا» که به کی به کی قسم آقا وقتی شما وارد کویه شدید گل از گل ما داشت، شما غافلید که چه قیافه نورانی و چه صفای باطنی در چهره باز شما پیدا است، آقا لبخند ملکوتی زدند و شکسته نفسی فرمودند که اختیار دارین، البته نباید غافل بود که این نور از ایمان است که در بعضی از چهره‌ها دیده می‌شود.

آقا که سر ریسمان را شل داده بود فرصتی بود که آقا رضا بیشتر خودش را به آقا صمیمی و نزدیک نشان بدهد.

- ببخشید حضرت آقا فرمودید تهران تشریف نمی‌برید؟

- عرض کردم خیر. می‌روم به شاهرود چهار ماه قبل رفته بودم برای زیارت به عتبات عالیات در برگشتن چون کاری در مشهد داشتم گفتم سر راه بیایم به خراسان که هم زیارتی کرده باشم و هم کارم را انجام داده باشم و ...

... علی که از موقع آمدن آی نوشته کویه کز کرده بود و از پنجره بیابان را تماشا می‌کرد میان حرف آقا دوید که ... چه سعادت‌ی سرکار آقا. به قول شاعر:

چه خوش بود که برآید به یک کرشمه دوکار

زیارت شه عبدالعظم و دیدن یار

بطری‌های عرق را پیش کشید و یک بطر بیرون آورد، ورق رفت کنار و عرق آمد به میان.

... آقا کمی روی نیمکت جا بجا شد و گفت پس آقایان ... تا شما کارتان را می‌کنید، من می‌روم در راهرو قطار قدم می‌زنم.

آقا رضا میان حرف آقا دوید، که اختیار دارید آقا. این چه فرمایشی است، اگر ناراحت هستید ما بساطمان را جمع می‌کنیم ... شما اگر راضی نباشید ما غلط می‌کنیم که بر خلاف میل شما رفتار کنیم... و بطری را برداشت که در ساک بگذارد آقا ممانعت کردند که ... نخیر بنده اسباب زحمت نمی‌شوم، کارتان را بکنید ... و ادامه داد ... که با ورقها که کاری ندارید؟ گفتیم نخیر.

گفت پس بدهید به من که سر من هم گرم باشد، فالی برای خودمان بگیریم.

بنده بلند شدم و دوتا چمدان روی هم وسط کویه جلو دست آقا گذاشتم و آقا مشغول شدند و با ورق چنان فال ناپلئونی گرفتند که من در عموم فال به آن تمیزی ندیده بودم.

گیلاسها به سلامتی آقا بلندشد و نوش‌جانی از آقاتحویل گرفتیم و بطری که نیمه شد رضا گیلاس پر کرد و جلو صورت آقا گرفت که شما میل نمی‌فرمایید.

آقا اخمهایش را در هم کشید، که نخیر بنده مزاحم نیستم، اما اهل این حرفها هم نیستم، شما خودتان بخورید ... کم‌تان می‌آید! ... دست آقا رضا با خوشحالی به داخل ساک رفت که نخیر ... قربان اختیار دارین به اندازه کافی هست.

آقا همانطور که ورقی را روی ورق دیگر می‌گذاشتند و آن یکی را برمی‌داشتند گفتند، آخر من سرما خورده‌ام!

... بنده پیشدستی کردم، اتفاقا دوی سرماخوردگی است آقا.

آقا لبخندی زد که اگر سینه‌ام بدتر شد چی؟ ... من که تا به حال نخورده‌ام ولی می‌ترسم به کلی حالم خراب شود و سینه‌ام ناراحت بشود؟ به عرض رساندیم که نخیر، هیچ‌طور نخواهد شد ... و آقا با آغوش و بعد با رغبت گیلاس پشت گیلاس خالی کردند که الهی نوش جانمان باشد، چه آقای نازنین خوب و همراه و موافقی بودند.

از گیلاس سوم آقا عرقچین را از سر برداشتند و گیلاس پنجم عبا را انداختند و گیلاس ششم دکمه‌های پیراهنشان را باز کردند و از گیلاس هفتم دسته جمعی دم گرفتیم:

عرقم دادی جام شرابم ده
شرابم دادی سیخ کبابم ده

... سد اول شکسته شد و مثل اینکه کارها داشت بر وفق مراد می‌گشت.

آقا رضا برای اینکه مبدا آقا پشیمان بشود با عجله بلند شد و از داخل ساک یک دسته ورق بیرون آورد و پشت درپهای کویه را هم کشید و بازی شروع شد «تور» اول به اصطلاح تمام شد و از «تور» دوم آقا که پشت دست بنده نشسته بود سخت در بحر بازی فرو رفته بود و با تمام خودداری که می‌کرد گاهی تک مضرابی می‌زد که «آس» را «کاشنه» کن و «دو هفت» را رد کن!

تور سوم بیا چواری بود که آقا رضا رو به حسن کرد که حسن من گلوم خشک شده بلند شو به چند تا خیار بیار بخوریم.

... حسن بلند شد و شش هفت تا خیار آورد و نمکدان و کارد را هم کنار خیارها گذاشت و آقا رضا خیاری پوست کند و «کازی» به بغل خیار زد و گفت ... خیار بی ماست هم مثل کته بی نمک است!
آقا که مشغول پوست کند خیار درشتی بود گفت اتفاقا من کمی ماست چکیده دارم، می‌خورید؟

- چرا نمی‌خوریم آقا از دست شما زهر هم خوردن دارد!

... آقا از داخل ساکش یک کیسه نایلون ماست چکیده «کاکوتی» زده بیرون کشید و آقا رضا سر خیارش را به داخل ماست آقا فرو برد و به دهانش گذاشت و گفت... به به... چه خیاری و چه ماستی... حیف حیف از این ماست و خیار که فقط به چیز کم داره!

... آقا نگاه معنی داری به آقا رضا کرد و سرش را پایین انداخت و زیر لب غرید... استغفرالله و ..

ما دست و پایمان را جمع کردیم.

... و آقا به دنبال استغفراللهی که گفته بود اضافه کرد بازیتان را بکنید بچه‌ها! فریب شیطان را نخورید.

دیدم نیش آقا رضاتا بناکوش باز شد و معطل نکرد و گفت:

حضرت آقا انشاءالله که می‌بخشین از قدیم گفته‌اند می‌بخور منبر بسوزان مردم آزاری نکن!

... آقا سری به عنوان نیمچه تصدیق تکان داد که اگر اینطور باشد اشکالی ندارد ... ولی بدبختی اینجاست که شما جوانها هر سه کار رامی کنید!

... در اینجا آقا رضا دیگر معطل نشد که سر کار آقا فتوای بعدی را بدهند و کف دستهایش را محکم به هم کوبید و با خوشحالی گفت:

- بچه‌ها آقا اجازه فرمودن... که ای کاش درد و بلای این آقای روشنفکر بخورد به جان هر چه آدم خشک است ... و دست انداخت و ساک محتوی

نون بربری، بربری

نون سنککی سنککی

و آقا چنان بشکنهایی می‌زد که انکار کننده می‌شست... تا ساعت دو بعد از نصف‌شبکب جای دوستان خالی زدیم و خوردیم و خندیدیم و آقا... آی متلك گفت، آی جوك و به اصطلاح آنکتود گفت و ما خندیدیم، در این کویه کوچك آی... آقا قر داد و بشکن زد و اطوار ریخت که من در عمرم مثل آن شب لذت نبرده بودم و فراموش نمی‌کنم.

... معمولاً ترن مشهد تهران که بعد از ظهر حرکت کند نزدیکهای صبح به شاهرود می‌رسد و یک منزل به شاهرود مانده بود که آقا سؤال کردند... دیگر عرق ندارید؟ عرض کردیم خیر قربان پنچ بطر بود تمام شده. آقا التفات فرمودند که اشکالی ندارد من یک بطر کنیاك دارم می‌خورید؟

- چرا نمی‌خوریم آقا ممنون هم می‌شویم.

بطری کنیاك آقا- که تمام شد آقا فرمودند. شب بسیار خوبی بود خدا کند فردا صبح سرمان درد نگیرد!..

در این گیرودار چراغهای روشن شاهرود ازدور پیدا شد، و آقا رضا خطاب به آقا گفت: حضرت آقا مثل اینکه تزديك شاهرود هستیم.

آقا دستی به محاسن شان کشیدند و گفتند می‌دانم.

آقا رضا سؤال کرد آنطور که شما درمقدمه مسافرت فرمودید جمعی از اهالی در ایستگاه درانتظار شما هستند، آن وقت اگر بوی دهان شمارا بشنوند بدنمی‌شود؟

آقا که مشغول جمع آوری اسباب و اثاثه اش بود گفت... البته که نباید بفهمند!

گفتیم پس چه می‌کنید آقا؟ بالطبع بعد از چهار ماه دوری و مفارقت می‌بایست مصافحه کنید، یکدیگر را ببوسید. آقا لبخندی زد که یک کارش می‌کنیم!

... و ما هم همه اش در این فکر که آقا این صحنه آخری را چطور بازی خواهد کرد. چون بوی عرق بویی نیست که به این زودیاها زایل بشود و آقا هم باخیال راحت مشغول جمع کردن اسبابهایش بود؟ به هر تقدیر، ترن در ایستگاه شاهرود ایستاد و ما دیدیم در حدود دویست سیصد نفر مرد وزن و جوان و معموم و مکلا باچند عدد چراغ طوری دستی و پایه بلند در ایستگاه منتظر آقا هستند.

آقا از ترن پیاده شد و ما هم به دنبال آقا که ببینیم آقا چطور با مستقبلین روبرو می‌شود و چه حقه‌ای می‌زند که متوجه بوی دهانش نشوند تا ما یاد بگیریم و در مواقع لازم بکار بیدیم.

... همینکه آقا به پانزده قدمی جمعیت رسید و آنها آقا را شناختند

و به طرفش هجوم آوردند آقا عبایش را روی سرش کشید و صورتش را پنهان کرد و از زبر عباگفت: آقایان کنار بروید که من نمی‌خواهم مرتکب گناه بشوم بنده مبتلا به آنفلوآنزا شده‌ام خواهش می‌کنم بروید کنار، چون آنفلوآنزا مسری است آقایان. خیلی از لطف شما ممنونم، و جمعیت به احترام بیانات آقا و حفظ سلامت بدنشان و اینکه حضرت آقا مرتکب معاصی کبیره نشوند راه را برای آقا باز کردند و چند نفری که به سوابق بیماری آقا آشنایی داشتند دورش را گرفتند و آقارا به تنهایی دریک تاکسی انداختند و تا مستقبلین رفتند جای پای آقا را بگیرند و سوار اتومبیل شخصیشان بکنند تا کسی حامل آقا از جا کنده شد.

... یک ربع بعد سوت حرکت ترن در فضای نیمه روشن ایستگاه طنین انداخت و غرش لکوموتیو کوه آهنی را که به دنبال داشت از جا کند.

جلسه معارفه

برای اولین بار بود که در يك جلسه معارفه رسمی شرکت میکردم. یعنی وقتی والی شهر ما عوض شد و والی جدید آمد برای اولین بار کارت دعوتی هم باین مضمون بدست من رسید.

«جناب آقای ... و بانو

بمنظور آشنائی با جناب آقای بنی نوع والی جدید و بانو آنجناب بانو دعوت مینمایم که در روزفلان و ساعت علان درمحل استانداری حضور بهم رسانید. لباس آزاد»

روز موعود لباس پوشیدم و ساعت موعود تنها به استانداری رفتم (چون آنموقع متأهل نبودم) دیدم قبل از منم چند نفر دیگر هم آمده اند.

شهرهای کوچک حسن یا عیبی که دارند این است که همه مردم هم را می‌شناسند و بقول معروف به چیک پوک زندگی هم دارند و من دقتی وارد سالن پذیرائی استانداری که میز بلندیر از شیرینی و میوه‌های و سطر آن گذاشته بودند شدم خودم را خیلی غریب احساس نکردم چون چند نفر که قبل از من آمده بودند و یا بعد از من آمدند همه را میشناختم و به سوابق زندگی یگابیکشان آشنا بودم.

آقای صداقت پیشه معاون ثابت استانداری که تا آن تاریخ که من بیاد داشتم. در شهر ماسرهفت هشت تا حکمران را خورده بود و دست بسرشان کرده بود و خودش مانده بود و روی این سابقه خدمت او را هم دورا دور میشناختم. وقتی من وارد سالن شدم پیش آمد و تعارفی کرد و منم به جمع دیگران پیوستم بقیه مد عوین هم که بتدریج با بانوانشان یا تنها می‌آمدند اکثرشان را میشناختم و درواقع بزنگی صدی هشتادشان وارد بودم. دعوت، دعوت عام بود مگلا، معلم، مدرس، کارمند، رئیس، بازاری، اداری همه جور آدمی آمده بود.

تقریباً يك ساعت که از ورود ما گذشت همان آقای معاون دارالحکومه. یعنی آقای صداقت پیشه باعجله خودش رایسالن پذیرائی رساند و خطاب بمدعوین گفت:

— خانمها، آقایان اهم اکنون جناب آقای بنی نوع والی جدید و بانو بسالن تشریف می‌آورند خواهش میکنم برای تسهیل درامر معرفی، حضار محترم بصف بایستند.

دیگران که کار کشته تر و ورزیده تر بودند و در این گونه جلسات فراوان شرکت کرده بودند بوظیفه شان آشنا بودند زبردست هم دريك صف مستقیم به نسبت وضع و مقام و موقعیت اجتماعی شان دست به سینه ایستادند و بنده هم آخرین نفری بودم که در صف مدعوین محترم قرار گرفتم

لخطه ای بعد جناب آقای بنی نوع و بانو وارد شدند. و من دیدم يك مرتبه صفی که طولش در حدود هفده هیجده متر میشد عین يك ردیف ساقه گندم که در کنار هم کاشته باشند و بادتندی بوزد بطرف جلو خم شدند، مثل اینکه همه را با میله و پیچ و مهره بهم وصل کرده بودند و خواه و ناخواه منم تعیت را با میله و پیچ و مهره بهم وصل کرده بودند و خواه و ناخواه منم تعیت کردم. مراسم تعظیم دسته جمعی که تمام شد و همه بحال خبردار ایستادند من رفتم توی کوك جناب آقای والی و بانو که این کیست که اینهمه قدرت دارد! نگاه کردم دیدم نه ! يك آدم معمولی است. تر که و باریک اندام. نه دراز نه کوتاه نه چاق نه لاغر حال آن که پیشنماز شهر خودمان که در ابتدای صف خبردار ایستاده بود لااقل دو برابر ونیم والی هیكل داشت. جناب والی کت و شلوار سورمه‌ای پوشیده بود و کفشش هم از همین کفشهای معمولی شیرو مشکی بود. کراواتی داشت و یقه آرو و پیراهن سفیدی! ریشش مثل خیلی از مدعوین از ته تراشیده، و پشت لب تمیز و موهاشانه کرده و سر بالا رفته و جان کلام يك قباچه عادی و يك آدم معمولی باخود گفتم حتماً خانم خیلی خانم است، من که تا آن روز والی و خانم والی ندیده بودم.

نگاهی به قد و قواره خانم کردم بحق حق قسم خیلی از زنهای شهر ما و حتی همانها که در جلسه معارفه شرکت کرده بودند خوشکل تر و خانم تر از خانم والی بودند. يك زن سیاه و لاغر اندام عین دوکه، صورت استخوانی. قد کوتاه که بزحمت سرش تازیرشانه شوهرش جناب والی می‌رسید منتهی يك دستبند طلا و کردن بندبند ست و گردنش. يك جفت کفش پاشنه بلند قرمز بپایش و موهای سرش را عمامه‌ای نو که کله‌اش جمع کرده بود. شاید هم موی طبیعی نبود و کلاه گیس بسر داشت من چه می‌فهمم بهرحال ظاهر خانم والی هم در این حدود بود اینها رامن در کمتر از چند ثانیه دیدم و از زبانی کردم. جناب والی و بانو آرام آرام بطرف صف آمدند و مقابل حضرت آقا. پیش نماز شهر ما ایستادند، یعنی در مقابل باصطلاح روحانیون.

آقای صداقت پیشه تعظیمی کرد و آب دهانش را قورت داد و چون همانطور که گفتم سابقه زیادی از نظر خدمت در شهر ما داشت و همه رامی شناخت برنامه معرفی حضار بایشان واگذار شده بود.

آقای صداقت پیشه رادر حالیکه یکدستش را بطرف شکم شال پیچیده پیش نماز شهر مادر از کرده بود بعرض رساند. حضرت آقا حجت الفلان اولادآبادی از اعظام فضلا و از اکابر فقها و از اجله علمای این شهر ندو امام جماعت اندو از مردان نیک و پاک روزگار ندواز برکت وجود آقا و نفس مبارکشان ست که در شهر ما امنیت و ارزانی و فراوانی برقرار است.

خب هرچه بود آقا امام جماعت ما بود و حتماً همانطور که آقای صداقت پیشه ایشان را معرفی کرد همانطور بودند. فقط یادم است جناب والی بالبختد محبت آمیزی از صداقت پیشه سوءال کردند.

صداقت پیشه بعرض رساند جناب آقای یتیم نواز از بازگان معتبر و با انصاف و نوع دوست شهر میباشند که سالها است در این شهر صادقانه در خدمت مردم و عمران و آبادی این شهر کوشیده‌اند و تا بحال زمین های بسیاری از املاک پدری را برای ساختمان مدارس و بیمارستان در این شهر اختصاص داده و هفته ای نیست که جناب حاجی یتیم نواز چندشب اطعام مساکین نکنند و بفقرا شام و نهار ندهند و ...

من هنوز در فکر پاك فامیل بودم و باخودم جنگ داشتم که نام حاجی یتیم نواز رشته افکارم را پاره کرد .

- ده ! این حاجی یتیم نواز همان حاجی دوزاری خودمان نیست؟ نگاه کردم خودش بود ! یعنی چه؟ چرا این صداقت پیشه اینقدر دروغ میگوید! کجا این حاجی یتیم نواز زمین از املاک پدری برای ساختمان مدرسه و مریضخانه اختصاص داده؟ این بابا که پرونده زمین خواری اش هنوز در دادگسری شهر موجود است، اینکه دو سال پیش عضو انجمن شهر شد و هرچه زمین بایر و دایر و هرچه زمین موقوفه و هرچه خانه متعلق به بیوه زنها و یتیمها بود باکمک رئیس ثبت و عدلیه سندسازی کرد و خوردیک آب هم روش، حالا چطور یکمرتبه چنین مرد خیر و نیکوکاری از آب درآمد؟ این حاجی حج بکمر زده که تومنی دوقران نزول ازما میگیرد و اسمش را مردم گذاشته‌اند حاجی دوزاری، وزیر این ریش و عبا عین زالو خون مارا مکیده و میمکد چطور یکمرتبه هفته ای هشت روز اطعام مساکین میکند؟ سالتاسال کسی لای در خانه نیمه باز این بلا خورده رانمی بیند. مگر صداقت پیشه این بابا را نمیشناسد؟ رفتم فریاد بکشم و بگویم جناب آقای والی بمقدسات عالم این صداقت پیشه دروغ میگوید که باشنیدن صدای دورگه جناب والی که خطاب به حاجی یتیم نواز میفرمودند: باز هم از این کارهای خیر بکنید. خشکم زد ؟ نوبت به نفر بعدی رسید، زبانم را که خشک شده بود چندبار دوردهانم بزحمت چرخاندم و گوش ایستادم مجدداً صدای صداقت پیشه مثل ناقوس در مغزم نشست،

- جناب آقای سینه یهن! یکی از قهرمانان بنام و جوانان ورزشکار شهر ماست که مایه فخر و مباهات مملکت است و همانطور که شاعر ملی ما فردوسی میگوید :

ز نیرو بود مرد را راستی

ز سستی کثری آید و کاستی

شاید از نظر اخلاق، رفتار، انسان دوستی و روح ورزش کاری که در این جوان برومند وجود دارد در کشور اگر اول نباشد دوم است، در جوانمردی، مروت ، آقائی، بزرگ زادگی لنگه ندارد و در حال حاضر با پول زحمتکشی خودشان سه باشگاه ورزشی در این شهر ساخته اند .

- گفتید اسم شریف آقا .

- عرض کردم قربان ... اولاد آبادی .

مجدداً جناب والی لبخندی زدند و گفتند حقاً آقا کثیر الاولاد دند که این اسم را انتخاب فرموده‌اند

صداقت پیشه بعرض رساند بله ... همه نظور که استنباط فرمودید حضرت آقا دوزن عقدی و چهار زن صیغه دارند که همه از خانواده های سرشناس این شهرند و مضافاً باینکه در حدود شانزده پسر و هفت دختر و چند عروس و نوه دارند .

جناب والی لبی برچید و شانه ای بالا انداخت و من تازه آن روز فهمیدم که حضرت آقا پیش نماز شهر ما ماشین جوجه کشی دارند .

جناب والی و بانو هر کدام دستی به آقا دادند و ایشان را مورد ملاطفت قرار دادند و پیرامون مسئولیتهائی که بعهده آقا بود تذکراتی فرمودند و یادآور شدند که وظیفه شما خیلی سنگین است و در برابر جامعه مسئولیت هائی دارید که باید با دقت آنها را انجام بدهید .

حضرت آقا هم متقابلاً تعظیمی کردند و قول دادند که چنان کنند . نوبت به نفر دوم رسید و صداقت پیشه بعرض جناب والی و بانو رساند آقای پاك فامیل رئیس محترم مالیه این شهر هستند و از کارمندان صدیق و صاحب منصبان خوشنام دولت اند که سالهاست در این شهر خدمت میکنند .

... وقتی اسم پاك فامیل بگویم خورد کله کشیدم بینم خودش است این صاحب منصب خوشنام همان پاك فامیل خودمان است که اهالی شهر صدبار از دستش در پستخانه متحصن شدند و بضرر باتون ما موران انتظامی از تحصن بیرون آمدند یا دیگری است. دیدم نخیر خود آقا است، خود آقای پاك فامیل است یعنی چه؟ این بابا که خون مارا در شیشیه کرده هرچه مالیات زور است از فقرا و يك لاقیها میگیر دهر چه مالیات از کله گندها است باکمک سایر رؤسا در کمیسیون و منزل حل و فصل میکند. تا بحال ما پنجاه

تاتلگراف علیه این بابا بمرکز مخابره کردیم چطور یکمرتبه کارمند صدیق و صاحب منصب خوشنام از کار در آمد. رگهای گردنم متورم شده بود خون بصورت دویده بود می لرزیدم یکی دو بار فریادم مثل گلوله توپ در دهانه گلویم آماده شلیک شد که فریاد بکشم جناب آقای والی دروغ است بشرافتتان

قسم این بابا نجس فامیل است نه پاك فامیل: از قره دزدهای روزگار است باز بخودم نهیب زدم بتوجه مرد؟ میخواهی کار بدست حودت بدهی، حتماً اشتباه میکنی این پاك فامیل آن پاك فامیل نیست.

معرفی آقای پاك فامیل وسیله آقای صداقت پیشه تمام شد و جناب والی و بانو هر کدام دستی به آقای پاك فامیل دادند. و ایشان را مورد تفقد و مرحمت قرار دادند و ایضاً پیرامون وظایف خطیری که دولت بعهده ایشان

گذاشته تذکراتی دادند و نوبت به نفر سوم رسید.

جناب والی و بانو لبخند ملاحظت آمیزی زدند و اجازه دادند .

پاچه ورمالیده که اسماً پیشخدمت روز مزدتبت بود و رسماً همه کاره آن اداره بشمار میرفت و یک پا کار چاق کن امور ثبتی و غیر ثبتی بود و اغلب خانه اش مرکز عیش و عشرت رؤسای شهر بود و کلی مستغل و زمین و خانه و باغ در شهر و اطراف شهر داشت پا پیش گذاشت و تعظیمی کرد و باصدای بلند قصیده‌ای را که ساخته بود قرائت کرد .

ای شمی نازتین به شبستان خوش آمدی

ای شمع نازتین به شبستان خوش آمدی

چشمم براه یوسف کنعان چو یعقوب خشک گشته بود

یوسف صفت دوباره بکنعان خوش آمدی

ساقی بیار باده که امروز روز ماست

مطرب بگو به حضرت والی خوش آمدی

بر آسمان شهر دل انگیز ما خوش است هلال به صفر

دز بزم ما تو و بانو خوش آمدی

تف بروی هرچه آدم پررو و و وقیح است!

این پاچه ورمالیده راجه به شعر و شاعری؟ این کجایش

ادیب است؟ کجایش فاضل است؟

این بابا را مردم شهر خوب می‌شناسند مکتب حقه بازی رادیده‌دانشگاه کلاشی و کلاه برداری و پشت هم اندازی را طی کرده، این سواد ندارد که اسم خودش را بخواند حالا بعنوان شاعر زمان و قصیده سرای بنام مابه حضرت والی معرفی اش می‌کنند؟ ما در این شهر شاعر داریم که شعرش به شعر نظامی طعنه میزند و از گرسنگی سنگ به شکمش می‌بندد کی گفته این پاچه ورمالیده را بعنوان شاعر بحضور حضرت والی و بانو معرفی کنند؟

... که صدای احسنت و کف زدن حضار رشته افکارم را برید حضرت والی و بانو شاعر شهیر شهر ما را مورد تفقد و ملاطفت قرار دادند و نوبت معرفی به نفر بعدی رسید و جان کلام بنارا بجای مهندس معدن حضرت والی معرفی کردند و کورکن را بجای با ستان‌شناس جازدند : رنگرز شهر را بعنوان هنرمند و نقاش امپرسیونیسم حضرت والی و بانو معرفی کردند و فالکیرو رمال را بعنوان صوفی و عارف شناسانندند. قاطرچی را بجای سوارکار قابل. نامه نویسی دم پستخانه را عوض نویسنده وادیب، کیوتر باز حرفه‌ای را عالم زیست شناس و سنگتراش را مجسمه ساز و پیکرتراش قالب زدند و بالا خرم نوبت معرفی من رسید .

صداقت پیشه به همان سیاق کار که دیگران را معرفی کرده بود جلو من ایستاد و یک دستش را به طرف من دراز کرد و بعرض حضرت والی و بانو رساند .

ای دادوبیداد! این سینه پهن چاقوکش، باج‌بگیر شهر است که سه تا قمارخانه در این شهر دارد باشگاه ورزشی اش کجا بود؟ تا بحال چهار مرتبه به جرم چاقوکشی و آدم کشی بجزیره قشم و خارک و بندر عباس تبعیدش کردند و فرار کرده و بر گشته این بابا از انسانیت بونبرده که از صفات جوانمردی و آقائی و بزرگ زادگی برخوردار باشد.

زن و مرد و بچه این شهر وقتی در خیابان می‌بینندش مثل گوسفندی که گرگ دیده باشد در هفت سوراخ قایم میشوند. می‌گفتند این سینه پهن کردن کلفت قمارخانه دار مظهر جوانمردی و سبیل انسانیت است؟ این چاقوکش کجایش قهرمان است و مایه فخر و مباهات ما؟!

یک پایم را جلو گذاشتم دندانهایم را روی هم فشار دادم تمام نیرویم را در گلویم جمع کردم که فریاد بکشم و بگویم جناب آقای والی به عصمت خانم این مرد دروغ میگوید این صداقت پیشه چرت میگوید که خانم جناب آقای والی پیش رفتند و دست سینه پهن را در دست گرفتند و بالبخندی که یکدنیا از آن مهر و محبت میبارید با صدای لطیف و دلنشینی که بقیافه شان نمیخورد خطاب به سینمپهن فرمودند :

- مملکت! کشور ما! بوجود افرادی چون شما احتیاج دارد، جامعه امروز ما بوجود قهرمانان و ورزشکارانی چون شما افتخار میکند، در دنیای امروز جامعه‌ای پیشرفت میکند و نامش در دنیا بلند آوازه میشه که جوانانش از نیروی، بدنی برخوردار باشند و بتوانند در میدان‌های ورزشی جهان پرچم پرافتخار ما روبه اهتزاز دربارن، من وقتی می‌بینم که جوانان کشور ما همه نیرومند، سالم، قوی و خوش بنیه هستند لذت میبرم و امیدوارم که بتوانم برای توسعه باشگاه‌های ورزش‌تان اعتبار کافی از مرکز بکیرم تاهر چه بیشتر در امر تربیت و تعلیم نوباوگان و جوانان شهرمنشاً خدمت باشم. انکار طشتی از آب یخ روی من ریختند از هم وارفتم.

نوبت به معرفی نفر ششم رسید. ایضاً صداقت پیشه با دست راست اشاره به سینه پاچه ورمالیده پیشخدمت روز مزداداره ثبت کرد که جناب آقای پاچه ورمالیده از ادبا و فضلا و شعرای نامدار و با احساس و در عین حال گوشه گیر شهر هستند و کمتر در مجامع ظاهر میشوند و کمتر خودنمایی میکنند اشعار نغز و ذلفریب پاچه ورمالیده سینه بسینه و دهان بدهان میگردد و خودشان مورد احترام و تکریم مردم شهر میباشند و هفته‌ای چند شمسب در منزل مجالس ادبی ترتیب میدهند که در آن فضلا و ادبا و شعرای شهر شرکت میکنند اینک از آقای پاچه ورمالیده تقاضا میکنم قصیده‌ای را که به مناسب تشریف فرمائی حضرت والی و بانو سروانند در حضور شما قرائت نمایند.

- جناب آقای فلانی یکی از جوانان پرشور، وطن خواه، با شخصیت، با شهامت، شجاع، متفکر، خوشبین. مطیع سر بزیر عاقل و کامل این شهر است و ...

که کاسه صبرم لبریز شدود بدم لگر درباره دیگران نتوانستم اعتراضی بکنم اینجا حق قانونی من است و لااقل میتوانم بگویم که صداقت پیشه در باره من یکی دروغ میگوید و حضرت والی و بانو را گمراه میکند. يك پایش گذاشتم و ازصف خارج شدم فریادم مثل بمب زیر سقف سالن پذیرائی دارالحکومه پیچید.

- جناب آقای والی بشرافتتان قسم این مرد دروغ میگوید بتمام مقدمات عالم بیخود میگوید من با شهامت نیستم اگر می بودم و حالا جای آقای صداقت پیشه بودم که میتوانم در نهایت شهامت دهسال اینهمه و بهمه دروغ بگویم و يك جالکنت زبان پیدا نکنم، من شجاع نیستم اگر شجاع بودم مثل سینه پهن حالا سه تا قمارخانه در این شهر داشتم و ماهی ده پانزده هزار تومان باج قمار میگرفتم من متفکر نیستم اگر می بودم حالا جای یتیم نواز بودم و پولم از پارو بالا میرفت، اگر عاقل می بودم و عقل داشتم حالا مثل پاچه ور مالیده مستخدم روز مزد اداره ثبت، خانه ام مرکز عیش و عشرت از باب ذوق و پاتوق رؤسای عیاش و صاحب نفوذان خوش گذران این شهر بود. اگر وطن پرست می بودم لااقل نصف زمینهای این شهروطن ملکی من بود. اگر مطیع و سر بزیر بودم روی چشم همه جایم بود ...

یادم نیست دییچه گفتم فقط بخاطر دارم که من نعره میکشیدم و حضار محترم باتا سف از راه دلسوزی سرهایشان رامثل بزافش تکان میدادند و حضرت والی و بانو هم مرتب مرامورد تفقد و مرحمت لفظی قرار میدادند که آفرین بر تو جوان! آفرین بر شهامت تو صد آفرین بر صداقت و راستگویی تو احسنت، احسنت، بگو فرزندم! باز هم شما جوانها، مگر شما ما را در جریان کارها بگذارید ما برای همین بولایت میآئیم تا از نزدیک بادردهای شما آشنا بشویم. ما که همه مردم رانمیشناسیم، بگو فرزندم. بگو باز هم بگو، آفرین بشجاعت و صراحت لهجه تو مملکت ما به جوانانی امثال شما افتخار میکند و احتیاج دارد و ...

* * *

نتیجه میدانید چه شد؟ یک هفته بعد شنیدم حضرت والی در گزارش محرمانه ای که بمرکز فرستاده اند مرقوم داشته اند فلانی (یعنی بنده) عنصری است ناراحت و ماجراجو و اخلا لگر چکارش کنیم؟
... پرواضح است جوابی که هفته بعد از مرکز رسید چه بود؟

دکترهای محله

سرگذرما سالها بود که طبیعی بنام دکتر حبیب مطب داشت. تابلو کوچکی هم بر سر مطبش نصب کرده بود باین مضمون «مطب دکتر حبیب، پذیرائی از ساعت ۹ تا ۱۲ صبح و بعد از ظهرها از ۶ تا ۸».

تمام اهل محله ما و کوچه های اطراف طبیب منحصر بفردشان همین دکتر طبیب بود و چون تنها طبیب محله نسبتاً بزرگ ما بشمار میرفت هرکسی از کوچک و بزرگ هر مرضی داشت با و مراجعه میکرد. او هم نسخه ای فراخور حال مریض میداد و ازدو حال خارج نبود، اگر عمرش بدنیا باقی بود که خوب میشد و اگر پیمانه عمرش لبر یز شده بود و مقدر بود که بمیرد میمرد! منم یکی از بیماران این طبیب بودم. دکتر خوبی بود، بی آزار بود مهربان بود و بالاخره برای اهل محل ما وجودش نعمتی بود و خیلی ارزش داشت. چون خط سیر من طوری بود که میبایست هر روز از مقابل مطب این طبیب بگذرم روزی پنج شش بار چشم من به تابلو کوچک دکتر حبیب می افتاد و اصولاً چندین بار در روز نگاه کردن به تابلو کوچک دکتر حبیب برای من عادت شده بود.

يك روز صبح که مطابق معمول از مقابل مطب دکتر حبیب میکشتم دیدم بدیوار ساختمان رو بروی مطب دکتر حبیب تابلویی به قدوقامت تابلو دکتر قدیمی محله ما نصب شده و روی آن این جمله به چشم میخورد «مطب دکتر محبوب متخصص بیمار یهای داخلی پذیرائی از ۸ تا ۱۲ و بعد از ظهرها از ۵ الی ۹»

معلوم شد طبیب تازه ای به محله ما آمده و اجرای برنامه توسعه و تعمیم بهداشت کار خودش را کرده و طبیب محله ما دو تا شده است و این خودش برای ما خیلی ارزش داشت.

باز فردا صبح که سرکارم میرفتم دیدم دکتر حبیب دکتر قدیمی خودمان تا بلویش را عوض کرده و روی تابلوی بزرگتری که بدیوار محکمه اش نصب کرده نوشته است «مطب دکتر حبیب متخصص بیماری های داخلی و امراض جلدی و عفونی پذیرائی از ۸ صبح تا ۱۲ و بعد از ۵ الی ۹» قدری با انگشت پس کله ام را خاراندم و کمی تابلوها را ورنه انداز کردم و ردشدم. روز بعد تابلود کتر محبوب طبیب جدید محله تغییر کرده بود و باین

کهنه و ختنه اطفال بامتد آمریکائی و متخصص قوای تناسلی و ضعف قوهٔ باء و فارغ التحصیل از دانشگاه کمبریج لندن و آسیستان سابق بیمارستانهای انگلستان و همکار پروفور ادوارد جراح معروف و معاون رادیو سکویی بیمارستان وابسته بدانسگاه سوربن پذیرائی همه روز از ساعت ۷ صبح تا ۱۲ و از ۲ تا ۱۰ بعداز ظهر، وعین تا بلو هم باهمان قدو قامت و بدون اینکه سرموئی از نوشته ها باهم اختلاف داشته باشد برسر در مطب دکتر محبوب نصب شده بود منتهی قسمت آخرش با تابلو دکتر حبیب تفاوت داشت باین مضمون «... و فارغ التحصیل از دانشگاه هاروارد آمریکا و آسیستان سابق بیمارستانهای آمریکا و همکارا پروفور برای دون چراغ معروف و معاون رادیو سکویی بیمارستان وابسته به دانشیاه پسیلوانیا پذیرائی همه روز از ساعت ۶ صبح تا ۱۲ و از یک بعد از ظهر الی ساعت ۱۱ شب».

... رشد تابلوها در همین جا متوقف ماندی چون ادامه طول و عرض تابلوها بیش از این امکان نداشت و جلو پنجره های همسایه هارا میکرفت این توقف اجباری پیش آمده بود یا اینکه حدود علم طب و مشتقات آن در همین جا خاتمه مییافت ورشته وشعبه دیگری وجود نداشت که در تا بلوها ذکر شود! بهر تقدیر، وقتی کار رشد تا بلوها متوقف شد سرگردانی عجیبی گریبان کیر محله ما شد: باین معنی که سابق براین مایک طبیب داشتیم و چند نوع بیماری. تکلیف همه ما روشن بود، مردک رودل میکرد، ثقل میکرد، میرفت یهلوی دکتر حبیب اوهم یک کاسه سولفات دوسودیا حاج منیزی و فلوس به بیمار رو دل کرده میداد یا خوب میشد یا میمرد دیگر مریض مردد نبود که برای معالجه سرما خوردگی و رو دل و مننژیت بکدام طبیب مراجعه کند.

ولی از وقتی دکتر محبوب به محله ما آمد و آن تابلوهای کذائی بالارفت این فورمول و بر نامه هم بهم خورد و همه ما سرگردان شده بودیم که بوقت ناخوشی برای معالجه بکدام یک از این دو طبیب مراجعه کنیم و کدام یک حاذق ترند!

از نظر معلومات پزشکی طبق نوشته تابلوها یشان هر دو در یک ردیف بودند ولی آن یکی فارغ التحصیل دانشگاه «کمبریج» لندن است و این یکی فارغ التحصیل دانشگاه «هاروارد» آمریکا شوخی نیست!

آن یکی معاون رادیو سکویی بیمارستان وابسته بدانسگاه «سوربن» است و وابسته بدانسگاه «پنسیلوانیا» فرق معامله خیلی است یا این یکی عامل تر و باسوادتر است یا آن یکی؟!

آمدن طبیب جدید به محله ما بکلی وضع ما را در هم ریخت و از پس فکر کردیم که کدام یک حاذق ترند بیشتر سکنه محله ما بیکنوع بیماری مبتلا شده بودند مضافاً باینکه یک ماه بعد دودستگر عجیبی هم در محله ما ایجاد شد! عده ای طرفدار دکتر حبیب طبیب قدیمی محله بودند و عده ای سنگ

مضمون در آمده بود «دکتر محبوب متخصص بیماریهای داخلی و امراض جلدی و عفونی و بیماریهای حلق و گوش و بینی و چشم».

بارك الله ... عجب دکترهای حاذق و فهمیده و متخصص در محله ما طبابت میکنند و ما خیر نداریم و نمیدانستیم!

فردا که از مقابل مطب دکتر قدیمی خودمان می گذشتم دیدم تابلویش از طول و عرض قد کشیده و معلومات پزشکی دکتر حبیب ما هم به نسبت طول عرض تابلو بیشتر شده، چون روی تابلو نوشته شده بود «دکتر حبیب متخصص بیماریهای حلق و گوش و بینی و چشم و معالجه امراض قلبی و عوارض روحی و متخصص شکسته بندی».

... کمی ایستادم و تابلوها را خوب و رانداز کردم راه افتادم. و چون در این مدت چشمم عادت کرده بود که هر روز این تابلوها را ببینم و علاقمند به رشد طولی و عرضی تابلوها شده بودم سیح که از خانه بیرون میآدمم به عشق دیدن تابلوها بودم، مثل اینکه تابلوهای دکترهای سرگذرما باهم مسابقه گذاشته بودند که رشد کدام یکی در بیست و چهار ساعت بیشتر است؟

بهر تقدیر، فردای آن روز که مقابل مطب این دو طبیب رسیدم مطابق عادت نگاه کردم ببینم از دیروز تابلود کتر محبوب قد کشیده یاند؟ دیدم یله ... روی یک تابلو سه در چهار زمینه سفید باخط نستعلیق و خوانا نوشته شده «دکتر محبوب متخصص بیماریهای داخلی، امراض جلدی و عفونی و بیماریهای حلق و گوش و بینی و چشم و معالجه امراض روحی و متخصص شکسته بندی و درمان سوزاک و سفلیس پذیرائی از ساعت فلان تا فلان!» و روز بعد که آمدم دیدم تابلود کتر حبیب دکتر قدیمی خودمان یک متر از تابلود کتر محبوب دراز تر شده و آنچه در تابلو دکتر محبوب هست در این تابلو هم هست باضافه «درمان فوری سوزاک و سفلیس نوو کهنه و ختنه اطفال بامتد آمریکائی».

... العظمت ولله ... چطورما تا آن روز نمیدانستیم که اطباء محله ما اینهمه سواد و معلومات دارند و چطور خودشان یادشان نبود و هی کم کم و با قسط یادشان میآمد!

باری ... روز بعد نوبت رشد تابلود کتر محبوب بود و از روی نوشته های تابلو معلوم شد که دکتر محبوب «متخصص تقویت قوای تناسلی و ضعف قوهٔ باء هم هست!»

یک ماه بعد تابلود کتر حبیب دکتر قدیمی محله ما به شش متر طول و چهار متر عرض قد کشید و مضمون تابلو هم این بود «دکتر حبیب متخصص بیماریهای داخلی و امراض جلدی و عفونی و بیماریهای حلق و گوش و بینی و چشم و معالجه امراض قلبی و متخصص شکسته بندی درمان سفلیس و سوزاک توو

«حالا میخوای این نسخه رو به پیچی؟»

گفتم ... بله ... علاجی ندارم، چطورمگه؟!

باخشم و عصبانیت اول نسخه را مجاله کرد و بعد ریزرین کرده و در جوی بی آب کنار خیابان مقابل مطب دکتر محبوب ریخت و مچ دست مرا محکم گرفت و بدنبال خودش کشاند، من هم بدون مقاومت بدنبالش راه افتادم و از پله ها بالا رفتم، حالا تونگو که دکتر محبوب از پنجره مطبش آن جریان را دیده و زاغ سیاه مرا چوب میزند!

دکتر حبیب پشت میزش نشست و اخمهایش را درهم کشید و با عصبانیت زیر لب غرید که یکی نیست باین دامپزشک بیسواد بگه برای کسی که سینه پهلو کرده شربت «فسوتیانون و کینالاروش» تجویز نمیکنن و شروع کرد بنوشتن نسخه و بعد نسخه را بدست من داد و گفت بیا! این نسخه را بیچ، ویزیت هم نمیخواد بدی! اگر بیست و چهار ساعته خوب نشدی من تابلومو پائین میکشم .

چاره ای نبود، نسخه را گرفتم و از دکتر حبیب خدا حافظی کردم و از پله های مطب پائین آمدم. ولی بمحض اینکه پایمرا از پله آخری به کف پیاده رو گذاشتم دکتر محبوب که آن طرف خیابان بانتظار من ایستاده بود عرض خیابان را باد و قدم گل و گشاد طی کرد و خودش را بمن رساند و قبل از اینکه من جبهه بندی بکنم و حالت دفاعی بخودم بگیرم بایک حرکت سریع نسخه را از دست من قاپید و نگاهی خصمانه ! به قیافه من انداخت و گفت ... هوم ... نسخه من کو؟ این چیه؟

من در حالی که از ترس می لرزیدم و دندانهایم کلید شده بود گفتم : آقای دکتر؟ این نسخه رو برای کلفت مون که اثنا عشرش درد میکنه گرفتم! «آمرانه گفت، بمن دروغ نگو، این نسخه درد تورو علاج نمیکنه و بدنبال این گفته نسخه دکتر حبیب را پاره کرد و ریخت توی جوی و مچ مرا گرفت و از پله های مطبش بالا برد و از نو نسخه ای نوشت و دو تومان ویزیت قبلی مرا هم پس داد!

چیزی نگفتم از دکتر محبوب خدا حافظی کردم برای پیشگیری از حوادث احتمالی نسخه را تا کردم و در آستر کلاه هم گذاشتم و کلاه را هم محکم روی سرم جابجا کردم و از پله ها پائین آمدم ولی قبل از اینکه بتوانم خودم را از قوه جاذبه دو طبیب محله کنار بکشم از پشت سر دکتر حبیب یقه ام را گرفت و بطرف خودش کشید، من در صدد مقاومت برآمدم ولی بیهوش بودم و گویا دکتر حبیب از پنجره مطبش دیده بود که من نسخه را کجا گذاشتم چون با سرعت عجیبی که از سن و سال و قد و قواره او بعید بود کلاه را از سرم برداشت و چنگ انداخت توی کلاه و آستر آنرا بانسخه کشید بیرون و جرجر

دکتر محبوب طبیب جدید را بسینه میزدند ولی تشخیص اینکه از این دو نفر کدام بهتر و حاذق ترند کار بسیار مشکلی بود، چون اختلاف سطح معلومات و طبابت این دو طبیب همان نوشته قسمت آخر تابلوهایشان محل تحصیل و سوابق خدمت بود!

... در این گیرودار دور از جان همه شما بنده سرمای سختی خوردم و بستری شدم حالا چه شد که این سر ما خوردگی در وجود بنده توسعه پیدا کرد و ریشه دواند تا مبدل به سینه پهلو شد و قضیه بیخ پیدا کرد و کار به دوا و دکتر کشید بحث دیگری است! و اما پهلوی کدام يك از این دود کتر بروم که زودتر بنتیجه برسم؟

فکرها کردم با اهل خانه بحثها کردم با اهل محل در بستر بیماری مشورت ها کردم و بالاخره در شبی که دوستان و اهل مغل به عیادت آمده بودند رأی گرفتیم و دکتر محبوب طبیب تازه محله ما برنده شد و قرار شد که صبح فردا اول وقت بایشان مراجعه کنم و دردم را بگویم و نسخه ای بگیرم و جریان را هم به هم محله ای ها اطلاع بدهم ولی فکر اینکه چطور بعد از مدت ها آشنائی و سوابق بیماری باد کتر قدیمی محله او را کنار بگذارم و دردم را به طبیبی بگویم که بیش از چند صباح نیست به محله ما آمده و یک قران حق سرقفلی ندارد عذاب میداد، تا سپیده صبح از این دنده بآن دنده غلتیدم و فکر کردم. بهر تقدیر آن شب را بهر نحوی بود صبح کردم و اول وقت برای اولین بار به مطب دکتر محبوب طبیب تازه محله رفتم غافل از اینکه دکتر حبیب طبیب قدیمی محله از پشت پنجره زاغ سیاه مرا چوب میزند و مواظب من است. از پله های مطب بالا رفتم و دردم را بدکتر محبوب گفتم، معاینه ام کرد، نسخه ای داد. دو تومان ویزیتش را دادم و از مطب خارج شدم «یادم رفت بگویم قبل از اینکه دکتر محبوب در محله ما مطب باز کند ویزیت دکتر حبیب پنج تومان بود ولی به نسبت رشد تابلو هانرخ ویزیت این دو طبیب هم پنج قران پائین آمد تا نرخ ویزیت هر دوروی دو تومان تثبیت شد.»

غرض ... وقتی از مطب خارج شدم و از پله ها پائین آمدم و وارد خیابان شدم چشمم بدکتر حبیب افتاد که مثل علم یزید سر راهم سبز شده بود؟! نگاه معنی داری به قد و قامت من کرده و بامحبت خاصی گفت کسالتی داشتید؟ من درحالی که دست و پایم را کم کرده بودم و عرق سردی بر پیشانیم نشست بود بر اعصابم مسلط شدم و با خجالت گفتم ... ای ... آقای دکتر ... مختصر کسالتی داشتم!

دکتر بدون اینکه توجهی بمن داشته باشد یا جواب مرا شنیده باشد باز دست خاصی گوشه نسخه را که هنوز در دست من بود گرفت و کشید و مرا در مقابل عمل انجام شده ای قرار داد.

نگاهی طیبانه به نسخه انداخت و پوز خندی زد گفت :

در کارم ورزیده شده بودم دوتا نسخه دکتر محبوب را بدست دکتر حبیب دادم که پاره کند و آن سه تا نسخه را گرفتم.

دکتر محبوب دستش را دراز کرد که نسخه‌ها را از دست من بگیرد که دکتر حبیب با کف دست محکم به پشت دست دراز شده دکتر محبوب زد دکتر محبوب معطل نکرد يك سیلی گذاشت به بناگوش دکتر حبیب و پشت دستی او را با سیلی جواب داد هنوز صدای سیلی زنک دار دکتر محبوب در فضاگم نشده بود که سیلی دکتر حبیب به صورت پت و پهن و گوشت آلود دکتر محبوب نشست، در دسر تان ندهم، یقه هم را چسبیدند و بزنی بزنی شروع شد چه بزنی بزنی.

مشیت ولگدی بود که بهم حواله میدادند و فحش‌های دکترانه‌ای بود که بی دریغ نثار هم و والدین گرامیشان میکردند.

... البته در این میان منم بی‌نصیب نماندم، هرچه بود دعوا بخاطر من بود بخاطر وجود من بود!

با تن تپ‌داد و پاهای لرزانم میانجی شدم که این دو نفر را از هم سوا کنم ولی مگر هم را ول میکردند؟ از سه تا مشیت و دوتا لگدی که بهم حواله میدادند بین‌راه دوتاش در وجه بنده برات میشد.

دیدم بیشتر از این نمیشود کتک خورد، آستین‌ها را بالازدم و منم شروع کردم، سه تائی بجان هم افتادیم تا می‌خوردیم هم رازدیم، مردم خبر شدند و اطراف ما جمع شدند ولی کسی قدرت داشت که ما را از هم جدا کند، مگر مردم از جانشان سیر شده بودند؟

بالاخره پاسبانه رسیدند و ما را بهر مشقتی بود از هم سوا کردند و کار یک‌لانتری کشید و حسب معمول پرونده‌ای در این زمینه درست شد که شاید هنوز هم در جریان باشد.

منتهی از آن روز بی‌عد دیگر مردم محله ما مریض نشدند یا اگر هم میشدند جرات نداشتند به دکتر مراجعه کنند، چون از کله سحر دکتر حبیب پنجره مطبش را باز میکرد و چهار چشمی زاغ‌سیاه دکتر محبوب را چوب میزد و دکتر محبوب هم مثل مجسمه مومی کنار پنجره مطبش می‌نشست و «زل» میزد و دکتر حبیب را می‌پائید.

کرد و ریخت جلو پله‌های مطب دکتر محبوب و گفت:

«من نمی‌گذارم باین سادگی مشتری منو از چنگم در بیارن! من خونمو توی این کار دیدم؟ نمیدونه با کی طرفه! بیا بریم تا يك نسخه دیگه برات بنویسم.» و قبل از اینکه من مقاومتی بکنم «گرچه دیگر با آن کش دوا کش‌ها و شدت تب و استخوان درد قدرت مقاومتی درمن نمانده بود، میج دستم را گرفت و بدنالش کشاند و سرعت برق و باد پشت میزش نشست و نسخه‌ای نوشت و بدست من داد و ضمناً ده تومان هم از کشو میزش برداشت و بمن داد و گفت... بیا این هم پول نسخه‌ات!»

شدت تب از يك طرف، استخوان درد از یکطرف هول و هراس و جوش و حرس خوردن از یکطرف، بکش و وا کش‌ها و از پله‌ها بالا رفتن و پائین آمدن یکطرف و توب و تشرهای این دو دکتر بکلی داشت مرا از پا در می‌آورد. چیزی نگفتم، نسخه را گرفتم و ده تومان را هم گذاشتم توی جیبم و از پله‌ها پائین آمدم و همینکه از دهلیز مطب خارج شدم سینه بسینه دکتر محبوب خوردم و قبل از اینکه او حمله را شروع کند نسخه را بطرفش دراز کردم و گفتم بیا پاره‌اش کن! ولی من کمتر از بیست تومن نمی‌گیرم. دکتر حبیب ده تومن داد!

دکتر محبوب دندانهایش را بهم فشار داد و با عصبانیت غرید که من نمی‌گذارم بیمارمو دستی دستی بکشن! من تا پای جونم روی بیمارم و ایسام! من قسم خوردم بشرافتم به وجدانم که با تمام قدرتم برای نجات بیمارم تلاش بکنم... وجدان من، شرافت من حکم میکند! بیا بریم تا يك نسخه دیگه برات بنویسم و باز دست مرا گرفت و مثل بره بدنالش کشاند و نسخه تازه‌ای نوشت و با يك اسکناس بیست تومانی بدست من داد.

دیدم بد معامله‌ای نیست! بیست تومان دکتر محبوب را روی اسکناس ده تومانی دکتر حبیب گذاشتم و از پله‌ها پائین آمدم، دیدم دکتر حبیب وسط خیابان منتظر من است!

خدا پدری را بیامرزد که قبلاً نسخه را نوشته بود و دیگر مرا با خودش از پله‌ها بالا نبرد.

نسخه دکتر محبوب را از دستم قاپید و پاره کرد و نسخه خودش را بدستم داد ولی هنوز نسخه دکتر حبیب را در جیبم نگذاشته بودم که دکتر محبوب مثال «قرقی» بالای سرم سبز شد و نگاه تند و خصمانه‌ای بدکتر حبیب انداخت، نسخه را از دست من گرفت و پاره کرد و عوضش دوتا نسخه که قبلاً نوشته بود و آماده داشت بدست من داد و بلافاصله دست‌هایش را مثل دسته کوزه بکمرش زد و بدکتر حبیب گفت دیگه چیکار میکنی؟

دکتر حبیب معطل نشد، دسته یادداشتش را از جیبش بیرون کشید و وسط خیابان در کمتر از سه چهار ثانیه سه نسخه نوشت و من هم که

ЖАМОЛ МИРСОДИҚИЙ

Эроннинг машҳур замонавий ҳикоянависи Жамол Мирсодиқий 1933 йилда туғилган. У Төҳрон дорилфунунининг филология факультетини тугатиб, 60— йилларда қаламкашлар даврасига кириб келди. Унинг новеллалари «Сухан» журналида тез-тез босила бошлади. Бу даврда «Сухан» журналининг Эроннинг забардаст олимлари ва ёзувчилари бошқарар эдилар.

1967 йилда илк ҳикоялар тўплами — «Мовий кўзли малика» босилиб чиққанидан сўнг ёзувчининг номи эл оғзига тушди.

Ж. Мирсодиқийнинг ҳикоялари 1964 йилда биринчи марта рус тилига таржима қилинди. 1970 йилда эса ўзбек китобхони унинг ҳикоялари билан танишиш бахтига муяссар бўлади. 1976 йилда эса ҳикоялари бевосита форс тилидан ўзбек тилига ўгирилди. 1980 йилда адабнинг «Узун тун» қиссаси ўзбек тилида нашр этилди.

60— йилларда Эронда юз берган иқтисодий-ижтимоий ўзгаришлар, «шоҳ ва халқ инқилоби», «оқ инқилоб» каби назарияларнинг олға сурилиши ва шу асосда мамлакатда сармоядорлик муносабатларининг жадал суръатлар билан ривожланиши халқ орасининг психологияси ва ҳаётига таъсир этмай қолмади, албатта. Бу каби ўзгаришлар бадиий адабиётда, жумладан, Ж. Мирсодиқийнинг ижодида ҳам ранг-баранг бўёқларда ўз аксини топди. Адиб ўз асарларида халқ номидан таклиф этилаётган турли-туман назариялар аслида пулдорларнинг мавқеини мустаҳкамлаш, уларнинг осойишталигини бузмаслик, шу йўл билан халқни тинчлантириш эканлигини ҳаётий воқеалар ва тақдирлар мисолида ёрқин акс эттирди.

Ж. Мирсодиқий Фарбий Оврупо ва рус адабиётининг фозил билимдони. Уларни қунт билан ўқиб-ўрганди. Ундан «кимнинг ўрнида бўлишни истардингиз?»— деб сўраганларида «Чеховнинг» деб жавоб бериши бежиз эмас. Унинг бу жавоби бутун ижодий фаолиятини ифодалаб бера олади деб ўйлаймиз.

Полик дидли санъаткор мамлакатда рўй бераётган воқеалар тасодифий эмаслигини, эртанги кун нуқтаи назардан фикрловчи зиёлилар пайдо бўлаётганлигини тезда илғаб олди ва уларни ўзига хос йўсинда қаламга олди. Бир сўз билан айтганда, Ж. Мирсодиқий бадиий асарлари 60—80— йиллардаги Эрон мамлакати ва халқни ҳаётининг ёруғ ойнасидир.

Адибнинг 80-йилларда яратилган бадиий асарлари публицистик руҳнинг кучлилиги ва масаланинг кескин қўйилиши билан эътиборга лойиқ. Бу албатта, мамлакатдаги ижтимоий-сиёсий воқеаларнинг кескин тус олиши билан изоҳланади.

Жамол Мирсодиқий ҳам кўпгина илғор фикрли зиёлилар сингари 1979 йилги Эрон инқилоби натижаларидан кўнгли тўлмай, ўз диёрини тарк этишга мажбур бўлди. У ҳозирги кунда АҚШда яшаб, форс тилида журнал нашр этмоқда. Эрон адабиёти ва маданиятини тарғиб этишда жонбозлик кўрсатмоқда.

Ж. МИРСОДИҚИЙНИНГ БАДИИЙ АСАРЛАРИ:

1. «Мовий кўзли малика», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1961.
2. «Тунги мусофирлар», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1964.
3. «Менинг ҳорғин кўзларим», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1966.
4. «Томоша оқшомлари ва сариқ гул», ҳикоялар тўплами, Техрон, 1969.
5. «Узун тун», қисса, Техрон, 1970.
6. «Бадбахтлар» ҳикоялар, Техрон, 1973.
7. «Сайланма», Техрон, 1975.
8. «Қум уюмлари ортида», ҳикоялар тўплами, Техрон, (йили кўрсатилмаган).

خاله

خورشید در میان آسمان سفید و روشن که روی شهر را گرفته بود . چون جام طلای شناوری دیده می‌شد. کوچه‌های تنگ و کثیف که در اطراف آن خانه‌های کوتاه و گلی بی‌قواره کنار هم نشسته بود غرق آفتاب بود . مدرسه تعطیل شده بود و سیل بچه‌ها در کوچه‌ها سرازیر بود خاله عباس را در بغل می‌کشید و نفس زنان از میان بچه‌ها راه باز می‌کرد و یا مهربانی از بچه‌ها می‌خواست:

- آفا کوچولو، یه خرده برو عقب تا من رد بشم. بارک الله پسر. و با خود می‌گفت:

- خدا زیادشون کنه ببین ماشاالله هزار ماشاالله چه خاکی هواکردن... خدابه پدر و مادر هاشون ببخشدشون . خدا از آب و آتش حفظشون که . در خیالش گذشت سال دیگر که بیاید عباس به مدرسه می‌رود و مثل این بچه‌ها، توی کوچه‌ها می‌دود و کیفش را دور دستهایش به چرخ می‌آورد و ذوق کنان به خانه می‌آید و با دهان پر خنده برای او تعریف می‌کند :

- خاله امروز خانم معلم منو برد پای تخته . و با خوشحالی می‌خندد و از او آب نبات و شکرپنیر می‌گیرد. خاله سرش را کج کرد و نگاه پرمحبتی به صورت او که روی دوشش به خواب رفته بود ، انداخت و گفت:

- قربونت برم من، شاه پسر ...

و به حال او غصه خورد :

- بمیرم الهی ببین بچه‌ام دوپاره استخون شده، عجب مرض بلایی خدا نصیب کافر نکنه .

خاله به یاد آدمهای جور به جوری افتاد که در محکمه دیده بود . محکمه دکتر شلوغ بود. در اتاق انتظار، روی ایوان و توی راهرو، مریضهای زیادی از بچه‌های پنج شش ساله گرفته، تا پیرمردها و جوانهای قوی هیكل دیده می‌شدند. چشمها سرخ و متورم شده بود. بدنهای تکیده و لاغر با چهره‌های زرد و پژمرده و موهای آشفته. این بر و آن بر، میان هم ریخته بودند. بچه‌ها گریه می‌کردند ، بزرگها بی‌تاب بودند و سرهای خود رامیان دستها می‌فشردند و بی‌حوصله راه می‌رفتند . عده‌ای به دیوار تکیه داد بودند و از حال وهوش رفته بودند. خاله زیر لب گفت :

- چه بلایی، چه بلایی، مگه خدا به داد مردم برسه .

فکر کرد : «چه اسمش سخته ... انفوزا ... انفولانسا... انفولان ... آهاه». خاله یادش آمد : «انفولانزا». آن خانم چند بار اسم آن را تکرار کرده بود. خانم پرمحبتی بود. قیافه و رفتار با وقاری داشت. خاله او را دعا کرد :

- خدا مریضش را شفا بده، خدا همیشه به خانمی نگهش داره. آن خانم در کنار خاله نشسته بود و منتظر نوبتش بود. پسرش مریض بود . وقتی دید که عباس از توی بغل خاله جنب نمی‌خورد و خاله را خسته کرده است؛ رو کرد به او و با مهربانی گفت:

- آقا پسر، خوب نیست مادر تو اینقدر اذیت کنی؛ بیابشین پهلوی من چونم تا نفس تازه کنه، مگه نمی‌بینی چقدر خسته شده ، بیا چونم ... بیا ...

خاله گفت:

- عیبی نداره خانم، تو بغل من عادت کرده بخوابه . مته مادرش به من انس گرفته . نمی‌دونین چه بچه خوبه .

خانم با تعجب پرسید :

- مگه بچه خودتون نیست؟

- نه خانم نوه خواهر یمه . اما مته بچه خودم می‌مونه .

- مادرش چرا نیومد؟ شما تنهایی از بغل کردنش خسته نمی‌شین؟ هزار ماشاالله بچه بزرگیه . اونوقت هم انقدر اونو به خودتون نجسبونین، شما هم مریض می‌شین‌ها، این مرض به هیچ کس رحم نمی‌کنه .

- مادرش یه خرده کار داشت، سپردش دست من .

و با غرور خاصی اضافه کرد :

- آخه به من اطمینون دارن. من بچه‌ها رو خیلی دوست دارم خانم

چون .

- حتماً خودتون بچه ندارین .

- چرا خانم چون، به خواست پروردگار، چهارتا بنده‌زاده دارم .

- اختیار دارین، آفا زاده‌ان . پس حتماً حالا دیگه بزرگ شده‌ان و به

شما احتیاجی ندارن .

- سه تاشو نو بورگ کردم. یکیشون هنوز به ثمر نرسیده. زری را شوهر دادم. شوهرش مرد با خداییه، قربون جدش برم. دوتا پسر کوچولو دارن. روزگار چه زود می‌گذره خانم چون . بچه‌ها می‌آن و جای مارومی گیرن. یه دختر دیگه ام هنوز کوچیکه، مدرسه می‌ره. کلاس چهارمه. پسر بزرگم مردخونه منه. خدا حفظش کنه . نمی‌دونین خانم چقدر سر به زیره یه دکون نجاری داره. هنوز براش زن نیاوردم پسر عاقلیه. می‌گه تا پول و پله‌ای دست و پا نکنم زن نمی‌گیرم . صبح زود می‌ره دکون، هوا که تاریک شد برمی‌گرده

- بمیرم الهی، از بچه هام هیچی باقی نمونه پوست و استخون شدن .
چه مرض بلایی، خدایا خودت به ما رحم کن .
این روزها خاله خیلی عزیز شده بود و همه یکر بز قربان و صدقه اش
می رفتند :

«خاله جون فدات شم خاله جون دورت بگردم. خاله قربون قدمت .
خاله دستم به دامنتم. خاله خاك پات شم. خاله جون خیر ببینی از عمرت...»
از خانه خان عمو دنبالش فرستاده بودند که روز چهاردهم ماه است و
روضه خوانی دارند :

- خاله قربون دست و پنجه ات، بیا پای سماور بشین.
مثل همیشه خاله باید برود و سه چهار ساعت متوالی پای سماور
بنشیند و جای بدهد .

عروسی پسر حاج آقا جواد بود. یکرین به دنبالش می آمدند . خانم
حاجیه با او کار داشت: «اگه آب دستته نخور و بیا». کسی نبود که چادر
زنها را جمع و جور کند. روز عقدکنان بود . کسی به کسی نبود. چادرها عوض
و بدل می شد. غرولند مهمانها در می آمد و آبروی خانم حاجیه می رفت .
هیچکس مثل خاله از عهده جمع کردن و تا کردن چادرها بر نمی آمد. فقط خاله
می توانست سه چهار ساعت يك بند روی در گاه اتاق بنشیند و چادرها را
از زنها بگیرد و مرتب کند و سر جای خود بگذارد. دیگران مشتاق می خواستند
و هزار توقع دیگر داشتند و دم به ساعت جای و سیکار می خواستند . از
طرفی کی حاضر می شد از سر تماشای عروسی بگذرد و سه چهار ساعت
خودش را در اتاق تاريك و تنگ دم در کوچه حبس کند: «خاله جون هر کاری
داری زمین بذار و حتمنی بیا ...».

خاله نفس زنان نهر آبی را دور زد و خود را به پل رساند و آن طرف
پل به درخت تنومندی تکیه داد. سرش گیج می رفت. حال بدی داشت. در
پشت او رگی از پایین به بالا تیر کشید و کش آمد. خاله از شدت درد
نفسش برید. انگار با قیچی پشتش را سوراخ می کردند. دردی طاقت
فرسا سراپایش را بی حس کرد و دانه های درشت عرق به پیشانی اش نشست
و در همه تنش جوش زد .
عباس از خواب پرید و دست به گریه گذاشت. گهواره متحرك او
ایستاده بود.

خاله با لحن پرمهر و محبتی گفت :

- خاله جون، نمی خوامی خستگیم در بره. آخه خاله خسته شده .
موهای سیاه و کثیفش را نوازش کرد:

- بمیرم الهی، بچه ام چه لاغر شده.

عباس صدای گریه اش را بلندتر کرد و با نوك پا به شکم خاله کوبید.

خونه . پسر کوچکم چند ماهه رفته آبادان . تو شرکت نفت کار گرفته .
دلم برات خیلی شور افتاده، چند وقته کاغذ نوشته .

- خدا بهتون ببخشه . معلومه زن مهربون و خوش قلبی هستین .
شوهر تون چیکار می کنه ؟

- ای خانم جون، شوهرم پنج ساله مرحوم شده. یه روز از بالای چوب
بست افتاد پایین و مرد. خدایا مرزدش. این شب جمعه ای خدا پیامرزی
می خواست. از وقتی اون مرحوم عمرشو به شما داد، خیاطی کردم و بچه ها
را بزرگ کردم. اگر سرگرسنه به زمین گذاشتم دست احتیاج پیش کسی
دراز نکردم. خدایا شرکت که محتاج مردم نکردی. تنها آرزوم اینه که این
دختره را سروسامانی بدم و اونوقت برم توگور راحت بخوابم. غیر از این
دیگه هیچ آرزویی به دل ندارم .

خانم لبخندی زد و از جا بلند شد. نوبتش رسیده بود:

- خدا آرزو تونو برآورده کنه .

خاله نفس نفس می زد و هیكل سنگین عباس را در بغل می کشید
و پیش می رفت. سراپایش از خستگی کوفته شده بود. دانه های درشت
عرق از صورتش می ریخت. پاهایش پیچ می خورد و خم و راست می شده
به سختی پایش را از زمین می کند. چشمهایش سیاهی می رفت . امروز دومین
باری بود که این راه را رفته و برگشته بود .

صبیح سماور خاله هنوز غلغل می جوشید که عزت سادات دختر عمویش
نفس زنان و هراسان خود را به او رساند :

- خاله جون دستم به دامنتم، بهجت دیشب تا حالا تب کرده، مته
کوره می سوزه. دورت بگردم تا دیر نشده بیا به دکتر برسونش. و اضافه
کرد :

- اگه خودم نمی خواستم امروز با خانم ملوک برم بازار همراهت
می اومدم. قربونت برم خاله جون زود باش تا محکمه دکتر شلوغ نشده ،
بچه مو به دکتر برسون .

خاله جای خورده و نخورده بلند شد و چادرش را به سرش کشید و
نفس زنان به دنبال او راه افتاد. دیروز همین راه را پنج بار آمده و برگشته
بود ؛ اما مثل امروز خسته و فرسوده نشده بود. دیروز نفس تازه نکرده
بود؛ یکی را از دکتر نیاورده دیگری را به کول می کشید، بغل می کرد، زیر
پازوها را می گرفت و به دکتر می برد. از خانه دختر عمو به خانه عمه خانم،
از خانه عمه خانم به خانه پسر عمو می رفت و بچه ها و پدر و مادر هایشان را
به دکتر می رساند. برای همه دلسوزی می کرد و از رنگ زرد و صورت بیمار
بچه ها و اندام ضیف و لاغرشان گریه اش می گرفت :

استخوانهای تنش درد می‌کرد و دلش آشوب بود. فکر کرد: خیلی مانده که برسم. از آن تیر چراغ برق که رد بشوم می‌رسم به دکان مشهدی عباس بعد دکان بابا بقال و آنوقت آن کوچه ...

تیر چراغ برق که چشمهایش را به آن دوخته بود از جای خود تکان خورد و روی آسمان به چرخ آمد. خاله با خود گفت:

- سرم گیج می‌ره. خیلی خسته شدم.

بی‌اختیار روی سکویی نشست. عباس توی بغلش به خواب رفته بود. زیر لب گفت:

- امروز چرا راه تمومی نداره. ظهر شد و من هنوز تو راهم.

دل خاله باز به شور افتاد:

«معصومه حتما تا حالا از کشنگی ضعف کرده کاش دیزی را بار گذاشته بودم و به عصمت سپرده بودم که نمک و زردچوبه اش را بریزه. بعد از ناهار باید یه سری هم به زری بزنم.»

باز خودش را سرزنش کرد:

- چرا نتوانستم سری بهش بزنم، دختره پاك دست تنهاست. خدا مرگم

بده.

فکر خاله ناراحت بود:

- بلندشم راه بیفتم هزار کار دارم. وقتی خونه رسیدم، بادل فارغ خستگی در می‌کنم.

نفس زنان بلند شد و راه افتاد. وقتی خود را به خانه دختر خواهرش، عصمت خانم رساند، دیگر هیچ چیز حس نمی‌کرد. بدنش داغ بود و می‌سوخت مثل اینکه تب کرده بود عصمت خانم وقتی صورت کبود و شکسته خاله را دید جلو دوید و گفت:

- وای خدا مرگم بده. خاله جون، این ور پریده خسته ات کرد. یه دقیقه بیا تو خاله، خیلی گرم شده؟

خاله عرقهایش را با سرآستین پیرهنش پاك کرد و روی سکو نشست. - نه خاله، چیزی نیس. یه ذره خسته شدم. باید زودتر برم خونه. دلم مته سیر و سرکه می‌جوشه. هزار کار دارم. معصومه نیومد اینجا خاله؟ بهش گفته بودم، اگه دیر کردم بیاد اینجا ...

عصمت خانم نگذاشت خاله حرفش را تمام کند و گفت:

- نه خاله چون نیومد.

- پس بچه ام کجا رفته؟

- یه دقیقه اومد اینجا و يك دو سطل هم آب از فشاری برام آورد و کمکم کرد. اما هر چه بهش اصرار کردم ناهار ... آخه اونوقت ناهارمون

- یاالله برو ... یاالله برو.

خاله با همان لحن پرمحبت گفت:

- دلت می‌خواد راه بیفتم، روی چشم عزیز دلم. خاله رو ماچ نمی‌کنی؟ عباس بی حوصله بود. بهانه می‌گرفت و نق می‌زد و شکم خاله با نوك پای خود می‌کوبید. خاله ناگزیر شد براه بیفتد.

«چرا حسنی چند وقته کاغذ ننوشته؟» خاله به فکر پسر کوچکش حسن افتاده بود. مدتها بود که از او بی‌خبر مانده بود. در نامه گذشته اش، حسن نوشته بود که خطر بزرگی از سر او گذشته، کارخانه برقی که در آن کار می‌کرد آتش گرفته است و چند نفر جزغاله شده‌اند.

وقتی نامه را برای خاله می‌خواندند، خاله برای آنهایی که مرده بودند، اشك می‌ریخت:

- خدا باعث و بانیشو مرگ بده.

به در گاه پروردگار شکر می‌کرد که حسنی او را حفظ کرده است و نذر کرد که هر شب جمعه در سقاخانه سرگذر شمعی روشن کند.

حالا خاله با خود می‌گفت:

- بلایی سر حسنی نیومده باشه؟ نکنه کار خونه دو باره آتش گرفته باشه؟ خدایا به حق موسی بن جعفر قضا و بلا رواز سر جوون‌های مردم دورکن. به پاهایش فشار آورد که زودتر به خانه برسد: «شاید نامه حسنی رو پستیچی آورده باشه.»

رشته‌های تمام نشدنی عرق، از پیشانی‌ش سرازیر بود. شکمش مالش می‌رفت. صبح چیز درستی نخورده بود. فکر کرد: کاش دیزی را بار گذاشته بودم، مبادا امروز حسین ناهار خانه بیاید.

حسین پسر بزرگ خاله ناهار خانه نمی‌آمد. اما خاله دلش به شور افتاد. - اگه بیاد هیچی ندارم جلوش بذارم، خدا کنه نیاد.

جلو چشمهایش صورت آفتاب سوخته و هیکل لاغر او تصویر شد که روی لنگه دری خم شده عرق می‌ریزد و رنده می‌کند و یاد حرف او افتاد: - دکون نیست لاهسب، یه جهنم حسابیه. این روزها زندگی کردن ونون در آوردن کار آسونی نیست.

خاله به خاطر آورد که پیرهن و زیر شلواری او را باید بشوید و جوراب هایش را وصله کند. يك هفته بود که رختها، گوشه صندوق خانه افتاده بود و او فرصت نمی‌کرد که به طرف آنها برود. خودش را سرزنش کرد:

- دیگه به هیچ کاری نمی‌رسم، مرده‌شورم بیره. ناهار معصومه رو که دادم سر فرصت می‌شینم سرطشت.

نفس زنان پیش می‌رفت. از خیابان گذشت، به کوچه‌ای رسید، همه

می‌کرد. خاله متکایی زیر سرش گذاشت و خودش هم کنار او، برابر تل جوراب دراز کشید. فکر کرد: يك چرت می‌زنم و پامی شوم جورابها را وصله می‌کنم و رختها را می‌شویم. سری هم به زری می‌زنم.

سر گیجه و سردرد بدی داشت. تب کرده بود و همه استخوانهایش درد می‌کرد. سرش را گوشه متکای معصومه گذاشت و چشمهایش را به تل جوراب دوخت و گفت:

- خیلی کوفته شدم، ماشاءالله عباس خیلی سنگینه، خدا کنه که حالش بهتر بشه، نا عصر عرق کنه. چه مرض بلایی. خدایا خودت نگهدار بچه‌هام باش.

لرزش شدیدی تنش را گرفت. خودش را جمع کرد و چادرش را به خود پیچید. دندانهایش به هم می‌خورد. همانطور که به تل جوراب نگاه می‌کرد به نظرش رسید که جورابها مثل مارهایی در میان هم به جنب و جوش افتاده‌اند. پلکهایش سنگین، روی هم افتاد و جلو چشمهای بسته‌اش، جورابها به حرکت آمد. سرهای آنها مثل ملخ گرد و نوک نوکی بود و اندامشان مثل مار در از و خط خطی. روی گلیم اتاق می‌خزیدند و جلو می‌آمدند و مثل سوسکهای بزرگ صدا می‌کردند. اتاق از جیر جیر یکنواخت آنها پر شد بود. خاله صدای خانمی را که در محکمه دکتر با او صحبت کرده بود، دم گوش خود شنید. برگشت، او را دید که با انگشت جورابها را نشان می‌دهد و می‌گوید:

- انفولانزا. انفولانزا...

خاله خودش را توی محکمه دکتر دید. محکمه شلوغ بود. جورابها از سر و روی زنها و مردها و بچه‌هایی که در اتاق انتظار نشسته بودند، بالا می‌رفتند خاله باز صدای آن خانم را شنید:

- می‌بینی اینها همو نه که به جون بچه‌های ما می‌افته. اینقدر نزدیک اونها نشینین، شما هم مریض می‌شین‌ها، این مرض به هیچ کس رحم نمی‌کنه. خاله کمی خودش را عقب کشید و هراسان به میان مریضا نگاه کرد. در میان آنها زری دختر خود را دید که محمد، پسر کوچکش را در بغل گرفته است و دور اتاق می‌گرداند. خاله سعی کرد از جا بلند شود. اما دست و پایش کرخ شده بود. او را صدا کرد:

- زری... زری. خدا مرگم بده. مکه ممد هم مریض شده؟

زری سرش را تکان داد و گفت:

- ننه جون چی بگم، چی بگم به دقیقه آروم نمی‌گیره. هیچکی هم نیست کمک حالم باشه.

خاله گفت:

- وای چرا منو خبر نکردی، دختره بی‌عقل، مکه من مرده بودم. زری توی محکمه راه می‌رفت و محمد کوچولو را تکان می‌داد:

حاضر نشده بود، من هم زیاد بهش نگفتم بمون... آخه فکر می‌کردم می‌خواد بیره مدرسه، یادم نبود امروز ظهرش تعطیله!

خاله نسخه دکتر را که توی سینه‌اش می‌چاله شده بود، بیرون آورد و از جا بلند شد:

- برم ببینم کجاست. بچه‌ام از گرسنگی هلاک شده.

عصمت خانم نسخه را دوباره به خاله داد و قربان صدقه‌اش رفت:

- خاله جون دورت بگردم. زحمت بکش نسخه را بیچ. می‌دونی الان باید پیرهن محسن آقا را اتو کنم. شب می‌خواهیم بریم سینما. قربون دست زود برو و بر گرد. من دختره رو می‌فرستم معصومه رو ناهار بیاره اینجا، خیالت راحت باشه.

دواخانه سر خیابان بالا بود و از سرخیابان بالا تا در خانه، نیم ساعت راه بود. خاله از روی سکو بلند شد و هن‌هن کنان و نفس زنان دوباره زیر آفتاب سوزان به راه افتاد. وقتی به دواخانه رسید، از گرما و خستگی بی‌حس شده بود. دواخانه شلوغ بود. صدای داد و فریاد و قشقرق زنها و مردها فضای دواخانه را برداشته بود. خاله روی زمین افتاد و غش کرد.

وقتی به خانه رسید که خیلی از ظهر گذشته بود و آفتاب‌داغ و روشن تمام صحن حیاط را گرفته بود. دواها را که به عصمت خانم داد، عصمت خانم گفت:

- وای خاک عالم برسوم دیدی یادم رفت دختره رو دنبال معصومه بفرستم، مرده‌شور حواسم بیره. خاله جون بیاتومی فرستم معصومه رو هم بیارن که ناهار اینجا بخورین.

اما خاله دیگر صبر نکرد و به طرف خانه راه افتاد و عصمت خانم هم زیاد اصرار نکرد و در را با عجله بست و رفت تو...

معصومه در گوشه اتاق به خواب رفته بود و نفسهای سنگینی می‌کشید. خاله دستش را گرفت. معصومه تب کرده بود. سفره را پهن کرد و سر که شیره را آب زد و معصومه را بلند کرد و سر سفره نشاند. خودش میل به غذا نداشت. يك دو لقمه که خورد، از جا بلند شد و زنبیل را برداشت و به بازارچه رفت. گوشت و نخود و لوبیا خرید و برگشت و دیزی را پاز گذاشت. طشت رخت شویی را پر از آب کرد و رختها را توی آن انداخت. به اتاق برگشت. بقچه وصله پینه خود را از صندوق بیرون کشید و فکر کرد تا رختها خیس بخورد، جورابها را وصله کرده‌ام. معصومه دوباره کنار سفره در از کشیده بود. چیز زیادی نخورده بود. خاله سفره را جمع کرد و با خود گفت:

- انگار بچه‌ام مریضه، رودل کرده. باید مسهل بهش بدم.

صورت معصومه از تب گل انداخته بود. سنگین نفس می‌کشید و ناله

— خدایا، این بلارو از تن بچه هام دور کن ... خدایا، پروردگارا، خودت نگهدار اوها باش .

با فکر همه این ناراحتی ها پلکهای خاله روی هم افتاد و به خواب پرشکنجه و سنگینی فرو رفت .

هوای اتاق دم کرده و تاریک بود. گرما و دم هوا مثل يك لحاف کرسی روی خاله افتاده بود. خاله زیر آن عرق می کرد و می نالید، هذیان می گفت، تقلا می کرد و دست و پای خود را تکان می داد، مثل این بود که می خواهد از جابلند شود و به کارهایش برسد، مثل اینکه در خواب کارهای خود را انجام می دهد. مثل اینکه خواب می بیند ...

خاله هراسان از خواب پرید. در کوچه را به شدت می کوبیدند . چشمهای سنگین و تبادارش را باز کرد و زیر لب گفت :

— چه خواب بدی می دیدم. ایشالا خیره . خوب تند بیدار شدم. خاله در خواب می دید که کارخانه آتش گرفته و پسرش میان آتشها مانده است و او سروسینه زنان میان شعله های سوزان آتش در جست و جوی حسنی از این سر به آن سر می دود. از جا بلند شد. بدنش خیس عرق بود. کشان کشان خود را به در کوچه رسانید. پروانه کوچولو دختر هشت ساله خانم ملوک پشت در بود .

— ماما جونم گفته، زودزود بیا خونه ما. بنشن آوردن می خوایم پاک کنیم .

خاله تکیه به در داد . ضعف داشت. با مهربانی گفت :

— پروانه جون، برو به ماما جونت بگو خاله تب کرده نمی تونه بیاد. پروانه منتظر بود که مثل همیشه دست خاله را بگیرد و همراه خود به خانه ببرد. صورتش غصه دار شد و با صدای غم آلودی گفت:

— آخه ماما جونم خودش گفته . گفت بهش بگو هر کاری داری بنذار زمین بیا خونه ما. به خدا خودش گفته .

خاله با مهربانی دوباره گفت :

— می دونم، قربون شکل ماهت برم. پاهام نانداره بیام، برو بگو خاله تب کرده و یه کله افتاده، نمی تونه بیاد. بدو جونم. بارک الله دخترم. خاله، از تو سایه برو .

پروانه برگشت و غصه دار رفت. خاله به طرف اتاق آمد. با خود گفت:

— چقدر بی فکر نکردن یه بزرگتر رو بفرستن، آخه تو این آفتاب خیره بچه مریض می شه .

از نوکنار معصومه دراز کشید و از حال رفت. وقتی به خود آمد که کسی شانه های او را گرفته بود و محکم تکانش می داد و صدا می زد :

— ننه ننه، چی بگم. نمی دونی چقدر دست تنهام. خاله گفت :

— چرا گریه می کنی؟ مگه حالش خیلی بده؟ زری با گریه گفت:

— آخ ننه ... آخ ننه ...

خاله از خواب پرید. معصومه به شدت گریه می کرد و او را صدا می زد. صورتش از گریه خیس شده بود. خاله پرسید :

— چیه ننه جون، قربونت برم، چرا گریه می کنی؟

معصومه در حالیکه با صدای ناتوانش هنوز گریه می کرد، گفت:

— ننه آب می خوام ... آب ...

خاله از جا بلند شد و اندام سنگین و تب دار خود را با زحمت به حرکت آورد و کاسه را از غلغلک سر رف پر آب کرد و به لب معصومه گذاشت .

— بخور قربونت برم جیگرت خنک بشه . گریه نداره دخترم. تب کردی؟ معصومه آب خورد و دوباره بی حال روی زمین افتاد. خاله کاسه آب را توی طاقچه گذاشت و برگشت و نفس زنان تشکی از میان رختخواب بیرون کشید . کنار دیوار پهن کرد. اندام سوزان و بی حس معصومه را روی آن خواباند و خودش هم بی اراده کنار او دراز کشید .

بدنش از تب می سوخت و سرش به شدت دردمی کرد و حالت دل به هم خوردگی بدی داشت. همان طور که به طاق نگاه می کرد، با خود گفت :

— مریض شده باید یه خاکشیر قدومه بهش بدم. تنش خیلی داغه . یه چرتی می زنم. پا می شوم می رم براش از سیدمهدی خان یه قرص می گیرم. غلغلی زد و به دیوار نگاه کرد:

— نکنه این بلا به جون بچه ام افتاده باشه . یه چرت می زنم و بلند می شم می برمش دکتر .

فکرش ناراحت بود. آنچه تمام روز ذهنش را به خود مشغول کرده بود، کارهایی که باید بکند، آب حوضی که بوی گند گرفته بود و چند روز بود خیال کشیدنش را داشت. بیماری معصومه، دست تنهایی زری ، فکر حسنی، فکر پیراهنهای چرک حسینی ، جورابها، طشت رخت، دیزی آبگوشست، همه و همه ، آرامش خیال خاله را به هم می زد. فکر می کرد: «رختها را باید بشویم، اتاق هم يك جارو می خواهد؛ گنداز سرش بالا رفته، نمک و زردچوبه گویشت را باید بریزم. جورابها را باید وصله کنم. آب حوض را هنوز نکشیده ام.» يك دنیا کار داشت که باید همین امروز به آنها برسد. حالا در ذهنش برای همه آنها نقشه می کشید. به تل جوراب نگاه می کرد و می کوشید جای وصله را روی جورا بها معین کند و لبهایش در همان حال دعا می کرد:

- خاله ... خاله ...

چشمهای خود را باز کرد. حالت بسیار بدی داشت. به سختی می توانست بخوابم؟»

از پشت پرده مهی که پیش چشمهایش نشسته بود، عصمت خانم را شناخت. کنار او، اکبر پسر کوچکش روی متکایی که از زیر سر معصومه کشیده بود نشسته بود و ماشین بازی می کرد. سروصدایش اتاق را برداشته بود:

«دی ... دی .. دی ... دی یی یی»

عصمت خانم همینکه دید چشمهای خاله باز شد، گفت:

- چقدر می خوابی خاله! هوا تاریک شده. نمی خواهی بلندشی؟

خاله با صدای ضعیفش گفت:

- نمی توئم بلندشم خاله. تب کرده ام.

بعد اضافه کرد:

- چیزی نیست، از خستگی. مگه در کوچه باز بود؟

- آره پیش بود. مگه چطور؟

خاله باناراحتی گفت:

- مرده شور حواسمو ببره. یادم رفت درو ببندم. اگه یکی می اومد، خونه رو خالی می کرد، کسی خبردار نمی شد. خدایی بود که شما اومدین.

حال عباس چطور؟ عرق کرده خاله؟

عصمت خانم سرش را تکان داد:

- حالش خیلی بهتره. تبش بریده.

خاله پرسید:

- از زری خبری نداری؟ امروز هیچ نرسیدم سری بهش بزئم.

مثل این بود که عصمت خانم در فکر چیز دیگری است. گوشش به حرفهای خاله بدهکار نبود. ناراحت به نظر می رسید. بانارضایتی گفت:

- معصومه هم که افتاده. چه بدبختی!

خاله جواب داد:

- از ظهر تب کرده و افتاده. باید به مسهل بهش بدم. می ترسم از

این مرض بلا ...

عصمت خانم حرف خاله را بریدو پرسید:

- خاله خیلی حالت بده؟

بعد با اوقات تلخی اضافه کرد:

- اه، اینم بخته که من دارم؟ مرده شورم ببره ...

خاله با صدای ضعیفش جواب داد:

- از خستگی خاله. یه چرت می خوابم، حالم جا می آد. فقط دلم برای معصومه شور می زنه. عصمت چون از دکون سیدمهدی ...

عصمت خانم توی حرف او دوید:

- یعنی حالت انقدر بده که نمی تونی اکبر و نگه داری؟ اومده بودم اکبر رو اینجا بذارم و برم. می خوام بریم سبنا. پیش خودم گفتم: اکبر رو پیش خاله می دارم ... عباس رو هم پیش سکینه.

بعد با عصیانیت گفت:

- اما حالا که تو افتادی، من بیچاره اکبر و چیکار کنم، تکلیفم چیه؟ سکینه که نمی تونه هم مواظب هردوباشه وهم به کار خونه برسه. حالا نمی تونی نگهش داری خاله؟

اما بی آنکه منتظر جواب بماند، از جا بلند شد:

- نه با خودم می برم. می ترسم تو خواب بری و او بره سرخوض. آنوقت دست اکبر را کشید و دوبامپی توی سرش زد:

- خدا مرگت بده بچه که یه دقیقه هم از دست تو راحتی ندارم.

به طرف در اتاق راه افتاد و گفت:

- خاله بخواب حالت جا می آد و تبت می بره. چیزی نیست، یه کمی خسته ای ...

خاله صدا کرد:

- عصمت چون تو مطبخ گوشت بارکردم، سری بهش بزئم. نمک و زردچو به شو بریز. از دکون سید مهدی یه قرص برای معصومه بگیر ... عصمت خانم سرش را تکان داد و بی آنکه منتظر بماند تا حرف او تمام شود و سر معصومه را که از متکا روی زمین افتاده بود، دوباره روی متکا بگذارد، از اتاق بیرون رفت.

چشمهای سرخ و تبار خاله تا دم در دنبال او رفت.

صدای کفش عصمت خانم از بیرون شنیده شد که با سرو صدا به طرف در کوچه رفت و صدای بسته شدن در کوچه مثل چکشی در مغز خاله کوبیده شد. خاله به معصومه که از شدت تب می نالید و تقلا می کرد و هدیان می کرد و هدیان می گفت، نگاه کرد.

اندام فرسوده و تبار خود را بلند کرد و بادستهای لرزانش سر معصومه را روی متکا گذاشت و بعد خودش هم کنار او روی گلیم خوابید. فشار تب داشت خفه اش می کرد.

غلٹی زد و به طرف دیوار برگشت.

ماه سیاه کوچولو

شب چله بود. ته دریا ماهی پیر دوازده هزار تا از بچه‌ها و نوه‌هایش را دور خودش جمع کرده بود و برای آن‌ها قصه می‌گفت:

«یکی بود یکی نبود. یک ماهی سیاه کوچولو بود که با مادرش در جویباری زندگی می‌کرد. این جویبار از دیواره‌های سنگی کوه. بیرون می‌زد و ته دره روان می‌شد.

خانه‌ی ماهی کوچولو و مادرش یشت سنگ سیاهی بود؛ زیر سقفی از خزه. شب‌ها، دوتایی زیرخزه‌ها می‌خوابیدند. ماهی کوچولو حسرت بدلتش مانده بود که، یک دفعه هم که شده، مهتاب را توی خانه‌شان ببینند!

مادر و بچه، صبح تا شام، دنبال همدیگر می‌افتادند و گاهی هم قاطی ماهی‌های دیگر می‌شدند و تندتند، توی یک تکه جا، می‌رفتند و برمی‌گشتند. این بچه، یکی یک دانه بود - چون از ده هزار تخمی که مادر گذاشته بود، تنها همین یک بچه، سالم درآمده بود.

چند روزی بود که ماهی کوچولو تو فکر بود و خیلی کم خرف می‌رد، با تنبلی و بی میلی، از این طرف به آن طرف می‌رفت و برمی‌گشت و بیشتر رقت‌ها هم از مادرش عقب می‌افتاد، مادر، خیال می‌کرد بچه‌اش کسالتی دارد که به زودی برطرف خواهد شد؛ اما نگو که درد ماهی سیاه، از حیز دیگری ست!

یک روز صبح زود، آفتاب زده، ماهی کوچولو مادرش را بیدار کرد و گفت:

«مادر! می‌خواهم با تو چند کلمه‌ی حرف بزنم».

مادر، خواب آلود، گفت: بچه‌جون! حالا هم وقت گیر آوردی! حرفت را بگذار برای بعد، بهتر نیست برویم گردش؟»

ماهی کوچولو گفت: «نه مادر، من دیگر نمی‌توانم گردش کنم. باید از اینجا بروم».

مادرش گفت: «باید بروی؟»

ماهی کوچولو گفت: «آره مادر، باید بروم».

مادر گفت: «آخر، صبح به این زودی، کجامی خواهی بروی؟»

ماهی سیاه کوچولو گفت: «می‌خواهم بروم ببینم آخر جویبار کجاست. می‌دانی مادر؛ من ماه‌هاست تو این فکرم که آخر جویبار کجاست و هنوز که هنوزست، نتوانستم چیزی سر در بیاورم. از دیشب تا حالا، چشم به هم

نگذاشته‌ام و همه‌اش فکر کرده‌ام؛ آخرش هم تصمیم گرفتم خودم بروم آخر جویبار را پیدا کنم. دلم می‌خواهد بدانم در جاهای دیگر، چه خبرهایی هست.» مادر، خندید و گفت: «من هم وقتی بچه بودم، خیلی از این فکرها می‌کردم. آخر جانم! جویبار که اول و آخر ندارد؛ همین ست که هست! جویبار همیشه روان ست و به هیچ جایی هم نمی‌رسد.»

ماهی سیاه کوچولو گفت: «آخر مادر جان! مگر نه اینست که هر چیزی به آخر می‌رسد؟ شب به آخر می‌رسد، روز به آخر می‌رسد؛ هفته، ماه، سال ...»

مادرش میان حرفش دوید و گفت: «این حرف‌های گنده گنده را بگذار کنار، پاشو برویم گردش. حالا موقع گردش ست نه این حرف‌ها!»

ماهی سیاه کوچولو گفت: «نه مادر، من دیگر از این گردش‌ها خسته شده‌ام، می‌خواهم راه بیفتم و بروم ببینم جاهای دیگر چه خبرهایی هست. ممکن ست فکر کنی که کسی این حرف‌ها را به ماهی کوچولو یاد داده، اما بدان که من، خودم خیلی وقت ست در این فکرم. البته خیلی چیزها هم از این و آن یاد گرفته‌ام؛ مثلاً» این را فهمیده‌ام که بیشتر ماهی‌ها، موقع پیری شکایت می‌کنند که زندگیشان را بیخودی تلف کرده‌اند. دایم ناله و نفرین می‌کنند و از همه چیز شکایت دارند. من می‌خواهم بدانم که، راستی راستی، زندگی یعنی اینکه توی یک تکه جا، می‌روی و بر کردی تا پیر بشوی و دیگر هیچ؛ یا اینکه طور دیگری هم توی دنیا می‌شود زندگی کرد؟ ...»

وقتی حرف ماهی کوچولو تمام شد، مادرش گفت: «بچه‌جان! مگر به سرت زده؟ دنیا! ... دنیا! دنیا دیگر یعنی چه؟ دنیا همین جاست که ما هستیم، زندگی هم همین ست که ما داریم ...»

در این وقت، ماهی بزرگی به خانه‌ی آن‌ها نزدیک شد و گفت: «همسایه! سرچی بابچه‌ات بگو مگو می‌کنی، انگار امروز خیال گردش کردن نداری؟» مادر ماهی، به صدای همسایه، از خانه بیرون آمد و گفت: «عجب سال و زمانه‌ی بی‌شده! حالا دیگر بچه‌ها می‌خواهند به مادرهاشان چیز یاد بدهند!» همسایه گفت: «چطور مگر؟»

مادر ماهی گفت: «ببین این نیم وجبی کجاها می‌خواهد برود! دایم می‌گویدی می‌خواهم بروم ببینم دنیاچه خبرست! چه حرف‌های گنده گنده‌ی!» همسایه گفت: «کوچولو! ببینم تو از کی تا حالا عالم و فیلسوف شده‌ی و ما را خبر نکرده‌ی؟!»

ماهی کوچولو گفت «خانم! من نمی‌دانم شما عالم و فیلسوف به چه می‌گویید. من فقط از این گردش‌ها خسته شده‌ام و نمی‌خواهم به این گردش‌های خسته کننده ادامه بدهم و الکی خوش باشم،

«وای! بچه‌ام دارد از دستم می‌رود، چکار کنم! چه خاکی بر سرم بریزم!»

ماهی کوچولو گفت: «مادر! برای من گریه نکن، به حال این پیر ماهی‌های درمانده گریه کن.»

یکی از ماهی‌ها از دور داد کشید: «توهین نکن، نیم وجبی!»
دومی گفت: «اگر بروی و بعدش پشیمان بشوی، دیگر راحت نمی‌دهیم!»

سومی گفت: «این‌ها هوس‌های دوره‌ی جوانیست، نرو!»

چهارمی گفت: «مگر اینجا چه عیبی دارد؟»

پنجمی گفت: «دنای دیگری در کار نیست، دنیا همین جاست، برگرد!»
ششمی گفت: «گر سر عقل بیایی و برگردی، آنوقت باورمان می‌شود که

راستی راستی ماهی فهمیده‌ی هستی.»

هفتمی گفت: «آخر ما به دیدن تو عادت کرده‌ایم ...»

مادرش گفت: «به من رحم کن، نرو! نرو!»

ماهی کوچولو دیگر با آن‌ها حرفی نداشت. چند تا از دوستان هم سن و سالش او را تا آبشار همراهی کردند و از آنجا برگشتند. ماهی کوچولو وقتی زا آن‌ها جدا می‌شد، گفت: «دوستان، به امید دیدار! فراموشم نکنید.»
دوستانش گفتند: «چطور می‌شود فراموشت کنیم؟ تو ما را از خواب خرگوشی بیدار کردی، به ما چیزهایی یاد دادی که پیش از این حتی فکرش را هم نکرده بودیم. به امید دیدار، دوست دانا و بی‌باک!»

ماهی کوچولو از آبشار پایین آمد و افتاد توی یک برکه‌ی پر آب. اولش دست و پایش را گم کرد، اما بعد شروع کرد به شنا کردن دور برکه گشت زدن. تا آنوقت ندیده بود که آنهمه آب، یکجا جمع بشود. هزارها کفچه ماهی توی آب وول می‌خوردند. ماهی سیاه کوچولو را که دیدند، مسخره‌اش کردند و گفتند: «ریختش را باش! تو دیگر چه موجودی هستی؟»
ماهی، خوب و راندازشان کرد و گفت: «خواهش می‌کنم توهین نکنید. اسم من ماهی سیاه کوچولو است. شما هم اسمتان را بگویید تا باهم آشنا بشویم.»

یکی از کفچه ماهی‌ها گفت: «ما همدیگر را کفچه ماهی صدا می‌کنیم. دیگری گفت: «صاحب اصالت و نجابت.»

دیگری گفت: «از ما خوشگل تر، تو دنیا پیدا نمی‌شود.»

دیگری گفت: «مثل تو بی‌ریخت و بدقیافه نیستیم.»

ماهی گفت: «من هیچ خیال نمی‌کردم شما اینقدر خودپسند باشید. باشد، من شمارا می‌بخشم؛ چون شما این حرف‌ها را از روی نادانی می‌زنید.»
کفچه ماهی‌ها، یکصدا گفتند: «یعنی ما نادانیم؟»

ویک دفعه چشم باز کنم ببینم مثل شماها پیر شده‌ام و هنوز هم، همان ماهی چشم و گوش بسته‌ام که بودم.»

همسایه گفت: «وا! ... چه حرف‌ها!»

مادرش گفت: «من هیچ فکرنمی‌کردم بچه‌ی یکی یک دانه‌ام! اینطوری از آب در بیاید؛ نمی‌دانم کدام بدجنسی زیر پای بچه‌ی نازنینم نشست!»
ماهی کوچولو گفت: «هیچ کس زیر پای من ننشسته. من خودم عقل و هوش دارم و می‌فهمم، چشم دارم و می‌بینم.»

همسایه به ما در ماهی کوچولو گفت: «خواهر! آن حلزون - پیچ پیچیه، یادت می‌آید؟»

مادر گفت: «آره خوب گفتمی، زیاد پاپی بچه‌ام می‌شد. بگویم خدا چکارش کند!»

ماهی کوچولو گفت: «بس کن مادر! او رفیق من بود.»

مادرش گفت: «رفاقت ماهی و حلزون را دیگر نشنیده بودیم!»

ماهی کوچولو گفت: «من هم دشمنی ماهی و حلزون نشنیده بودم. اما شماها سر آن بیچاره را زیر آب کردید.»

همسایه گفت: «این حرف‌ها مال گذشته است.»

ماهی کوچولو گفت: «شما خودتان حرف گذشته را پیش کشیدید.»

مادرش گفت: «حقش بود بکشیمش؛ مگر یادت رفته اینجا و آنجا که می‌نشست چه حرف‌هایی می‌زد؟»

ماهی کوچولو گفت: «پس مرا هم بکشید، چون من هم همان حرف‌ها را می‌زنم.»

چه دردسرتان بدهم! صدای بگومگو، ماهی‌های دیگر را هم به آنجا کشاند. حرف‌های ماهی کوچولو، همه را عصبانی کرده بود. یکی از ماهی پیره‌ها گفت:

«خیال کرده‌ایی به تو رهم هم می‌کنیم؟»

دیگری گفت: «فقط یک گوشمالی کوچولو می‌خواهد!»

مادر ماهی سیاه گفت: «بروید کنار! دست به بچه‌ام نزنید!»

یکی دیگر از آن‌ها گفت: «خانم! وقتی بچه‌ات را، آنطور که لازم ست، تربیت نمی‌کنی؛ باید سزایش را هم ببینی.»

همسایه گفت: «من که خجالت می‌کشم در همسایگی شما زندگی کنم.»
دیگری گفت: «تا کارش به جاهای باریک نکشیده، بفرستیمش پیش

حلزون پیره.»

ماهی‌ها تا آمدند ماهی سیاه کوچولو را بگیرند، دوستانش او را دوره کردند و از معرکه بیرونش بردند. مادر ماهی سیاه توی سو و سینه‌اش می‌زد و گریه می‌کرد و می‌گفت:

شکمش را به سنگ چسبانده بود، از گرمی آفتاب لذت می برد و نگاه می کرد به خرچنگ گرد و درشتی که نشسته بود روی شن‌های ته آب، آنجا که عمق آب کمتر بود، و داشت قورباغه‌ی را که شکار کرده بود، می خورد. ماهی کوچولو ناگهان چشمش افتاد به خرچنگ و ترسید؛ از دور سلامی کرد. خرچنگ، چپ چپ به او نگاهی کرد و گفت:

«چه ماهی با ادبی! بیا جلو کوچولو، بیا!»

ماهی کوچولو گفت: «من می روم دنیا را بگردم، و هیچ هم نمی خواهم شکار جنابعالی بشوم!»

خرچنگ گفت: «تو چرا اینقدر بدبین و ترسویی، ماهی کوچولو؟»

ماهی گفت: «من نه بدبینم و نه ترسو. من هر چه را که چشمم می بیند و عقلم می گوید، به زبان می آورم.»

خرچنگ گفت: «خوب، بفرمایید ببینیم چشم شما چه دید و عقلمتان چه گفت که خیال کردید ما می خواهیم شما را شکار کنیم؟»

ماهی گفت: «دیگر خودت را به آن راه نزن!»

خرچنگ گفت: «منظورت قورباغه ست؟ تو هم که پاك بچه شدی، بابا! من با قورباغه‌ها لجم و برای همین شکارشان می کنم؛ می دانی، این‌ها خیال می کنند تنها موجود دنیا هستند، و خوشبخت هم هستند؛ و من می خواهم بهشان بفهمانم که دنیا واقعا «دست کیست! پس تو دیگر نترس جانم؛ بیا جلو، بیا!» خرچنگ این حرف‌ها را گفت و پس - پسکی راه‌افتاد طرف ماهی کوچومو. آنقدر خنده‌دار راه می رفت که ماهی، بی اختیار، خند هاش گرفت و گفت: خرچنگ این حرف‌ها را گفت و پس - پسکی راه افتاد طرف ماهی کوچومو. آن خنده‌دار راه میرفت که ماهی بی اختیار خنده‌اش گرفت و گفت:

«بیچاره تو که هنوز راه رفتن بلد نیستی از کجا میدانی دنیا دست کیست؟» ماهی سیاه از خرچنگ فاصله گرفت. سایه‌ی پر آب افتاد و ناگهان، ضربه‌ی محکمی خرچنگ را توی شن‌ها فرو کرد. مارمولک از قیافه‌ی خرچنگ چنان خنده‌اش گرفت که لیز خورد و کم مانده بود بیفتند توی آب. خرچنگ، دیگر نتوانست بیرون بیاید. ماهی کوچولو دید پسر بچه‌ی چوپانی لب آب ایستاده و به او و خرچنگ نگاه می‌کند. يك کله بز و گوسفند به آب نزدیک شدند و پوزه‌هایشان را در آب فرو کردند - صدای مع مع و بعبع، دره را پر کرده بود.

ماهی سیاه کوچولو آنقدر صبر کرد تا بزها و گوسفندها آبشان را خوردند و رفتند، آنوقت مارمولک را صدا زد و گفت:

«مارمولک جان! من ماهی سیاه کوچولو یی هستم که می روم آخر جویبار را پیدا کنم، فکر می‌کنم تو جانور عاقل و دانایی باشی، اینست که می خواهم چیزی از تو بپرسم.»

ماهی گفت: «اگر نادان نبودید، می دانستید در دنیا خیلی‌های دیگر هم هستند که ریختشان برای خودشان، خیلی هم خوشایند است! شما حتی اسمتان هم مال خودتان نیست.»

کفچه ماهی‌ها خیلی عصبانی شدند؛ اما چون دیدند ماهی کوچولو راست می گوید، از در دیگر در آمدند و گفتند:

«اصلا» تو بیخود به در و دیوار می زنی! ما هر روز، صبح تا شام، دنیا را می گردیم؛ اما غیر از خودمان و پدر و مادرمان، هیچکس را نمی بینیم - مگر کرم‌های ریزه، که آن‌ها هم به حساب نمی آیند!»

ماهی گفت: «شما که نمی توانید از برکه بیرون بروید، چطور از دنیاگردی دم می زنید؟»

کفچه ماهی‌ها گفتند: «مگر غیر از برکه، دنیای دیگری هم داریم؟ ماهی گفت: «دست کم، باید فکر کنید که این آب از کجا به اینجا می ریزد و خارج از آب، چه چیزهایی هست.»

کفچه ماهی‌ها گفتند: «خارج از آب، دیگر کجاست؟ ما که هرگز خارج از آب را ندیده‌ایم! هاها.. هاها.. به سرت زده بابا!»

ماهی سیاه کوچولو هم خنده‌اش گرفت. فکر کرد که بهترست کفچه ماهی‌ها را به حال خودشان بگذارد و برود. بعد فکر کرد بهترست با مادرشان هم دو کلمه‌ی حرف بزند، پرسید: «حالا مادرتان کجاست؟» ناگهان صدای زیر قورباغه‌ی بی او را از جا پراند.

قورباغه لب برکه، روی سنگی نشسته بود؛ جست زد توی آب و آمد پیش ماهی و گفت:

«من اینجام، فرمایش؟»

ماهی گفت: «سلام، خانم بزرگ!»

قورباغه گفت: «حالا چه وقت فضل‌فروشی است، موجود بی اصل و نسب! بچه گیر آورده‌ی و داری حرف‌های گنده گنده می زنی! من دیگر آنقدرها عمر کرده‌ام که بفهم دنیا همین برکه‌ست. بهترست بروی دنبال کارت و بچه‌های مرا از راه به در نبری.»

ماهی کوچولو گفت: «صدتا از این عمرها هم که بکنی، باز هم يك قورباغه‌ی نادان و درمانده بیشتر نیستی.»

قورباغه عصبانی شد و جست زد طرف ماهی سیاه کوچولو، ماهی تکان تندی خورد و مثل برق در رفت و لای و لجن و کرم‌های ته برکه را به هم زد. دره پر از بیج و خم بود. جویبار هم آبش چند برابر شده بود. اما اگر می خواستی از بالای کوه‌ها ته دره را نگاه کنی، جویبار را مثل نخ سفیدی می دیدی. يك جا تخته سنگ بزرگی از کوه جدا شده بود و افتاده بود ته دره، و آب را دو قسمت کرده بود. مارمولک درشتی، به اندازه‌ی کف دست،

ماهی کوچولو، شناکنان می‌رفت و فکر می‌کرد. در هر وجب راه، چیز تازه‌یی می‌دید و یاد می‌گرفت. حالا دیگر خوشش می‌آمد که، معلق زنان از آبشارها پائین بیفتند و باز شنا کند. گرمی آفتاب را بر پشت خود، حس می‌کرد و قوت می‌گرفت. یک جا آهوئی با عجله آب می‌خورد. ماهی کوچولو سلام کرد و گفت: «آهو خوشگله! چه عجله‌یی داری؟»

آهوگفت: شکارچی دنبال کرده، یک گلوله هم بهم زده؛ ایناهاش.» ماهی کوچولو جای گلوله را ندید؛ اما از لنگ - لنگان دویدن آهو، فهمید که راست می‌گوید. یک جا لاک‌پشت‌ها در گرمای آفتاب چرت می‌زدند و جای دیگر، قهقهه‌ی کبک‌ها توی دره می‌پیچید. عطر علف‌های کوهی در هوا موج می‌زد و قاطی آب می‌شد.

بعد از ظهر به جایی رسید که دره، پهن می‌شد و آب از وسط بیشه‌یی می‌گذشت. آب آنقدر زیاد شده بود که ماهی سیاه، راستی راستی کیف می‌کرد! بعد هم به ماهی‌های زیادی برخورد - از وقتی که از مادرش جدا شده بود، ماهی ندیده بود. چندتا ماهی ریزه دورش را گرفتند و گفتند: «مثل اینکه غریبه‌یی، ها؟»

ماهی سیاه گفت: «آره، غریبه‌ام؛ از راه دوری می‌آیم.»

ماهی ریزه‌ها گفتند: «کجا می‌خواهی بروی؟»

ماهی سیاه گفت: «می‌روم آخر جویبار را پیدا کنم.»

ماهی ریزه‌ها گفتند: «کدام جویبار؟»

ماهی سیاه گفت: «همین جویباری که توی آن شنا می‌کنیم.»

ماهی ریزه‌ها گفتند: «ما به این می‌گوییم رودخانه.»

ماهی سیاه چیزی نگفت. یکی از ماهی‌های ریزه گفت: «هیچ می‌دانی مرغ سقا نشسته سر راه؟»

ماهی سیاه گفت: «آره می‌دانم.»

یکی دیگر گفت: «این راهم می‌دانی که مرغ سقاچه کیسه‌ی گل و کشادی دارد؟»

ماهی سیاه گفت: «این راهم می‌دانم.»

ماهی ریزه گفت: «با اینهمه، باز می‌خواهی بروی؟»

ماهی سیاه گفت: «آره؛ هر طور شده باید بروم!»

به زودی میان ماهی‌ها چو افتاد که ماهی سیاه کوچولویی از راه‌های دورآمده و می‌خواهد برود آخر رودخانه را پیدا کند و هیچ ترسی هم از مرغ سقا ندارد! چندتا از ماهی ریزه‌ها وسوسه شدند که با ماهی سیاه بروند؛ اما از ترس بزرگترها صدایشان درنیامد چندتا هم گفتند: «اگر مرغ سقا نبود، با تو می‌آمدیم؛ ما از کیسه‌ی مرغ سقا می‌ترسیم.»

ما رمولک: «هر چه می‌خواهی بپرس.»

ماهی گفت: «درراه، مرا خیلی از مرغ سقا و اره‌ماهی و پرنده‌ی ماهیخوار می‌ترسانند، اگر تو چیزی درباره‌ی این‌ها می‌دانی، به من بگو.»

مارمولک گفت: «اره‌ماهی و پرنده‌ی ماهیخوار، این طرف‌ها پیدایشان نمی‌شود - مخصوصا اره‌ماهی که توی دریا زندگی می‌کند - اما سقائک، همین پایین‌ها هم ممکن ست باشد؛ مبادا فریبش را بخوری و توی کیسه‌اش بروی.» ماهی گفت: «چه کیسه‌یی؟»

مارمولک گفت: «مرغ سقا زیر گردنش کیسه‌یی دارد که خیلی آب می‌گیرد. او در آب شنا می‌کند و گاهی ماهی‌ها، ندانسته، وارد کیسه‌ی او می‌شوند و یگراست می‌روند توی شکمش. البته اگر مرغ سقا گرسنه‌اش نباشد، ماهی‌ها را در همان کیسه ذخیره می‌کند که بعد بخورد.»

ماهی گفت: «حالا اگر ماهی وارد کیسه شد، دیگر راه بیرون آمدن ندارد؟» مارمولک گفت: «هیچ راهی نیست، مگر اینکه کیسه را پاره کند، من خنجری به تومی‌دهم که اگر گرفتار مرغ سقا شدی، این کارا بکنی.»

آنوقت، مارمولک توی شکاف سنگ خزید و باخنجر بسیار ریزی، برگشت. ماهی کوچولو خنجر را گرفت و گفت: «مارمولک جان! تو خیلی مهربانی، من نمی‌دانم چطوری از تو تشکر کنم.»

مارمولک گفت: «تشکر لازم نیست جانم! من از این خنجرها خیلی دارم؛ وقتی بیکار می‌شوم، می‌نشینم از تیغ گیاه‌ها خنجر می‌سازم و به ماهی‌های دانایی مثل تو می‌دهم.»

ماهی گفت: «مگر قبل از من هم ماهی‌یی از اینجا گذشته؟ مارمولک گفت: «خیلی‌ها گذشته‌اند! حالا دیگر آن‌ها برای خودشان دسته‌یی شده‌اند و مرد ماهیگیر را به تنگ آورده‌اند.»

ماهی سیاه گفت: «می‌بخشی که حرف، حرف می‌آورد، اگر به حساب فضولیم نگذاری، بگو بینم ماهیگیرا چطور به تنگ آورده‌اند؟»

مارمولک گفت: «آخر، نه که باهمند، همینکه ماهیگیر تور انداخته وارد تور می‌شوند و تور را با خودشان می‌کشند و می‌برند ته دریا.»

مارمولک گوشش را گذاشت روی شکاف سنگ و گوش داد و گفت: «من دیگر مرخص می‌شوم؛ بچه‌هایم بیدار شده‌اند.»

مارمولک رفت توی شکاف سنگ و ماهی سیاه، ناچار راه افتاد؛ اما سوال پشت سر سوال بود که دایم از خودش می‌کرد: بینم: راستی جویبار به دریا می‌ریزد؟ نکند که ستائک زورش به من برسد؟ راستی اره‌ماهی دلش می‌آید هم جنس‌های خودش را بکشد و بخورد؟ پرنده‌ی ماهیخوار، دلش می‌آید هم جنس‌های خودش را بکشد و بخورد؟ پرنده‌ی ماهیخوار، دیگر چه دشمنی‌یی با ما دارد؟

سربویشی روی سرشان گذاشته شد و همه جا تاریک شد و راه گریزی هم نماند. ماهی سیاه فوری فهمید که توی کیسه‌ی مرغ سقا گیر افتاده‌اند. ماهی سیاه کوچولو گفت: «دوستان! ما توی کیسه‌ی مرغ سقا گیر افتاده‌ایم؛ اما راه فرار هم به کلی بسته نیست.»

ماهی ریزه‌ها شروع کردند به گریه و زاری، یکیشان گفت: «ما دیگر راه فرار نداریم. تقصیر توست که زیر پای ما نشستی و ما را از راه در بردی!»

یکی دیگر گفت: «حالا همه‌ی ما را قورت می‌دهد و دیگر کارمان تمامست!»

ناگهان صدای قهقهه‌ی ترسناکی در آب پیچید؛ این مرغ سقا بود که می‌خندید، می‌خندید و می‌گفت:

«چه ماهی ریزه‌هایی گیرم آمده! هاهاها... راستی که دلم برایتان می‌سوزد! هیچ دلم نمی‌آید قورتنان بدم! هاهاها...»

ماهی ریزه‌ها به التماس افتادند و گفتند: «حضرت آقای مرغ سقا! ما تعریف شما را خیلی وقت پیش شنیده‌ایم و اگر لطف کنید، منقار مبارک را یک کمی باز کنید که ما بیرون برویم، همیشه دعاگوی وجود مبارک خواهیم بود!»

مرغ سقا گفت: «من نمی‌خواهم همین حالا شما را قورت بد هم ماهی ذخیره دارم؛ آن پایین را نگاه کنید...»

چندتا ماهی گنده و ریزه ته کیسه ریخته بود. ماهی‌های ریزه گفتند: «حضرت آقای مرغ سقا! ما که کاری نکرده‌ایم؛ ما بی گناهیم؛ این ماهی سیاه کوچولو ما را از راه در برده...»

ماهی کوچولو گفت: «ترسوها! خیال کرده‌اید این مرغ حيله گر، معدن بخشایش است که اینطور التماس می‌کنید؟»

ماهی‌های ریزه گفتند: «تو هیچ نمی‌فهمی چه داری می‌گویی، حالا می‌بینی حضرت آقای مرغ سقا چطور ما را می‌بخشند و تو را قورت می‌دهند!»

مرغ سقا گفت: «آره، می‌بخشمتان؛ اما به یک شرط.»

ماهی‌های ریزه گفتند: «شرطتان را بفرمایید، قربان!»

مرغ سقا گفت: «این ماهی فضول را خفه کنید تا آزادی تان را به دست بیاورید!»

ماهی سیاه کوچولو خودش را کنار کشید به ماهی ریزه‌ها گفت: «قبول نکنید! این مرغ حيله گر می‌خواهد ما را به جان همدیگر بیندازد. من نقشه‌ای دارم...»

اما ماهی ریزه‌ها آنقدر در فکر رهایی خودشان بودند که فکر هیچ چیز دیگر را نکردند و ریختند سرماهی سیاه کوچولو. ماهی کوچولو به طرف

لب رودخانه دهی بود. زنان و دختران ده توی رودخانه ظرف و لباس می‌شستند. ماهی کوچولو مدتی به هیاهوی آن‌ها گوش داد و مدتی هم آب‌تنی بچه‌ها را تماشا کرد و راه افتاد. رفت و رفت و رفت، و باز هم رفت، تا شب شد. زیر سنگی گرفت خوابید. نصف شب بیدار شد و دید ماه، توی آب افتاده و همه جا را روشن کرده است.

ماهی سیاه کوچولو ماه را خیلی دوست داشت. شب‌هایی که ماه توی آب می‌افتاد، ماهی دلش می‌خواست که از زیر خزه‌ها بیرون بخزد و چند کلمه بی‌باک او حرف بزند، اما هر دفعه، مادرش بیدار می‌شد و او را زیر خزه‌ها می‌کشید و دوباره می‌خواباند.

ماهی کوچولو پیش ماه رفت و گفت: «سلام، ماه خوشکلم!»

ماه گفت: «سلام، ماهی سیاه کوچولو! تو کجا، اینجا کجا؟»

ماهی گفت: «جهانگردی می‌کنم.»

ماه گفت: «جهان خیلی بزرگست، تو نمی‌توانی همه جا را بگردی.»

ماهی گفت: «باشد، هر جا که توانستم می‌روم.»

ماه گفت: «دلم می‌خواست تا صبح پیشت بمانم؛ اما ابر سیاه بزرگی دارد می‌آید طرف من که جلو نورم را بگیرد.»

ماهی گفت: «ماه قشنگ! من نور تو را خیلی دوست دارم، دلم می‌خواست همیشه روی من بتابد.»

ماه گفت: «ماهی جان! راستش، من خودم نور ندارم، خورشید به من نور می‌دهد و من هم آن را به زمین می‌تابانم. راستی تو هیچ شنیده‌یی که آدم‌ها می‌خواهند تا چند سال دیگر پرواز کنند بیایند روی من بنشینند؟»

ماهی گفت: «این غیر ممکن است.»

ماه گفت: «کار سختی است؛ ولی آدم‌ها هر کار دلشان بخواهد...»

ماه نتوانست حرفش را تمام کند. ابر سیاه رسید و رویش را پوشاند و شب، دوباره، تاریک شد و ماهی سیاه، تک و تنها ماند. چند دقیقه، مات و متحیر، تاریکی را نگاه کرد، بعد، زیر سنگی خزید و خوابید.

صبح زود بیدار شد، بالای سرش چند تا ماهی ریزه دید که باهم بیچ می‌کردند. تا دیدند ماهی سیاه بیدار شد، یکصدا گفتند: «صبح به خیر!»

ماهی سیاه زود آن‌ها را شناخت و گفت: «صبح به خیر! بانخره دنبال من راه افتادید!»

یکی از ماهی‌های ریزه گفت: «آره؛ اما هنوز ترسمان نریخته.»

یکی دیگر گفت: «فکر مرغ سقا را حتمان نمی‌گذارد.»

ماهی سیاه گفت: «شمازیادی فکر می‌کنید. همه‌اش که نباید فکر کرد راه که بیفتیم، ترسمان به کلی می‌ریزد.»

اما تا خواستند راه بیفتند، دیدند که آب دور و برشان بالا آمد

آب ، بعد از مدتی، دوباره رفت زیر آب که ته دریا را ببیند. وسط راه به يك گله ماهی برخورد - هزارها هزار ماهی! از یکیشان پرسید:
 «رفیق! من غریبه‌ام، از راه‌های دور می‌آیم، اینجا کجاست؟»
 ماهی، دوستانش را صدا زد و گفت: «نگاه کنید! یکی دیگر...»
 بعد به ماهی سیاه گفت: «رفیق، به دریا خوش آمدی!»
 یکی دیگر از ماهی‌ها گفت: «همه‌ی رودخانه‌ها و جویبارها به اینجا می‌ریزند، البته بعضی از آن‌ها هم به باتلاق فرو می‌روند.»
 یکی دیگر گفت: «هر وقت که دلت خواست، می‌توانی داخل دسته‌ی ما بشوی.»

ماهی سیاه کوچولو شاد بود که به دریا رسیده است، گفت:
 «بهترست اول گشتی بزنم، بعد بیایم داخل دسته‌ی شما بشوم. دلم می‌خواهد این دفعه که تور مرد ماهیکیر را در می‌برید، من هم همراه شما باشم.»

یکی از ماهی‌ها گفت: «همین زودی‌ها به آرزویت می‌رسی. حالا برو گشتت را بزن؛ اما اگر روی آب رفتی مواظب ماهیخوار باش که این روزها دیگر از هیچکس پروایی ندارد، هر روز تا چهار پنج ماهی شکار نکند، دست از سر ما بر نمی‌دارد.»

آنوقت ماهی سیاه از دسته‌ی ماهی‌های دریا جدا شد و خودش به شنا کردن پرداخت. کمی بعد، آمد به سطح دریا. آفتاب گرم می‌تابید، ماهی سیاه کوچولو گرمی سوزان آفتاب را بر پشت خود حس می‌کرد و لذت می‌برد. آرام و خوش، در سطح دریا شنا می‌کرد و به خودش می‌گفت:

«مرگ خیلی آسان می‌تواند الان به سراغ من بیاید؛ اما من تلمی توانم زندگی کنم نباید به پیشواز مرگ بروم. البته اگر يك وقتی ناچار با مرگ روبرو شدم - که می‌شوم - مهم نیست؛ مهم این است که زندگی یا مرگ من، چه اثری در زندگی دیگران داشته باشد...»

ماهی سیاه کوچولو نتوانست فکر و خیالش را بیشتر از این دنبال کند؛ ماهیخوار آمد و او را برداشت و برد. ماهی کوچولو لای منقار دراز ماهیخوار، دست و پا می‌زد، اما نمی‌توانست خودش را نجات بدهد. ماهیخوار کمرگاه او را چنان سفت و سخت گرفته بود که داشت جانش در می‌رفت! آخر، يك ماهی کوچولو چقدر می‌تواند بیرون از آب زنده بماند؟ ماهی فکر کرد که کاش ماهیخوار همین حالا قورتش بدهد تا دستکم، آب و رطوبت داخل شکم او، چند دقیقه بی‌جلو مرگش را بگیرد، با این فکر، به ماهیخوار گفت:

«چرا مرا زنده - زنده قورت نمی‌دهی؟ من از آن ماهی‌هایی هستم که بعد از مردن، بدنشان پر از زهر می‌شود.»

ماهیخوار چیزی نگفت، فکر کرد: «آی حقه باز! چه کلکی توکارت ست؟»

کیسه عقب می‌نشست و آهسته می‌گفت: «ترسوها! به هر حال، گیر افتادید و راه فراری ندارید؛ زورتان هم به من نمی‌رسد.»

ماهی‌های ریزه گفتند: «باید خفیات کنیم، ما آزادی می‌خواهیم!»
 ماهی سیاه گفت: «عقل از سرتان پریده! اگر مرا خفه هم بکنید، باز هم راه فراری پیدا نمی‌کنید؛ گولش را نخورید!»
 ماهی‌ریزه‌ها گفتند: «تو این حرف را برای این می‌زنی که جان خودت را نجات بدهی، وگرنه، اصلاً «فکر ما را نمی‌کنی!»

ماهی سیاه گفت: «پس گوش کنید راهی نشانانتان بدهم: من میان ماهی‌های بیجان، خودم را به مردن می‌زنم؛ آنوقت ببینیم مرغ سقا شما را رها خواهد کرد یا نه، و اگر حرف مرا قبول نکنید، با این خنجر همه‌تان را می‌کشم یا کیسه را پاره پاره می‌کنم و در می‌روم و شما...»

یکی از ماهی‌ها و سقا حرفش دويدو داد زد: «بس کن دیگر! من تحمل این حرف‌ها را ندارم... او هو... او هو... او هو...»
 ماهی سیاه، گریه‌ی او را که دید گفت: «این بچه ننه‌ی بازنازی را چرا دیگر همراه خودتان آوردید؟»

بعد خنجرش را در آورد و جلو چشم ماهی‌های ریزه گرفت. آن‌ها ناچار پیش نهاد ماهی کوچولو را قبول کردند. دروغکی باهم زد و خوردی کردند، ماهی سیاه خود را به مردن زد و آن‌ها بالا آمدند و گفتند:

«حضرت آقای مرغ سقا! ماهی سیاه فضول را خفه کردیم...»
 مرغ سقا خندید و گفت: «کار خوبی کردید. حالا به پاداش همین کار، همه‌تان را زنده‌زنده قورت می‌دهم که توی دلم يك گردش حسابی بکنید!»
 ماهی ریزه‌ها دیگر مجال پیدا نکردند؛ به سرعت برق از گلوی مرغ سقا رد شدند و کارشان ساخته شد.

اما ماهی سیاه، همان وقت، خنجرش را کشید و به يك ضربت، دیواره‌ی کیسه را شکافت و در رفت. مرغ سقا، از درد، فریادی کشید و سرش را به آب کوبید؛ اما نتوانست ماهی کوچولو را دنبال کند.

ماهی سیاه رفت و رفت، و باز هم رفت، تا ظهر شد. حالا دیگر گوه و دره تمام شده بود و رودخانه از دشت همواری می‌گذشت. از راست و چپ، چند رودخانه‌ی کوچک دیگر هم به آن پیوسته بود و آبش را چند برابر کرده بود. ماهی سیاه از فراوانی آب لذت می‌برد. ناگهان به خود آمد و دید آب ته ندارد. اینور رفت. آنور رفت. به جایی بر نخورد. آنقدر آب بود که ماهی کوچولو تویش گم شده بود! هر طور که دلش خواست شنا کرد و باز سرش به جایی نخورد. ناگهان دید يك حیوان دراز و بزرگ، مثل برق به طرفش حمله می‌کند. يك اره‌ی دو دم جلو دهنش بود. ماهی کوچولو فکر کرد همین حالا است که اره ماهی تکه تکه اش بکند؛ زود به خود جنبید و جا خالی کرد و آمد روی

« من می خواهم ماهیخوار را بکشم و ماهی ها را آسوده کنم ؛ اما قیلا»
باید تو را بیرون بفرستم که رسوایی بیار نیآوری .»

ماهی ریزه گفت: «تو که خودت داری می میری، چطوری می خواهی
ماهیخوار را بکشی؟»

ماهی کوچولو خنجرش را نشان داد و گفت:

«از همین تو، شکمش را پاره می کنم. حالا گوش کن ببین چه می گویم :
من شروع می کنم به وول خوردن و اینور و آنور رفتن، که ماهیخوار قلقلکش
بشود و همینکه دهانش باز شد و شروع کرد به قاه قاه خندیدن، تو بیرون
پیر.»

ماهی ریزه گفت: «پس خودت چی؟»

ماهی کوچولو گفت: «فکر مرا نکن . من تا این بدجنس را نکشم، بیرون
نمی آیم.»

ماهی سیاه این را گفت و شروع کرد به وول خوردن و اینور و آنور
رفتن و شکم ماهیخوار را قلقلک دادن. ماهی ریزه، دم در معده ماهیخوار،
حاضر ایستاده بود. تا ماهیخوار دهانش را باز کرد و شروع کرد به قاه قاه
خندیدن، ماهی ریزه از دهان ماهیخوار بیرون پرید و در رفت و کمی بعد
در آب افتاد؛ اما هر چه منتظر ماند، از ماهی سیاه خبری نشد. ناگهان دید
ماهیخوار همینطور پیچ و تاب می خورد و فریاد می کشد، تا اینکه شروع کرد
به دست و پا زدن و پایین آمدن و بعد، شلپی افتاد توی آب و باز دست و پا
زد تا از جنب و جوش افتاد؛ اما از ماهی سیاه کوچولو هیچ خبری نشد و تا
به حال هم هیچ خبری نشده ...

ماهی پیر قصه اش را تمام کرد و به دوازده هزار بچه ونوه اش گفت :
- دیگر وقت خواب است، بچه ها بروید بخوابید .

بچه ها ونوه ها گفتند: «مادر بزرگ، نگفتی آن ماهی ریزه چطور شد».

ماهی پیر گفت: «آن هم بماند برای فردا شب. حالا وقت خواب است، شب
به خیر!»

یازده هزار نهصد ونود و نه ماهی کوچولو «شب به خیر!» گفتند و رفتند
خوابیدند. مادر بزرگ هم خوابش برد، اما ماهی سرخ کوچولو هر چه کرد
خوابشی نبرد، شب تا صبح همه اش در فکر دریا بود ...

نکند می خواهی مرا به حرف بیاری که در بروی؟

خشکی از دورنمایان شده بود و نزدیکتر و نزدیکتر می شد . ماهی
سیاه فکر کرد: «اگر به خشکی برسیم، دیگر کار تمام است.» «این بود که
گفت؛

«می دانم که می خواهی مرا برای بچه هات ببری؛ اما تا به خشکی
برسیم، من مردم و بدنم کیسه ی پر زهری شده. چرا به بچه هات رحم نمی
کنی؟»

ماهیخوار فکر کرد: « احتیاط هم خوب کاری ست! تو را خودم می خورم و
برای بچه هایم ماهی دیگری شکار می کنم ... اما ببینم، کلکی تو کار نباشد؟
نه ، هیچ کاری نمی توانی بکنی !»

ماهیخوار در همین فکرها بود که دید بدن ماهی سیاه، شل و بی حرکت
ماند. با خودش فکر کرد :

یعنی مرده؟ حالا دیگر خودم هم نمی توانم او را بخورم؛ ماهی به این
نرم و نازکی را بیخود حرام کردم!!

این بود که ماهی سیاه را صدا زد که بگوید: «آهای کوچولو! هنوز
نیمه جانی داری که بتوانم بخورمت؟»

اما نتوانست حرفش را تمام کند؛ چون همینکه منقارش را باز کرد، ماهی
سیاه جستی زد و پایین افتاد. ماهیخوار دید بد چوری کلاه سرش رفته، افتاد
دنبال ماهی سیاه کوچولو. ماهی مثل برق در هوا شیرجه می رفت، از اشتیاق
آب دریا، بیخود شده بود و دهن خشکش را به باد مرطوب دریا سپرده بود؛
اما تارفت توی آب و نفسی تازه کرد، ماهیخوار مثل برق سر رسید و این بار،
چنان به سرعت ماهی را شکار کرد و قورت داد که ماهی تا مدتی نفهمید چه
بلا بی به سرش آمده، فقط حس می کرد که همه جا مرطوب و تاریک ست و راهی
نیست و صدای گریه می آید. وقتی چشم هایش به تاریکی عادت کرد، ماهی
بسیار ریزه یی را دید که گوشه ای کن کرده بود و گریه می کرد و تنه اش را
می خواست. ماهی سیاه نزدیک شد و گفت :

«کوچولو! پاشو در فکر چاره یی باش، گریه می کنی و ننه ات را می
خواهی که چه؟»

ماهی ریزه گفت: «تو دیگر ... کی هستی؟ ... مگر نمی بینی ...
دارم ... دارم از بین ... می روم ؟ ... اوهو .. اوهو ،، اوهو ؛؛
ننه ... من دیگر نمی توانم باتو بیایم تور ماهیگیر را ته دریا ببرم ... اوهو
.. اوهو!»

ماهی کوچولو گفت: « بس کن بابا، تو که آبروی هر چه ماهی ست ،
پاک بردی؟»

وقتی ماهی ریزه جلو گریه اش را گرفت، ماهی کوچولو گفت:

МУНДАРИЖА

Сўз боши	3
Форс бадий насри ҳақида	5
МУҲАММАДАЛИ ЖАМОЛЗОДА	17
Форсий шакардур. Ҳикоя	21
МУҲАММАД ҲИЖОЗИЙ	30
Ўз жонига қасд. Ҳикоя	32
Қайнона. Ҳикоя	36
Кўз доктори. Ҳикоя	39
МУҲАММАД БЕҲ-ОЗИН	43
Деҳқон қизи. Қиссадан парча	45
Ҳож Ҳасан томи устида. Ҳикоя	60
СОДИҚ ЧУБАК	67
Адолат. Ҳикоя	69
Қабрдаги биринчи кун. Ҳикоя	71
СОДИҚ ҲИДОЯТ	90
Обжи хоним. Ҳикоя	93
Шаръий никоҳ. Ҳикоя	99
БУЗУРҒ АЛАВИЙ	107
Зиндондаги биринчи тун. Ҳикоя	110
ЖАЛОЛ ОЛ-АҲМАД	123
Гулдаста ва фалак. Ҳикоя	126
Тантанали байрам. Ҳикоя	136
ҒУЛОМҲУСАИН СОИДИЙ	148
Роз. Ҳикоя	150
Бечоралар. Ҳикоя	157
ФЕРЕИДУН ТОНЕКОБУНИЙ	172
Саводсизликка қарши кураш машинаси. Ҳикоя	174
Бахтнинг уч тури. Ҳикоя	178
Агар Техронда бўлганда. Ҳикоя	184
ХУСРАВ ШОҲОНИЙ	193
Ҳамроҳ. Ҳикоя	196
Таништириш маросими. Ҳикоя	204
Маҳалла докторлари. Ҳикоя	211
ЖАМОЛ МИРСОДИҚИЙ	218
Хола. Ҳикоя	220
САМАД БЕҲРАНГИЙ	232
Кичкина қора балиқча. Ҳикоя	234

ХАЗРАТҚУЛОВ ЖАЛИЛ, АБДУСАМАТОВ АБДУМАЛИК

ХРЕСТОМАТИЯ ИРАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

На узбекском и иранском языках

Издательство «Ўзбекистон» 1992. 700129, Ташкент, Навоий, 30.

Муҳаррир *Х. Юсупова*
Бадий муҳаррир *Ж. Одилов*
Техн. муҳаррир *С. Собирова*
Мусаҳҳиҳ *С. Ҳошимова*

ИБ № 5787

Теришга берилди 06.03.92. Босишга рухсат этилди 07.07.92. Қоғоз формати 60×90^{1/16}. Литературная ва каирская гарнитурда юқори босма усулида босилди. Шартли бос. л. 15,5. Нашр. л. 18,48. Тираж 3000. Буюртма № 2422. Баҳоси шартнома асосида.

«Ўзбекистон» нашриёти, 700129, Тошкент. Навоий, 30. Нашр. № 5—92.

Ўзбекистон Республика Матбуот давлат қўмитаси Тошкент «Китоб» нашриёт-матбаа ишлаб чиқариш бирлашмасида босилди. 700194, Тошкент, Юнусобод массиви, Муродов кўчаси, 1.

115-372

نمونه های ادبیات
ایران

УЗБЕКИСТОН